

ЗМІСТ

	Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків з української літератури у 8 класі 12-річної школи	7
	Вступ. Українські історичні пісні. Пісні Марусі Чурай	
Урок № 1	Вступ. Художня література як одна з форм духовної діяльності людини	12
Урок № 2	Українські історичні пісні. Пісні про звитяжну боротьбу козаків з турецько-татарськими нападниками («Зажурилась Україна», «Та, ой, як крикнув же козак Сірко»)	17
Урок № 3	Пісні про боротьбу проти соціального та національного гніту («Ой Морозе, Морозенку», «Максим козак Залізняк») ...	24
Урок № 4	«Чи не той хміль?», «За Сибіром сонце сходить». Образи історичних осіб, лицарів-оборонців рідної землі, створені народною уявою	34
Урок № 5	Пісні Марусі Чурай. «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні», «Ой не ходи, Грицю...»	45
Урок № 6	Зв'язне мовлення. Письмова творча робота про українську історичну народну пісню	54
Урок № 7	Позакласне читання. Ю. Мушкетик. «Селена»	58
Урок № 8	Література рідного краю. Легенди про Івана Сірка	74
Урок № 9	<i>Тематична контрольна робота № 1.</i> «Вступ. Українські історичні пісні. Пісні Марусі Чурай»	81
	Українські народні думи. «Слово про похід Ігорів»	
Урок № 10	Українські народні думи, їх різновиди. Жанрова своєрідність, історична основа, героїчний зміст думи	86
Урок № 11	«Маруся Богуславка». Проблема вибору героїні	91
Урок № 12	«Маруся Богуславка». Образ української полонянки Марусі	96
Урок № 13	«Буря на Чорному морі». Символ гріхопадіння і порятунку через усвідомлення покаяння	101
Урок № 14	Позакласне читання. Народна дума «Самійло Кішка»	106
Урок № 15	«Слово про похід Ігорів». Давньоруська перлина українського ліро-епосу. Історична основа «Слова...»	117
Урок № 16	«Слово про похід Ігорів». Образи руських князів у творі. Наскрізна ідея патріотизму	125
Урок № 17	«Слово про похід Ігорів». Символічно-міфологічні мотиви у творі. Мова поеми	133
Урок № 18	«Слово про похід Ігорів». Роль пейзажу в розгортанні сюжету. Поетичність образу Ярославни	139
Урок № 19	<i>Тематична контрольна робота № 2</i>	146

Світ української поезії	
(Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка)	
Урок № 20	Т. Шевченко. «Думи мої, думи мої» 150
Урок № 21	Т. Шевченко. «Ой три шляхи широкії» 159
Урок № 22	Т. Г. Шевченко. «Мені однаково, чи буду» (з циклу «В казематі»). Поняття про філософську лірику, силабо-тонічне віршування 164
Урок № 23	Т. Шевченко. «Минають дні, минають ночі» 172
Урок № 24	І. Франко. Короткі відомості про письменника. «Іван Вишенський». Історична правда та художній вимисел у творі 177
Урок № 25	І. Франко. «Іван Вишенський». Постать українського мислителя XVII ст. і художній образ у творі 191
Урок № 26	І. Франко. «Іван Вишенський». Проблема морального вибору людини, її втеча від неприйняттого буттєвого світу 204
Урок № 27	Леся Українка. Розповідь про життя поетеси, її мужність і силу духу. «Ви щасливі, пречистії зорі» 214
Урок № 28	Леся Українка «Давня весна». Тема гармонійного єднання людини з природою 222
Урок № 29	Леся Українка. «Хотіла б я піснею стати» 227
Урок № 30	Леся Українка. «Давня казка». Ідея вільної творчості, вільнолюбства людини 231
Урок № 31	Леся Українка. «Давня казка». Проблеми і мотиви твору 240
Урок № 32	<i>Тематична контрольна робота № 3 «Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко»</i> 252
Світ української поезії	
(В. Сосюра, Б. Олійник, В. Підпалій, І. Малкович)	
Урок № 33	В. Сосюра. «Васильки» — вірець інтимної лірики 256
Урок № 34	В. Сосюра. Патріотичний пафос поезій «Любіть Україну!», «Сад» 264
Урок № 35	Б. Олійник. «Вибір». Вічна проблема життєвого вибору 274
Урок № 36	Б. Олійник. «Ринг». Філософія чину і мудрості 279
Урок № 37	В. Підпалій. «Тиха елегія». Щирість патріотичних почуттів ліричного героя 284
Урок № 38	В. Підпалій. «Запросини». Оптимізм, впевненість у правильності обраного шляху 289
Урок № 39	Іван Малкович. «З янголом на плечі». Глибокі роздуми сучасного поета про те, якою повинна бути людина 294
Урок № 40	Іван Малкович. «Свічка букви Ї», «Музика, що пішла» . 298
Урок № 41	Позакласне читання. І. Вільде. «Повнолітні діти» 304
Урок № 42	<i>Тематична контрольна робота № 4. Світ української поезії: В. Сосюра, Б. Олійник, В. Підпалій, І. Малкович</i> 318

	Національна драма (І. Карпенко-Карий). З української прози (М. Коцюбинський, О. Назарук, В. Дрозд)	
Урок № 43	І. Карпенко-Карий. Короткі відомості про життя і творчість видатного українського драматурга ХІХ ст., про театр «корифеїв». Трагікомедія «Сто тисяч»	322
Урок № 44	І. Карпенко-Карий. «Сто тисяч». Проблема бездуховності людини, засліпленої прагненням до наживи	333
Урок № 45	І. Карпенко-Карий. «Сто тисяч». Проблема влади грошей. Засоби сатиричного змалювання	341
Урок № 46	І. Карпенко-Карий. «Сто тисяч». Характеристика дійових осіб твору	349
Урок № 47	Зв'язне мовлення. Контрольний твір-роздум за п'єсою І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»	359
Урок № 48	М. Коцюбинський. «Дорогою ціною». Пригодницький, романтичний сюжет повісті	364
Урок № 49	М. Коцюбинський «Дорогою ціною». Проблема волі людини та можливості її здобуття	380
Урок № 50	М. Коцюбинський. «Дорогою ціною». Протест Остапа і Соломії проти кріпосницької наруги, будь-якого насильства над людиною	391
Урок № 51	О. Назарук. «Роксоляна». Події історичної доби ХVІ століття	406
Урок № 52	О. Назарук. «Роксоляна». Проблема кохання і служіння народів в повісті	425
Урок № 53	О. Назарук. «Роксоляна». Незалежна вдача, щирість у стосунках з людьми, природний розум і врода Роксоляни	440
Урок № 54	О. Назарук. «Роксоляна». Характеристика образу Роксоляни	460
Урок № 55	В. Дрозд. «Білий кінь Шептало». Проблема людини в суспільстві, її знеособлення	481
Урок № 56	В. В. Дрозд. Іронічна, алегорично-хімерна проза сучасного прозаїка. «Ірій»	491
Урок № 57	В. Дрозд. «Ірій» — хімерна повість про неповторний світ юності	503
Урок № 58	В. Дрозд. «Ірій». Поєднання уявного з реальним у творі	513
Урок № 59	В. Дрозд. «Ірій». Вічне і швидкоплинне в житті людини»	525
Урок № 60	<i>Тематична контрольна робота № 5. «Національна драма (І. Карпенко-Карий). З української прози (М. Коцюбинський, О. Назарук, В. Дрозд)».</i>	538
	Український гумор і сатира (В. Самійленко, Є. Дудар)	
Урок № 61	В. Самійленко. Коротко про митця. Гумор і сатира поета. «Патріоти»	543

Урок № 62	В. Самійленко. «Ельдорадо». Універсальність моделі тоталітарної держави	551
Урок № 63	Зв'язне мовлення. Письмова робота за творчістю В. Самійленка	558
Урок № 64	Є. Дудар. Сучасний письменник-гуморист. «Слон і мухи» ...	561
Урок № 65	Є. Дудар. «Лісова казка», «Червона шапочка». Прихований зміст творів	567
Урок № 66	Зв'язне мовлення. Складання власної гумористичної оповіді	577
Урок № 67	Позакласне читання. О. Вишня. «Мисливські усмішки» («Відкриття охоти»)	580
Урок № 68	Література рідного краю. Гумористичні твори М. Возіянова	589
Урок № 69	<i>Тематична контрольна робота № 6 «Український гумор і сатира (В. Самійленко. Є. Дудар)»</i>	595
Урок № 70	Урок-підсумок. Бесіда про твори, що вивчалися упродовж року й викликали найбільше роздумів, суперечок, зацікавлення	599
	Відомості про автора	605
	Література	606

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 8 КЛАСІ 12-РІЧНОЇ ШКОЛИ

№ п/п	Зміст уроку	Кількість годин	Дата	Теорія літератури
	I СЕМЕСТР (32 год.)			
	Тема. Вступ. Українські історичні пісні. Пісні Марусі Чурай. (5год + 1год З. М. + 1 год Поз. чит. + 1 год Л. р. к. + 1 год ТКР)	9		
1	Вступ. Художня література як одна із форм духовної діяльності людини	1		Поглиблення поняття про художній образ, художній твір
2	Українські історичні пісні. Пісні про звитяжну боротьбу козаків з турецько-татарськими нападниками («Зажурилась Україна», «Та, ой, як крикнув козак Сірко»)	1		
3	Пісні про боротьбу проти соціального та національного гніту («Ой Морозе, Морозенку», «Максим козак Залізник»)	1		
4	«Чи не той то хміль», «За Сибіром сонце сходить». Образи історичних осіб, лицарів-оборонців рідної землі, створені народною уявою	1		
5	Пісні Марусі Чурай. «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні», «Ой не ходи, Грицю...»	1		
6	ЗМ. Письмова робота про українську історичну народну пісню	1		
7	Позакласне читання Ю. Мушкетик. «Селена»			
8	Література рідного краю. Народні легенди про Івана Сірка			
9	<i>Тематична контрольна робота № 1</i>			
	Тема. Українські народні думи. «Слово про похід Ігорів» (8 год + 1 год Поз. чит. + 1 год. ТКР)	10		
10	Українські народні думи, їх різновиди. Жанрова своєрідність, історична основа, героїчний зміст дум	1		Думи

№ п/п	Зміст уроку	Кількість годин	Дата	Теорія літератури
11	«Маруся Богуславка». Проблема вибору героїні	1		
12	«Маруся Богуславка». Образ української полонянки Марусі	1		
13	«Буря на Чорному морі». Символ гріхопадіння і порятунку через усвідомлення покаяння	1		
14	Позакласне читання. «Самійло Кішка»	1		
15	«Слово про похід Ігорів». Давньоруська пам'ятка, перлина українського ліро-епосу. Історична основа «Слова...»	1		
16	«Слово...» Образи руських князів у творі. Наскрізна ідея патріотизму	1		
17	«Слово...» Символічно-міфологічні образи та їхнє значення. Фольклорні мотиви у творі. Мова поеми	1		
18	«Слово...» Роль пейзажу в розгортанні сюжету. Поетичність образу Ярославни	1		
19	<i>Тематична контрольна робота № 2</i>	1		
	Тема. Світ української поезії (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка) (12 год + 1 год ТКР)	13		
20	Т. Шевченко. «Думи мої, думи мої»	1		Філософська лірика, складо-тонічне віршування (рими стопи, віршовий розмір)
21	Т. Шевченко. «Ой три шляхи широкії»	1		
22	Т. Шевченко. «Мені однаково, чи буду» (з циклу «В казематі»). Поняття про філософську лірику, силабо-тонічне віршування	1		
23	Т. Шевченко. «Минають дні, минають ночі»	1		
24	І. Франко. Короткі відомості про письменника. «Іван Вишенський». Історична правда та художній вимисел у творі	1		Історична поема
25	І. Франко. «Іван Вишенський». Постать українського мислителя XVII ст. і художній образ у творі	1		
26	І. Франко. «Іван Вишенський». Проблема морального вибору людини, її втеча від неприємного буттєвого світу	1		

№ п/п	Зміст уроку	Кількість годин	Дата	Теорія літератури
27	Леся Українка. Розповідь про життя поетеси, її мужність і силу духу. «Ви щасливі, пречистії зорі!»	1		
28	Леся Українка. «Давня весна». Тема гармонійного єднання людини з природою	1		
29	Леся Українка. «Хотіла б я піснею стати...»	1		
30	Леся Українка. «Давня казка». Ідея вільної творчості, вільнолюбива людина	1		
31	Леся Українка. «Давня казка». Проблеми і мотиви в творі	1		
32	<i>Тематична контрольна робота № 3</i>	1		
II СЕМЕСТР				
Тема. Світ української поезії (В. Сосюра, Б. Олійник, В. Підпалий, І. Малкович) (8 год + 1 год Поз. чит. + 1 год ТКР)				
33	В. Сосюра. «Васильки» — взірєць інтимної лірики	1		Інтимна лірика, віршові розміри
34	В. Сосюра. Патріотичний пафос поезій «Любіть Україну!», «Сад»	1		
35	Б. Олійник. «Вибір». Вічна проблема життєвого вибору	1		
36	Б. Олійник. «Ринг». Філософія чину і мудрості	1		
37	В. Підпалий. «Тиха елегія». Щирість патріотичних почуттів ліричного героя	1		
38	В. Підпалий. «Запросини». Оптимізм, впевненість у правильності обраного шляху	1		
39	Іван Малкович. «З янголом на плечі». Глибокі роздуми сучасного поета про те, якою повинна бути людина	1		
40	Іван Малкович. «Свічечка букви Ї», «Музика, що пішла»	1		
41	Позакласне читання. І. Вільде. «Повнолітні діти»	1		
42	<i>Тематична контрольна робота № 4</i>			

№ п/п	Зміст уроку	Кількість годин	Дата	Теорія літератури
	Тема. Національна драма (І. Карпенко-Карий). З української прози (М. Коцюбинський, О. Назарук, В. Дрозд) (16 год + 1 год ЗМ + 1 год ТКР)			
43	І. Карпенко-Карий. Короткі відомості про життя і творчість видатного українського драматурга ХІХ ст., про театр «корифеїв». Трагікомедія «Сто тисяч»	1		Драматичний твір (поглиблено), комедія, трагікомедія
44	І. Карпенко-Карий. «Сто тисяч». Проблема бездуховності людини, засліпленої прагненням наживи	1		
45	І. Карпенко-Карий. «Сто тисяч». Проблема влади грошей. Засоби сатиричного змалювання	1		
46	І. Карпенко-Карий. «Сто тисяч». Характеристика дійових осіб твору	1		
47	ЗМ. Контрольний твір-роздум за комедією І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»	1		
48	М. Коцюбинський. «Дорогою ціною». Пригодницький романтичний сюжет повісті	1		
49	М. Коцюбинський. «Дорогою ціною». Проблема волі людини та можливість її здобуття	1		
50	М. Коцюбинський. «Дорогою ціною». Протест Остапа і Соломії проти кріпосницької наруги, будь-якого насильства над людиною	1		
51	О. Назарук. «Роксоляна». Події історичної доби ХVІ ст.	1		
52	О. Назарук. «Роксоляна». Проблема кохання і служіння народові в повісті	1		
53	О. Назарук. «Роксоляна». Незалежна вдача, щирість у стосунках з людьми, природний розум і врода Роксоляни	1		
54	О. Назарук. «Роксоляна». Характеристика образу Роксоляни	1		
55	В. Дрозд. «Білий кінь Шептало». Проблема людини в суспільстві, її знеосіблення	1		
56	В. Дрозд. Іронічна алегорично-химерна проза сучасного прозаїка «Ірій»	1		
57	В. Дрозд. «Ірій» — химерна повість про неповторний світ юності	1		

№ п/п	Зміст уроку	Кількість годин	Дата	Теорія літератури
58	В. Дрозд. «Ірій». Поєднання уявного з реальним у творі	1		
59	В. Дрозд. «Ірій». Вічне і швидкоплинне в житті людини	1		
60	<i>Тематична контрольна робота № 5</i>			
	Тема. Український гумор і сатира (В. Самійленко, Є. Дудар) (4 год + 2 год ЗМ + 1 год Поз. чит. + 1 год Л. р. к. + 1 год ТКР + 1 год Підс.)			
61	В. Самійленко. Коротко про митця. Гумор і сатира поета. «Патріоти»	1		Гумор і сатира (поглиблено), антитеза, іронія
62	В. Самійленко. «Ельдорадо». Універсальність моделі тоталітарної держави	1		
63	ЗМ Письмова робота за творчістю В. Самійленка	1		
64	Є. Дудар. Сучасний письменник-гуморист. «Слон і мухи»	1		
65	Є. Дудар. «Лісова казка», «Червона Шапочка». Прихований зміст творів	1		
66	ЗМ. Складання власної гумористичної оповіді	1		
67	Позакласне читання. О. Вишня. «Мисливські усмішки» («Відкриття охоти»)	1		
68	Література рідного краю. Гумористичні твори М. Возіянова	1		
69	<i>Тематична контрольна робота № 6</i>	1		
70	Урок-підсумок. Бесіда про твори, що вивчалися упродовж року й викликали найбільше роздумів, суперечок, зацікавлення	1		

ВСТУП. УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ ПІСНІ. ПІСНІ МАРУСИ ЧУРАЙ

Урок № 1

ВСТУП. ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ОДНА З ФОРМ ДУХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Мета: з'ясувати роль художньої літератури як однієї з форм духовної діяльності людини; визначити функції літератури, розуміти багатозначність художнього образу, вміти відрізняти різні типи образів, поглибити знання учнів щодо понять про художній образ, художній твір; розвивати в школярів навички самостійної роботи в досягненні знань, культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість, уміння грамотно висловлювати власні думки, почуття; формувати кругозір учнів; виховувати в учнів любов до художньої літератури, повагу до її творців; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: виставка книжок художньої, навчальної, довідкової літератури, портретної галереї українських письменників, творчість яких вивчатиметься у 8 класі; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Які види мистецтва ви знаєте? А художня література є мистецтвом? Свої міркування обґрунтуйте.
- Що намагалися відтворити письменники в літературі? Які художні засоби вони при цьому застосовували?
- Що відчуває людина під час читання художнього твору?
- Чому книга — це дорогоцінний скарб?
- Твори яких письменників ви пам'ятаєте і цінуєте? Відповідь обґрунтуйте, посилаючись на відповідні приклади.

- Яким, на ваш погляд, повинен бути художній твір, щоб він не втрачав актуальності?
(Відповідь надайте, застосовуючи прийом «Доміно». (Наприклад, художній твір — повчальний — цікавий, захоплюючий — життєвий — ...))

III. Основний зміст уроку

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

1. Вступне слово вчителя

Шановні друзі!

Ми знову вирушаємо в цікаву, захоплюючу подорож. Скільки ви ще відчуєте, пізнаєте, навчитесь! Нові знайомства, герої, пригоди — все це завдяки книзі. Вона виховує в нас любов до рідної України, повагу до інших народів, інтерес до їхньої культури, почуття патріотизму. Художній твір навчає рідної мови, розкриває красу поетичного слова, допомагає усвідомити його велику силу.

Тому я запрошую вас у подорож з книгою, яка перенесе читача в інші епохи, дозволить заглибитися в долю героїв, разом з ними радіти і печалитися, переборювати найтяжчі випробування, йти на героїчні подвиги.

Щасливих вам мандрів!

2. Художня література як одна з форм духовної діяльності людини

2.1. Міні-дискусія. Обговорення питань.

- Що таке духовність? Чим вона вимірюється?
- Завдяки чому людина стає духовно багатою?
- Як книга впливає на внутрішній світ читача?
- Чи може книга перевиховати людину?
- Яким чином художня література допомагає кожному осмислити власні вчинки, поведінку, ставлення один до одного?

2.2. Вплив художньої літератури на читача.

Книга — це мудрий, розважливий, найвірніший друг людини, який супроводжує її протягом усього життя.

Та не лише всебічними науковими знаннями багата книга, — вона ще має чудесну властивість поглиблювати, розширювати й продовжувати наші літа.

Література вчить людину бути чесною, порядною, відповідальною, шляхетною, працьовитою...

Читання розвиває усне мовлення і мислення кожного, збагачує його почуття, формує активне ставлення до навколишнього світу, виступає важливим засобом спілкування і поглибленого вивчення художньої літератури.

Книга відтворює картини людського життя. У центрі кожного художнього твору — люди, їх життя, праця, думки і почуття. У літературних творах змальовуються на прикладі дійової особи вчинки, звичаї, поведінка, настрої і почуття не однієї якоїсь людини, а багатьох. Кожний твір — розповідь про внутрішній світ людей, про їхні взаємовідносини, настрої, прагнення і вчинки, думки і переживання. Книга впливає не тільки на розум, але й на почуття читача.

3. Функції літератури

Пізнавальна — людина є не тільки предметом зображення літератури, але й її метою. Читаючи художній твір, можна дізнатися про історичне минуле, звичаї, обряди рідного народу, культуру тощо.

Естетична (художня) — літературний твір впливає на почуття і переживання читача, викликає в нього задоволення, насолоду від його читання; у кожної людини є естетичне відчуття, прагнення до прекрасного.

Виховна — художній твір сприяє вихованню в читачів любові до рідного краю, праці, природи; до одних дійових осіб автор намагається викликати в читачів співчуття і любов, до інших — неприязнь, ненависть.

4. Багатозначність художнього образу, його різновиди

Сучасне життя важко уявити без художніх книжок. З їхніх сторінок на нас дивляться герої минулого й сьогодення, про яких цікаво і захоплююче розповідають автори-письменники, які є особливо обдарованими людьми. Саме вони відтворюють життя через індивідуальні художні образи або картини. Ці талановиті митці розкривають суспільні відносини, характери і переживання людей на прикладі конкретної особи, яка є і літературним героєм і ніби олюднює все зображуване.

Кожний письменник уважно вивчає навколишню дійсність. Все побачене і почуте він обдумує і визначає, що добре, корисне, що погане, шкідливе, а також — що важливе, характерне, що другорядне, випадкове. У своїх творах письменник зображує важливі, характерні події, явища, риси вдачі людей, малює словами художні образи.

Художні образи бувають: образ-персонаж, образ-символ, зорові, слухові тощо.

Розглядаються типові явища життя, які знайшли відображення в конкретному образі; індивідуальні риси, притаманні персонажеві.

4.1 Зовнішній образ:

- Портрет — обличчя, міміка, жести, постать, манера поведінки;
- мова — теми висловлювань, форми мовлення (монологи, репліки в діалогах, «внутрішня» мова, листи);
- костюм.

4.2. Внутрішній образ:

Характер персонажа (сильний — слабкий, цілісний — суперечливий, вольовий — безвільний; він розкривається у вчинках, у ставленні до інших людей, до навколишнього світу).

Образ-символ — конкретний художній образ перетворюється на багатозначний символ, що має прихований зміст.

5. Аналіз художнього твору (схема)

Приступаючи до аналізу художнього твору, в першу чергу необхідно звернути увагу на історичну обстановку, ситуацію ідейної, естетичної та філософської боротьби в суспільстві в період створення даного художнього твору. Необхідно при цьому розрізнити поняття історичної та історико-літературної обстановки; в останньому випадку маються на увазі:

- боротьба літературних напрямів;
- місце даного твору в низці інших творів автора; місце даного твору серед творів інших авторів, написаних у цей період;
- творча історія твору;
- оцінка твору в критиці;
- особливості сприйняття даного твору сучасниками письменника;
- оцінка твору в контексті сучасного прочитання.

Далі слід звернутися до питання про ідейно-художню єдність твору, його зміст та форму (при цьому розглядається план змісту — що хотів сказати автор, і план вираження — як йому вдалося це зробити).

Після чого з'ясовуються тематика, проблематика, ідея і пафос художнього твору, його композиція.

6. Теорія літератури

6.1. Художній образ — специфічна для літератури (і мистецтва взагалі) форма відображення дійсності, у творенні якої основну роль відіграють почуття, мислення й особливості світосприймання автора-митця. Є образи-персонажі (людські постаті), образи-пейзажі (картини природи), образи-речі (описи предметів та обстановки) тощо.

6.2. Художній твір — кінцевий результат і продукт творчої праці письменника, написаний за законами красного письма. Художні твори і складають художню літературу.

6.3. Художня література (лат. *litteratura* — написане, від *littera* — буква) — вид мистецтва, що зображує дійсність, створює художні образи за допомогою слова; сукупність творів цього виду мистецтва (епос, лірика, драма).

V. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Художній образ у літературі — це те, що створюється за допомогою:
а) слова; б) міміки і жестів; в) живопису; г) музики.
2. Естетичну функцію літератури ще називають:
а) філософською; б) художньою; в) емоційною; г) милозвучною.
3. Центром кожного художнього твору є:
а) пейзаж; б) опис інтер'єру; в) людина; г) історична подія.
4. Прихований зміст має образ:
а) персонаж; б) пейзаж; в) символ; г) кожний із зазначених.
5. Починаючи аналіз художнього твору, в першу чергу необхідно з'ясувати його:
а) ідейну спрямованість; б) композицію; в) проблематику;
г) історію створення.
6. Художній твір пишеться за законами:
а) сьогодення; б) цензури; в) *красного письма*;
г) визначеними Нестором Літописцем.

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому, на ваш погляд, художній твір — кінцевий результат і продукт творчої праці письменника? Наведіть переконливі приклади.
2. Як ви розумієте прислів'я «Нема розумного сусіда — з книгою поговори»?
3. Письменників, митців художньої літератури називають людьми:
а) легковажними; б) фізично розвиненими; в) душевно хворими;
г) *обдарованими*.

Картка № 2

1. Дослідіть, яким чином художня література відтворює картини людського життя. Відповідь аргументуйте.
2. Доведіть або висловіть заперечення: художній образ — це літературний герой.
3. Продовжте прислів'я: «Хороша книга яскравіша за...»:
а) промінь ліхтаря; б) золото; в) північне сяйво; г) *зірку*.

Картка № 3

1. Порівняйте, чим виховна функція художньої літератури відрізняється від естетичної. Свої спостереження обґрунтуйте.
2. Як ви вважаєте, що необхідно знати і вміти письменнику для відтворення художнього образу?

3. Якої функції не має література?

а) Пізнавальної; б) економічної; в) естетичної; г) виховної.

VI. Підсумок уроку

У літературних творах усе змальовується за допомогою словесних художніх образів. Проте письменник не тільки малює словами образи людей, подій, явищ, предметів, а й виражає своє ставлення до них.

Художні твори збагачують наші знання про людей, про навколишнє життя і в той же час хвилюють нас, збуджують найрізноманітніші почуття, виховують у читачів любов до всього прекрасного в житті, праці, людських взаєминах, у природі.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Підготувати міні-повідь про боротьбу козацтва з турецько-татарським загарбниками; ідейно-художній аналіз пісенних творів «Зажурилась Україна», «Та, ой, як крикнув же козак Сірко».

Урок № 2

УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ ПІСНІ. ПІСНІ ПРО ЗВИТЯЖНУ БОРТЬБУ КОЗАКІВ З ТУРЕЦЬКО-ТАТАРСЬКИМИ НАПАДНИКАМИ («ЗАЖУРИЛАСЬ УКРАЇНА», «ТА, ОЙ, ЯК КРИКНУВ ЖЕ КОЗАК СІРКО»)

Мета: з'ясувати особливості створення українських історичних пісень, проаналізувати програмові твори, дослідити, як у них зображені події історичного минулого; розвивати вміння виразного читання, висловлювати власні судження про те, за що народ увіковічив імена своїх героїв; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття поваги, пошани до національних героїв, прищеплювати учням такі якості, як сміливість, рішучість, сила волі, наполегливість.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: текст творів, історичний матеріал про національно-визвольну боротьбу козаків з турецько-татарськими нападниками, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

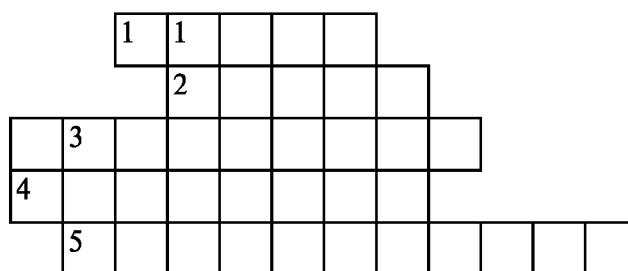
I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Конкурс-гра «Чи все ви знаєте про художню літературу?»

Підготовчий етап: клас розподіляється на дві команди. Обираються капітани в конкурсі-грі, проводиться жеребкування. Завдання конкурсу-гри: розгадати кросворд протягом 5–7 хвилин.

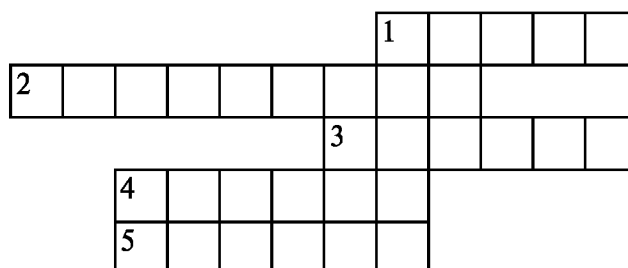
1.1. Кросворд для першої команди.

По вертикалі: 1. Словесне відтворення різних подій, людей, явищ, предметів, уявлюване письменником. (*Образ*)

По горизонталі: 1. Продовжте прислів'я: «Хліб наснажує тіло, книга — ...» (*Розум*) 2. Літературний жанр. (*Байка*) 3. Різновид образу. (*Персонаж*) 4. Художній засіб. (*Метафора*) 5. Функція літератури. (*Пізнавальна*)

1.2. Кросворд для другої команди.

По вертикалі: 1. Всім розкаже всі пригоди, а сама мовчить ізроду. (*Книга*)

По горизонталі: 1. Літературний жанр. (*Казка*) 2. Функція літератури. (*Естетична*) 3. Різновид образу (*Символ*) 4. Розмова двох персонажів. (*Діалог*) 5. Вид мистецтва. (*Музика*)

2. Закінчення конкурсу-гри. Підбиття підсумків

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

IV. Основний зміст уроку

1. Загальна характеристика історичних пісень (матеріал для вчителя)

Люди складають пісні з давніх-давен — з того часу, коли виникла звукова мова. У піснях ідеться про працю, природу, родинне життя,

взаємини між людьми, а також і про важливі суспільні події, зокрема про боротьбу українського народу проти зовнішніх ворогів, і про видатних воїнів та полководців. З часом ця, оспівана в пісні, важлива громадська подія ставала історією, умирали видатні учасники її, давньою ставала й пісня, однак вона не забувалася — люди продовжували її співати. Так було в усі віки: події ставали історією, а пісні зберігалися в пам'яті народній, передаючись від покоління до покоління. Ці пісні в ХІХ ст., коли освічені люди почали записувати уснопоетичні твори, одержали назву історичних.

(Пісні, в яких зображено важливі події минулого та видатних осіб, називаються історичними.)

Історичні пісні виникали в різний час і зображували події своєї епохи, не кожна стара пісня є історичною, а лише та, у якій оспівуються важливі суспільні події та видатні особи, учасники цих подій.

Більшість учених виникнення історичних пісень відносять до XV—XVI ст., пов'язуючи цей важливий вид народної творчості з боротьбою українського народу проти турецьких і татарських загарбників. Пісні ці в переважній більшості змальовують загальну картину боротьби, у них виступають збірні герої. Пісні пізнішого походження все більше наповнюються конкретно-історичним змістом.

У XVII ст. було створено чимало історичних пісень, які оспівують народно-визвольну війну і возз'єднання України з Росією, боротьбу проти польської шляхти і місцевого панства. Тут виступають історичні особи — Богдан Хмельницький, Нечай, Богун, Морозенко й інші, що втілили в собі народні прагнення та ідеали. Всі вони оспівані як виразники волі народу, його сили і мудрості.

Справжні події історії правдиво відображені в піснях про стихійні селянські повстання та їх героїв — про галицьких опричників (Олекса Довбуш), про гайдамацькі повстання другої половини XVIII ст. (Максим Залізняк, Іван Гонта). І хоч гайдамацький рух жорстоко придушено, образи гайдамаків — народних месників — продовжували жити в пам'яті народних мас, запалюючи на подальшу боротьбу з кріпосницьким ладом, з неавтономним панством.

В історичних піснях, де йдеться про керівників стихійних селянських повстань, наприклад Кармалюка, в центрі — події класової боротьби народу проти гнобителів. Народ своїх улюблених героїв возвеличував, гіперболізував їхню силу, висловлював своє любовне ставлення до них.

В історичних піснях пізнішого часу зображена боротьба трудящих проти самодержавства.

Пісні про громадянську та Другу світову війни, про видатних людей тих часів, про важливі події в житті народу також стали вже історичними.

2. Історична пісня «Зажурилась Україна»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. Історія створення пісні.

Записано пісню в середині XIX ст. в Новомосковському повіті Катеринославської губернії.

Даний твір — про лихо татаро-турецьких нападів. З часом пісня зазнала значних переробок. Очевидно, заключна частина її, яка відрізняється своїм оптимістичним настроєм, створена пізніше, перед остаточним звільненням чорноморських берегів з-під турецького поневолення в другій половині XVIII ст.

2.3. *Тема*: показ страждань українського народу від нападів турецько-татарських орд.

2.4. *Ідея*: заклик до мирного населення єднатися з козацьким військом для захисту рідних земель.

2.5. *Основна думка*: лише одностайні дії всього народу можуть врятувати країну від зруйнування.

2.6. *Жанр*: історична пісня.

2.7. Опрацювання змісту твору в формі бесіди за питаннями:

- Які часи зображені в пісні? Що про це свідчить?
- Яких страждань зазнала Україна? (*Витоптала орда кіньми Маленькії діти, Котрі молодії — У полон забрано; Як зайняли, то й погнали До пана, до хана*)
- Ким були оборонці рідного краю? Що вам про них відомо?
- Як козаки збиралися до бою з ворогом? Чи були вони впевнені у своїй перемозі?
- Якою зброєю вирішили скористатися захисники України в боротьбі з ворогом? Чому не всі з них мали якісне озброєння?
- Як розуміти закінчення твору?
- Для чого народ склав цю пісню?

2.8. Художні особливості пісні.

Метафори: «Зажурилась Україна», «слава не пропала».

Риторичні оклики: «Дамо тому стиха лиха Та вражому турку!» «Оце ж тобі, вражий турчин, З душею розлука!».

3. Опрацювання історичної пісні «Та, ой, як крикнув же та козак Сірко»

3.1. Виразне читання твору.

3.2. Історична довідка про Івана Сірка, кошового.

Це був відважний козак, він усе своє життя воював з турками й татарами, бо їх уважав за найбільших ворогів України. Сірко побив турків і татар у 55 битвах і так ослабив кримських татар, що вони вже потім не мали сили нападати на Україну. Тоді в степах над Чорним морем почали осідати перші поселенці з України, земля стала вкриватися селами, степи стали змінюватися урожайними полями.

Протягом 20 років боровся Іван Сірко проти турецько-татарських завойовників, змушував ворогів тремтіти за морем і за горами, а коли вони насмілювалися йти на Україну по ясир, тобто брати людей у неволю, козацький ватажок гнав їх геть з рідної землі аж у Крим. Рубаючи ворогів-нападників у полі й на морі, він наганяв їм такого переполоху, що грабіжники мусили кидати награбоване й мерщій рятувати своє життя.

Сірко — історична особа. Він — син козака з Мерефи Харківської області. Безліч переказів та легенд існує про нього. Ім'я його одна з легенд пояснює так. Іван нібито народився з зубами і, коли його проносили повз стіл, схопив пиріжок і з'їв. У народі прокотилася чутка: такий гризтиме ворогів, як пес Сірко. Прізвисько закріпилося за хлопчиком, потім стало іменем відважного козака.

Інша легенда розповідає, що Сірко перемагав не тільки людей, а й чортів. Річка Чортомлин нібито тому так зветься, що в ній Сірко убив чорта, який хлюпався у воді. Чорт тільки клюкнув ногами, коли кошовий луснув його з пістоля.

Що ж розповідає про нього історія? Вперше на історичну арену Сірко виступив як вінницький полковник. А вже через 3 роки очолив Січ.

Мужній полководець брав якнайактивнішу участь у Визвольній війні українського народу проти польської шляхти 1648—1654 рр.

Пізніше Сірко очолив повстання проти царських воевод. У цій жорстокій сутичці загинув улюблений його син Петро. Сам же кошовий попав у царську немилість і був засланий за непокору до Сибіру.

Та хоч цар побоювався Сірка й не любив за волелюбство, проте у грізний час згадав про засланця. Коли 300 тисяч турків перейшли Дунай та хмарою посунули на Україну, запорожці зажадали від царського уряду повернення на Січ грози бусурманів Сірка. Цар змушений був поступитися.

Щоправда, перед тим, як звільнити Сірка, цар запросив його до своїх палат і змусив дати присягу на вірність царській величності. Він знав, що лицар Сірко ніколи не порушить свого слова.

Сірко здійснив кілька походів на Кримське ханство й причорноморські турецькі фортеці. Завдавши ворогам величезних втрат, запорожці визволили з неволі багатьох полонених.

Недарма називали бусурмани Сірка Урус-шайтаном, тобто українським чортом. Для ворогів він справді був страшнішим за нечисту силу. Для рідної ж землі Іван Сірко був вірним оборонцем та захисником.

Іван Сірко помер 1680 року на Чортомлинській Січі. Його могила є там донині в селі Купелівці, а на могилі камінь з написом. Народ

говорить, що там лише одна рука Сіркова, а він сам ходить по світу і допомагає українським військам побивати ворогів.

3.3. Тема: зображення походу козацького війська під керівництвом Сірка до кримського хана.

3.4. Ідея: уславлення мужності, винахідливості, рішучості Сірка та його війська.

3.5. Основна думка: народ завжди складає пісні про тих, хто віддав своє життя заради вільної і щасливої України.

3.6. Жанр: історична пісня.

3.7. Аналіз змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Які часи оспівані у творі?
- Як Сірко поводить себе з військом? (*Звертається до них: «Та сід-лайте ж ви коней, хлопці-молоді...»*)
- Як у творі описано козацьке військо? (*...Орли та із Січі вилітали, Аж то військо та славне Запорозьке*)
- До кого «в гості» виїхав Сірко зі своїми козаченьками?
- Чому народ козаків називає орлами?
- Які особливості пісні як жанру притаманні даному твору?
- Що намагався оспівати народ, у цій пісні?

3.8. Мікрофон. «Які слова подяки ви б висловили Сірку, його війську, зустрівшись із ними?»

3.9. Застосовуючи прийом «Доміно», охарактеризуйте Сірка, добираючи слова. (Наприклад, Сірко мужній — справедливий — чемний — рішучий — винахідливий — ...)

3.10. Художні особливості пісні.

Риторичний оклик: «Та збирайтеся до хати у гості!».

Метафори: «туман поле покриває», «військо... виграває», «місяць... зі ходжає».

Повтори: «...та ми ж думали...».

Епітет: «битий шлях».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Зажурилась Україна»

1. Який художній засіб застосовано в назві даної пісні?
 - а) *Метафору*; б) епітет; в) порівняння; г) гіперболу.
2. Україна зажурилась, бо:
 - а) не мала справжніх своїх захисників;
 - б) її сини розгубилися під час боротьби з ворогом;
 - в) не мала можливості стати багатою;
 - г) нічим прожити.

3. З яким проханням звернувся один із захисників країни до пана-брата?
 - а) *Брати шаблю та йти воювати*; б) власно зібрати врожай;
 - в) нагородити козаків за їх мужність і завзятість;
 - г) віднайти полонених і допомогти їх звільнити.
4. Від якого ворога захищали козаки Україну?
 - а) Татар; б) *турків*; в) половців; г) ляхів.
5. Бурлака воюватиме з ворогом:
 - а) шаблею; б) кулаками; в) рушницею; г) *дрюком*.
6. У першому стовпчику твору описано:
 - а) боротьбу козаків з ворогом; б) *страждання України*;
 - в) козацьку зброю; г) красу української природи.
7. Захищаючи рідний край, козаки прагнуть, щоб:
 - а) *не пропала їх слава*; б) остаточно знищити ворога;
 - в) якомога швидше визволити полонених;
 - г) пам'ятники культури не залишилися зруйнованими.

«Та, ой, як крикнув же та козак Сірко»

1. На кого кричав Сірко?
 - а) Полонених татар; б) *своїх козаченьків*;
 - в) зрадників рідного краю; г) свого джуру.
 2. Куди запропонував їхати отаман козакам?
 - а) У поле на тренувальні збори;
 - б) визволяти жінок і дітей з полону; в) *до хана у гості*;
 - г) перевірити військову охорону.
 3. Сірко з військом виїхав:
 - а) до схід сонця; б) в обідню пору; в) *коли туман поле вкривав*;
 - г) після обіду.
 4. Козаки із Січі вилітали, наче:
 - а) *орли*; б) соколи; в) куріпки; г) ворони.
 5. Військо Запорізьке в пісні названо:
 - а) мужнім; б) багатотисячним; в) гарно озброєним; г) *славним*.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чи можна, на ваш погляд, вважати, що захист України від ворога є справою всього народу, а не тільки козаків («Зажурилась Україна»)? Свої спостереження обґрунтуйте.
2. Доведіть, що українці з любов'ю і шанобою ставляться до Сірка («Та, ой, як крикнув же та козак Сірко»). Відповідаючи, посилайтесь на зміст твору.
3. Звертаючись до козаків, Сірко називав їх хлопцями-...
 - а) красенями; б) *молодцями*; в) січовиками; г) захисниками.

Картка № 2

1. Висловіть власну думку стосовно того, яким чином пісня «Зажурилась Україна» допомагала захисникам рідного краю боронити його від ворога.
2. Чому, на ваш погляд, народ уславлює Сірка і військо Запорозьке («Та, ой, як крикнув же та козак Сірко»)? Свої міркування обґрунтуйте.
3. Запорозьке військо, виїхавши із Січі, рухалося по шляху:
а) Полтавському; б) битому; в) Турецькому; г) *Кримському*.

Картка № 3

1. Як на вашу думку, через що народ порівнює Сірка із сизим орлом? Як це характеризує козацького ватажка («Та, ой, як крикнув же та козак Сірко»)?
2. Яким у пісні «Зажурилась Україна» зображений ворог? Чи під силу українцям подолати його? Відповідь вмотивуйте.
3. Шабля у пана-брата («Зажурилась Україна»):
а) *довга і гостра*; б) блискуча і кована; в) козацька;
г) від полоненого турка.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів**VIII. Домашнє завдання**

Підготувати малюнки на тему «Козаки — оборонці рідного краю», опрацювати ідейно-художній зміст пісень «Ой, Морозе, Морозенку», «Максим козак Залізник».

Урок № 3**ПІСНІ ПРО БОРТЬБУ ПРОТИ СОЦІАЛЬНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ГНІТУ («ОЙ МОРОЗЕ, МОРОЗЕНКУ», «МАКСИМ КОЗАК ЗАЛІЗНИК»)**

Мета: продовжити знайомити школярів з історичними піснями; проаналізувати ідейно-художній зміст програмових творів, пов'язуючи з історичними подіями, які в них оспівані; визначити провідні мотиви цих пісень; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, спостережливість, уміння виразно і вдумливо читати пісні, створювати уявні словесні картини, логічно мислити; виховувати почуття пошани до історичних героїв, митців народної пісні;

прищеплювати пунктуальність, відповідальність за до-
ручену справу.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: тексти пісень, учнівські малюнки до програмових творів, міні-бібліотечка «Доба козаччини»; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки), аудіозапис пісень.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда за питаннями:

- Які пісні називають історичними? Наведіть приклади.
- Чим відрізняється стара пісня від історичної?
- Коли і у зв'язку з чим виникли історичні пісні?
- Про що розповідається в найдавніших історичних піснях?
- За що народ прославляє у піснях своїх захисників? Кого саме? Назвіть відомих вам героїв.
- Кому ми вдячні за те, що маємо зараз можливість насолоджуватися народними історичними піснями?

2. Гра-змагання «Хто швидше» (за змістом історичної пісні «Та, ой, як крикнув же козак Сірко»)

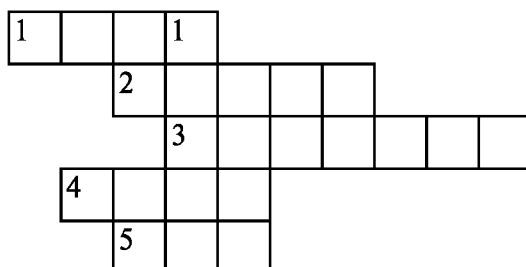
Клас розподіляється на дві команди, обираються капітани, проводиться жеребкування.

Завдання гри: розгадати кросворд протягом 5–7 хвилин.

2.1. Кросворд для першої команди.

По вертикалі: 1. Жанр даного твору. (*Пісня*)

По горизонталі: 1. Назва місцевості, де літав сизий орел. (*Степ*) 2. Отаман козацький. (*Сірко*) 3. Як у творі названо козацьке військо? (*Славним*) 4. До кого зібралось їхати козацьке військо? (*Хана*) 5. Продовжіть рядок: «...над степом та сонечко...» (*Сяє*)

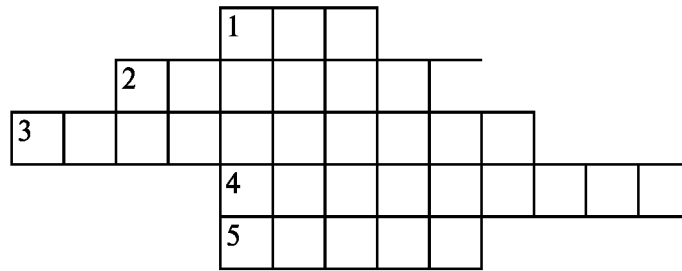

2.2. Кросворд для другої команди.

По вертикалі: 1. Головний герой твору. (*Сірко*)

По горизонталі: 1. Місце розташування козаків. (*Січ*) 2. Художній засіб «битий шлях». (*Епітет*) 3. Назва війська козаків. (*Запорізьке*) 4. Шлях, яким

рухався отаман із козаченьками. (*Кримський*) 5. З яким птахом народ порівняв рух отамана по степу? (*Орлом*)

2.3. Закінчення гри. Підбиття підсумків.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Головний герой історичної пісні — козак (матеріал для вчителя)

Оглядаючи малюнки учнів до програмових творів, звертаємо їх увагу на зовнішній вигляд козака (голена голова з «оселедцем», голене обличчя, вуса кінцями донизу, мужній і суворий вигляд обличчя, сміливий і гострий погляд), на одяг (жупан або кирея, смушкова шапка із шликком, біла вишиванка, широкі шаровари, вправлені в чоботи, — все це яскравих кольорів), на зброю (шабля при боці, пістоль за поясом, рушниця і т. д.), на горду поставу тіла, у якій відчуваються сила, відвага, готовність у першу ж мить кинутися в бій. На коні козак сидить вільно і зручно, як влитий, — «наче з конем народився». Ось такі люди захищали наш рідний край від зазіхань зовнішніх ворогів; такими були наші предки, наші далекі прадіди.

Слід також зазначити, що на Січі в низових (рядових) козаків спеціально виховувалося нехтування матеріальними благами, байдужість до грошей і майна. Найбільш цінилися воїнська доблесть, мужність, відвага (до одчайдушності), вірність товариству і рідному краю, винахідливість у бою, мистецьке володіння зброєю, нещадність до ворогів. Звичайно, козацька верхівка наживалася в походах, часто за рахунок низових козаків. Майнової рівності між козаками не було.

3. Аналіз історичної пісні «Ой Морозе, Морозенку»

3.1. Виразне читання пісні вчителем або прослуховування її в аудіозапису (вокальне виконання пісні).

3.2. Хто він, Морозенко?

Можливо, це один із соратників Богдана Хмельницького — полковник Станіслав Морозенко або осавул (виборна службова особа, яка відала озброєнням, постачанням та військовою підготовкою козаків) Кропивнянського полку Нестір Морозенко.

3.3. Історичні події, відтворені в пісні (розповідь учителя).

У XIV ст. литовські князі захопили більшу частину України, а польські феодалі загарбали Галичину і Західну Волинь. Між феодалами Литви і Польщі велась уперта і тривала боротьба за українські і білоруські землі, від якої найбільше страждав трудовий народ. Становище трудящих почало різко погіршувалось після того, як у 1569 р. на шляхетському сеймі в Любліні було проголошено політичне об'єднання Литви з Польщею і українські землі, що знаходилися в межах Литовської держави, опинились під владою шляхетської Польщі.

Захоплені пристрасстю до наживи, польські магнати і шляхта почали привласнювати величезні земельні масиви, нещадно закріпачувати селян, збільшувати феодальні повинності. Вони господарювали на Україні, як у колонії. Від них не відставало місцеве українське панство.

Загарбавши українські землі, польські феодалі (магнати і шляхта) встановили на Україні найтяжчий, нелюдський кріпосний гніт. Весь тягар кріпосницького і національного гніту ліг на селянство, міську бідноту, козацькі низи. Польська шляхта не вважала українських селян за людей, грубо топтала їх людську гідність. Польські пани за допомогою Ватикану заходами жорстокого примусу насаджували на Україні католицизм, запроваджували церковну унію, проводили політику насильного ополячування українців, глумилися з української мови і культури, намагаючись духовно поневолити український народ.

Все це викликало ненависть народу до гнобителів, загострювало класові суперечності, спричинялося до масових селянських повстань, які кінець кінцем привели до Народно-визвольної війни 1648–1654 рр.

Протягом шести років Народно-визвольної війни українського народу кримський хан виступав із своїм військом то на боці козаків, то проти них — з пансько-польськими полчищами. Проте в усі часи татари не припиняли грабунку українських земель. Навіть після переможних битв разом з козаками, повертаючись додому в Крим, підступне татарське військо палило й грабувало села та міста, вбивало чи забирало в полон мирних людей. Козаки їм цього не дарували і часто вступали у кровопролитні бої зі своїми вчорашніми союзниками.

Це були страшні часи. Більшість сіл і міст лежало в руїнах, поля не оралися, хліб не сіявся. Змучений люд блукав по країні. Люди гинули не лише в боях і під час татарських нападів, а й від голоду.

Отже, пісня «Ой Морозе, Морозенку» розповідає про один із боїв, під час якого татари розбили козацький загін і полонили, а потім скарали його ватажка.

3.4. Особливості пісні.

Даний твір у народі користується особливою любов'ю. На західноукраїнських землях її виконують навіть під час поховання видатних людей, віддаючи їм останню шану.

Ця пісня дуже поширена в різних місцевостях України. Записано понад сорок варіантів її, а в народі їх існує, очевидно, ще більше. Вже сама численність варіантів пісні вказує на незвичайну популярність славного козацького ватажка Морозенка, пам'ять про якого народ зберіг навечно у своїх творах. Образ Морозенка став узагальненим образом захисника вітчизни. В одних варіантах пісень герой бореться з «ляхами-панами», в інших — з турками, татарами, з «турком-шведом» чи просто з лихими ворогами.

3.5. Тема: оспівування боротьби козаків під керівництвом Морозенка з татарами.

3.6. Ідея: возвеличення мудрості, мужності козацького ватажка; засудження жорстокості, підступності татарських поневолювачів.

3.7. Основна думка: нічого не бояться козаки, заради щасливого життя народу вони ладні пожертвувати власним життям; народ, що б'ється за свою незалежність, неодмінно переможе.

3.8. Жанр: історична пісня.

3.9. Композиція.

Твір має свого роду обрамлення — починається і закінчується уславленням мужності козацького ватажка Морозенка.

Експозиція: похід козаків на татар під керівництвом Морозенка.

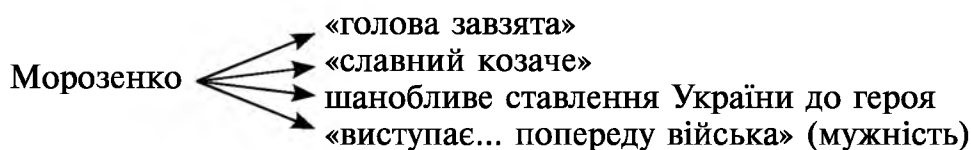
Зав'язка: бій з ворогом.

Кульмінація: полон та катування героя.

Розв'язка: сум матінки-України з приводу смерті свого сина.

В інших варіантах цієї пісні Морозенко — преславний козак, який «на три милі кругом себе кладе ворожого трупу», у бою за ним «тече кривавая річка. Ні страху, ні втоми не знає молодий воїн, і лише численність ворогів здолала героя. Терплячи страшні муки, Морозенко не кориться, він виявляє незвичайну витривалість, зневажає смерть і з думкою про Україну гине.

3.1. Складіть інформаційне гроно щодо характеристики образу Морозенка, посилаючись на текст пісні.

Основною рисою Морозенка була насамперед любов до Батьківщини, готовність завжди виступити на її захист, виняткова мужність

у боях з ворогом. Пісня підкреслює красу і силу улюбленого героя, його хоробрість і молодечтво:

Ой з-за гори та з-за кручі
Буйне військо виступає,
Попереду Морозенко
Сивим конем виграває.

Захищаючи рідні землі, Морозенко хоробро б'ється із заклятими ворогами. Під час бою повністю проявився блискучий талант молодого полководця: татари втратили втричі більше, ніж козаки. Потрапивши в полон, Морозенко мужньо переносить катування (з вирваним серцем герой споглядає Україну із Савур-могили). Цей факт підкреслює незвичайну силу і витривалість героя. В останню хвилину життя Морозенко думає не про себе, а про свою сплюндровану батьківщину.

3.11. Словникова робота.

Єси — у значенні «є, будеш».

Савур-могила — тут ідеться про один зі степових курганів на півдні України.

Обоз — укріплений військовий табір.

3.12. Опрацювання ідейно-художнього змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Хто такий Морозенко? Як про це зазначено в пісні? (*Ой Морозе, Морозенку, Ти славний козаче...*)
- За що Україна шанує цього козака?
- Порівняйте опис козацького війська і татарського. Про що він свідчить? (*Буйне військо виступає, Попереду Морозенко Сивим конем виграває*). «*То не грім в степу грохоче, То не хмара світ закрила, То татар велика сила...*»)
- Якою була битва козаків з ворогом? (*Бились наші козаченьки До ночі глухої,— Полягло наших чимало, А тепер утрое*)
- Що сталося з Морозенком, коли він потрапив у полон? (*Вони його не стріляли. І на часті не рубали, Тільки з нього молодого, Живцем серце виривали*)
- У чому виявилася жорстокість татар до Морозенка? З чим це пов'язано?
- Яких страждань зазнала Україна?
- Хто ж прославляв наш рідний край у скрутний для нього час?
- Дослідіть, як у творі оспівано Україну? Чому вона є уособленням українських матерів?
- З чим асоціюються татари? Як їх названо у творі? (*Проклятими*)
- Яким чином дана історична пісня пов'язана з попередньо вивченою?

3.13. Художні особливості твору.

Художні засоби твору підпорядковані його ідейному змісту. Витривалість Морозенка пісня передає за допомогою гіперболи (з вирваним серцем герой із Савур-могили споглядає Україну). Епітети «славний, молодий, голова завзята, буйне військо», пестливе слово «козаченьки», присвійний займенник «наші» передають пошану та любов українського народу до своїх оборонців.

Різко протилежні емоційним забарвленням тропи, що змальовують ворогів: вони прокляті, татарська орда порівнюється із страшним громом і чорною хмарою, яка «світ закрила». Постійний епітет «велика сила» вказує на те, що татар було набагато більше, ніж козаків, проте хоробрі воїни відважно кидаються в бій, захищаючи свої землі.

Епітети: «славний козаче», «буйне військо», «голова завзята», «тяжке горе», «білий світ».

Метафори: «Україна плаче», «Морозенко... сивим конем виграє», «живцем серце виривали», «Україна славою покрита».

Гіпербола: «татар велика сила».

Риторичні оклики: «Дивись тепер, Морозенку, Та на свою Україну!», «Тяжким горем та сльозами, Та кров'ю полита!».

3.14. Висновок.

У пісні «Ой Морозе, Морозенку» відобразились усвідомлення народом своєї сили, віра в неминучу перемогу над ворогом. Ясність мети робить навіть смерть героя утвердженням справедливості боротьби проти ворога.

4. Опрацювання твору «Максим козак Залізняк»

4.1. Виразне читання або виконання пісні у музичному супроводі.

4.2. Історичний матеріал до твору.

4.2.1. Написання.

Записано історичну пісню в квітні 1939 р. від кобзарів Петра Івановича Гузя та Єгора Хомича Мовчана.

4.2.2. Хто ж він, козак М. Залізняк?

Максим Залізняк — син селянина з містечка Медведівки (на Чигиринщині), народний герой Коліївщини. У 1768 р. він зібрав у Холодному Яру, на Чигиринщині, гайдамацький загін у кількості сот чоловік (у пісні 40 тисяч — поетичне перебільшення) і захопив Жаботин, Смілу, Черкаси, Корсунь, Богуслав, Канів і разом із загоном Гонти — Умань, одну з найбільших фортець польської шляхти на Правобережжі.

Загін царського полковника Гур'єва підступно роззброїв і ліквідував гайдамацький табір під Уманню. Залізняка катували і заслали на каторгу в Нерчинськ.

4.3. *Тема:* оспівування боротьби козаків під керівництвом Максима Залізняка з панами.

4.4. *Ідея:* уславлення героїчної вдачі людей із народу, зокрема козака Максима Залізняка, віра у неминучу перемогу над ворогом.

4.5. *Основна думка:* сила, мужність, рішучість, згуртованість козаків дозволить їм подолати будь-якого ворога.

4.6. *Жанр:* історична пісня.

4.7. *Кульмінація.*

Експозиція: приїзд М. Залізняка на Україну.

Зав'язка: підготовка козаків до бою з панами.

Кульмінація: перемога над ворогом, уславлення М. Залізняка.

Розв'язка: повернення козаків додому.

4.8. *Ідейно-художній аналіз твору. Бесіда за питаннями:*

- Як у пісні зазначено про походження М. Залізняка? (*Максим козак Залізник, Козак з Запорозжя*)
- Чому Максим мав авторитет серед козаків?
- Якою була військова підготовка повстанців? (*Обступили город Умань, Покопали шапці Та вдарили з семи гармат У середу вранці*)
- Що сприяло перемозі козацтва під головуванням Залізняка над панами?
- Що здобув Максим після бою з ворогом? (*І за те він слави Гарной залучився*)
- Як зустріли переможців у рідному краї? (*Лине гомін, лине гомін по степу німому, Вертаються козаченьки із бою додому*)
- Які міста згадуються у творі? (*Запорозжя, Жаботин, Умань*)
- Чи існують вони тепер?
- Охарактеризуйте головного героя пісні.

4.9. *Мікрофон:* «Які слова вдячності ви б висловили тим, хто мужньо боровся з ворогами народу, захищаючи Україну від поневолення.

4.10. *Художні особливості пісні.*

Повтори: «Та вдарили з семи гармат У середу вранці», «Обступили город Умань» «Лине гомін».

Епітети: «пишна рожа», «гарна слава», «по степу німому».

Метафори: «вдарили з гармат», «лине гомін».

Гіпербола: «Накидали за годину Панів повні шапці». *Риторичні оклики:* «Як поїхав на Україну Як пишня рожа!»

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Ой Морозе, Морозенку»

1. Козака Морозенка у пісні названо:

- а) мужнім; б) відчайдушним; в) геніальним; г) *славним*.

2. Україна за козаком:
 - а) побивається; б) репетує; в) *плаче*; г) сумує.
3. Звідки виступало козацьке військо на бій з ворогом?
 - а) З міста; б) із залізничної станції; в) з-під лісу; г) *із-за кручі*.
4. Кінь у Морозенка був:
 - а) *сивий*; б) молодий; в) мудрий; г) навчений.
5. Татари у пісні порівнюються з:
 - а) буйним вітром; б) *громом*; в) зграєю ворогів; г) сильним дощем і градом.
6. Скільки часу тривав бій козаків з татарами?
 - а) З ранку до вечора; б) півдня; в) півдоби; г) *до ночі глухої*.
7. Що трапилося з Морозенком після бою?
 - а) Був поранений у голову; б) пропав безвісти; в) *його замучили татари*; г) був зарізаний зрадником.
8. Що будуть згадувати люди про Морозенка?
 - а) Доброту і щирість; б) *думи та пісні на його честь*; в) його відповідальність за доручену справу; г) прагнення ватажка допомогти бідним.
9. Кому з твору належать слова:
«Дивись тепер, Морозенку,
Та на свою Україну!»?
 - а) Козакам; б) *татарам*; в) повстанцям із села; г) побратимам.

«Максим козак Залізняка»

1. Рідне місто Залізняка:
 - а) Умань; б) Жаботин; в) Київ; г) *Запоріжжя*.
2. Приїхавши до Києва, герой був, наче:
 - а) мужній велетень; б) казковий герой; в) *пишна рожка*; г) могутній дуб.
3. Кількість війська, яке зібрав ватажок у Жаботині:
 - а) мільйон; б) дві тисячі; в) *сорок тисяч*; г) сім сотен.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Порівняйте козацьких ватажків — М. Залізняка і Морозенка. Свої міркування узагальніть.
2. Чим, на ваш погляд, зумовлене надання прізвища Максиму — Залізняка? Як воно характеризує героя?

3. День тижня, коли відбулася битва козаків з панами («Максим козак Залізник»):
а) неділя; б) *середа*; в) понеділок; г) п'ятниця.

Картка № 2

1. Що, на вашу думку, повинен вміти і знати козак? Чи стосується це Морозенка, Залізника? Відповідь вмотивуйте.
2. Доведіть, що Морозенко — національний герой. Відповідаючи, посилайтеся на текст пісні «Ой Морозе, Морозенку».
3. З якою промовою звернулася татарва до розтерзаного українського героя («Ой Морозе, Морозенку»)?
а) «Що, захистив свою милу Вкраїну?»
б) «Радій тепер, Морозенку, за свою Батьківщину!»
в) «*Дивись тепер, Морозенку, та на свою Україну!*»
г) «Ось так тобі, славний герою, тепер будеш знати!»

Картка № 3

1. Чому, на ваш погляд, козаки у битві з ворогом залишилися переможеними, хоча і зазнали чималих втрат («Ой Морозе, Морозенку»)? Відповідь аргументуйте.
2. Прокоментуйте, про що свідчать рядки з пісні «Максим козак Залізник»:

У середу вранці,
Накидали за годину
Панів повні шанці...

Чи не перебільшуються у даному уривку сила, мужність і вправність козаків? Свою думку обґрунтуйте.

3. Татари, «прославляючи» Морозенка («Ой Морозе, Морозенку»), «поставили його на... могилу». Визначте, на яку саме:
а) козацьку; б) *Савур*; в) *вкраїнську*;
г) *кримську*.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Дібрати додатковий матеріал про Б. Хмельницького, У. Кармалюка; виписати в зошит цитати з пісень, які характеризують цих народних ватажків.

Урок № 4**«ЧИ НЕ ТОЙ ХМІЛЬ?», «ЗА СИБІРОМ СОНЦЕ СХОДИТЬ».
ОБРАЗИ ІСТОРИЧНИХ ОСІБ, ЛИЦАРІВ-ОБОРОНЦІВ
РІДНОЇ ЗЕМЛІ, СТВОРЕНІ НАРОДНОЮ УЯВОЮ**

Мета: на прикладі програмових історичних пісень розкрити образи народних оборонців рідної землі, визначити провідні мотиви пісень, зробити їх ідейно-художній аналіз, з'ясувати роль цих образів для українців; розвивати логічне мислення школярів, активізувати їх словник; формувати вміння грамотно висловлювати свої думки, почуття, спостереження, робити висновки; виховувати гордість за свій рідний край, народ; прищеплювати інтерес до духовної культурної спадщини українців.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: ілюстративний матеріал про Б. Хмельницького, І. Кармалюка, аудіозапис пісень, тексти творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань****1. Бесіда за питаннями:**

- Яких ватажків-борців за справедливість і захисту інтересів народу ви знаєте? Чим ці герої запам'яталися вам?
- Дайте визначення пісні як літературному жанру і твору мистецтва. Назвіть різновиди пісень, наведіть приклади.
- Для чого народ складав пісні про своїх захисників?
- Які риси характеру притаманні народним героям?
- Про які історичні події згадується у піснях?

2. Літературна вікторина «Пізнай історичну пісню»

Чи хто їде, чи хто йде,
Треба їх спитати,
Як не має він грошей —
Треба йому дати!
(«За Сибіром сонце сходить»)

Ой ти станеш на воротях,
А я в закаулку,

Дамо тому стиха лиха
Та вражому турку!
(«Зажурилась Україна»)

Та сідлайте ж ви коней хлопці-молодці,
Та збирайтеся до хана у гості!
(«Та, ой, як крикнув же козак Сірко»)

Ой, втікали вражі ляхи —
Погубили шуби...
Гей, не один лях лежить
Вищуривши зуби!
(«Чи не той то хміль»)

Бились наші козаченьки
До ночі глухої,—
Полягло наших чимало,
А татар утрое.
(«Ой Морозе, Морозенку»)

Лине гомін, лине гомін
По степу німому.
Вертаються козаченьки
Із бою додому.
(«Максим козак Залізняк»)

Зібрав війська сорок тисяч
В місті Жаботині,
Обступили город Умань
В обідній годині.
(«Максим козак Залізняк»)

Прийшла туга до серденька,
Як у світі жити?
Світ великий і розкішний
Та ніде ся діти!
(«За Сибіром сонце сходить»)

Ой ти станеш з шабленькою,
А я з кулаками,
Ой щоб слава не пропала
Проміж козаками.
(«Зажурилась Україна»)

Гей, ми ж думали, ой, та ми ж думали,
Та що над степом та сонечко сяє.
Аж то військо та славне Запорізьке
Та на ворожих конях у степу виграє.
(«Та, ой, як крикнув же козак Сірко»)

А я ляхів не боюся
І гадки не маю —
За собою великою
Потугу я знаю...

(«Чи не той то хміль»)

То не грім в степу грохоче
То не хмара світ закрила,—
То татар велика сила
Козаченьків обступила.

(«Ой Морозе, Морозенку»)

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Опрацювання історичної пісні «Чи не той то хміль?»

- 1.1. Виразне читання пісні або прослуховування її в аудіозапису.
- 1.2. Історична епоха, відтворена у пісні.

У ході Визвольної війни 1648–1654 рр. український народ здобув ряд блискучих перемог над польсько-шляхетськими військами, які були розгромлені в битвах під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями (тепер с. Пилява Старосинявського району Хмельницької області). У полон було взято командуючого польською армією гетьмана М. Потоцького і його помічника польського гетьмана М. Калиновського. Польські та українські пани в паніці тікали з України. У боротьбі проти гнобителів повстанці виявляли масовий героїзм, відстоюючи незалежність і свободу своєї вітчизни.

У цей час з'являється багато історичних пісень і дум про події 1648–1654 рр. Вони відбивають всенародний рух проти соціального і національного гніту шляхетської Польщі, оспівують народних героїв, походи і бої з ворогами. Головним героєм цих пісень є Богдан Хмельницький, оточений глибокою пошаною і любов'ю козацької маси і всього народу.

1.3. Історія написання твору.

Записано цю пісню в 50-х рр. XIX ст. в Галичині.

У бою під Жовтими Водами в травні 1648 р. українські війська під керівництвом Богдана Хмельницького здобули першу велику перемогу у Визвольній війні 1648–1654 рр., яка й оспівується в пісні.

Золотий Брод, Золота Вода — поетичні назви урочища Жовті Води.

- 1.4. *Тема:* оспівування мужності, героїзму, винахідливості Б. Хмельницького — видатного українського гетьмана, його прагнення добути волю і щастя народу в боротьбі з ляхами.

1.5. *Ідея*: уславлення Б. Хмельницького — народного ватажка, талановитого полководця, мудрого державного діяча.

1.6. *Основна думка*: народ шанує і поважає своїх захисників і тому прославляє їх у піснях.

1.7. *Жанр*: історична пісня.

1.8. *Композиція*.

Експозиція: розповідь про Б. Хмельницького, порівняння його з хмелем.

Зав'язка: застереження гетьману — перед битвою з ляхами не пити Золотої Води.

Кульмінація: перемога над ворогом.

Розв'язка: «Утікали вражі ляхи...».

1.9. *Ідейно-художній аналіз пісні. Бесіда за питаннями*:

- Що вам відомо про Б. Хмельницького — видатного українського гетьмана, людину? Які твори про нього читали?
- Як слово «хміль» асоціюється з прізвиськом Хмельницького? (*Чи не той то хміль, Що коло тичин в'ється? Чи не той то хміль, Що по ниві грає?.. Чи не той то хміль, Що у пиві кисне? Ой, той Хмельницький*)
- Якою в пісні відтворена боротьба козаків з ляхами? (*Гей, не один лях лежить Головою в воду*)
- Від чого застерігав народ Б. Хмельницького перед битвою? Чому? (*Не пий, Хмельницький, дуже Золотої Води,— Іде ляхів сорок тисяч Хорошої вроди*)
- Про що свідчить впевненість українського ватажка у свої сили перед боєм? Як про це зазначено в пісні? (*І гадки не маю — За собою великою По утру я знаю, Іще й орду татарськую За собою веду,— А все то, вражі ляхи, На вашу біду*)
- Якими були наслідки битви українського козацтва з ляхами під керівництвом Б. Хмельницького? (*Ой, втікали вражі ляхи — Погубили шуби... Гей, не один лях лежить, Вищиривши зуби!*)
- Чому ляхи у творі названі вражими?
- Як у пісні описано становище ворога після його розгрому козацтвом? Чи співчуваєте ви їм? (*Утікали вражі ляхи, Деякі повки,— Їли ляхів собаки І сірії вовки. Не по однім ляшку Заплакали діти. Не по однім ляшку Зосталась вдовиця*)

1.10. *Художні особливості пісні*.

Метафори: «Хміль в'ється, грає, кисне», «становили хати».

Епітети: «Золота Вода», «хороша врода».

Гіпербола: «Гей, поїхав Хмельницький К Золотому Броду,— Гей, не один лях лежить Головою у воду».

Повтори: «Чи не той то хміль?», «Ой, той то Хмельницький», «...вражі ляхи».

Риторичні запитання: «Що коло тичини в'ється?», «Що по ниві грає?», «Що у пиві кисне?».

2. Аналіз пісні «За Сибіром сонце сходить»

2.1. Виразне читання пісні або прослуховування в аудіозапису.

2.2. Історична епоха, відтворена в пісні.

2.2.1. Бесіда за питаннями:

- Кому належала земля в часи кріпацтва?
- Хто обробляв панську землю?
- Як ставилися поміщики до кріпаків?
- У чому виявилось безправ'я селян?
- Як протестували кріпаки проти гніту і визиску?

2.2.2. Боротьба народу проти кріпацтва як системи.

На рабське безправ'я, поневолення і визиск «своїми» і «чужими» панами український народ відповідав боротьбою, що нерідко виливалася в грізні антикріпосницькі повстання. Особливо пам'ятними були гайдамацькі повстання на Правобережжі і повстання опришників у Галичині та на Буковині. Ці події відобразилися в усній народній творчості, зокрема і в історичних піснях. Серед них виділяється пісня про народного месника Олексу Довбуша, який обстоював інтереси селян.

Антикріпосницьке повстання селян у 1768 р. на Правобережній Україні відоме під назвою Коліївщини. Про ці події складено багато пісень, оповідань, легенд, зокрема про ватажків повстання — Максима Залізняка, Івана Гонту, Микиту Швачку, Івана Бондаренка та ін.

У ХІХ ст. виступи селян проти поміщиків дедалі частішали; уже в першій його половині на Україні селянськими заворушеннями була охоплена значна кількість сіл Київської, Полтавської, Харківської та Подільської губерній. Особливо гострих форм селянський рух набув на Поділлі, де понад двадцять років (1812—1835) повстанські загони проти поміщиків очолював уславлений в піснях і переказах народний месник Устим Кармалюк.

2.3. Відомості про життя і діяльність І. Кармалюка (матеріал для вчителя).

Устим Якимович Кармалюк народився в 1787 р. в с. Головчинцях (тепер с. Кармалюкове Жмеринського району Вінницької обл.) в сім'ї селянина-кріпака. З дитячих літ зазнав кріпак панського гніту. Коли хлопець підріс, його забрали до панського двору. Молодий Кармалюк був роботящим, але непокірним. За це 1812 р. поміщик Пигловський віддав його в солдати, але в наступному році він утік та разом з іншими солдатами-втікачами організував повстанський загін і розпочав боротьбу проти поміщиків. У 1819 р. Кармалюка спіймали, за вироком

військового суду покарали 500 шпіцрутенами й відправили у військову частину в Крим. По дорозі вони зіткнулися з повстанцями, які в 1814–1828 рр. займали значну частину Латинського, Летичівського й Проскурівського повітів Подільської губернії. Повстанські загони Кармалюка нападали на поміщицькі маєтки, захоплене майно і гроші Кармалюк роздавав селянській бідності. У повстанських загонах Кармалюка налічувалося понад 20 тисяч селян.

Протягом 1817–1835 рр. Кармалюка чотири рази ловили, катували, засилали на каторжні роботи до Сибіру, але він мужньо зносив тортури, тікав з тюрем і заслань (два рази втік аж з Тобольської губернії) і знову продовжував боротьбу.

У 1835р. Кармалюка вбив із засідки шляхтич Рутковський у Шляхових Кориченцях (тепер с. Кориченці Деражнянського району Хмельницької обл.). Ім'я Кармалюка — невтомного, сміливого борця проти гнобителів — стало ще за його життя легендарним.

Про нього складено велику кількість пісень, переказів, легенд, які передавались з уст в уста, з покоління в покоління. Т. Шевченко називав Кармалюка «славним лицарем», а М. Горький сказав, що його ім'я «навіки овіяне славою».

Світлий образ мужнього месника за народні кривди привертав до себе увагу видатних письменників, художників і композиторів. Про життя і боротьбу Кармалюка написали твори Марко Вовчок, М. Старицький, С. Васильченко, В. Кучер. А. Малишко та інші, про нього створено також кінофільм.

У період громадянської війни селяни Головчинців активно боролися проти інтервентів. 1920 р. білополяки спалили значну частину села. Зруйнували і хату месника. Односельці реставрували її. У середній школі створено меморіальний музей Устима Кармалюка. У селі також пам'ятник славному бунтареві.

Отже, Кармалюк — герой, захисник поневолених, вершитель їх справедливого суду над кріпосниками. Всі симпатії народу на боці Кармалюка, який закликає до розправи над панами.

2.4. Тема: розповідь про Устима Кармалюка, який після повернення із Сибіру продовжує захищати інтереси простого люду від «владик»:

2.5. Ідея: возвеличення прагнення народного месника боротися за волю, справедливість; надавати допомогу тим, хто її потребує.

2.6. Основна думка: «З багатого хоч я й візьму — Убогому даю. Отак гроші поділивши, Я гріхів не маю».

2.7. Жанр: історична пісня.

2.8. Композиція.

У пісні розповідається про історичну особу, а саме Кармалюка, який організував повстанські загони і боровся проти панів на Поді-

ллі у 1813–1835 рр. Тут відтворені конкретні історичні події першої половини ХІХ ст.

Експозиція: повернення У. Кармалюка із Сибіру.

Зав'язка: продовження народним месником діяльності на благо знедолених.

Кульмінація: неможливість Устима жити з родиною.

Розв'язка: переслідування і засудження героя владою.

Даний твір побудований у формі розповіді самого героя, що надає пісні глибокого ліризму, задушевності.

2.9. Опрацювання ідейно-художнього змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Як ви думаєте. Чому Кармалюк перебував у Сибіру?
- Чи був Кармалюк взірцем для своїх побратимів? Відповідь обґрунтуйте.
- Як жив месник після повернення із Сибіру?
- Прокоментуйте рядки з твору: Хоч, здається, не в кайданах, А все ж не на волі.

Про що вони свідчать?

- Чому Устим вважає, що його родина живе в муках?
- Який шлях боротьби з гнобителями обирає захисник народу? Чи допоможе він простому люду влаштувати їх життя?
- Як злочинці розпоряжалися награбованим?
- У яких умовах живе Кармалюк-злочинець? З чим це пов'язано?
- Діяльність кого і за що засуджується в пісні?
- Чи згодні ви, що Кармалюк — розбійник? Відповідь аргументуйте.
- Як пояснює герой свою безгрішність?
- Чому Устим журиться?
- З чим пов'язано те, що Кармалюк не може жити зі своєю родиною? (*Пішов би я до дітей — Красу мою знають: А би тільки показався, То зараз впіймають*)
- Як у пісні говориться про неможливість героя повноцінно жити, а не існувати? (*А так треба стерегтися, Треба в лісі жити. Хоч, здається, світ великий Ніде ся подіти!*)
- За що будуть «в світі споминати» Кармалюка?
- Чи вартий він на вдячність народу? Відповідь обґрунтуйте.

2.10. Художні особливості пісні.

Метафори: «сонце сходить», «прийшла туга до серденька».

Епітети: «славні хлопці», «хороші хлопці», «світ великий і розкішний».

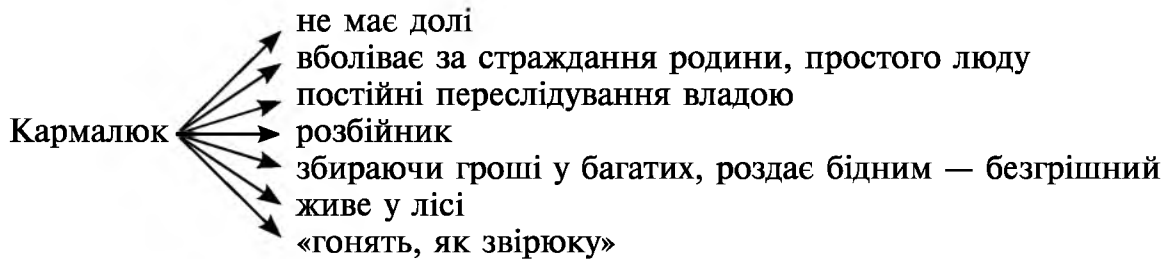
Повтори: «дзвони дзвонять», «нехай...», «світ великий», «при дорозі подорожньою».

Риторичні оклики: «Ви на мене Кармалюка, Всю надію майте!», «Як не має він грошей — Треба йому дати!», «А здорові, хлопці!», «Благослови, отче!», «Світ великий і розумний Та ніде ся діти!», «Нехай мене, Кармалюка, В світі споминають!».

Порівняння: «А мене, Кармалюка, Як звірюку гонять!» Риторичні запитання: «Зібрав собі славних хлопців,— Що ж кому до того?», «Прийшла туга до серденька, Як у світі жити?».

2.11. Характеристика образу Устима Кармалюка.

2.11.1. Складіть інформаційне гроно до образу народного месника.

2.11.2. Цитатна характеристика героя.

«...Не маю долі»; «...Немає пристанища, Ані своєї хати»; «Зовуть мене розбійником, Кажуть — розбиваю. Ще ж нікого я не вбив, Бо й сам душу маю»; «З багатого хоч я й візьму — Убогому даю. Отак гроші поділивши, Я гріхів не маю»; «Я од журби гину»; «...Треба в лісі жити, Бо не маю хати»; «Пішов би я до дітей — Красу мою знають»; «А мене... Як звірюку гонять».

2.11.3. Матеріал для образу головного героя пісні.

У пісні «За Сибіром сонце сходить» розповідається про повернення Кармалюка із Сибіру і його боротьбу проти експлуататорів. З ім'ям свого ватажка трудящі маси того часу зв'язували болі свої і радощі, сподівання і надії («Ви на мене, Кармалюка, всю надію майте»).

Вони виявляють до Кармалюка як народного месника велику пошану і любов, оспівують і прославляють його у своїх піснях. У народній творчості Кармалюк виступає незвичайним красенем і могутнім богатирем.

Кармалюк не лише мстить панам за кривди, а й прагне соціальної справедливості, він роздає бідним усе те, що забирає у поміщиків та багатіїв. Він ставить громадські, народні справи вище від особистих. Людське лихо і убогство та гаряче бажання запобігти йому змусило Кармалюка покинути дружину, дітей і стати борцем проти кріпацтва:

Маю жінку, маю діти,
Та я їх не бачу.
Як згадаю про їх муку —
Сам гірко плачу!

Трудящі маси селянства ненавиділи панщину, тяжкі повинності

та непосильні податки і з гнівом протиставляли свою убогість розкошам багатіїв. У пісні підкреслюється, що Кармалюк боровся проти гнобителів не один, а разом з вірними йому людьми, бойовими друзями, яких він називає «славними хлопцями». Боротьбу проти панства, яку самовіддано веде Кармалюк, народ схвалює як справедливую і священну справу.

Звичайно, Устим Кармалюк не був і не міг бути в тодішніх умовах свідомим революціонером, який би піднісся до боротьби проти царизму, до політичних вимог, щодо до зміни державних порядків. Тому очолений ним рух селянства мав стихійний, неорганізований характер. А робітничий клас тоді ще не був цілком сформований і не міг внести в селянський рух елементи організованості і політичної свідомості.

Не дійшовши до розуміння справжніх шляхів боротьби із соціальним злом, нерівністю, народний месник обмежувався вимогою справедливого розподілу майна і грошей, відібраних у багатіїв, між бідними людьми. Ясна річ, що вибраний Кармалюком шлях боротьби за соціальну нерівність був нереальним, не міг принести перемоги, але в той же час він мав прогресивний характер.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Чи не той то хміль»

1. Б. Хмельницький очолив боротьбу козаків з:
а) турками; б) татарами; в) *ляхами*; г) половцями.
2. Хмелем у пісні називають:
а) те, «що коло тичин в'ється»; б) «того, хто з ворогом б'ється»;
в) «що по пиві грає»; г) «що у пиві кисне».
3. Де відбувалася боротьба козаків з ворогом? Під:
а) Жаботином; б) Києвом; в) *Жовтими Водами*; г) Львовом.
4. Кількісний склад ворожого війська:
а) мільйон; б) *сорок тисяч*; в) півтисячі; г) кілька сотень.
5. У ворога була доброю:
а) військова підготовка; б) зброя; в) *врода*; г) їжа.
6. Тікаючи, поневолювачі погубили:
а) *шуби*; б) військові намети; в) особисті документи; г) ганчір'я.
7. Яка дика тварина згадується у пісні?
а) Кабан; б) *вовк*; в) лиса; г) заєць.
8. Рядок, який тричі повторюється у творі:
а) «Гей, поїхав Хмельницький»;
б) «За собою великую Потугу я знаю...»;
в) «*Ой той то Хмельницький*»; г) «Що коло тичин в'ється».

«За Сибіром сонце сходить»

1. Звертаючись до хлопців, Кармалюк говорить їм, щоб вони:
 - а) мали надію на нього; б) негайно озброїлися;
 - в) йшли жито косити; г) очікували його команди.
2. Чого не мав Устим після повернення із Сибіру?
 - а) Щастя; б) здоров'я; в) завзяття; г) долі.
3. Від чого гірко плаче народний месник?
 - а) Приниження і переслідування владою;
 - б) згадки про страждання своєї родини;
 - в) через неможливість повернутися на Україну;
 - г) важкого поранення.
4. Де очікував Устим із хлопцями «подорожнього»?
 - а) При дорозі; б) за густими кущами бузку;
 - в) біля величезного дуба; г) сидячи на деревах.
5. З яким питанням зверталися народні месники до того, хто їм зустрічався?
 - а) «Чи є у вас гроші?»;
 - б) «Чи маєте ви можливість нас нагодувати?»;
 - в) «Чи далека дорога до Сибіру?»;
 - г) «Чи не потрібна вам наша допомога?».
6. Скільки грошей відлічив владика хлопцям?
 - а) Тисячу; б) півтисячі; в) сорок тисяч; г) мільйон.
7. Який представник влади при зустрічі вимушений був дати народним месникам грошей?
 - а) Асесор; б) ісправник; в) *служитель церкви*;
 - г) судовий слідчий.
8. Через відсутність пристанища Кармалюк міг:
 - а) завдати шкоди мешканцям села; б) загинути в лісі;
 - в) *марно пропасти*; г) потрапити в небезпеку.
9. Влада називала Устима:
 - а) бусурменом; б) злочинцем; в) *розбійником*; г) піратом.
10. Герой не вважає себе грішним, бо:
 - а) у багатого гроші *забирає* — бідному *віддає*;
 - б) не знущається над народом; в) повсякчас відчуває церкву;
 - г) живе за законами Божими.
11. Через те що Кармалюк не мав хати, він жив у:
 - а) товаришів; б) кам'яній печері; в) *лісі*; г) старого дяка.
12. Устим хоче, щоб за свої страждання:
 - а) народ склав про нього пісню; б) *про нього згадували на Україні*;
 - в) він отримав подяку людську;
 - г) його було визнано народним захисником.

13. Хто із письменників назвав У. Кармалюка «славним лицарем»?
а) М. Вовчок; б) *Т. Шевченко*; в) М. Старицький; г) С. Васильченко.
14. Де організував герой повстанські загони і боровся проти панів? На:
а) Київщині; б) Вінниччині; в) *Поділлі*; г) Поліссі.
15. У пісні «За Сибіром сонце сходить» відтворені конкретні події:
а) середини XVII ст.; б) початку XVIII ст.; в) кінця XIX ст.;
г) *першої половини XIX ст.*
16. В усній народній творчості У. Кармалюк виступає:
а) добрим чарівником; б) мудрою людиною;
в) простим селянином; г) *могутнім богатирем.*
Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Для чого, на ваш погляд, народ склав пісню про Б. Хмельницького («Чи не той то Хміль?»)? Чи вдалося висловити в ній повагу, шанобливе ставлення до українського гетьмана? Відповідь вмотивуйте.
2. Як на ваш погляд, із чим пов'язано те, що У. Кармалюк вимушений переховуватися від влади («За Сибіром сонце сходить»)?
3. Який художній засіб використано в рядку пісні «За Сибіром сонце сходить»?
а) Епітет; б) порівняння; в) *метафору*; г) гіперболу.

Картка № 2

1. Чи можна поспівчувати Устину («За Сибіром сонце сходить»)? Чи правильний шлях боротьби з владою він обрав? Відповідь аргументуйте.
2. Дослідіть, якими рисами характеру в пісні «Чи не той то хміль» наділений Б. Хмельницький. Свою думку обґрунтуйте, посилаючись на зміст твору.
3. Від чого застерігають Б. Хмельницького («Чи не той то хміль»)? Щоб він:
а) був обережним та уважним під час бою;
б) *не пив Золотої Води*; в) не виїжджав на полювання;
г) перед походом обов'язково перевіряв зброю.

Картка № 3

1. Як ви вважаєте, з якою метою народ склав пісню «Чи не той то хміль»? Яке місце вона посідає серед інших історичних творів?
2. В чому, на ваш погляд, розбійник («За Сибіром сонце сходить») убачав свої гріхи? Чи можна їх виправдати? Відповідь вмотивуйте.

3. Яким представ свiт для народного месника («За Сибiром сонце сходить»)?
- а) Жорстоким i сiрим; б) великим i розкiшним;
 - в) безмежним i багатим; г) водночас добрим i злим.

Картка № 42

1. Вмотивуйте, як ви ставитеся до дiяльностi У. Кармалюка («За Сибiром сонце сходить»). Наведiть переконливи аргументи.
2. Дослiдiть, як у творi «За Сибiром сонце сходить» зображенi умови життя простого люду в перiод гноблення. Свої спостереження узагальнiть.
3. Через що не мiг повернутися У. Кармалюк до своєї родини («За Сибiром сонце сходить»? Бо:
 - а) його могли спiймати;
 - б) не мав грошей i цим самим не мiг забезпечити її;
 - в) не хотiв її турбувати; г) соромився своєї дiяльностi.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатiв навчальної дiяльностi школярiв

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати змiст програмових творiв Марусi Чурай; дiбрати мiнi-iнформацiю про її життя i творчiсть.

Урок № 5

ПIСНI МАРУСI ЧУРАЙ. «ЗАСВIТ ВСТАЛИ КОЗАЧЕНЬКИ», «ВIЮТЬ ВIТРИ, ВIЮТЬ БУЙНI», «ОЙ НЕ ХОДИ, ГРИЦЮ...»

Мета: ознайомити школярiв з творчiстю Марусi Чурай, її драматичним життям; проаналiзувати програмовi пiснi поетеси, осмислити їх значення в життi українського народу; розвивати вмiння виразного читання, коментування пiсень; висловлювати власне ставлення до Марусi та її пiсень, робити висновки, узагальнення, формувати естетичнi смаки учнiв; виховувати повагу до творчих, обдарованих людей з народу — активних творцiв духовностi; прищеплювати iнтерес до наслiдкiв власної працi.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет М. Чурай, iлюстрацiї з видами Полтави, тексти творiв поетеси, дидактичний матерiал (тестовi завдання, картки).

ХІД УРОКУ

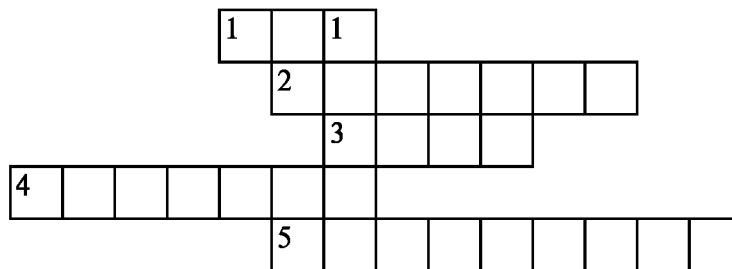
I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Проведення гри «Кращий знавець історичних пісень»

Підготовчий етап: клас розподіляється на дві команди. Обираються капітани в грі. Завдання гри: розгадати запропонований кросворд протягом 5–7 хвилин.

1.1. Кросворд для першої команди.

По вертикалі: 1. Могила, яка згадується в пісні «Ой Морозе, Морозенку». (*Савур*)

По горизонталі: 1. Місце проживання, переховування Кармалюка, героя пісні «За Сибіром сонце сходить». (*Ліс*)

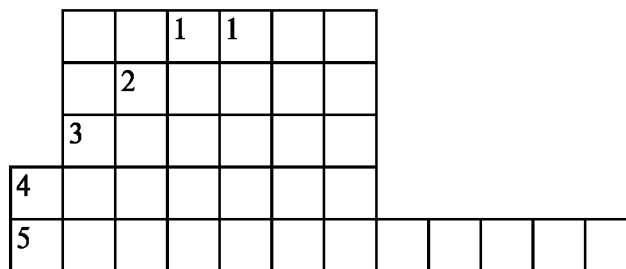
2. Місто, де зібрав Максим Залізняк («Максим козак Залізняк») своє військо. (*Жаботин*)

3. У пісні «Чи не той то хміль?» надається застереження Б. Хмельницькому, щоб той не пив... (*Води*)

4. Асесори і справники гоняють Кармалюка («За Сибіром сонце сходить»), як... (*Звірюку*)

5. Шлях, яким рухався Сірко з військом («Та, ой, як крикнув же козак Сірко»). (*Кримський*)

1.2. Кросворд для другої команди.

По вертикалі: 1. Місто битви козаків на чолі з М. Залізником проти панства («Максим козак Залізняк»). (*Умань*)

По горизонталі: 1. Що погубили ляхи («Чи не той то хміль?»), тікаючи з України до Польщі? (*Шуби*)

2. Кількість гармат, які мали козаки під час битви з панами («Максим козак Залізняк»). (*Сім*)

3. Ворог, який замучив Морозенка («Ой Морозе, Морозенку»). (*Татари*)

4. Як у пісні «Та, ой, як крикнув же та козак Сірко» назване військо Запорозьке? (*Славним*)

5. Герой твору «Чи не той то хміль». (*Хмельницький*)

2. Бесіда за питаннями:

- Як створювалися українські історичні пісні? Про яких історичних осіб вам відомі пісні?

- Яким чином життя народу було пов'язано з піснею?
- Чому пісня з одною назвою має кілька варіантів? Наведіть приклади.
- Згадайте авторів літературних пісень. Чим вони вам запам'яталися?
- Як пісня впливає на внутрішній стан її виконавця і того, хто слухає цей шедевр мистецтва?

III. Оголошення теми, мети уроку

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Народні пісні є великим внеском України в загальнослов'янську й світову художню творчість. Незчисленне і розмаїте їх багатство. Вважають, що тільки записано цих творів понад двісті тисяч.

Народні пісні породжувались подіями і явищами суспільного життя громадського побуту, боротьбою проти іноземних загарбників, національного і соціального гноблення та палкою любов'ю до вітчизни і ненавистю до експлуатації і насильства. Але хто знає, коли, ким і в якому вигляді було створено ту чи іншу пісню? Достовірно лише одне: творцями і носіями пісень були трудящі маси.

Саме завдяки колективності фольклорний твір набуває високої художності та ідейної глибини. Переходячи з уст в уста, пісня неминуче зазнавала змін, удосконалювалася.

Творцями пісень були різні люди — селяни, ремісники, козаки, народні співці — лірники, кобзарі. Але народна пам'ять зберегла імена лише окремих, талановитих складачів. Такою була у XVII ст. напівлегендарна українська поетеса Маруся Чурай.

2. Життя і творчість Марусі Чурай (матеріал для вчителя)

МАРУСЯ ГОРДІЇВНА ЧУРАЙ (1625–1653)

21.07. — день пам'яті Марусі Чурай.

Її життя і творчість оповиті «ореолом чарів і загадковості». Та все ж серед сучасних дослідників-фольклористів переважає думка, що така поетеса є реальною історичною постаттю в українській культурі. Народилася вона, ймовірно, у 1625 р. у родині урядника Полтавського козацького полку Гордія Чурая. Будинок їхній стояв на мальовничому березі Ворскли нібито недалеко від того місця, де в 1650 р. споруджено Хрестовоздвиженський монастир.

Батько Марусі, зарубавши одного шляхтича, подався на Запорізьку Січ і там пристав до гетьмана Павлюка, з ним воював проти польської шляхти, потрапив у полон і був страчений 1638 р. у Варшаві.

Після смерті Гордія його дружина Горпина залишилася вдох з донькою. Народ оточив їх любов'ю і повагою. Цьому значною мірою

сприяла і обдарованість Марусі, дівчини з чарівною зовнішністю й добрим серцем. Вона мала чудовий голос і майстерно виконувала пісні, які сама складала.

Портрет Марусі (учням пропонується його оглянути на дошці). Чорні очі її горіли, як вогонь у кришталевій лампаді, обличчя було біле, як віск, стан високий і прямий, як свічка, а голос... Ах, що то був за голос! Такого солодкого і дзвінкого співу нечувано навіть від київських бурсаків. Невелика на зріст. Трохи худорлявенька, струнка, засмагле личко, густі чорні брови, довгі вії, коса до колін.

За дівкою ходили всі хлопці, але серцю не накажеш — вона кохала Грицька Бобренка, сина хорунжого полтавського полку.

Гриць «високий, з руськими кучерями й карими очима» був під впливом своєї матері, яка й чути не хотіла про Марусю, а всім серцем прагнула мати за невістку племінницю полковника Мартина Пушкаря, дочку осавула Федора Вишняка Ганну (Галю).

А без Марусі свого життя не мислив козак Іван (Якович) Іскра (Іскренко). Іван був людиною мовчазною, похмурої вдачі й виняткової правдивості та благородства. Він палко і щиро любив Марусю, але не відкривав своїх почуттів, бо знав, що її серце належало іншому.

У 1648 р. Іван Іскра і Гриць Бобренко виступають з полком Богдана Хмельницького, щоб взяти участь у визвольній війні. Маруся складає пісню «Засвіт встали козаченьки». Чураївна пішла до Києва, щоб помолитися за коханого. Там складає пісню «Віють вітри, віють буйні». Маруся звертається до ворожки, не знайшовши спокою в молитвах, за порадою, але та обдурила дівчину.

Згодом Маруся зустрічає Івана Іскру, запитує про Гриця, Іван розповів, що Гриць скорився волі матері і одружився з Галею Вишняк. За переказами, після його зради Маруся дуже сумувала.

Душевний стан Марусі після зради коханого дуже важкий, вона навіть вирішила отруїтися. Дівчина докоряє за зраду і водночас робить спробу розжалобити невірного коханого, запевняючи його, що не буде йому щастя з іншою.

Життя без коханого не мало для неї ніякого сенсу. У відчаї вона кинулась із греблі у Ворсклу, щоб покінчити з життям.

Випадково Маруся була врятована Іваном Іскрою. Він витяг її з води, приніс додому і доглядав разом із старою Гарпиною Чураїхою.

Якось восени Маруся пішла на вечорниці до Меласі Барабаш, дочки полтавського старшини, щоб побачити Гриця. Вона там дійсно його побачила, але не одного, а з молодого дружиною. Ревнощі, ображене жіноче самолюбство, нещасливе кохання, нездійснення дівочої мрії — все разом завирувало в її душі і породило страшний план помсти.

Маруся була сильною, вольовою натурою. Зовні була чарівною, колишньою веселою Марусею і знову полонила Гриця.

Ми не знаємо, чи Маруся запросила Гриця, чи може він сам напросився. Дівчина вважає свої дії справедливими, бо відплачує за зганьблену честь.

Через темний ліс вночі йде до ворожки. Вона знову хоче позбавити себе життя, але отруту, яку дівчина приготувала собі, випив Гриць.

Коли померлого Гриця принесли до церкви, туди прибігла сповнена відчаю Маруся. Вона кинулась до труни, цілувала небіжчика і, обливаючись сльозами, розповіла про свій злочин.

Марусю посадили до острогу. Незабаром відбувся суд, який установив їй вирок — смертну кару. Було це, очевидно, влітку 1652 р. Під час читання наказу Марусю врятував Іван Іскра. Він привіз від Богдана Хмельницького указ, за яким Марусі дарували життя. Іван, дізнавшись про засудження коханої, помчав до гетьмана і привіз від нього рятівний документ. Хто міг її судити за смерть Гриця? Тільки вона сама себе.

Як було насправді, сказати важко, бо жоден з дослідників не може покластися на історичні першоджерела. На цей час відомо 20 пісень, автором яких вважають Марусю Чурай, але цілком важливо, що їх набагато більше.

О. Шаховський говорить про смерть Марусі, зазначаючи, що дівчина після помилування недовго жила на світі і померла в каятті у 1653 р. Це перша версія. Згідно з другою після помилування зачахла, змарніла і померла від сухот (чахотки). За третьою версією було їй тяжко залишатися в Полтаві і вона пішла у світ, померла в якомусь російському монастирі.

Українська культура має досить підстав для того, щоб записати на своїх скрижальх ім'я легендарної дочки нашого народу, видатної поетеси, співачки і творця пісень Марини Гордіївни Чурай. Їй народна пам'ять приписує авторство багатьох пісень, популярних упродовж тривалого часу. («Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні», «Ой не ходи, Грицю», «Грицю, Грицю, до роботи», «Летить галка через балку», «На городі верба рясна», «Чого ж вода каламутна», «Прилетіла зозуленька» та ін.).

Легендарна історія життя самої поетеси дала поштовх до творення нових літературних творів різних жанрів українськими митцями Г. Квіткою-Основ'яненком, Л. Боровиковським, С. Руданським, О. Кобилянською, В. Самійленком, Л. Костенко та ін.

М. Стельмах про Марусю Чурай зазначав: «Судячи з пісень, які її приписуються, ця дівчина була народжена для любові, але не знала її радощів і всі свої надії, все своє любляче серце по краплині

сточила в неперевершені рядки, що й зараз бентежно озиваються в наших серцях і вражають нас глибиною і щирістю висловлюваного в них почуття, довершеністю форми, чарівністю мелодій...

2. Опрацювання програмових пісень Марусі Чурай

2.1. «Засвіт встали козаченьки».

2.1.1. Виразне читання твору.

2.1.2. *Тема:* зображення походу козаченьків, розлучення хлопця з матінкою і коханою.

2.1.3. *Ідея:* звернення сина до матері, що вона прийняла його кохану як свою дитину.

2.1.4. *Основна думка:* для кожної родини є хвилюючим моментом, коли її сини, чоловіки вирушають у військовий похід.

2.1.5. *Жанр:* літературна козацька пісня.

2.1.6. Робота над ідейно-художнім змістом пісні. Бесіда за питаннями:

- Якої пори вирушали козаченьки в похід?
- Чому плакала Маруся? Прокоментуйте її внутрішні почуття.
- Хто заспокоює Марусю? Як про це зазначено у пісні?
- Опишіть внутрішній стан матінки, яка проводжала свого сина у далеку дорогу. Чи не марні її хвилювання?
- Чому молодий козак не вірить, що він швидко повернеться з походу додому?
- З яким проханням син звертається до матінки? Якою є її реакція на це?
- До якого різновиду пісень належить дана пісня? Про що це свідчить?
- Як цей твір пов'язаний з життєвою долею Марусі Чурай?

2.1.7. Художні особливості твору.

Епітети: «ясні очі», «мати... слізко проводить», «кінь вороненький».

Повторення: перший і останній куплети.

Метафори: «Стоїть місяць», «кінь спіткнувся», «година настала».

Звертання: «Прощай, милий мій синочку», «Ой рад би я, матушенько», «Яка ж би то, мій синочку».

Риторичні оклики: «Через чотири недільки Додому вертайся!». «Бо хто знає, чи жив вернись, Чи ляжу в полі!».

Риторичне запитання: «Щоб чужая дитиночка За рідною стала?».

2.2. «Віють вітри, віють буйні».

(Цю пісню згодом використав І. Котляревський у п'єсі «Наталка Полтавка»)

2.2.1. Виразне читання пісні або її прослуховування в аудіозапису.

2.2.2. *Тема:* відтворення страждань дівчини за своїм милим.

2.2.3. Ідея: возвеличення щирого почуття кохання.

2.2.4. Основна думка: «Хто щасливий був часочок, про смерть не забуде».

2.2.5. Опрацювання ідейно-художнього змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Яких страждань зазнала героїня твору? З чим це пов'язано?
- Охарактеризуйте внутрішній стан молодиці.
- Чому в пісні порівнюється доля дівчини із самотньою билиною, що росте на полі?
- Для чого, на ваш погляд, Маруся Чураївина закінчує твір риторичним запитанням?
- Чи побачить молодиця свого «чорнобривого»? Відповідь вмотивуйте. З чим пов'язане її розлучення?
- Як, на ваш погляд, чи схожа доля героїні твору з долею його авторки? Свої міркування обґрунтуйте.
- Чому героїня вважає, що її долі завидують люди?
- Як ви вважаєте, чи чує «чорнобривий» свою милу? Висловіть свої припущення.
- Що таке щастя? Які твори про пошуки героями щастя вам відомі (Б. Лепкий, «Цвіт щастя»; О. Стороженко, «Скарб»; І. Липа, «Близнята»)? Яким уявляє своє щастя молодиця?

2.2.7. Мікрофон. «З якою промовою ви б звернулися до молодиці, щоб її заспокоїти, полегшити страждання під час самотності».

2.2.8. Художні особливості твору.

Метафори: «віють вітри», «дерева гнуться».

Епітети: «Щаслива билинка», «люте горе», «тяжко жити».

Риторичні запитання: «Чи щаслива ж та билинка, що росте на полі?», «Що на полі, що на пісках, без роси, на сонці?», «Де ти, милий, чорнобривий? Де ти?».

Риторичний оклик: «Озовися!».

2.3. «Ой не ходи, Грицю».

2.3.1. Виразне читання твору.

2.3.2. Тема: відтворення трагічної долі Гриця через його нерозділене кохання.

2.3.3. Ідея: возвеличення почуття кохання, які іноді внаслідок ревності становить загрозу життю.

2.3.4. Основна думка: «Нехай же Гриць двох не кохає».

2.3.5. Жанр: драматична літературна пісня.

2.3.6. Обговорення змісту пісні. Бесіда за питаннями:

- Яким ви уявляєте Гриця? Чим саме, на ваш погляд, він подобався дівчатам?
- Чому кохання стало загрозою для життя героя?

- Як сама авторка характеризує свою героїню?
 - Яким чином дівчина готувала зілля, щоб отруїти коханого?
 - Яке покарання отримала героїня від своєї матінки?
 - Чи можна вчинок дівчини вважати злочинним? Відповідь вмотивуйте.
- 2.3.7. Вільний мікрофон: «Чи співчуваю я Грицеві?», «Чи можна виправдати кохання хлопця?».
- 2.3.8. Художні особливості твору.
- Риторичне запитання:* «Нащо ж ти, доню, Гриця отруїла?»
- Епітети:* «дівчина-чарівниченька», «темная хата».
- Метафора:* «прийшла п'ятниця».
- Риторичний оклик:* «Що через тебе мене мати била!»

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Засвіт встали козаченьки»

1. Козаченьки вирушали в похід:
 - а) з *полуночі*; б) після сніданку; в) пообіді; г) ввечорі.
2. Сльози на очах у Марусі були від:
 - а) горя; б) радості; в) щастя; г) болю фізичного.
3. Мати буде очікуватиме на повернення сина через:
 - а) півмісяця; б) півроку; в) *чотири недільки*; г) рік.
4. Прикмета, яка, на думку козака, не дозволить йому швидко повернутися додому:
 - а) зіпсувалося взуття; б) у двір полетіло багато горобців;
 - в) *кінь спіткнувся*; г) пов'яли квіти на підвіконні.
5. Про що просить син свою матінку перед від'їздом?
 - а) Молитися за нього; б) не згадувати про нього лихим словом;
 - в) писати листів; г) *прийняти Марусю як рідну дитину*.

«Віють вітри, віють буйні»

1. Внаслідок вітру:
 - а) пішов сильний дощ; б) облетіли пелюстки на квітах;
 - в) *гнулися дерева*; г) неможливо було вийти на прогулянку з милим.
2. У чому витрачає свої літа молодії героїня пісні?
 - а) Непосильній праці; б) *горі і стражданнях*;
 - в) догляданні малого паненя; г) відпочинок.
3. На думку молодиці, «не поправлять сльози її»:
 - а) матеріального становища; б) здоров'я; в) *щастя*; г) долі.
4. Героїні пісні «тяжко жити»:
 - а) *без милого*; б) у батьків милого;
 - в) від повсякденної непосильної праці; г) бо дуже захворіла.

«Ой не ходи, Грицю»

1. Зіллячко, яким дівчина отруїла Гриця, вона:
 - а) *викопала*; б) купила на базарі; в) випросила у ворожки; г) сама виростила.
2. Як героїня твору характеризує дівчат на вечорниці? Вони:
 - а) мудрі; б) полохливі; в) *чарівні*; г) веселі.
3. У вівторок молодиця:
 - а) зіллячко переполоскала; б) Гриця отруїла; в) *зілля ізварила*; г) ходила до ворожки.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках**Картка № 1**

1. Чи справедливе покарання отримав Гриць («Ой не ходи, Грицю»)? Відповідь вмотивуйте.
2. Як, на ваш погляд, чи можна вважати пісню «Віють вітри, віють буйні» продовженням пісні «Засвіт встали козаченьки»? Своє міркування узагальніть.
3. Мати свого сина називає («Засвіт встали козаченьки»):
 - а) сердешним; б) *милим*; в) коханим; г) єдиним.

Картка № 2

1. Висловіть власні припущення стосовно подальшої долі козака та його Марусі («Засвіт встали козаченьки»). Відповідь аргументуйте.
2. Дослідіть, чи не перебільшує авторка пісні «Віють вітри, віють буйні») сумний стан своєї героїні? Своє спостереження вмотивуйте.
3. Якою була перша відповідь молодиці матері, коли жінка спитала: «На що ж ти Гриця отруїла?» На це доня відповіла:
 - а) *«Нехай він не буде ні тій, не мені»;*
 - б) «Нехай дістанеться сирій землиці»;
 - в) «Нехай же Грицю двох не кохає»;
 - г) «Бо на вечорницях дівки чорнобриві».

Картка № 3

1. Дослідіть, як за допомогою природи відтворюється настрій головної героїні пісні «Ой не ходи, Грицю». Наведіть переконливі приклади.
2. Як ви вважаєте, з приводу чого хвилюється і плаче Маруся під час розтавання з милим («Засвіт встали козаченьки»? Своє міркування обґрунтуйте, посилаючись на факти з твору.
3. Пісню «Віють вітри, віють буйні» у своїй творчості використав:
 - а) С. Руданський; б) *І. Котляревський*; в) Л. Костенко;
 - г) Г. Квітка-Основ'яненко.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів
навчальної діяльності школярів на уроці****VIII. Домашнє завдання**

Вивчити напам'ять пісню М. Чурай «Засвіт встали козаченьки»,
дібрати матеріал про українську народну думу як жанр фольклору.

Урок № 6**ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ. ПИСЬМОВА ТВОРЧА РОБОТА
ПРО УКРАЇНСЬКУ ІСТОРИЧНУ НАРОДНУ ПІСНЮ**

Мета: вдосконалювати вміння школярів писати творчі роботи, систематизувати та узагальнити їх знання про історичну народну пісню; розвивати творчі здібності учнів, їх логічне мислення, пам'ять, уміння послідовно викладати свої думки, робити висновки, відповідні обґрунтування; формувати кругозір, світогляд учнів; виховувати почуття пошани до народної творчості, історичного минулого рідного краю; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: зв'язне мовлення.

Обладнання: тексти історичних пісень, портрети видатних народних героїв, учнівські малюнки.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями**

- Дайте визначення історичній пісні;
- У чому основне призначення цих пісень? Хто є їх героями?
- Які історичні пісні вам запам'яталися? Чим вони схвилювали?
- Яким чином впливають ці пісні на людину?
- Чому існує кілька варіантів пісні з однією назвою?
- Як ви вважаєте, чи можна вважати історичну пісню фольклорним жанром? Відповідь обґрунтуйте.
- Вмотивуйте, чи є актуальними історичні пісні для сучасників.
- Чим повчальні пісні про далеке героїчне минуле?

**III. Оголошення теми, мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності**

IV. Опрацювання змісту теми уроку

1. Вступне слово вчителя

Шановні друзі!

Ознайомившись з історичними піснями, ви зрозуміли, що кожна з них вчить, як треба любити Батьківщину та боротися за її щастя. Подвиги відважних героїв, зображені в піснях, виховують у народі мужність, сміливість, стійкість у боротьбі. У щоденному житті пісні полегшують працю людей, звеселяють їх під час відпочинку, підтримують у нещасті.

Люди складають пісні переважно про життя і події свого часу. Тому пісні, що виникли в різні часи, становлять разом поетичну історію народу.

Ці народні твори своїм правдивим змістом, поетичною формою, красою мелодії завжди чаруватимуть людей.

2. Вимоги щодо виконання письмової творчої роботи:

- добре усвідомити тему, добрати матеріал до неї;
- слідкувати за чіткою побудовою твору (вступ, основна частина, висновок);
- власні думки висловлювати грамотно, послідовно, наводячи приклади з текстів пісень на ту чи іншу думку;
- уникати загальних фраз, які ні про що не говорять;
- стежити за грамотністю оформлення роботи;
- уникати докладного переказу текстів пісень;
- зазначити актуальність теми твору.

3. Виконання завдань

3.1. Закінчити прислів'я та пояснити їх зміст.

- Як заспівають — ... (*мов тебе крила підіймають*).
- Про нові дні складаємо... (*нові пісні*).
- Нам приносить кожний день... (*тисячі нових пісень*).

3.2. Скласти міні-діалог на тему «Героїчне минуле у піснях».

3.3. До словосполучення «історична пісня» дібрати відповідні характеристики з різних частин мови. (Історична пісня — бадьора, милозвучна, героїчна, хвилююча, захоплююча; життя, знання, повага, рішучість, винахідливість, кмітливість, досвід...).

3.4. Коментар до висловлювання про пісню.

- Пісня — це коли душа сповідається (*Г. Тютюнник*).
- Пісня між людьми цвістиме у вічній основі (*П. Русик із Кросна, польсько-український поет XVI ст.*).
- Хто співає, у того робота скоро минає (*Українське прислів'я*).
- Де праця, там і пісня (*Українське прислів'я*).

5. Виконання письмової роботи на тему

«У піснях історія мого народу»

*Пісня має те велике, єдине, що не вмирає,
що гукає, об'єднує, проймає жагучим почуттям духовності.*

М. Шевченко

На долю моєї України випало багато випробувань та лихоліть, долаючи які, вона здобула свою безсмертну славу. Українці з давніх-давен прагнули поетично осмислити ці події, власну історію — минуле і сучасне, заглянути в майбутнє. Величним подвигам своїх співвітчизників присвячували вони балади, легенди, перекази, казки, пісні — ці унікальні перлини зі скарбниці української літератури. Трепетно передавалися вони нащадкам із покоління в покоління, зберегли для нас дух подій тих далеких епох.

Жоден народ ніколи не забував про свою історію, про історію своєї країни, міста, села. Саме історичні пісні, у яких відображаються різні події: повстання, класові протиріччя, боротьба з ворогами,— дуже поширені в Україні.

У піснях народ оспівав оборонців вітчизни, їх непримиренність до ворогів, готовність скоріше вмерти, аніж підкоритися їм. Таким мужнім патріотом виступав козак Морозенко («Ой, Морозе, Морозенку»), який відважно бився з ворожою силою:

Билися наші козаченьки
До ночі глухої,—
Полягло наших чимало
А татар утрое.

Ні страху, ні втоми не знає молодий воїн, і лише численність ворогів здолала героя. Терплячи страшні муки, Морозенко не кориться, він виявляє незвичайну витривалість, зневажає смерть і з думкою про Україну гине.

В поширеній пісні «Зажурилась Україна» не лише змальовано картину безчинства ворогів, а й звучить заклик до опору:

Годі тобі, пане-брате, гринджоли малювати,—
Бери саблю гостру, довгу та йди воювати...

Найдавніші патріотичні пісні донесли до наступних поколінь весь драматизм епохи.

Розквіту історичні пісні досягли в період Народно-визвольної війни 1648—1654 років. У них оспівується героїзм народних мас у боротьбі проти соціального і національного гноблення, проти польської шляхти та українського панства. До таких пісень належить «Чи не той то хміль?». Поетичний образ хмелю уособлював наростання народної боротьби проти гнобителів, підкреслював, що запорукою сили Богда-

на Хмельницького є його тісний зв'язок з народними масами. Народ підтримував Богдана і в піснях прославляв його перемоги.

Гей, поїхав Хмельницький
У Золотому Броду,—
Гей, не один лях лежить
Головою у воду.

Образ Б. Хмельницького є центром пісенної творчості, з надзвичайним піднесенням оспівується його особистий героїзм, мудрість полководця, військова доблесть.

1768 року на Правобережній Україні розгорнулося антикріпосницьке повстання — Коліївщина. Про цю подію складено багато пісень. Одна з них — «Максим козак Залізняк». Головний герой твору — це мужній захисник своїх співвітчизників, поборник правди:

Накидали за годину
Панів повні шапці...
Отак Максим Залізняк
Із панами бився,
І за те він слави
Гарной залучився.

В історичній пісні «За Сибіром сонце сходить» розповідається про боротьбу повстанських загонів проти панів на Поділлі у 1813—1835 рр. Устим Кармалюк один із організаторів народних мас, який не лише мстить панам за кривди, а й прагне соціальної справедливості, він роздає бідним усе те, що забирає у поміщиків та багатіїв:

З багатого хоч я й візьму —
Убогому даю.
Отак гроші поділивши,
І гріхів не маю.

Тому народ виявляє до Кармалюка як месника за кривди людські велику пошану і любов, оспівує і прославляє його у своїй пісні.

Якого б лиха не доводилося пережити народу, пісня завжди допомогла зберегти душу, пережити труднощі. Вона супроводжувала кожного українця протягом усього життя. Минають віки, а народна пісня залишається завжди молодою, чарівною незважаючи на поневіряння, які випадали на долю українців.

Отже, українські народні історичні пісні — це глибока криниця, яка щедро дає нам знання про наш народ, його героїчну і водночас трагічну історію, через віки проносить пам'ять про загиблих героїв, вчить нас бути справжніми патріотами Батьківщини. Хай же ніколи не міліє ця чудесна криниця, даруючи все новим і новим поколінням красиві, чарівні, ніжні українські пісні.

4. Перелік тем для написання творчої роботи про українську історичну народну пісню

- У піснях історія мого народу.
- Пісні для України — все: і поезія, й історія, і батьківська могила (*М. Гоголь*).
- Улюблені герої українських історичних пісень.
- Що я дізнався з історичних пісень про минуле українського народу.
- Образи лицарів-оборонців рідної землі в історичних піснях.
- От де, люди, наша слава, слава України!

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

Закінчити написання творчої роботи, підготувавшись до поза-класного читання.

УРОК № 7

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. Ю. МУШКЕТИК. «СЕЛЕНА»

Мета: розширити читацький кругозір школярів; ознайомити їх із життєвим та творчим шляхом Ю. Мушкетика; проаналізувати його твір «Селена», зосереджуючи увагу на ідейно-художньому змісті повісті; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість; сприяти виробленню в учнів потреби читати самостійно; виховувати в учнів повагу до творчості Ю. Мушкетика, прищеплювати інтерес до читання художніх творів, культури Давньої Греції, історичного минулого.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Ю. Мушкетика, історичні матеріали про культуру і суспільно-політичне становище в Афінах; портрети видатних філософів; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями:

Які події, на ваш погляд, були цікавими, захоплюючими, пізнавальними під час вивчення історії давнього світу?

- Що ви знаєте про Афіни?
- Кого називають філософами («любящие мудрость»)? Наведіть приклади осіб, яких уважали мудрими, розумними, розсудливими.
- Чому філософів високо цінували і шанували у тогочасному суспільстві?
- Доведіть, що столицею філософії греки вважали Афіни.
- Чим висловлювання видатних філософів є актуальними сьогодні? Відповідь обґрунтуйте, посилаючись на приклади з історії.
- Що вам відомо про Платона? Чим він прославився?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Життєвий та творчий шлях

Ю. Мушкетика (матеріал для вчителя)

ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ МУШКЕТИК

(нар. 1929р.)

Перше джерело формування особистості Ю. Мушкетика — його рідна Чернігівщина. Там, у с. Вертіївка Ніжинського району, він народився, виріс, закінчив школу, потім вступив на філологічний факультет Київського університету і пішов у великий світ.

Ця земля багата історичними традиціями. Тут розпочався славнозвісний похід і визріло «Слово о полку Ігоревім» — один зі славетних шедеврів світового героїчного епосу, тут розвивалися освітні й культурні осередки, з друкарень ішли по Україні книжки й розмаїтті видання. Чернігівщина була одним з центрів в національно-визвольній боротьбі та зумовленого нею державного й культурного відродження українського народу. На цій землі виріс автор проекту космічної ракети М. Кибальчич, розвивались шедеври фольклору, кобзарського мистецтва, живопису, музики, творили І. Куліш, Б. Грінченко, А. Свидницький і Л. Глібов, М. Коцюбинський і П. Тичина, В. Еллан-Блакитний, В. Чумак і О. Довженко.

Гостроконфліктні, проблемні, сповнені і радощами, й болем за нашу історію, життя, людину, аналітичні щодо минулого й прогностичні щодо тенденцій сучасності, ці твори стали помітними віхами в розвитку всієї української прози, частина з них перекладена іноземними мовами й визнана зарубіжними читачами.

Зріс авторитет Ю. Мушкетика і як громадського діяча: був депутатом Верховної Ради, керівником Спілки письменників України, він ставить життєво важливі питання екології, мови й національної самосвідомості та історичної пам'яті народу, його суверенності й умов

розвитку гуманізму, культури,— і це знаходить гарячий відгук у серцях читачів.

Стає очевидним: Ю. Мушкетик — продовжувач великих традицій Панаса Мирного, М. Коцюбинського, В. Стефаника, А. Головка, але водночас — яскрава індивідуальність, що має свою тему, свій ідеал, метод та стиль. Все це бере соки з джерел історичного, соціального, духовного життя народу та з глибин мислення самого митця.

Кращі твори письменника спонукають до широких творчих роздумів: критика підключає їх до дискусій з приводу важливих назрілих проблем, характерних явищ, провідних тенденцій розвитку літератури.

Правда життя — в ім'я торжества істини, справедливості, духовної честі, свободи — художня мета творів Ю. Мушкетика. Це й визначає високу суспільну значущість доробки митця, його новаторську сутність, перспективу творчого розвитку.

2. Додаткова інформація

ПЛАТОН

(428–348 рр. до н. е.)

Справжнє ім'я Платона — Аристоки. Платоном його прозвали за силу і широкі груди. «Платос» означає «широкий». Ще змолоду він захоплювався боротьбою і був чемпіоном Істмійських ігор — змагань, схожих на Олімпійські ігри.

Платон походив з сім'ї царського роду. Його мати вдруге вийшла заміж за одного з друзів і помічників Геракла, який керував тоді Афінами. Платон зростав і виховувався, спілкуючись із знаменитими поетами і письменниками, художниками й акторами. Він і сам розпочав писати комедії і трагедії, але, познайомившись із Сократом, спалив свої твори і присвятив себе філософії.

Суд над Сократом і смерть улюбленого вчителя вразили Платона. Він виїхав у Грецію і тривалий час подорожував. До цього часу він уже став відомим філософом, і один з приближених тирана Діонісія, який керував у Сіракузах, головному місті острова Сицилія, запросив його до царського двору. Цей приближений уважав, що Платону вдасться переконати Діонісія керувати справедливо, а не жорстоко. Платон у своїх творах багато писав про ідеальну державу, яка повинна була жити за розумними законами, і йому теж хотілося втілити свої мрії в життя. Коли Діонісій зрозумів, навіщо прибув Платон, він відправив його назад до Греції, таємно наказавши по дорозі продати філософа в рабство.

— Він же філософ, тому і в рабстві він буде відчувати щастя,— на смішливо висловився тиран.

Платона купив Аннікерид, багатий чоловік, який віз до Греції своїх коней, щоб виставити їх на кінських змаганнях. Дізнавшись, що він став господарем знаменитого філософа, Аннікерид одразу випустив його на волю. Коли друзі Платона зібрали гроші для його викупу, Аннікерид відмовився їх взяти і передав їх самому Платону.

На гроші, отримані від Аннікеріда, Платон купив неподалік від Афін землю, збудував собі дім і відкрив свою філософську школу. Дім Платона знаходився неподалік від того місця, де згідно з легендою був похований ліричний герой Академ, тому школу Платона називали Академією.

Платон написав безліч творів. Один з них присвячений роз'ясненню філософських ідей Сократа, інші — опису влаштування розумної держави. У цих творах описана й Антлантида — держава, в якій люди жили згідно з мудрими законами.

Як і багато інших філософів, Платон шукав першооснову всіх речей. Він уважав, що всі речі мають незриму ідею, в якій є їх найголовніша сутність і причина. Ці ідеї, згідно з Платоном, і є першоосновою світу. Тому Платона називають батьком ідеалістичної філософії.

Незадовго до смерті Платона спитали, як він вважає, чи будуть у майбутньому писати про нього?

Філософ відповів:

— Було б добре ім'я, а записки будуть.

3. Ідейно-художній аналіз твору Ю. Мушкетика «Селена»

3.1. Виразне читання, переказ цікавих епізодів з твору.

3.2. Історичний матеріал.

Осмислення історії не полишало Ю. Мушкетика ніколи. Через бажання повніше й глибше осмислити історію України, письменник звертається до аналізу історії стародавньої Греції і Риму. Предметом його повсякденних студій стають філософія, релігія, етика й культура — як на рівні сім'ї й держави, буття окремих людей, так і на рівні цілих народів або соціальних верств. Як наслідок з'являються філософсько-аналітичні, глибоко полемічні твори, призначення яких полягало в паралельному освітленні досвіду свого та інших народів. До таких творів належить і повість «Селена».

3.3. Тема: зображення епохи середньовіччя Давньої Греції — часів правління царя Діонісія; діяльності філософа Платона.

3.4. Ідея: засудження керування тирана Діонісія; возвеличення прагнень Платона щодо справедливого керування державою, посилення на розумні закони.

3.5. Основна думка: «...в світі чорне й біле, гірке й солодке здебільшого перемішані...»

3.6. Жанр: історико-філософська повість.

3.7. Композиція.

Твір пов'язаний і відображує реальні факти з життя видатного філософа Платона, подій середньовіччя Давньої Греції (Сіракузи, Афіни, правління Перікла, Діонісія, війни, спортивні ігри, життя і побут населення, сад Академа...)

Експозиція: знайомство читача з садом Академа, видатними особам Афін, їх історичним минулим.

Зав'язка: дискусія Хілона, Платона, Архіта щодо взаємостосунків правителя і народу; зустріч Платона із Селеною, прагнення Платона «перевиховати» Діонісія.

Кульмінація: розмова Платона з Діонісієм про те, яким повинен бути цар, як керувати державою; звістка Селени про намір тирана знищити Платона.

Розв'язка: виконання Поллідом наказу Діонісія — продати Платона у рабство.

3.8. Сюжетні лінії повісті:

- держава і її правитель;
- прагнення Платона перевиховати Діонісія;
- минуле саду Академа;
- полум'яні почуття дружби, любові між Платоном і Селеною.

3.9. Проблематика:

- керівник і народні маси;
- господар і раб;
- сутність справжньої демократії;
- любов і ненависть;
- людина і суспільство.

3.10. Обговорення змісту повісті. Бесіда за питаннями.

- Що вам вже відомо про сад Академа? Чому його найкраще відвідувати у другій половині дня? (*«Коли трохи спаде спека, коли від Кефіса, річки невидної і чистої, повіє прохолодою, а на протоптані в траві стежки упадуть від гордовитих платанів косі тіні»*)
- Яким було місто Афіни за часів Перікла й Сократа? (*«...Воно ще не було загиднене й зіпсоване варварами, тоді тут панували добра патріархальщина, пошана до звичаїв, чистота й суворя, урочистість»*) Як воно змінилося з тих пір? (*«А тепер скрізь повно сміття, дим і чад виїдають очі — м'ясо смажать просто на вулиці, нечистоти виливають на голови перехожих. Скільки ж то бушувало пристрастей на цьому клаптику землі, скільки пронизаних мечами тіл упало на брук, скільки повалено статуй, скільки розвінчано святинь, скільки разів мінялося управління містом, скільки стоптано старих і написано нових законів!»*)

- Яким чином Ю. Мушкетик характеризує минуле? («Одвіку поруч один одного лягали ті, хто підніс на нову височінь людський дух, людський розум, створив шедеври краси, не шкодуючи сил, захищав вітчизну, й ті, хто всіма неправдами туго набивали гаманці або примхою долі, а ще частіше завдяки власній підступності й нещадимості, були знесені на високі п'єдестали влади»)
- Про які досягнення Афін зазначає письменник? («...Маленькі Афіни створили стільки, скільки деякі держави не спромоглися створити за тисячоліття. Та що там держави — цілі континенти»)
- Назвіть людей, імена яких «золотими літерами записані на скрижалях історії». («...Бачиш перед собою стели демократів Солона й Клісфена і тирана Пісістрата, який теж провів у життя кілька важливих потрібних людям законів, стели Софокла, Есхіла, Евріпіда, Арістофана, Фідія, Сократа, Анаксагора і чимало інших...»)
- Як у творі описано зовнішність Платона? («Он він стоїть під в'язом, дебелий, широкоплечий, з великою головою, на якій насамперед впадають в очі широке пласке чоло і густа борода, яка в'ється кільцями, понурий, набурмочений, зовсім не схожий на мудреця, на філософа, який носить у собі кілька світів. Тільки очі, спокійні, розумні свідчать про роботу думки. Зрідка вони спалахують дитинною цікавістю (і тоді й сам філософ стає схожим на велику, трохи невдатну дитину), відтак знову стають проникливими, замисленими глибоко, безнадійно, до хворості. Окремі рухи, окремі жести видають у ньому аристократа, з малих літ знайомого з золотим гребінцем, срібним тазом для умивання, ванною, бесідами мудрих наставників та вчителів і порадами добродійних батьків. Цей чоловік з сором'язливою усмішкою, бездоганним художнім смаком, з душею ніжною, яка сприймає світ тонко, в особливій, лише йому знаній гармонії, неспинно прагнучи її, потерпаючи за неї, караючись власною недосконалістю, водночас твердий у переконаннях, непоступливий у відстоюванні власних поглядів, правди та істини. На цьому полі він неухильно тупає в Сократові сліди») Про що свідчить цей опис?
- У чому полягав авторитет Платона серед його друзів? («Він уже зажив слави мудреця, й кожен прагне попросити в нього поради, поговорити з ним бодай для того, щоб увечері за багатим столом, в обіймах гетери ніби поміж іншим кинути друзям, що він сьогодні обмінявся думками з Платоном. Але часто в нього просять поради насправжки, і слова його мають за істину поважну»)
- Яким чином Платон зреагував на смерть Сократа? («...Здавалося, що він на віки вічні втратив усі радощі життя, що й світ йому більше не потрібний, він вирушив у далеку подорож, аби навіть не

бачити землі, яка проковтнула світло його розуму — Сократа. Та по кількох роках важких мандрів з жахом і радістю відчув, що може жити й без Сократа, що й сам він мовби став інший, з Сократовими мислями, але з відчуттями новими, жадібними, спраглими»)

- *Що у повісті зазначено про вік правління Перікла? («...Він (Перікл), «перший серед афінян», «вождь демократії», великий Перікл, чийм ім'ям, оздобивши його позолотою, назвали щасливі афіняни цілий вік свого життя — Золотий вік Перікла. Мудрий з-понад мудрих, найбезкорисливіший серед безкорисливих, найпростіший серед простих, найвідважніший серед відважних — друг і порадник, великий будівничий, непохитний авторитет і незмінній стратег»)*
- *Чим закінчилася війна Афін зі Спартою? («За кілька днів по тому військовий стрій бронзовоголих македонян зійшов на Акрополь. Захисні стіни довкола міста було зрівняно з землею, флот знищено, Афіни почали платити Спарті данину. Афінські військові стратеги розбрелися по домівках і в муках дошукуються причини поразки, сваряться з жінками та чукають дітей, їхні вої сховали пощерблені мечі й солять маслини, продають у Піреї рибку, вичісують вовну та шують сандалії»)*
- *Про що відбулася розмова між Хілоном, Архітом і Платоном?*
- *Якої думки дотримувався Платон стосовно взаємостосунків богів і людей щодо правління одних над другими? («Сам народ правити не вміє і не навчиться ніколи, так уже судилося долею, навіть на небі є верховний бог і прості боги, люди не боги, вони й народжуються нерівними, неоднаковими, слабкі тілом, духом і розумом повинні підкорятися сильним, мораль — це вигадка слабких, щоб потурати сильним»)*
- *За що Платон возвеличував предків? («Наші предки думали про славу вітчизни, а не про користь собі»)*
- *У чому звинувачував Хілон народ? («Наш народ гребує простою працею, він тільки й мріє про легке життя. Гроші в нас платять нізащо, посади здобувають язиком»)*
- *Як Платон сприйняв звістку від Архіта про Діона? («Новина схвилювала його такою мірою, що він одминився на обличчі й поклав руку на серце. ...Але серце гупало, як товкач у ступі й на скроні тонко вібрувала жилочка: цінь-цінь-цінь. ...І тепер ось знайшовся чоловік, можновладний державець, сіракузький тиран Діонісій, який хоче вислухати його, приміряти Платонову одержину на власне тіло»)*
- *Яким у повісті зображений цар Діонісій? («Діонісій тиран, але тиран розумний, сміливий до безумства й водночас, як оповідає Діон, чистий душею, прагне знань, любить філософію, поезію, сам пише вірші, трохи недовірливий од природи, крутий за вдачею й через те іноді переступає межу, не завжди чинить по справедливості, бо гразд не знає, якою вона має бути»)*

- До чого прагнув Платон після отримання Діонісієм влади? (*«Платон замислив повернути несправедливість на справедливість, півдобра на повне добро, півістини на всю істину, тобто перевиховати тирана, навчити його мудрості, стриманості, розважливості, навчити філософії і таким чином вкласти в його голову виплекані в тиші перистилію ідей справедливого управління державою»*)
- Якою була Селена? Застосовуючи текст повісті, опишіть її зовнішність. (*«...На лавиці насправді сиділа дівчина чи жінка. Туніка спадала до самих ніг, і з-під неї виглядали позолочені сандалії, профіль був тонкий, чіткий, голова на доволі граційній шиї зведена трохи вгору, й проти місяця зелено зблискують очі. Охоплене обручкою, хвилиною спадало на плечі волосся, з лівого боку трохи вище вуха в нього було ввіткнуто кілька нарцисів... Це не була рабиня, рабині так не одягаються, та й рабиня ніколи не дозволила б прийти сюди сама»*)
- Назвіть сюжет міфу про Селену? (*«Селена — богиня місяця. Вона кохала пастуха Ендіміона, й за її велінням його занурили у вічний сон»*)
- Хто така Селена? (*«Кенефора. Ця дівчина носить корзину з священним начинням для жертворприношення. ...Несхитна охоронниця божих жертвовників»*)
- З якою метою Платон приїхав до Діонісія? (*«...Приїхав він вдосконалити, зробити з нього хорошу людину, котра перемінить на краще все довкола, любитиме підлеглих своїх в чинитиме по справедливості»*)
- Для чого Селена з'явилася до Платона за наказом Діонісія о нічній порі? (*«Просто я не змогла покохати його. Він того хотів і я теж молилася богам, але він мені відворотний. Через те і послав до тебе»*)
- Як Ю. Мушкетик характеризує Діонісія? (*«...Він горів у великому жертвовному вогні любові до вітчизни, був готовий на її поклик стрибнути з найвищої скелі й нахромитися на вістря найгострішого меча»*)
- Чому знання роблять людину справедливою?
- Через що Діонісія ніхто не вчив добродійності? (*«Все життя суспіль у війні, у боротьбі із змовниками. Він мужній і добрий. У суті своїй — дитина. Має велико лихо — поганих друзів. І вони часом схиляють до недобрих вчинків»*)
- Що цікавого про життя Діонісія дізнався Платон від Діона? (*«Роду він простого, прославився в багатьох битвах, з простого солдата піднісся до стратега, переміг ворогів у багатьох битвах і народ привів його до влади, на ту мить щиро вірячи в добродійність свого патрона і повелителя. ...Діонісій владу захопив силою. І тронний стілець під ним похитувався не раз. ...Коли побивав карфагенян, стояв міцно. Коли вони його побивали — хитався. ...Та дружина померла. Тепер у нього дві дружини, локрійка Дорида та сіракузянка Аристомаха»*)

- Як народ ставився до Діонісія? (*«Хоч є у нас і невдоволені ним, є заздрісники. Ці попритаяювалися. Ще недавно всі вони вимагали свободи. Неначе свобода — дівка для всіх... Авторитет Діонісія величезний»*).
- Яким побачив Платон Діонісія під час їх першої зустрічі? (*«Діонісій — чоловік цей рішучий, впевнений, сильний, похлосливим робив його тягар влади. Зодягнений у яскраву персидську столу з пурпуровою перев'яззю через плече, широким поясом, золотими та срібними блашками сандалії»*)
- Як охарактеризував себе Діонісій під час розмови з Платоном? (*«Тобі сказали про мене обмільне. Я не тиран, а демократ. Просто мене всі славлять з любові»*)
- Чому Сократ, на думку Платона, був найщасливішою людиною? (*«...Бо його не могли звабити ніякі принади світу, він не шукає слави, любив життя просте, і воно любило його, тобто жив у злагоді з ним»*)
- Як сприймали промову Платона придворні Діонісія? (*«Придворні сиділи, затаївши подих, не спускали з Платона очей. Одні — захоплені, інші, як поет Філіст, іронічних. Ще інші — тривожних, тамували в глибині ворожість, принаймні так дивився на Платона філософ Аристій, який проповідував задоволення потреб, веселоці, ще й сам подавав у тому приклад. Але й він боявся мовити бодай слово наперекір»*) Про що це свідчить?
- Якою відбулася зустріч Платона і Діонісія? Чому тиран байдуже сприйняв ідеї, які висловив йому Платон?
- Які вірші складала поети під час обіду в Діонісія? (*«В тих віршах говорилося, що в світі немає країни, кращої за Сіракузи, де панують загальний добробут і справедливість, і що немає більшого щастя, як жити під зорею Діонісія»*)
- Опишіть бібліотеку царя, застосовуючи текст твору. (*«На полицях з ліванського кедра лежали в циліндричних, із шкіри, футлярах сувої, тиран брав декотрі в руки й розгортав. Робив це ліниво, мовби байдуже, а за всім тим ховалося “знай наших”»*)
- Винагорода, яку мав отримати переможець у битві. (*«На пласкому камені лежала шкіряна торбинка, з якої викотилося кілька золотих динарів; поруч стояли кінь і дівчина. Переможець мав вибрати щось одне»*)
- Що хотів спорудити Діонісій на тому місці, де відбувся поєдинок між двома військовими? (*«...Наступного року він збирається спорудити на цьому місці справжній амфітеатр»*)
- Яким чином поплатився Лектін за вільнодумство? (*«Його скарали увечері, охоронця, який дав списа, вкинули в море в шкіряному мішкові»*)
- Як охарактеризував Селену Платон, зустрівшись з нею вдруге? (*«Ти така щира й нелукава»*)

- Що розповіла Селена про минуле свого роду? (*«Наш рід колись був хоч і не вельми багатий, але славний. І змагався з родом Діонісія. А потім наш рід збіднів і перевівся. Й Діонісій потішається над нами. Це приносить йому насолоду. Якось він сказав: «Якби наші предки встали та побачили тебе й мене, твої б знову лягли, а мої попросилися б на Олімп». Він грається з нами, як ситий кіт з мишами»*)
- Про що розповіла Селена Платону, потайки прийшовши до нього. (*«Люди линуть до тебе любов'ю. Але вже пішов поголос: Афіни сто разів штурмували Сіракузи й не здолати їх. А тепер прийшов один чоловік і скорив. Ці слова вже долетіли до вух Діонісія»*) У чому виявилось захоплення Діонісія Селеною? (*«Я думаю про тебе увесь час. Я зрозумів: тільки з тобою мені буде хороше. З тобою я подарую людям щось велике, щось божественне. Я чую в грудях не знану раніше силу, й думка моя вигострюється, неначе меч»*)
- У чому полягали ознаки управління державою? (*«Любов до ближніх. Шанобливе поводження, лагідна мова, справедливе вирішення справ. Нехай правлять не військо, не сторожа, не страх... Бо ж тиран, якщо казати правду, найбоягузливіший із людей. Він боїться власної тіні. Він оточений сторожею, неначе частоколом, і нічого не бачить з-за неї»*)
- Чим закінчується остання зустріч Платона і Діонісія?
- Яку неприємну новину розповідає Селена потайки Платону? (*«Тиран наказав убити тебе. Втікай...»*)
- Чому Поллід не погодився вбивати Платона? (*«Він не стільки боявся богів, скільки лихого розголосу поміж торговим людом. Якщо стане відомо, що він убив людину, та ще знаного в еллінському світі філософа, ніхто не купить у нього не те що амфори з вином, а жмені горішків»*)
- Кого продавали на рабському ринку? (*«Двоє рабинь, таких старих, що вони не те що не здатні змолотити ячмінь, а не гожі прожувати готової пампушки, темний, похмурий єгиптянин у синцях і шрамах, посічений лозою, либонь, такий запеклий, що перегризе колодку господаря, а то й лезо ножа, молода жінка з дитиною, обоє в якійсь корості чи екземі, та кремезний чоловік з великою головою, широким чолом і густою бородою, яка виляса кільцями»*)
- Хто такий Аннікерид? (*«...Знатний елінський муж, який збирався їхати на змагання колісниць в Еліду й увесь ранок підбирав на базарі кінському зброю та робив інші закупки на дорогу...»*)
- Що змусило Аннікерида купити Платона-раба? (*«Платани, жертвеник Зевса... Він почув голос цього чоловіка. Це ж філософ з Афін Платон! Славетний учень самого Сократа»*)
- Як пояснив Платон причину того, що він став рабом? (*«Я хотів перевиховати тирана»*)

- Ким буда Селена для Платона? («Ця незвичайна жінка несе в собі якусь велику, неохватну розумом таємницю, таємницю самого роду людського, життя, і водночас вона така проста, звичайна, мила, ваблива. Він думатиме про неї все життя, думатимете про те, що міг би примирившись з Діонісієм, з грубою тиранією, залишитись у Сіракузах і прожити з Селеною сповнене щастя життя або й забрати її в Афіни»)
- Якими почуттями ви пройнялися від читання даного твору? Чого він повчає, над чим змушує поміркувати?

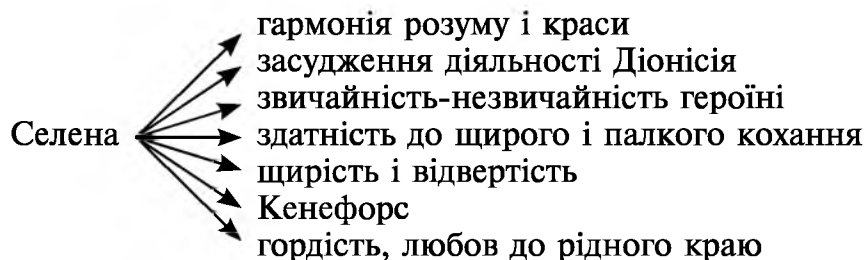
3.11. Характеристика образів твору.

3.11.1. Селена.

3.11.1.1. Відповіді на запитання:

- Хто така Селена?
- Коли читач вперше знайомиться з цією героїнею?
- Що вам відомо про долю дівчини?
- Чому Селена не мала можливості залишити Сіракузи?
- Як до дівчини ставилися Діонісій і Платон? Дайте порівняльну характеристику щодо цього.
- Чим Селена приваблювала Платона?
- Якими рисами характеру наділяє Ю. Мушкетик свою героїню?
- Чому Селені не була байдужа доля Платона?
- Що символізує цей образ у повісті?

3.11.1.2. Скласти інформаційне гроно щодо характеристики образу Селени.

3.11.1.3. Цитатна характеристика.

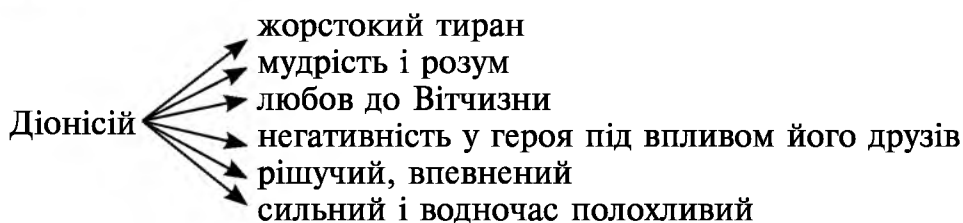
- Платон: «Ти така щира й нелукава... Я ще ніколи не зустрічав такої дівчини».
- «Платон мимохіть заплющив очі й побачив, як велично й граціозно пливе понад сузір'ям Лева її довге, гнучке, красиве тіло. Як зоряні промені іскрять на її голих плечах, спині, стегнах, довгих ногах, як обсипається з тугих смаглявих плечей зоряний пил».
- «...Таємниця, яку носила і собі Селена, схожа на мудру богиню, і водночас така проста, мила, приступна».
- «Платон подумав, що така дівчина зустрічалася йому вперше, що вона — особлива й, мабуть, йому ніколи не обридло б дивитися на неї й розмовляти з нею».

3.11.2. Цар Діонісій.

3.11.2.1. Бесіда за питаннями:

- Що ви дізналися про життя Діонісія до того, як він став царем?
- Яких висот досягнув Діонісій, ставши царем?
- Як тирана характеризують герої повісті?
- У чому виявлялася жорстокість царя?
- Чому Діонісій не сприймав думки Платона?
- Як Діонісій ставиться до простого народу, до своїх підлеглих, рідних?
- Вмотивуйте, чи можна виправдати жорстокість і бездушність царя?
- Чим пояснити те, що Діонісій вирішив позбутися Платона?
- Як ви особисто ставитеся до цього героя?

3.11.2.2. Скласти інформаційне гроно щодо характеристики образу Діонісія.

3.11.2.3. Цитатна характеристика героя.

- «Адже в усьому іншому Діонісій, хоч і грубий, однак проникливий і розумний, його очі, здавалося, добувалися до самої печінки, пронизували, неначе два списи. Але здебільшого бачили те, що хотіли бачити».
- «Бо пощо Діонісію всі оті розмови про ілюзії чуттів, уявні та реальні образи, коли він живе тільки в одному, реальному і грубому світі, бачить предмети одномірно, отож і говорити з ним потрібно про речі прості й очевидні».
- Селена про царя: «Його серце темне як ніч...».
- «Діонісій достатньо розумний».
- Платон про тирана: «Я приїхав, щоб освітити його світлом філософії, світлом правди».
- Селена про царя: «В нього серце шакала і підступність змії».

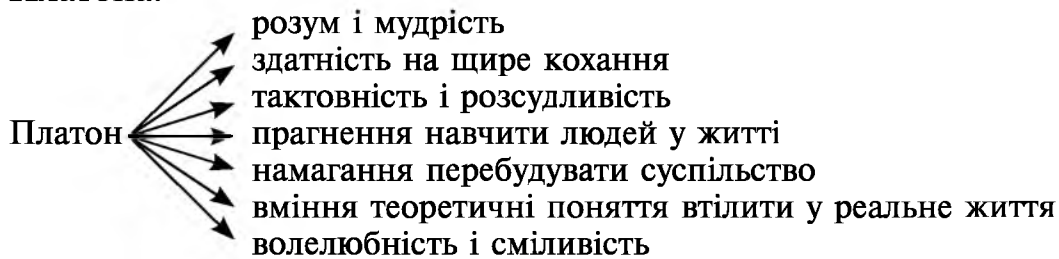
3.11.3. Платон.

3.11.3.1. Бесіда за питаннями:

- Що ви дізналися про минуле Платона?
- Яке значення для Платона мав Сократ?
- З якого метою філософ іде до Діонісія? Через що ці герої не знайшли порозуміння між собою?
- Яким чином Платон вирішив перевиховати царя?
- За яких обставин філософ познайомився із Селеною? Чим вона його приваблювала?

- Яких страждань зазнав Платон, потрапивши у немилість до царя?
- За що філософ палко покохав Селену?
- Як, на ваш погляд, чи можемо ми назвати Платона геніальною людиною? Відповідь вмотивуйте.
- Завдяки кому герой повісті був позбавлений рабства?
- Про що мріяв Платон, як він намагався свої прагнення втілити у життя?
- Чим вас захопив цей образ?

3.11.3.2. Скласти інформаційне гроно щодо характеристики образу Платона.

3.12. Філософські афоризми, висловлювання.

- «А от слава, свідчення поступу».
- «Істина, якщо вона й гірка, корисна».
- «Народ — дитина, йому не потрібна правда, а красива брехня».
- «Народ має тих володарів, яких він заслужив».
- «Наші предки думали про славу вітчизни, а не про користь собі».
- «Тиранія замішана на любові до влади, та й усе інше — дружба, пошуки знань, багатства живляться нею, навіть ненависть здебільшого йде од надмірної любові до самого себе».
- «Любов теж повинна дозволяти держава. Громадяни надто розтрачують себе в коханні, мало лишаяють вогню для держави».
- «В світі більше тіні, ніж світла».
- «...Той, хто заховався за високими ворітьми від світу, любов'ю не володіє. Він невільник власного серця, а невільники любити не можуть».
- «Любов — це краса. Любов і краса — це світ. Колись світ буде сама краса».
- «Наш розум заселить світ красою. По нетрях душ людських».
- «Усе на світі тримає любов. Її ми прагнемо, до неї йдемо увесь вік, одначе не наближаємося, а віддаляємося від неї. Холодне серце неспроможне любити, і тіло наше з роками старіє, руйнується. Яка вже там краса. Одначе саме тоді ми найдужче осягаємо її розумом і розуміємо як ідеал. Ми починаємо здогадуватись, що є інша краса, більша, довершеніша».
- «...Наша душа прагне довершеності, краси, тієї довершеності і краси, які існують у нашій уяві і десть там вони є, бо ми їх прагнемо, й за їхньою подобою творимо цю красу, земну, тлінну».

- «Найвища ж ідея ідей — добро, благо, тільки воно співмірне абсолютній красі».
 - «Знання роблять людину справедливою».
 - «...Людям потрібний твердий і розумний законодавець, розум якого освітлений філософією і поезією, а серце наповнене добром, мудрістю і ласкою».
 - «Досконалість душі ставимо на перше місце, тіла — на друге, бо вони нижче душі, в вже на третьому — повага до багатства, бо воно лиш служить душі і тілу. Найвище ж у світі — благо, абсолютна єдність усіх добрих сил, усього сущого. Вище навіть ідей. Сотвори благо, й палац твоєї душі прикраситься сам по собі. Загнуждай пристрасті, обмеж свої бажання, вдосконалюй себе...».
 - «Бажання і пристрасті — це теж копії реальності, вони тримають нас біля наших ілюзій неначе ланцюги».
 - «...Тільки знання робить людину справедливою».
 - «Людина керує своїми бажаннями».
 - «...Земне життя — це тільки прелюдія до життя іншого, оскільки наша душа жила раніше й житиме після нас. А тому коротке земне життя потрібно прожити чесно, щоб не затьмарити власну душу, адже їй сяяти довго-довго — вічно».
 - «Щастя достойні люди чисті серцем і помислами, а нині таких людей стає все менше й менше».
 - «Свобода — це бритва, і її потрібно вміти тримати в руках, які зуміли б її втримати».
 - «Так, є в людському житті щось вічне за саме буття, існування, споживання нікчемного харчу та приробітку на нього. Є щось таке в земних надрах і в людських грудях, чого ми ще не осягли, але заради чого й маємо жити і офірувати саме життя».
 - «Прикрась палац душі своєї, а не житло».
 - «Хто бідний друзями, той не має нічого».
 - «Коли б багаті оддали бідним зайвину, то в світі багато чого б перемінилося».
 - «Терпіти кривди — зло менше, ніж їх приносити».
 - «Несправедлива людина не може бути щасливою».
 - «Зміни одяг, тоді не треба бути латати дірки».
- 3.13. Міні-дискусія. Обговорення питань з тексту твору.**
- Що таке світ, у якому ми живемо?
 - Яка суть всіх речей, які нас оточують?
 - Чи все таке, як бачать наші очі і чують наші вуха?
 - Це сама реальність чи тільки її тінь?
 - Земне життя — істина чи прелюдія до нього?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування.

1. Сад Академа найкраще відвідувати:
а) у святкові дні; б) восени;
в) у другій половині дня, коли спаде спека; г) щодня весняної пори.
2. Кераміка — це:
а) афінське передмістя; б) вид мистецтва; в) назва пам'ятника;
г) музей в Афінах.
3. Про кого автор зазначає: «Для одних ідея, для інших — реальність»?
а) Про Перікла; б) Сократа; в) Платона; г) Зевса Громовержця.
4. «Неухильно ступає в Сократові сліди», — так зазначає Ю. Мушкетик про:
а) Арістотеля; б) Демосфена; в) Софокла; г) Платона.
5. Архіту Платон зобов'язаний тим, що він:
а) повсякчас надавав матеріальну допомогу;
б) підтримав у наукових дослідженнях;
в) прищепив любов та інтерес до вивчення математики, геометрії, астрономії;
г) залучив до акторської діяльності.
6. Раба афінські вельможі вважали за:
а) живу істоту; б) річ; в) нікчому; г) камінням край дороги.
7. Вік Перікла щасливі афіняни назвали:
а) Мудрим; б) Могутнім; в) Золотим; г) Граціозним.
8. Яку думку висловив Платон під час своєї розмови з Архітом та Хілоном?
а) «Істина, якщо вона й гірка, корисна».
б) «Хто бідний друзями, той не має нічого».
в) «Несправедлива людина не може бути щасливою».
г) «Свобода — це бритва, і її потрібно вміти тримати в руках, які зуміли б її втримати».
9. За заповіддю Сократа, в державі повинні владарювати:
а) воїни; б) лікарі; в) філософи; г) виключно люди сильної волі.
10. Діонісія, який повалив олігархію і демократію водночас, назвали:
а) злодієм; б) відступником; в) тираном; г) гнобителем.
11. Платон звик до того, що йому дарують:
а) люди без будь-якої користі; б) діти; в) молоді красуні; г) боги.
12. На думку Селени, люди живуть:
а) розумом; б) серцем; в) почуттям; г) враженнями.
13. Селена — богиня:
а) щастя; б) місяця; в) сонця; г) родючості.

14. Найбільше Платон полюбляв:
 - а) богиню Венеру; б) смачно поїсти; в) *філософію*; г) мудрих жінок.
 15. Які квіти поклала Селена біля Платона на згадку про першу зустріч:
 - а) троянди; б) бузок; в) ромашки; г) *нарциси*.
 16. Що робить людину справедливою?
 - а) *Знання*; б) щирі почуття; в) праця і відповідальність; г) добро і зло.
 17. За яких умов Платону найліпше думається? Коли він:
 - а) сидів на узбережжі моря; б) лунала тиха музика; в) співали птахи; г) *тримав у руках важку кедрову палицю з срібною головою*.
 18. Що показав Діонісій Платону після обіду?
 - а) Гарем; б) диких тварин; в) *бібліотеку*; г) спортивний майданчик.
 19. Чим Діонісій вирішив потішити Платона, коли філософ перебував у нього в гостях?
 - а) Театром при дворі; б) *спортивними змаганнями*; в) виставкою картин; г) бойовою зброєю.
 20. Винагорода переможцю у битві двох воїнів, про яку не було зазначено:
 - а) кінь; б) шкіряна торбина із золотими; в) сестра Селена; г) *почесне звання Сіракузи*.
 21. Істота, на яку ворожила Селена:
 - а) кіт; б) *голуб*; в) павук; г) метелик.
 22. Кому з героїв належить фраза: «Філософія теж годується солодким, а тоді гірко пахне»?
 - а) *Діонісію*; б) Селені; в) Платону; г) Періклу.
 23. Що саме із побаченого Платоном було схожим на людське життя?
 - а) *Подвір'я майстерні скульптора*; б) міська площа; в) замиська територія; г) маєток брата Діонісія.
 24. Мета, з якою Платон приїхав до царя Діонісія:
 - а) *перевиховати його*;
 - б) позичити у нього гроші для поліпшення життя рабів;
 - в) отримати титул придворного філософа;
 - г) щоб то надав дозвіл на одруження із Селеною.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як ви вважаєте, що мав на увазі Платон, висловлюючись: «...я шукаю свободи справжньої, свободи жити за твердими законами». Відповідь аргументуйте.

2. Доведіть або спростуйте думку Платона: «Ідея ідей — добро, благо, тільки воно співмірне абсолютній красі».
3. Художні засоби, які використав Ю. Мушкетик у фразі: «Голубки печаль, солодка мука упали йому в серце, душа наповнилася щастям...»:
 - а) фразеологізм, порівняння; б) епітет, гіпербола;
 - в) *метафора, антитеза*; г) метафора, епітет.

Картка № 2

1. Що має на увазі Платон, зазначаючи: «У світі більше тіні ніж світла»? Наведіть переконливі обґрунтування.
2. З якою метою, на ваш погляд, Ю. Мушкетик у творі використав багато філософських роздумів, над якими розмірковують герої повісті? Наведіть приклади.
3. Через що вперше заплакав Платон?
 - а) Залишився сиротою; б) *помер Сократ*;
 - в) отримав неприємну звістку від Селени;
 - г) не зміг надрукувати свій філософський трактат.

Картка № 3

1. Прокоментуйте фразу з твору: «Істина, якщо вона й гірка, корисна». Свої міркування узагальніть.
2. Обґрунтуйте думку Селени стосовно того, що людина живе не розумом, а серцем. Відповідь узагальніть.
3. Кого з героїв твору стосується дана характеристика: «В нього серце шакала і підступність змії»?
 - а) Діона; б) *Діонісія*; в) Полліда; г) Архіта.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

IX. Домашнє завдання

Підготуватися до тематичної контрольної роботи № 4.

Урок № 8

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ. ЛЕГЕНДИ ПРО ІВАНА СІРКА

Мета: продовжити знайомити школярів з художніми творами митців рідного краю, серед них — народна дума, легенди про І.Сірка, проаналізувати дані твори, визначити їх ідейно-тематичне спрямування; розвивати пам'ять, увагу, спостережливість, вміння логічно мислити, грамотно

висловлювати власні думки, почуття, спостережливість; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття поваги до народної творчості Харківщини, любов до культури українців; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: бібліотечка-виставка літератури різних жанрів народної творчості Харківщини, фотоілюстрації міста Мерефи, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Які прочитані твори митців рідного краю вам запам'яталися? Чим саме?
- Чому ми повинні бути обізнаними у питанні культурної спадщини Харківщини?
- Дайте визначення фольклору. (*Фольклор — сукупність різних видів і форм масової словесної художньої творчості, усні народні твори*). Що вам відомо про легенду як фольклорний жанр? (Легенда (лат. *legenda* — те, що необхідно прочитати) — сказання чи оповідання, створені народною фантазією, де сполучається реальне (історичні особи, події) і фантастичне, казкове).
- Хто такий Іван Сірко? Стисло охарактеризуйте цього народного героя. Які твори художньої літератури про цю видатну історичну постать ви знаєте?
- Чи мають право пишатися Харків'яни Іваном Сірком? Відповідь обґрунтуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Харківщина завжди пишалася своїм героїчним минулим. Саме про це було написано багато творів, складено безліч пісень, в яких уславлювалися героїзм, мужність, винахідливість, кмітливність оборонців рідної землі. Одним з них був Іван Сірко. Він ще за життя став героєм безлічі легенд. Народ з безмежною шаною ставиться до свого оборонця, тому і наділяв його надприродною силою. Так, в одній з них оповідається, буцімто він жив двісті десять років. Тричі зазірала Сіркова смерть у вічі, і тричі його рятувала «жива вода». А коли надійшла пора

прощатися козакам з їхнім улюбленим ватажком, то, віддаючи останню шану, землю на Сіркову могилу насипали шапками, кожного разу низько вклоняючись кошовому отаманові. Правицю ж Сіркову ще сім років після його смерті брали в походи, оберігаючи себе від поразки, бо вірили, що добре пам'ятають турки й татари руку Івана Сірка.

2. Інформація про І. Сірка (матеріал для вчителя)

Сірко Іван Дмитрович (народився між 1605 і 1610 — помер 1(11).8.1680) — український політичний і військовий діяч другої половини XVII ст., кошовий отаман Запорізької Січі. Народився у слободі Мерефа на Харківщині (за іншими даними походив із дрібної шляхти на Поділлі).

Впродовж 1660-х років заснував Слободу та Артемівку, хутір Сірківку (Серіковку, тепер у межах м. Мерефи).

З 1665 р.— харківський полковник.

У березні 1668 р. підняв повстання проти царського уряду в «новобудованих» містах Харківського полку — Мацьку, Змієві, Валках, Мерефі.

Вісім разів (за іншими джерелами — п'ятнадцять) запорожці обирали Івана Сірка кошовим отаманом. Жоден отаман не зажив такої любові й шани серед січового товариства.

Причиною такої шани була безперервна героїчна боротьба козацтва проти турецько-татарських нападників, яку очолював Іван Сірко. Запорозький лицар під час походу багато уваги приділяв порятунку бранців, визволенню невільників, які конали в тяжкому рабстві у султанській Туреччині та Кримському ханстві. Талант далекоглядного полководця, особиста хоробрість, мужність і відвага поєднувались у ньому з відданістю народній справі.

Мудрий, розважливий і демократичний, він був занадто скромний у побуті, глибоко релігійний, не вживав алкоголю. На Січі жив у курені, їв з козаками з одного казана, носив простий одяг. Дослідники стверджують, що за своїми звичками Сірко нагадував київського князя Святослава.

Ще за життя його ім'я стало легендою, його подвиги кобзарі оспівували в думах і піснях.

Понад двадцять років Сірко боронив рідну землю від ханських орд, жодного разу не зазнавши поразки.

Останній похід під керівництвом Сірка відбувся 1680 року.

Занедужавши, Сірко відправився на пасіку в село Грушівка. Там судилося йому першого серпня 1680 року відійти на вічний спочинок. Запорожці водою переправили на Січ тіло свого улюбленого ватажка.

Наступного дня з військовими почестями поховали його «усім військом низовим запорозьким...».

Ще довго козацькі кобзарі в своїх думках оплакували гетьмана і висіла над степом мелодія «А на Запорожжі кошовий Сірко, ватаг сильний помер».

Польський хроніст Віспасіан Коховський дав таку характеристику Сіркові: «Страшний був орді, бо був досвідченим у воєнних акціях і відважним кавалером. Татари цілком серйозно вважали його шайтаном і навіть своїх дітей, коли вони плакали і їх не могли заспокоїти, лякали Сірком, кажучи «Сірко йде». Сірко був чоловіком гожим, бойової вдачі, не боявся ані сльоти, ані морозу, ані спеки. Він не любив марнувати час або упадати коло жіноцтва, постійно бився з татарами, проти яких мав природну ненависть. На обличчі він мав природний знак, ніби шмат пурпуру».

3. Ідейно-художній аналіз народних легенд про І. Сірка

3.1. «Кошовий Сірко».

3.1.1. Виразне читання твору в ролях.

2.2.2. *Тема:* зображення кошового отамана Сірка, який мужньо захищав рідний край від ворога, а помираючи, залишив заповіт.

3.1.3. *Ідея:* возвеличення козаків під керівництвом І.Сірка, їх завзятість, винахідливість, рішучість.

3.1.4. *Основна думка:* заповіт отамана — спадщина майбутнім поколінням.

3.1.5. Проблематика твору:

- Добро і зло.
- Життя заради інших.
- Смысл життя — у боротьбі.

3.1.6. Фантастичне в легенді.

- Мамай зняв з голови запорожця волосся із шкірою і пустив його;
- Козаки одкопали руку І.Сірка і цілих сім років ніхто їх не міг подужати.

3.1.7. Композиція.

Експозиція: розповідь про часи гетьманування Б.Хмельницького.

Зав'язка: рішення І.Сірка помститися Мамаю за козака.

Кульмінація: перемога козаків над ворогом під керівництвом кошового отамана.

Розв'язка: заповіт І. Сірка козакам: «Як одкопаєте мою руку, то будете сім років воювати так, як і зі мною»; поховання національного героя.

3.1.8. Опрацювання змісту легенди. Бесіда за питаннями:

- Що вам відомо про Б. Хмельницького?
- Чому плавні вище урочища Карай-Дубини називалися Хмельницькими?

- Що було біля Карай-Дубини? («...Був перевіз, були і броди козацькі, де з турецького берега переганяли коней цілими табунами»)
- Чому козаки не брали грошей з татар за випас коней на території Хмельницької плавні? («...Бо й самі пасли коней на їх суміжній землі»)
- Як народ характеризує татарського хана Мамаю? («Дуже лютий був, собака; таке ж кляте було і його військо. Було, спуску не дає ні запорожцям, ні чумакам: де піймає, там їм і амінь...»)
- Яким чином Мамай «загравав» з Сірком? («Раз піймав запорожця, зняв з голови волосся з шкірою і пустив») Для чого народ гіперболізує жорстокість Мамаю?
- Як Сірко сприйняв жорстокість татарського хана? («...Як узнав це, так і скинів. Сів на коня та як свиснув, як свиснув!») Чому знущання над козаком кошовий отаман сприйняв як особисту образу?
- Чим закінчилася «зустріч» Мамаю та Сірка? («Побили Мамаю, побили його військо, забрали добро і були такі...»)
- Який заповіт залишив козакам помираючий Сірко?
- Чи скористалися козаки цим заповітом? Як саме? («...Одкопали вони ту руку і цілих сім років ніхто їх не зміг подужати»)
- Який обряд було виконано козацтвом під час поховання кошового? («...Під голови йому поклали його гроші, а срібну його чарку віддали в церкву»)
- Чому народ склав легенду про І. Сірка?

3.2. «Сірентій Праворучник».

3.2.2. *Тема:* розповідь про особливості надання нового імені Сірку.

3.2.3. *Ідея:* увіковічення пам'яті запорожців про видатного кошового.

3.2.4. *Основна думка:* хто виконує заповіт І. Сірка, той перемагає, а хто його зневажає, з тим трапляється лихо.

3.2.5. Композиція.

Експозиція: заповіт І. Сірка перед смертю.

Зав'язка: роль правої руки отамана для козаків під час їх битви з ворогом.

Кульмінація: прохання Сірентія Праворучника щодо збереження його могили.

Розв'язка: лихо з чоловіком, який зневажливо поставився до могили, де був похований І. Сірко.

3.2.6. Проблематика:

- відповідальність і обов'язок
- шана і пам'ять.

3.2.7. Опрацювання змісту легенди. Бесіда за питаннями:

- Чи можна вважати дану легенду продовженням попередньої? Відповідь вмотивуйте.
- Через що І. Сірка почали називати Сірентієм Праворучником?

- Якого заповіту кошового отамана слід було дотримуватися козакам? («...Щоб у нього одрізали праву руку та аж сім год возили її за собою»)
- За яких умов запорожцям слід було повернути праву руку І.Сірка? («А як сім год пройде, то ви відкопайте мене та приложіть мою руку мені в мою труну») Чи виконали запорожці заповіт отамана? Чи мали вони право проігнорувати прохання І.Сірка? Відповідь аргументуйте.
- Чому кошовий отаман буде вдячний запорожцям? («А як обсадите могилу навкруг деревами, то буде вам од мене велика пригода»)
- Що сталося з чоловіком, який наблизився до могили з трьома парами волів? («Так усі пари його волів як уплутались до купи та так збились, що ніяк не можна було їх розп'яти») Чому це так трапилось?
- Якою була реакція людей на це лихо? («Збіглись усі люди з села; аж ніяк не можна»)
- Через що слід поважно ставитися до заповіту тих, хто помер?
- Чому вчить ця легенда?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Кошовий Сірко»

1. За характером хан Мамай був:
а) добрим; б) жорстоким; в) егоїстичним; г) *лютим*.
2. Який український гетьман згадується у творі?
а) І. Підкова; б) *Б. Хмельницький*; в) С. Наливайко;
г) П. Полуботко.
3. Урочище Карай-Дубина знаходилося неподалік «від правого боку ріки»:
а) Каяли; б) Дону; в) *Дніпра*; г) Сум.
4. В урочищі Мамайсурки:
а) *жив татарський хан*;
б) знаходилося багато полонених козаків;
в) гарно підковували коней;
г) був шлях, яким можна переїхати кордон Туреччини з Польщею.
5. Якої шкоди Мамай завдав запорожцю? Він йому:
а) *зняв з голови волосся зі шкірою*; б) відрубав руку;
в) відлупцював нагаями; г) виколов очі.
6. Як умирав Сірко, то казав: «Як одкопаєте мою руку, то будете сім років...»:
а) щасливі і здорові; б) жити у мирі і злагоді;
в) *воювати так, як і зі мною*; г) пам'ятати героїв-запорожців.

7. В яких випадках козаки зверталися до руки І.Сірка? Коли:
 - а) вони хотіли вшанувати пам'ять легендарному кошовому;
 - б) виявляли бажання отримати добру пораду;
 - в) потрапляли у скрутну ситуацію; г) хворіли.
8. Річ І. Сірка, яка була віддана запорожцям до церкви після його смерті:
 - а) булава; б) родинна ікона; в) материн рушник; г) срібна чарка.
9. До труни отамана, козаки положили його:
 - а) шаблю — подарунок Б. Хмельницького;
 - б) полотно козацької хоругви; в) гроші; г) медальйон.

«Сірентій Праворучник»

1. Скільки років «ходила рука Сірентія по військах»?
 - а) Шість; б) сім; в) вісім; г) дев'ять.
2. І. Сірко просив, щоб навколо його могили:
 - а) викопали чотри стовпа; б) посадили дерева;
 - в) обсіпали квітами; г) завжди палало полум'я.
3. Чоловік не зміг зорати землю через те, що:
 - а) наблизився до могили Сірентія; б) обламався плуг;
 - в) не дозволили люди, які збіглись із села;
 - г) погіршилися погодні умови.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Висловіть власні припущення стосовно того, на скільки реальними можуть бути події, відображені в легендах про І.Сірка?
2. Дослідіть, яким чином в легенді «Кошовий Сірко» добро перемагає зло. Свої спостереження узагальніть.
3. З якою твариною порівнюється Мамай, враховуючи його вдачу?
 - а) Вовком; б) собакою; в) ведмедем; г) лисом.

Картка № 2

1. Наведіть переконливі факти з легенд, які свідчать про те, що кошовий і козацтво — це єдине ціле.
2. Як на вашу думку, чи справді запорожці завжди отримували перемогу над ворогом, виконуючи заповіт І. Сірка? Свої міркування обґрунтуйте.
3. Біля Карай-Дубини були броди козацькі, де:
 - а) з турецького берега переганяли коней цілими табунами;
 - б) сільські мешканці випасали худобу;
 - в) розташувався найбільший у цій місцевості ярмарок;
 - г) загинуло багато народних повстанців.

Картка № 3

1. Чому, на ваш погляд, ховаючи кошового отамана, козаки поклали гроші І.Сірка йому під голову, а чашу віддали до церкви?
2. Яким чином, пов'язані між собою легенди «Кошовий Сірко» і «Сірентій Праворучник»? Чому кошовий отаман після смерті продовжував жити у пам'яті запорожців? Відповідь вмотивуйте.
3. Щоб потрапити до Хмельницької плавні, необхідно було переправитися через:
а) *Дніпро*; б) Рось; в) Нелипу; г) Донець.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Підготуватися до тематичної контрольної роботи № 1 «Вступ. Українські історичні пісні. Пісні Марусі Чурай».

Урок № 9

ТЕМАТИЧНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1 «ВСТУП. УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ ПІСНІ. ПІСНІ МАРУСІ ЧУРАЙ»

Мета: за пропонованими завданнями виявити рівень отриманих учнями знань, умінь та навичок з вивченої теми, закріпити їх; розвивати увагу, логічне мислення, спостережливість, пам'ять, уміння акумулювати здобуті знання, раціонально використовувати навчальний час; формувати кругозір учнів; виховувати наполегливість і працьовитість, інтерес до наслідків власної праці, пунктуальність, відповідальність.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

III. Пояснення вчителем питань, які стосуються проведення тематичної контрольної роботи

IV. Хід тематичної контрольної роботи

I варіант

Початковий рівень

- Герой якої історичної пісні очолив боротьбу з панами в Умані і здобув слави:
 - Морозенко («Ой Морозе, Морозенко»);
 - Б. Хмельницький («Чи не той то хміль»);
 - М. Залізник («Максим козак Залізник»);
 - І. Сірко («Та, ой, як крикнув же козак Сірко»).
- Художній образ — це:
 - особлива форма естетичного освоєння світу, при якій зберігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність, життєвість, конкретність;*
 - зв'язок уявлень коли одне з них у людській свідомості викликає низку інших;
 - зображення письменником у художньому творі людини з властивими їй індивідуальними рисами;
 - зображення в літературному творі зовнішнього вигляду, пози, рухів, виразу обличчя людини, її одягу, взуття тощо.
- В якій пісні Марусі Чурай героїня розмірковує над власним щастям?
 - «Ой не ходи, Грицю»; б) «На городі верба рясна»;
 - «Засвіт встали козаченьки»; г) «*Віють вітри, віють буйні*».

Середній рівень

- Що сталося з Морозенком («Ой Морозе, Морозенко), коли він потрапив у полон?
- Куди вирушив І. Сірко («Та, ой, як крикнув же та козак Сірко») зі своїм військом?
- Яким було життєве кредо Устина Кармалюка («За Сибіром сонце сходить»)?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

- Обґрунтуйте, чому героїня твору «Ой не ходи, Грицю» отруїла свого коханого.
- Як ви вважаєте, чому Т. Шевченко назвав Устина Кармалюка («За Сибіром сонце сходить») славним лицарем? Наведіть переконливі аргументи.
- Дослідіть, що сприяло перемозі козаків під керівництвом Максима Залізняка над ворогом («Максим козак Залізник»). Свої спостереження вмотивуйте.

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. «Моя улюблена українська історична пісня».
11. «Устим Кармалюк: розбійник чи захисник народу?»
12. «Книга — дзеркало життя».

II варіант**Початковий рівень**

1. В якій історичній пісні згадується битва під Жовтими Водами?
 - а) «Максим козак Залізняк»; б) «Чи не той то хміль»;
 - в) «За Сибіром сонце сходить»; г) «Зажурилась Україна».
2. Пісня — це:
 - а) художній твір усного походження про вигадані та фантастичні події;
 - б) великий твір переважно героїчного змісту;
 - в) короткий фольклорний або літературний розповідний твір повчального характеру, орієнтовний переважно на алегоричну форму доведення змісту етичних цінностей буття;
 - г) словесно-музичний твір ліричного або ліро-епічного характеру, мелодійний за своїм інтонаційним малюнком...
3. Пісня, яка присвячена боротьбі українського народу проти панської Польщі та султанської Туреччини в другій половині XVII ст.:
 - а) «Ой Морозе, Морозенку»; б) «Максим козак Залізняк»;
 - в) «Зажурилась Україна»;
 - г) «Та, ой, як крикнув же та козак Сірко».

Середній рівень

4. Від чого застерігав народ Богдана Хмельницького перед битвою («Чи не той то хміль»)?
5. В якому злочині була звинувачена Маруся Чурай?
6. За що народ возвеличив Максима Залізняка («Максим козак Залізняк»)?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань.

7. Доведіть, що козак Морозенко («Ой Морозе, Морозенко») є народним героєм.
8. Обґрунтуйте, яким чином прислів'я «Хто сам у злиднях плаче, той і другого недолю бачить» пов'язане з ідейним змістом пісні «За Сибіром сонце сходить».
9. Вмотивуйте, чому в народі кажуть: «Книга вчить, як на світі жить».

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем.

10. «Славні лицарі, захисники рідної України».
11. «За що шанує народ пісні Марусі Чурай».
12. «Мужність і непоборність героїв народних пісень».

III варіант**Початковий рівень**

1. Устим Кармалюк, герой пісні «За Сибіром сонце сходить», очолив:
 - а) боротьбу українського народу проти ляхів;
 - б) козацькі походи на Жаботин, Умань;
 - в) повстанський загін проти поміщиків;
 - г) підпільний рух на Україні.
2. Пісня, яку на західноукраїнських землях виконують навіть під час поховання видатних людей, віддаючи їм останню шану:
 - а) «Зажурилась Україна»; б) «Максим козак Залізняк»;
 - в) «Чи не той то хміль»; г) «Ой Морозе, Морозенку».
3. Легендарна історія життя Марусі Чурай дала поштовх до написання літературного твору якої письменниці?
 - а) Л. Українки; б) К. Малицької; в) О. Сенатович; г) Л. Костенко.

Середній рівень

4. Про що просив синок матінку, вирушаючи у військовий похід («Засвіт встали козаченьки»)?
5. З чим пов'язана журба України («Зажурилась Україна»)?
6. Стисло опишіть результати битви козаків під керівництвом Максима Залізняка («Максим козак Залізняк») з ворогом.

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

7. Поясніть назву історичної пісні «Чи не той то хміль».
8. Чи можна виправдати злочинні дії героїні твору Марусі Чурай «Ой не ходи, Грицю»? Відповідь вмотивуйте.
9. Як, на ваш погляд, з якою метою І. Сірко пропонує козакам виїхати до хана у гості («Та, ой, як крикнув же та козак Сірко»)? Свої міркування обґрунтуйте.

Високий рівень

10. Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Вся ти еси, Україно,
Славою покрита,
Тяжким горем та сльозами,
Та кров'ю полита!»

- «Історична пісня — минуле українського народу».
- «Хоч, здається, не в кайданах, а все ж не на волі».

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

Дібрати інформацію про походження та особистості народних дум.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ДУМИ. «СЛОВО ПРО ПОХІД ІГОРІВ»

Урок № 10

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ДУМИ, ЇХ РІЗНОВИДИ. ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ, ІСТОРИЧНА ОСНОВА, ГЕРОЇЧНИЙ ЗМІСТ ДУМИ

Мета: ознайомити школярів з українською народною думою як жанром художньої літератури, їх різновидами, особливостями жанру, тематичною спрямованістю твору; розвивати навички виразного читання, логічне мислення, пам'ять, уміння аналізувати, спостерігати, робити висновки; формувати кругозір, світогляд учнів; виховувати почуття патріотизму, повагу і любов до героїчного минулого нашої країни.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмій.

Обладнання: бібліотечка «Українські народні думи», портрети кобзарів та лірників — О. Вересая, Г. Гончаренка, М. Кравченка та ін.; запис дум в аудіозапису Національної капели бандуристів України; дидактичні матеріали (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Конкурс на кращого виконавця пісні «Засвіт встали козаченьки». Визначте переможців.

III. Актуалізація опорних знань

1. Літературний диктант «Життєва доля Марії Гордіївни Чурай»

1. Як називають в Україні поетесу-піснярку Марусю (Марину) Чурай? (*«Дівчиною з легенди»*)
2. Імовірний рік народження М. Чурай. (1625)
3. Гетьман, з яким батько поетеси Гордій ходив воювати проти польської шляхти. (*П. Павлюк*)

4. Суперниця Марусі у боротьбі за кохання до Грицька Бобренка. (Галина Вишняк)
 5. Хто таємно кохав поетесу? (І. Іскра)
 6. Місто, де М. Чурай складає пісню «Віють вітри, віють буйні». (Київ)
 7. Через що піснярка вирішує отруїтися? (Зрада І. Бобренка у коханні)
 8. Що призупинило страту поетеси-піснярки? (Наказ Б. Хмельницького)
 9. Письменниця, яка написала історичний роман про Марусю. (Л. Костенко)
 10. Спів поетеси з народу не можна було порівняти зі співом кого? (Київських бурсаків)
 11. Грицько Бобренко був сином... (Хорунжого полтавського полку)
 12. Зазначте 2–3 пісні, окрім програмових, які стали популярними упродовж тривалого часу. («Грицю, Грицю до роботи», «Летить галка через балку», «На горі верба рясна», «Чого ж вода каламутна», «Прилетіла зозуленька»)
- Примітка.* За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення фольклору. Які твори художньої літератури він охоплює?
- Для чого народ складав пісні?
- Які особливості мають історичні пісні? На честь кого вони склалися?
- За що народ уславлює своїх захисників? Які з них вам відомі?
- Хто із пісенних героїв вам найбільше сподобався і чому?

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Про визначення думи як жанру усної народної творчості (екскурс у минуле)

Ще з XVI століття думи почали називатися специфічно «русинськими», далі — «козацькими», «українськими» піснями, що мають тільки їм притаманні ознаки і високий поетичний рівень, а з появою на початку XIX століття перших перекладів дум на європейські мови з'явилися статті про них та їх виконавців-кобзарів. Світ схарактеризував думи як щось нове, досі не відоме в творчості інших народів...

У 1845 році французький журнал «Британський огляд» зазначив про думи як «найоригінальніший і найбагатший жанр слов'янської поезії».

Українські пісні та думи здавна були відомі й у Росії, причому співали їх в оригіналі. За царювання Петра I та Єлизавети Петрівни в Петербурзі великою пошаною користувалися кобзарі, спеціально відібрані співаки-виконавці українських пісень. До мелодій українських народних пісень зверталися найвидатніші російські композитори.

Українські народні думи — це неначе поетичний літопис козацького життя, бурхливого й широкого, як море. Хоч вони з'явилися не без впливу книжної освіти, як свідчить про це часте вживання церковнослов'янських слів, дійшли до нас в усній передачі народних співаків, лірників-бандуристів, кобзарів.

Думи — оригінальний і популярний вид усної народної творчості.

2. Загальна характеристика народних українських дум

Думи відображали події здебільшого героїчного характеру, підносили ідею патріотизму, оборони рідної землі. В них оспівані різні подвиги, народна визвольна боротьба проти чужоземних нападників і «власних» панів, козацької старшини.

В думках возвеличуються герої з народу, що захищають незалежність вітчизни. Це представники запорізьких козаків, козацької голоти — Самійло Кішка, Іван Богуславець, козак Голота, Ганжа Андибер та інші звитяжці, слава про яких ніколи «не вмре, не поляже». Всі вони оспівані як виразники волі народу, його сили, мудрості.

Герої українських дум виступають самовідданими захисниками рідної землі, борцями за щастя трудового люду. Вони наділені незвичайною фізичною силою, мужністю, великим розумом, кмітливістю.

Любов до Батьківщини — високе і святе почуття для героїв народних дум. Громадському обов'язку вони підпорядковують свої особисті інтереси.

Так склався героїчний епос, що пройшов крізь віки і відіграв виняткову роль у духовному, культурно-мистецькому житті українського народу.

Думи — це дорогоцінна спадщина українського народу. Створені в них художні привабливі образи захисників вітчизни мають велике виховне значення.

Читаючи народні думи та історичні пісні, ми захоплюємося подвигами народних героїв. Саме тому ці твори живуть віками.

3. Теорія літератури

Дума — вид українського народного героїчного епосу: ліричний, оповідний твір про історичні або соціально-побутові події, який має своєрідну будову й виконується речитативом (читання співучим голосом під музичний супровід кобзи чи бандури). Поява дум припадає на XV—XVI століття.

4. Особливості народних дум (історичних):

- зображення важливих суспільних подій, видатних історичних осіб;
- певне дотримання правдивості життєвих фактів;
- докладність поетичної розповіді;
- висока поетичність мови;
- невелика кількість основних дійових осіб (дві-три);
- своєрідність побудови (зачин, основна частина, повтори, кінцівка);
- віршована форма (нерівноскладовість рядків, довільна специфіка римування, монорими);
- виконання речитативом під акомпанемент кобзи, бандури, ліри;
- усне поширення і зберігання;
- варіантність тексту;
- великий обсяг (як для фольклорних творів).

5. Тематика українських народних дум

Тематика дум пов'язана з подіями, що стосуються всього народу, його ідеалів і прагнень. Отже, українські народні думи відтворювали:

- страждання невільників у турецькій неволі («Невільницький плач», «Маруся Богуславка», «Про втечу трьох братів з Азова, з турецької неволі»);
- оспівування боротьби українського народу за визволення з-під гніту експлуататорів у XVII ст. («Іван Богун»...);
- відображення класових суперечностей між козацькою старшиною та простим рядовим козацтвом, виступи проти «своїх» панів («Дума про козака Ганжу Андибера»);
- розповідь про діяльність історичних героїв, що стали на чолі визвольної боротьби — Богдана Хмельницького і його сподвижників — Максима Кривоноса, Івана Богуна, Нечая Морозенка;
- показ проблем моралі, людських взаємин («Бідна вдова і три сини», «Сестра і брат»...)

6. Народна дума та історична пісня

Ці два жанри усної народної творчості дуже близькі. У них подібна тематика, зв'язана з героїчною боротьбою народу проти гнобителів, але якщо пісня співається, то дума виконується речитативом, тобто повільним проказуванням, наближеним до співу. Дума на відміну від пісні має нерівноскладові рядки, переважно дієслівне римування.

Виконують думу у супроводі народного інструмента, який називають кобзою, бандурою або лірою. Тому виконавців дум називають кобзарями, бандуристами, лірниками.

Україна прославилася на весь світ своїми кобзарями (учитель демонструє їх портрети), серед яких можна назвати відомі імена Остапа

Вересая, Михайла Кравченка, Івана Крюковського, Андрія Шута, Івана Стрічки та ін. Серед інших кобзарів найвідомішими є Федір Кушнерик, Єгор Мовчан, Павло Носач, Василь Литвин та ін. Сучасними виконавцями українських народних дум вважаються В. та М. Литвини, В. Нечема, Національна капела бандуристів України.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Думи відображали події, здебільшого:
 - а) пов'язані з особистим життям того чи іншого героя;
 - б) загальним планом; в) *героїчного характеру*; г) об'єктивно та емоційно.
2. До соціально-побутового циклу дум належить:
 - а) «Маруся Богуславська»; б) «Сестра і брат»;
 - в) «Невільницький плач»; г) «Самійло Кішка».
3. Жанр, до якого близькі народні думи:
 - а) казка; б) легенда; в) *історична пісня*; г) оповідання.
4. У супроводі якого народного інструмента виконуються думи?
 - а) Сопілки; б) трембіти; в) домбри; г) *кобзи*.
5. До сучасних кобзарів належить:
 - а) *В. Нечема*; б) О. Вересай; в) Ф. Кушнерик; г) Є. Мовчан.
6. Кому з письменників належать рядки: «Наша душа, наша пісня Не вмере, не загине...»?
 - а) М. Рильському; б) І. Франку; в) Л. Українки; г) *Т. Шевченку*.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Порівняйте, чим відрізняється дума як жанр усної народної творчості та історичної пісні. Свої спостереження узагальніть.
2. Вмотивуйте, чи можна вважати героїв дум патріотами? Висловлюючись, посилайтесь на приклади з народних дум.
3. Виникнення народних дум припадає на:
 - а) XI–XII ст.; б) XIII–XIV ст.; в) *XV–XVI ст.*; г) XVII–XVIII ст.

Картка № 2

1. У чому, на ваш погляд, полягало значення кобзарів як митців слова і музики? Відповідь аргументуйте.
2. Доведіть, що дума належить до народного епосу. Висловлюючись, посилайтесь на фактичний матеріал.
3. Найчастіше у народних думах розповідається про:
 - а) культуру Київської Русі; б) соціально-побутові проблеми;
 - в) *боротьбу народу проти іноземних загарбників*;
 - г) взаємостосунки між бідними і багатими.

Картка № 3

1. Яким чином, на ваш погляд, зміст дум пов'язаний з життям народу. Наведіть переконливі приклади з творів.
2. Чому вважають, що думи — це дорогоцінна спадщина українського народу? Відповідь аргументуйте.
3. Високим і святим почуттям для героїв народних дум була любов до:
 - а) природи рідного краю; б) історичних пам'яток;
 - б) вітчизняного мистецтва; г) *Батьківщини*.

VII. Підсумок уроку**VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів****IX. Домашнє завдання**

Прочитати «Думу про Марусю Богуславку»; відповіді на запитання за змістом твору.

Урок № 11**«МАРУСЯ БОГУСЛАВКА». ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ГЕРОЇНІ**

Мета: ознайомити школярів з ідейно-художнім змістом народної думи «Маруся Богуславка», визначити її тематику, особливості композиції та проблематику; розвивати культуру зв'язного мовлення, увагу, пам'ять, спостережливість, уміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження і сприяти виробленню в учнів навичок виразного читання; виховувати почуття поваги, любові до народної творчості, історичного минулого нашого народу.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання: малюнки учнів до твору, книжкова виставка «Українські народні думи», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки), грамзапис опери «Маруся Богуславка».

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями**

- Які жанри усної народної творчості вам відомі?
- Як фольклор пов'язаний з історичними подіями, життям українського народу?

- Кого і за що возвеличували народні творці у піснях, думах?
- Порівняйте думу і пісню як народні літературні жанри.
- Назвіть різновиди дум, наводячи відповідні приклади.
- Що вам відомо про виконавців дум? Якими ліричними інструментами користувалися кобзарі та лірники?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя. Історична довідка про напад турків на Україну

У XV–XVII ст. турки і татари часто нападали на українські села та міста, грабували й палили їх. Старих людей та маленьких діток вони вбивали, а молодь забирали у полон і потім продавали в рабство.

Український народ героїчно боровся з поневолювачами. Особливо славилися своєю мужністю козаки. Щоб попередити збройні напади ворога, вони нерідко перепливали Чорне море на кораблях (галерах) та великих човнах («чайках»). Досягнувши берегів Туреччини, палили її столицю Царгород, громили військо, знищували флот, розбивали в'язниці і визволяли полонених. Бувало, що хтось із козаків-месників сам потрапляв у полон до турків.

Полоненим козакам татарські і турецькі ватажки нерідко пропонували стати до них на службу, обіцяючи за це багатство і владу. Але мужні запорожці воліли краще вмерти від жорстоких тортур, аніж продатися ворогові. Зрада Батьківщини ганебна, а ганьба для козака була страшніша за катування й смерть.

Ця тема знайшла своє відображення і в «Думі про Марусю Богуславку».

2. Опрацювання думи про Марусю Богуславку

2.1. Виразне читання думи, прослуховування окремих уривків грамзапису опери «Маруся Богуславка».

2.2. Історична основа твору.

Про історичну основу думи про Марусю Богуславку говорити складно, оскільки достовірних відомостей до нас не дійшло. Вважають, що образ Марусі Богуславки — головної героїні твору — це збірний образ, який не має конкретного історичного прототипу, хоч відомо, що іноді вродливі українські дівчата-полонянки, потурчившись, займали видні місця при дворах турецьких вельмож (наприклад, дружина Сулеймана I Роксоляна).

Бували випадки, коли дівчата-полонянки потрапляли в гарем, ставали дружинами турецьких багатіїв, навіть мали від них дітей. Та до кінця

життя в глибині їхньої свідомості жеврів патріотичний вогник і не забувалася провина перед рідною Батьківщиною, не затухало почуття до рідного батьківського краю, рідної землі. Великі муки терпіли такі люди, часто це було трагедією їхнього життя. Ось в цій думі і розповідається про дівчину-полонянку «Марусю, попівну Богуславку», яка, потрапивши в полон, «потурчилася, побусурманилась для роскоші турецької, для лакомства нещасного» — стала дружиною багатого «пана турецького».

2.3. Тема: відтворення часів боротьби українського народу з турками та тривалого перебування козаків у ворожому полоні, яким прагне допомогти Маруся Богуславка.

2.4. Ідея: засудження поневолення, страждань, яких зазнали українці під час нападу турків, віра у щасливе вільне життя.

2.5. Основна думка: скільки горя, поневірянь зазнав народ у боротьбі з загарбниками, тільки мужність, рішучість українців позбавить їх від ворожого гніту, приниження.

2.6. Жанр: народна дума невірницького циклу.

2.7. Композиція.

Вступ: розповідь про те, як козаки перебували в ув'язненні у пана турецького.

Основна частина: обіцяння Марусі звільнити запорожців з неволі після від'їзду турецького пана до мечеті.

Закінчення: Маруся дотрималася обіцянки — визволила козаків з неволі; відмова героїні тікати на рідну землю.

2.8. Обговорення змісту думи за питаннями:

- Про які часи йдеться мова у творі? Що про це свідчить?
- Яким чином, на ваш погляд, козаки потрапили у полон?
- Назвіть відомих вам ватажків у боротьбі українського народу з турками.
- В яких умовах перебували запорожці у полоні? Як про це зазначено у думі? (*Скільки бідних козаків, А в неволі пробували Та Божого світу І сонця праведного не забачали*)
- Для чого до темниці кам'яної прийшла Маруся?
- Як козаки сприйняли її звернення до них? (*Словами промовляли, Сльозами проливали...*)
- Чому козаки називали Марусю бранкою?
- У думі Маруся — попівна Богуславка. З чим пов'язане таке ім'я героїні?
- Яке свято відзначається християнами на сороковий день від Великодня? Що вам про нього відомо?
- Як сприйняли ув'язнені козаки про християнське свято, яке почули від Марусі? (*Гей, та дівку-бранку, Марусю, попівну Богуславку, Кляли-проклинали...*)

- Чим зумовлена така реакція запорожців?
- Чому Маруся вимушена була виправдовуватися перед козаками? Що вона їм пообіцяла? (*Гей, як діждемо святого Великодня, То буде нам пан турецький До мечеті од'їжджати, То буде мені, дівці-бранці, Марусі, попівні Богуславці, Ключі на руки віддавати, Буду на руки приймати, До кам'яної темниці прибувати. Ой то буду до кам'яної темниці Прибувати, отирати, Вас, бідних невільників, А з кам'яної темниці випускати*)
- Чи не було це ризиком для неї?
- З яким проханням звернулася Маруся до козаків? (*В города християнські утікайте, Тільки города Богуслава не минайте! До батька до мого й матері прибувайте І батьку моєму та матері То знать давайте...*)
- Чому героїня не хоче повернутися до батьків? (*Бо вже я потурчилась, Побусурманилась Для розкоші турецької Для лакомства нещасного*)
- Поясніть слова «потурчилась», «побусурманилась».
- Чи мала права Маруся відмовлятися від християнської віри?
- Чому неволя у творі названа тяжкою?
- Як Маруся пояснює своє рішення змінити віру?
- З яким проханням відбувається звернення до Господа наприкінці твору? (*Ти визволь нас, Господи, Із тяжкої неволі... ..Пошли, Боже, на многая літа І до конца віка!*)

2.9. Художні особливості думи.

Епітети: «білий камінь», «бідні невільники», «святий день», «тяжка неволя», «розкіш турецька», «лакомство нещасне», «тихі води».

Метафора: «сльозами проливали».

Повтори: «...стояла темниця кам'яная»; «...козаки, ви, бідні невольники»; «Словами промовляли, Сльозами проливали»; «...дівка-бранка, Маруся, попівна Богуславка».

Риторичні оклики: «Козаки, ви, бідні невільники!», «Гей. Козаки, ви, бідні невільники!», «Як ти нам святий Великдень і сказала!», «Тільки города Богуслава не минайте!», «...Между мир хрещений!», «Пошли, Боже, на многая літа І до конца віка!».

Риторичне запитання: «Чи ви знаєте, Що в нашій землі Та й день затепера?»

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Біля якого моря відбуваються події у творі?
 - а) Каспійського; б) Азовського; в) Чорного; г) Аральського.
2. Скільки козаків в'язнів перебувало у темниці кам'яній?
 - а) Сімсот; б) п'ятсот; в) багато; г) триста.

3. Звертаючись до ув'язнених запорожців, Маруся називає їх невільниками:
 - а) нещасними; б) *бідними*; в) виснаженими; г) страждаючими.
 4. З яким питанням звернулася героїня думи до полонених козаків?
 - а) «*Чи ви знаєте, що в нашій землі та й день затепера?*»
 - б) «*Чим я могла б вам допомогти. рідненькі?*»
 - в) «*Чи їли, чи пили ви, братці милі?*»
 - г) «*Чи дотримуєтеся ви віри християнської?*»
 5. Богуславка була:
 - а) козачкою; б) *попівною*; в) царівною; г) дочкою селянською.
 6. Яким чином Маруся потрапила до кам'яної темниці, де були ув'язнені?
 - а) Припливла на човні через море;
 - б) пройшла таємною стежкою у горах;
 - в) переодягнувшись у турка охоронця;
 - г) *пройшла, як дружина турецького пана.*
 7. Козаки називали Марусю Богуславку:
 - а) султаншею; б) *бранкою*; в) винахідливою; г) панночкою.
 8. Напередодні якого свята православних у творі відбуваються події?
 - а) *Сорокового дня від Великодня*; б) Сорока Святих;
 - в) Петра і Павла; г) Вербної неділі.
 9. Скільки часу козаки перебували в ув'язненні?
 - а) Майже половину свого життя; б) *тридцять три роки*;
 - в) понад десятиріччя; г) чверть століття.
 10. Що Маруся пообіцяла козакам, коли ві'дїде пан турецький?
 - а) Принести їжу; б) прочитати листа з України;
 - в) *випустити їх на волю*; г) надати медичну допомогу.
 11. Місто, в якому живуть батьки героїні твору:
 - а) Новгород; б) Київ; в) Полтава; г) *Богуслав*.
 12. Ув'язнені козаки вперше просили у Господа, щоб він:
 - а) надав їм мужності і терпіння; б) *визволив їх з неволі*;
 - в) не забирав у них останньої надії на життя;
 - г) захистив народ український від страждань і поневірянь.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, що відчують козаки, перебуваючи у турецькому полоні. Відповідаючи, наведіть переконливі факти з твору.
2. Як на ваш погляд, чи можна вважати Марусю Богуславку зрадницею? Свою думку вмотивуйте.
3. Козаки-в'язні проклинали Марусю за те, що вона:
 - а) відмовилася їм допомагати;

- б) зрадила у скрутний для них час;
- в) розповіла про народне свято у рідному краї;
- г) не виявила бажання зустрічатися з ними.

Картка № 2

1. Посилаючись на зміст думи, з'ясуйте, як козаки ставляться до Марусі. Чим це зумовлено?
2. Чому, на ваш погляд, козаки-в'язні, звертаючись до Господа, просять у нього щастя, долі не для себе, а піклуються про всіх військових запорожців і «...слухаючих голів... товариства і кривного, і сердечного»?
3. Про що просить Маруся козаків, коли ті будуть вільними?
 - а) Не забувати про неї і не вважати її зрадницею;
 - б) *відвідати її батьків*; в) визволити від рабства турецького;
 - г) помолитися Богу за неї.

Картка № 3

1. Як ставлять козаки до Марусі? Свої міркування аргументуйте, посилаючись на зміст твору.
2. Чи можна, на ваш погляд, вважати героїню патріоткою? Переконайте в цьому того, хто не поділяє вашої думки.
3. Чому Маруся не хоче, щоб її звільнили з турецької неволі?
 - а) Їй подобалось турецьке життя;
 - б) *вона потурчилась і побусурманилась*; в) вважала себе зрадницею;
 - г) бо було соромно повертатися додому.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Дібрати матеріал до характеристики образу Марусі, підготуватися до дискусії «Маруся Богуславка: зрадниця чи патріотка рідної землі?».

Урок № 12

«МАРУСЯ БОГУСЛАВКА».

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛОНЯНКИ МАРУСИ

Мета: продовжити опрацьовувати ідейний зміст народної думи «Маруся Богуславка», проаналізувати образ української полонянки Марусі, її сміливий, героїчний вчинок; розвивати навички аналізу художнього образу, культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, пам'ять; вміня загалювати, робити висновки, формувати круго-

зір учнів; виховувати почуття любові до вітчизни — одної з найбільших людських чеснот, поваги до культурної спадщини рідного краю.

Тип уроку: комбінований.

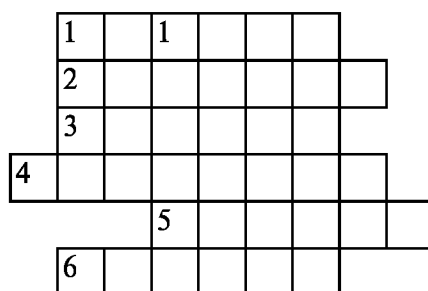
Обладнання: текст думи, учнівські малюнки-ілюстрації до епізодів твору.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Розгадування кросворду за народною думою «Маруся Богуславка»

По вертикалі: 1. Ім'я головної героїні думи. (*Маруся*)

По горизонталі: 1. Кількість ув'язнених козаків. (*Сімсот*) **2.** Як козаки називали свою визволительку? (*Бранкою*) **3.** Море, на узбережжі якого відбуваються події у творі. (*Чорне*) **4.** Рідне місто головної героїні. (*Богуслав*) **5.** Чого не хоче героїня, щоб збирали для її звільнення батьки? (*Скарбів*) **6.** Сороковий день від Великодня названо... (*Святим*)

2. Бесіда за питаннями

- Які історичні події відображені у творі? Наведіть переконливі аргументи, посилаючись на зміст думи.
- Яких страждань зазнав український народ від турецько-татарських загарбників?
- Чим Маруся Богуславка нагадує Чураївну?
- Чому народ склав думу про Марусю?
- Прокоментуйте фразу: «Вороги не могли вбити у бранців любов до рідної землі, волелюбного духу».

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Чимало дум склав народ про муки українських невільників у татаро-турецькому полоні в XVI–XVII століттях. Жорстокість ворогів не мала

меж: бранців продавали на ринку, непокірних гноїли в темницях, на галерах, дітей віддавали в спеціальні військові школи, звідки вони виходили яничарами, літніх людей убивали. Розлучали матір з дочкою, брата з сестрою. Та не могли вбити у бранців любові до рідної землі, волелюбного духу. Саме такою є Маруся Богуславка. Вона — головна героїня, оскільки в центрі твору стоїть не звільнення козаків-бранців як факт сам по собі, а вчинок Марусі, її ім'ям і названо думу.

2. Особливості характеристики персонажа (методичний коментар)

Щоб правильно зрозуміти художній твір, треба заглибитись в аналіз змальованих у ньому характерів дійових осіб, тобто дати характеристику виведеним у ньому персонажам. Для цього необхідно розкрити риси героя, що відрізняють його від інших персонажів. Про деякі з них ми дізнаємося з його портрета, мови, з опису обстановки, що його оточує, з біографічних відомостей про нього, які подає автор. Інші риси (переважно для характеристики внутрішнього світу людини) розкриваються у поведінці, вчинках героя, через його думки, ставлення до інших людей. Характеризувати героя можуть й інші персонажі.

Такий фактичний матеріал про літературного героя найчастіше буває розкиданий по всьому твору. Зібрати його і систематизувати — головне завдання, яке стоїть при складанні характеристики літературного персонажа. Характеризуючи героя, слід висловити своє ставлення до нього, дати йому оцінку.

3. Характеристика образу Марусі Богуславки

3.1. Бесіда за питаннями:

- Яким чином українські дівчата ставали дружинами турецьких багатіїв?
- Хто така Маруся? Як її називали козаки?
- За що ув'язненні українці ображалися на Богуславку?
- Чому героїня, ризикуючи своїм життям, вирішує допомогти ув'язненим козакам?
- Чим пояснити ставлення Марусі до своїх батьків?
- Що свідчить про те, що Богуславка, перебуваючи далеко від рідної землі, не забула своєї вітчизни, народу, батьків?
- Чому народ співчуває героїні?
- Вмотивуйте, чи можна вважати вчинок Марусі Богуславки патріотичним.
- Чому образ героїні думи — це художній вимисел?

3.2. «Вільний мікрофон». Відповіді на запитання:

- Як я ставлюсь до героїні думи?
- Маруся Богуславка — патріотка чи зрадниця?

3.3. Скласти «доміно» до характеристики образу Марусі Богуславки.

(Маруся — добра — відповідальна — турботлива — співчутлива — рішуча — здатна на самопожертву — патріотка — бусурманка...)

4.3. Цитатна характеристика.

- ...Дівка-бранка, Маруся, попівна Богуславка, А все добре дбає.
- Не майте мене, Не закликайте мене! ...Буду до кам'яної темниці Прибувати, отирати, Вас, бідних невольників, А з кам'яної темниці випускати.
- До батька до мого й матері То знать давайте: Нехай буде батько і мати Та ще добре дбати, То статків-маєтків не збувають, Великих скарбів не збирають, Моєї голови А з тяжкої неволі не визволяють, Бо вже я потурчилась, Побусурманилась Для розкоші турецької, Для лакомства нещасного.

3.5. Додатковий матеріал.

Патріотичний подвиг української дівчини-невільниці оспівано в думі «Маруся Богуславка».

Маруся — проста дівчина-бранка з благородною, чистою душею. Вона не забула своєї вітчизни, народу і прагне врятувати козаків-невільників. Звідси благородні риси і вчинки героїні. Маруся Богуславка не осуджується в думі, хоч вона і «потурчилась, побусурманилась». Навпаки, співець викликає до неї глибоке співчуття у слухачів, наділяє її багатьма позитивними якостями: християнська земля для неї — «наша», Маруся постійно думає про змучених невольників і здійснює свій задум — допомагає їм вирватись з ненависної турецької каторги.

Тож Маруся приходять до козаків-невільників, які «тридцять літ у неволі пробувають, божого світу, сонця праведного у вічі собі не видають», і обіцяє їм на Великдень дати ключі від темниці (саме тоді «пан турецький», її чоловік, має «до мечеті від'їжджати», а їй залишить ключі). Хоч козаки-невольники і не повірили спочатку в щирість наміру Марусі, а стали проклинати її, проте Маруся дотримала свого слова — вона визволила козаків з неволі, хоч сама з ними не захотіла тікати в рідну землю, і не могла вже залишити чужої країни. Вона просить козаків передати батькам, щоб не збирали грошей для її викупу, бо вона вже додому не повернеться:

Бо я вже потурчилась, побусурманилась
Для розкоші турецької,
Для лакомства нещасного!

Трагедія Марусі в тому, що вона, ставши жінкою турецького хана, не забула батьків своїх, свого рідного краю. Патріотичні почуття десь глибоко озиваються в її серці, і вона відважується на дуже ризикований крок: визволяє своїх земляків-невольників.

Таким чином, патріотичний вчинок, який здійснила Маруся Богуславка, свідчить про її велику любов до рідної землі, до українського народу.

Образ Марусі Богуславки — це художній вимисел, але спирається він на дійсні факти. Літописи, усні перекази зафіксували чимало випадків, коли українські дівчата-полонянки були дружинами турецьких вельмож, навіть султанів. Окремі з них, ризикуючи своїм життям, ішли на подвиги в ім'я своєї Батьківщини.

Головна героїня змальовується у всій психологічній складності. Її образ розкривається не відразу, а поступово, в міру розгортання сюжету. В цьому виявилась висока майстерність твору. Симпатії творців і виконавців думи на боці героїні, і вони прагнули викликати до неї співчуття. Тому він продовжував відігравати суспільно-виховну роль і в пізніші часи.

Ця дума була добре відома Тарасу Шевченку, він її вмістив у свій «Буквар южнорусский», виданий ним у 1861 році для українських шкіл. А М. Старицький під впливом цього твору написав однойменну історико-побутову драму (1897), п'єсу під цією ж назвою («Маруся Богуславка») написав і І. Нечуй-Левицький (1895), а також Б. Грінченко драму «Ясні зорі», С. Воробкевич оповідання «Турецькі бранці»; композитор А. Свечников створив балет «Маруся Богуславка» (1951); М. Пригара — оповідання «Богуславка».

Отже, історична дума надихнула митців на створення за її мотивами нових творів літератури і мистецтва.

V. Закріплення вивченого матеріалу

Гра «Хто найшвидше»

З класу обираються два учні, які змагатимуться між собою.

Завдання: за 1 хвилину необхідно дати відповідь на запитання.

1. Матеріал, з якого була побудована темниця, де перебували козаки. (*Камінь*)
2. Кількість ув'язнених козаків. (*Сімсот*)
3. Чого не бачили в'язні у темниці? Відповідь надати користуючись текстом. (*«Сонця праведного», «Божого світу»*)
4. Як Маруся називала невільників? (*Бідними*)
5. Яка субота згадується у творі? (*Великодня*)
6. Проклинаючи Марусю, козаки бажали їй, щоб вона... (*Щастя-до-лі не мала*)
7. Час перебування козаків у неволі. (*«Тридцять три годи»*)
8. Куди збирався від'їхати пан турецький? (*До мечеті*)
9. Яким чином Маруся хотіла визволити ув'язнених? (*За допомогою ключа, наданого їй паном турецьким*)
10. Для чого Маруся прийняла віру турецьку? (*«...Розкоші турецької... лакомства нещасного»*)

11. Чого не хотіла героїня, щоб робили її батьки? Відповідь надати, користуючись текстом. (...*Статків-маєтків не збувають, Великих скарбів не збирають*)
12. Прийнявши віру турків, героїня... («*Потурчилась, побусурманилась*»)
Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

VI. Підсумок уроку

Бесіда за питаннями:

- В чому повчальне значення цієї думи?
- Як кожний із вас повинен ставитися до здобутків наших предків?
- Яким хотіли б бачити свій рідний край його оборонці?

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Прочитати народну думу «Буря на Чорному морі», скласти питання до твору.

Урок № 13

«БУРЯ НА ЧОРНОМУ МОРІ». СИМВОЛ ГРІХОПАДІННЯ І ПОРЯТУНКУ ЧЕРЕЗ УСВІДОМЛЕННЯ ПОКАЯННЯ

Мета: ознайомити школярів з ідейно-художнім змістом програмового твору, звертаючи увагу на розуміння образу «бури на морі», організувати дискусію навколо понять гріха і покаяння; розвивати вміння грамотно висловлювати власні думки, обґрунтувань і виважено мотивувати свої погляди, узагальнювати і робити висновки; раціонально використовувати свій час; виховувати в учнів почуття поваги, любові до батьків, людини, доброти, чемність, відповідальність до дорученої справи.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання: текст думи, ілюстрації із зображенням моря, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Що вам відомо про думу як жанр фольклору?
- Які бувають думи?

- З якою метою склалися народні думи? Хто були їх виконавцями?
- Висловіть свої враження після вивчення народної думи «Маруся Богуславка».
- Чому у Марусі виникла проблема вибору між любов'ю до рідної землі та становищем дружини турецького вельможі?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Кожна нація, кожен народ мають свої звичаї, що вироблені протягом багатьох століть і освячені віками.

Звичаї — це ті неписані закони, якими люди керуються в найменших щоденних й найбільших загальнонаціональних справах. Звичаї, як і мова, склалися упродовж усього довгого життя і розвитку кожного народу.

В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку, бо він загублений для свого народу, своєї сім'ї.

Тому кожен із вас повинен шанувати, поважати своїх батьків, не цуратися традицій, які уклалися з давніх-давен.

2. Опрацювання ідейно-художнього змісту народної думи «Буря на Чорному морі»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. Тема: зображення бурі на Чорному морі, в результаті якої два рідні брати ледве не загинули, бо звернулися до Господа.

2.3. Ідея: засудження легковажності, надмірної гордості, зневажливо-го ставлення до батьків, членів родини, людей.

2.4. Основна думка: тих, хто не поважає і не шанує батьків, Господь карає.

2.5. Жанр: соціально-побутова дума.

2.6. Композиція.

Вступ: опис бурі і її наслідків.

Основна частина: осмислення потопаючих братів про те, що їх карає Бог за зневажливе ставлення до своєї родини.

Закінчення: допомога Господа братам, бо вони згадали отцеву і мачину молитву.

2.7. Проблематика:

- батьки і діти;
- найважливіші життєві цінності;
- поведінка людини у надзвичайній ситуації.

2.8. Словникова робота.

2.9. Міні-дискусія на тему: «Чи завжди грішна людина стає на шлях покаяння.

Покаяння

1. Визнання своєї провини; каяття з якось приводу.
2. Церк. Називання своїх гріхів священникові; сповідь.
3. Заст. Церковне покарання віруючих — примусові і підконтрольні молитви.

Гріх

3. Порушення релігійно-моральних догм, настанов і т. ін.
4. Поганий, непорядний вчинок; якась хиба, помилка, недогляд.
5. У значенні слів *непорядно, недобре, недозволено*; наприклад, гріх тобі таке говорити. Спокутувати гріхи — визнавати свою провину і намагатися виправити становище. Той, хто порушує правила моралі або взагалі прийняті правила співжиття.

За біблійним переказом — порушення завітів, даних їм Богом, були вчинені першими людьми (Адамом і Євою).

2.9. Бесіда за питаннями:

- Що вам відомо про бурю як природне явище?
- Уявіть бурю на Чорному морі. Опишіть її.
- Яким настроєм пройнятий початок твору?
- Чому сокіл-білозірець «жалібно квилить-проквіляє»?
- Чому у душі описано початок бурі? (*На святому небі усі звізши потьмарило, Половина місяця у тьму уступило; Ізо дна моря сильно хвиля вставає...*)
- Якої шкоди зазнали судна козацькі в результаті бурі? (*Судна козацькі-молодецькі на три часті розбиває. Перву часть одбивало — У тихий Дунай занокало; Другу часть одбивало — У землю Грабську На каторгу турецьку занокало; Третю часть одбивало — Да на Чорному морі затопляло*)
- Якою була поведінка братів під час небезпеки? (*Да вони один до одного припливли, Словами промовляли, Гірко ридали — Прощення допомагали, Перед Господом милосердним гріхи свої сповідали*)
- Що ви розумієте під людським гріхом? Чи є вони у вас? Як ви намагаєтеся їх позбавитися?
- Чому братики зверталися до Господа?
- Якою була поведінка чужинця, коли він потопав? (*Порятунку собі нівідкіль не має Гірко сльозами ридає — Прощенія допомагає, Перед Господом милосердним Гріхи свої сповідає*) Опишіть його. (*Ой между ними третій, чужий-чужениця, Бездільний, безрідний і безпомощний потопав...*)

- В чому брати вбачали причину своїх страждань? (*Се то отцеві молитва і материна. Нас видимо, карає. Тож ми собі превелику гордість мали: Проти божих церков уїжджали, Шлички із голов не здіймали, На своє лице хреста не клали Милосердного творця на поміч не призивали, Да по улицах кіньми розбивали, Кров християнську на сиру землю проливали!*)
- Як у творі описані гріхи братів? (*То од отця, од матки прощення не приймали Да старую матусю ми од себе а й стременими одпихали; Старшого брата у себе за брата не мали; Сестру середульку марне зневажали, Близькому сусіді хліба й солі ізбавляли...*)
- Яка негативна риса характеру засуджується у думі? (*Надмірна гордість, зверхність, неповага до членів родини, оточуючих*)
- Як молитва батьків могла перевиховати їх синів? (*То нехай же ми могли вже знати, Як отцеві і матчину молитву штити-поважати І старшого брата за рідного батька мати, Сестру середульшую штити-поважати, Близького сусіда у себе за рідного брата мати!*)
- З яких умов допоміг Господь потопаючим братам? (*То як стали словами промовляти, Отцеві і матчину молитву споминати*)
- Чому брати порівнювали себе з чужим-чуженицею? (*Тільки недобре було, отець і мати, Чужому-чужениці на Чорному морі потопати і Йому прощення ні од кого прийняти І на чужині порятунку дати!*)
- Як зустріли брати своїх синів? Чи простили вони їм зневажливе ставлення до себе?

3. Додатковий матеріал Народні прислів'я.

Добрі діти — батькам вінець, а злі діти — кінець.

Добрі діти доброго слова послухають, а лихі — й дрючка не бо-
ються.

Всякій матері свої діти милі.

Горе з дітьми, горе й без дітей.

Від малих дітей голова болить, а від великих — серце.

Умів батькувати, умій і годувати.

Отець по-батьківські поб'є, по-батьківські й помилує.

Рідна мати високо замахує, а помалу б'є.

Материна молитва із дна моря виймає.

До людей — по розум, до матері — по серце.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Виконання тестових завдань.

1. Пташина, яка сиділа на білому камені біля Чорного моря:
 - а) чайка; б) орел; в) сокіл; г) ворон.

2. Небо у творі названо:
 - а) *святим*; б) безмежним; в) високим; г) грізним.
3. Що відбулося на небі перед початком бурі?
 - а) Набігли сіреньки хмарки; б) *потемніло і померкли зірки*;
 - в) де-не-де почали з'являтися чорні ворони;
 - г) посіріло, вдалині сяйнула блискавка.
4. На скільки частин хвиля морська розбиває судна?
 - а) Дві; б) *три*; в) п'ять; г) сім.
5. Розбиваючи судно, хвиля першу його частину відносила:
 - а) до фортеці козацької; б) *у тихій Дунай*; в) на каміння біле;
 - г) до степу широкого.
6. Як у думі описані різні брати? Вони були:
 - а) *наче голубоньки сивеньки*; б) чепурненькі і височенкьї;
 - в) мов красені строй неньки; г) як півники гарненьки.
7. Стан, в якому перебували брати, знаходячись у морі:
 - а) спокійний і врівноважений; б) веселий і радісний;
 - в) *роздратований і хвилюючий*; г) безтурботний і байдужий.
8. Брати «прощення домагали», звертаючись до:
 - а) *Господа*; б) сонця; в) грому небесного; г) моря розгніваного.
9. Опинившись у морі під час бурі, порятунку собі «невідкіль не мав»:
 - а) *чужий-чуженин*; б) атоман козацький; в) військовий турецький;
 - г) козак полонений.
10. Хвиля морська, як кара, затопляла братів, бо вони:
 - а) зрадили вірі своїй; б) *зневажливо ставилися до своїх рідних*;
 - в) чинили вбивства жорстокі; г) відцуралися звичаїв українських.
11. Маючи велику гордість, брати близькому сусіду:
 - а) *хліба і солі не давали*; б) ніколи не віталися з ним;
 - в) не допомагали у скрутний час;
 - г) зовсім не звернули уваги на нього.
12. Чия молитва могла врятувати братів, коли ті опинилися у небезпеці?
 - а) *Батьків*; б) старшого брата; в) сестри; г) сусіда.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, чи є закономірними те, що рідні брати під час бурі потрапили у небезпеку. Свої спостереження обґрунтуйте.
2. Як ви вважаєте, чому брати залишилися живими? Чи є це прощенням батьків за синівську неповагу? Відповідь вмотивуйте.
3. Судна козацькі в думі названо:
 - а) *молоденькими*; б) мужніми; в) міцними; г) загартованими.

Картка № 2

1. Чому, на ваш погляд, брати осмислили і зрозуміли свої гріхи тільки тоді, коли потрапили у небезпеку?
2. Висловіть своє ставлення до братів, які не шанували батьків, рідних, сусіда, віри християнської?
3. Кого брати од себе «стременами одпихали»?
 - а) Сусіда; б) *стару матусю*; в) жебрачку; г) дружин своїх.

Картка № 3

1. Висловіть власні припущення стосовно того, чи змінять брати свою поведінку, погляди до оточуючих, після того, як залишилися живими.
2. Стисло охарактеризуйте братів і чужого-чуженицю. Що їх об'єднує? Зробіть відповідний висновок.
3. Частина судна, яку розбивала хвиля і на Чорному морі затопляло:
 - а) перша; б) друга; в) п'ята; г) *третья*.

VI. Підсумок уроку. Бесіда за питаннями

- В чому повчальне значення думи?
- За що ви повинні бути вдячні своїм батькам?
- Як зрозуміти закінчення твору?

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів**VII. Домашнє завдання**

Підготуватися до позакласного читання (ідейно-художній аналіз народної думи «Самійло Кішка»).

Урок № 14**ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ.****НАРОДНА ДУМА «САМІЙЛО КІШКА»**

Мета: поширити знання школярів про народні думи; ознайомити їх з твором «Самійло Кішка»; проаналізувати його; з'ясувати повчальне та виховне значення думи; розвивати навички виразного і осмисленого читання народних дум; вчити переказувати їх зміст; розвивати логічне мислення, увагу, спостережливість, вміння робити висновки; виховувати почуття любові до рідного краю, його культурних надбань, повагу до захисників Вітчизни; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: текст думи; ілюстрації-портрети українських гетьманів; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Як думи пов'язані із піснями?
- Доведіть, що історична дума утверджує високу патріотичну свідомість народу.
- Що спонукало народних творців до написання дум?
- Чому кобзарів, лірників, називають Номерами України?
- Що мала на увазі Леся Українка, зазначаючи, що думи «предивні, єдині на цілий світ пам'ятники творчості нашого народу»? Обґрунтуйте свою відповідь.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

— Єдині живі свідки всіх подій минулого — це думи та історичні пісні, що складають одну з найвеличніших сторінок духовного життя народу — поетичний епос України. Дума допомагала найкращим синам і дочкам українського народу піднімати маси на боротьбу проти гнобителів.

Героями національного епосу були ті, кого на подвиг вів високий душевний зліт, почуття гідності і честі, що ставилися вище за особисте життя.

Так, у думі «Самійло Кішка» народ показує людину сильного характеру, для нього над усе — свобода і честь, він готовий на муки і смерть за віру, тобто за волю свого рідного краю.

2. Ідейно-художній аналіз тексту

2.1. Виразне читання або переказування цікавих епізодів із творів, можливим є прослуховування думи в аудіозапису.

2.2. Історичний матеріал.

2.2.1. Довідка з УРЕС: «Кішка Самійло (рр. життя і смерті невідомі) — запорізький гетьман поч. XVII ст. У 70-х рр. XVI ст. потрапив у турецький полон. Поблизу Гевлева (нині Євпаторія) у 1599 році очолив повстання українських невільників і повернувся на Україну, де його було обрано запорізьким гетьманом. Запорожці під

керівництвом Кішки у складі польського війська брали участь у походах до Молдавії (1600) та Лівонії (1601–1602)».

2.2.2. Дума «Самійло Кішка», вочевидь, створювалася протягом XVI ст., а на початку XVII ст. вона вже оформилась. Основою для її створення були випадки повстань невольників, які захоплювали турецькі галери і поверталися на них на Батьківщину. Про ці факти свідчать літописи та деякі іноземні джерела, зокрема італійська брошура, видана у Римі в 1643 році.

2.3. *Тема:* зображення перебування Самійла Кішки з козаками у турецькій неволі, їх звитязна боротьба з ворогом.

2.4. *Ідея:* возвеличення мужності, стійкості, віри у перемогу (Самійло Кішка, козаки); засудження зрадництва, підступності, прагнення до ситого життя (Лях Бутурлак).

2.5. *Основна думка:* віра, християнська любов до рідного народу, наполегливість у досягненні своєї мети — критерій, яким керуються справжні патріоти-українці, зрадництво — найстрашніший гріх, який карається смертю.

2.6. *Жанр:* історична дума про страждання невольників у турецькій неволі.

2.7. Композиція.

Вступ: перебування козаків-невільників на турецькій галері.

Основна частина: визволення козаків із неволі, боротьба з ворогом.

Закінчення: Самійло Кішка і козацтво на рідній землі.

2.8. Ідейний зміст думи та реальні історичні факти.

Пливе по Чорному морю турецька галера. На ній — вельможа (Алкан-паша) з охороною та ще військо чимале (700 турків, 400 яничар), бо можуть перестріти її козацькі чайки — і не з медом тоді буде туркам, не врятують ані високі борти, ані гармати, ані вітрила. Тому сидять високо на щоглах кілька яничарів і зусібич розглядають водний простір. Щастить галері — багато років ніде не натикалися на козаків.

Не щастить невольникам: знемагають унизу на веслах та все молять Бога, щоб послав на судно чайки. Визволили б їх єдинокровні брати і хоч на старість стали б вони вільними. Більшість галерників ще дрібними дітьми потрапили в неволю. Наскочила татарська орда, захопила ясир і погнала його в Кафу на ринок. А там, мов худобу, попродали в рабство. Хто менший був — у яничари взяли, старших веслярами на галери посадили. Так і виростили в неволі, посивіли. І ще є поміж них колишні козаки, що пораненими в полон потрапили. Над такими особливо збиткувалися турки. Спершу ніби по-доброму пропонували віру перемінити, хрести з ший зривали. Хто відступався від християнства, той уже вважався турком і не був рабом. А хто відсто-

ював проти цієї спокуси, той зазнавав і наруги й знущань, і все його існування ставало пеклом. На галері, звичайно ж, — ті, які не зреклися віри своєї.

Сумно похилив голову на груди й гірку думу думає Самійло Кішка. Двадцять п'ять років у неволі, двадцять п'ять літ гребе на галері й частується канчуками наглядачів, які затяглися вибити з нього козацький дух, та ніяк не виб'ють і від того ще більше нависніють, шматують його тіло канчуками. Мабуть, скоро й заб'ють. «Хай так і буде, — думає Кішка, — краще смерть, аніж життя в неволі».

А потім ввижається йому славне товариство запорозьке, чується гомін Січі. Було все це колись у далекій молодості. Ходив з походами, рубався з ворогами, радів перемогам. Те життя йому згадується як пісня, інколи в снах повертається. А прокинеться — не може на світ білий дивитися, тяжка журба душу точить.

Після чорної безнадії інколи приходять хвилини, коли раптом віриться в те, що настануть ще дні волі. І подумав одного разу Самійло Кішка, що якщо ніхто не може допомогти невольникам, то вони самі собі допомогти мусять. Визрів у нього план. Наглядач за веслярами (Лях Бутурлак) — потурчений слов'янин, що дуже любить випити. Треба підстерегти мить, коли він набамбуриться горілки по самі очі, й украсти у нього ключі, якими їх замкнено на ланцюгах. Поділився своєю думкою з невольничим товариством, і стали вони гуртом чекати слушного моменту.

В одному порту галера довго стояла на якорі. Майже всі турки зішли на берег. А наглядач пив горілку та до галерників промовляв, аби вони християнства зрікалися, то стануть такими ж вільними, як і він. Особливо на Кішку налягав, бо дуже йому хотілося козака в турки переманити. Самійло завів з ним розмову, а наглядач став частувати його горілкою. Наглядач п'є, а Кішка в рукав виливає. Кішка тверезий, а наглядач звалився п'яний і захропів. Отоді й забрали в нього ключі і всіх повідомили. А коли повернулися турки на судно, кинулися галерники на них і всіх перебили.

Так оповідає народна дума про невольничі роки й урятування Самійла кішки. Прилетіла по морю галера до українських берегів, і прийшов на Січ Кішка не зламаним у неволі чоловіком, не колишнім рабом, а вільним і гордим козаком. І знову були походи, люті битви з ворогом. І завжди попереду був хоробрий Самійло Кішка, що відразу велику повагу заслужив на Січі. Бо на козацькому колі обрали його за гетьмана: «Будеш нашим батьком!» — гукали всі братчики, що бували з ним у походах і битвах.

І почав Кішка гетьманувати на Січі. Виявилось, що він — не тільки хоробрий воїн, а й гетьман мудрий. Завжди відстоював права козацькі

через перед польським королем, стежив, щоб усе на Січі було по совісті й по честі. Тому охоче слухалися його і старі. Й молоді козаки.

1600 року Польща почала війну зі Швецією. Польський король Жигмонт III прислав до Самійла кішки послів, які просили козацької допомоги. Довго вмовляли вони гетьмана, навіть погрожували. Іван виставив певні умови, аби поляки зобов'язалися шанувати козацькі привілеї. У Варшаві для цього довелося навіть сейм збирати, який прийняв відповідні рішення. І тільки тоді Кішка на чолі чотирьох полків вирушив у похід.

Тяжка то була для козаків війна. Не вистачало провіанту, козаки мерли від ран і хвороб. В одному з боїв наклав головою і славний гетьман Самійло Кішка. Загинув далеко від рідної землі, за чужі інтереси.

У відомій народній думі про Самійла Кішку говориться:

Буде слава славна
Помеж козаками,
Помеж друзями,
Помеж рицарями,
Помеж добрими молодцями!

У пам'яті народній він лишився одним із найдоблесніших з-поміж українських гетьманів.

2.9. Характеристика образів твору.

2.9.1. Самійло Кішка.

2.9.1.1. Орієнтовний план до характеристики образу.

1. Самійло Кішка — запорозький гетьман початку XVII ст.
2. Портрет і зовнішність героя.
3. Риси характеру:
 - а) патріотизм і мужність; б) стійкість і рішучість;
 - в) волелюбність і вірність своїй Батьківщині, народу;
 - г) розсудливість і кмітливість.

3. Самійло Кішка — узагальнений поетичний образ народного героя

3.1. Додатковий матеріал.

Самійло Кішка — історична особистість. Він брав участь у походах запорозьких козаків проти Туреччини. У 70-х рр. XVII ст. потрапив у полон до турків, де перебував багато років, але не покорився ворогам. У думі Самійло Кішка — збірний образ, бо сама дума художньо узагальнює численні випадки повстань невільників на турецьких галерах. Із плином часу стиралася документальна основа думи, герой її набував широкого узагальнення. В цьому випадку Самійло Кішка виступає вірним сином волелюбного народу, художнім втіленням його ненависті до іноземних поневолювачів.

Мужність, стійкість, волелюбність, готовність до боротьби, вірність своїй Батьківщині — такі основні риси Самійла Кішки.

Самійло Кішка — людина незламної моральної сили, високого патріотичного обов'язку, йому не властиві вчинки заради особистої вигоди. Це стійкий, розсудливий і кмітливий воїн, якого ніколи не залишає мужність і відвага: ні тоді, коли він здійснює сміливий і ризикований план захоплення галери, ні тоді, коли козацька галера зустрічається в морі з турками-яничарами. Дума гіперболізує силу героя, змальовує його як багатиря, який виходить переможцем у боротьбі з ворогами.

Самійло Кішка категорично відмовляється від принади, що їх обіцяє йому Лях Бутурлак, він навіть не може собі уявити, що стане зрадником, відступником.

Бодай же ти того не діждав,
Щоб я віру християнську під нозі топтав!
Хоч буду до смерті біду і неволю приймати,
А буду в землі козацькій голову християнську покладати!
Ваша віра погана,
Земля проклята!

У цих словах — відповіді Самійла Кішки Ляхові Бутурлаку — мужність і стійкість, сміливість і патріотична відданість своєму народові, а також і вірність своїм релігійним віруванням (християнській вірі).

Народний герой — носій високих моральних та естетичних принципів.

Отже, Самійло Кішка — гетьман український, історична особистість, яка любила над усе свою землю. Він мріяв тільки про вільне життя, був непримиренним до будь-якого насильства.

3.2. Бесіда за питаннями.

- Коли ми вперше знайомимося із Самійлом Кішкою?
- В яких умовах він перебував у турецькій неволі?
- Що свідчить про його любов до рідного краю, народу, повагу до християнської віри?
- Як він ставиться до своїх побратимів?
- У чому виявляється його ненависть до ворогів, зрадника Ляха Бутурлака?
- Чи можна вважати Самійла Кішку національним героєм? Доведіть свою думку.

3.2.1. Лях Бутурлак.

3.2.1.1. Орієнтовний план до характеристики.

1. Лях Бутурлак — колишній соратник Переяславський.
2. Зовнішність і портрет героя

3. Риси характеру:

- а) егоїзм та користолюбство; б) підступність та улесливість;
- в) хитрість і жадібність; г) зрадник народу і віри християнської

4. Лях Бутурлак — образ, який викликає зневагу і презирство.**4.1. Додатковий матеріал**

Лях Бутурлак — зрадник, що перейшов на бік ворога, «потурчився, побусурманився для панства великого, для лакомства нещасного». Це колишній сотник Переяславський. Зрадивши своїх друзів-козаків і свою Батьківщину, він хоче спонукати до цього і Самійла Кішку, а коли це не вдається, то «у щоку затинає сміливого Самійла кішку».

Образ Ляха Бутурлака змальовано у зневажливому дусі, він викликає зневагу.

4.2. Бесіда за питаннями

- Хто такий Лях Бутурлак?
- Яким чином, на ваш погляд, він опинився на турецькій галері?
- Як він ставиться до козаків, Самійла кішки? Чим це зумовлено?
- Що пропонує Лях Бутурлак Самійлові?
- Чому зрадник так просто відрікся від своєї віри, забув Батьківщину?
- Що свідчить про прагнення Ляха Бутурлака свої особисті блага поставити вище громадських інтересів?
- Для чого народ зобразив у думі цей негативний образ?

4.3. Словникова робота (пояснення вчителем незрозумілих слів)

Киндяк — смугаста тканина і одяга, у цьому випадку — прапор.

Габа — біла вовняна тканина.

Трембач — трубач.

Штири — чотири.

Барзо — дуже.

Таволга — степова рослина, вид червоної лози.

Опачина — велике весло на галері.

Ячати, ячіти — кричати по-лебедину.

Яриза — служник.

Ясса — слава, салют.

Каюк — козацький човен.

Пищаль — давня вогнепальна рушниця з довгим стволом.

Рештована — споряджена.

Застосування специфічної лексики у творі свідчить про його достовірність.

4.4. Вільний мікрофон. Висловіть своє ставлення до Ляха Бутурлака.

Обговорення питання: Чи повинен він бути покараним як зрадник?

4.5. Обговорення змісту думи за питаннями:

- Яка історична подія відтворена в думі? Що про це свідчить?
- Опишіть, застосовуючи текст твору, галеру, на якій перебували ув'язнені козаки. (*«Трьома цвітами процвітала мальована. Ой, первим цвітом процвітана — Злато — синіми киндяками побивана; А другим цвітом процвітана — Гарматами обриштована; Третім цвітом процвітана — Турецького білого габою покровена.»*) Що означає цей опис?
- Хто із козаків перебував на турецькій галері? (*«Кішка Самійло, гетьман запорозький, Другий — Марко Рудий, суддя восковий, Третій — Меїсій Граг, військовий трембач.»*)
- Як у творі характеризується Лях Бутурлак? (*«...Лях Бутурлак, ключник, Сотник Переяславський, Недовірок християнський, Що був тридцять літ у неволі, Двадцять штири, як став по волі, Потурчився, побусурменив ся Для панства великого, Для лакомства нещасного!»*)
- Про що бачив сон Алкан-паша? Чи був він для нього віщим? (*«Видиться: моя галера цвіт кована мальована, Стала вся ободрана, на пожару спускана. Видиться: мої турки, яничари Стали всі впень порубані; А видиться: мої бідні невольники, Которії були у неволі, То всі стали по волі; Видиться: мене гетьман Кішка На три часті розтяв...»*)
- Яку винагороду пропонував Алкан-паша тому, хто його сон відгадає? (*«Мог би йому листи визволенії писати, Щоб не мог ніде ніхто зачіпати!»*)
- З якою метою галера пристала до «города Козлова»? (*«До дівки Санджаковни на зальоти поспішали...»*)
- Як приймає дівка Санджаковна турецького пана? (*«У світлиці — кам'яниці визивала, За білу скам'ю саджала, Дорогими напитками напувала, А військо серед ринку саджала!»*)
- Чому Алкан-паша не довіряв Ляху Бутурлаку? Як про це зазначено у творі? (*«Як до галери двох турчинів на підслухи посилає, Щоб не мог Лях Бутурлак Кішку Самійла одмикати, Упоруч себе саджати!»*)
- Про що просив Самійло Кішка ключника галерського? (*«Добро нам вчини, Хоч нас, старшину одімкни — Хай би і ми у городі побували, Панське весілля добре знали.»*)
- Чи погодився Лях Бутурлак допомогти ув'язненим козакам? Чим це пояснити?
- Як сприйняв Лях Бутурлак критику до себе з боку Самійла Кішки? (*«Буду тебе наче всіх невольників доглядати, Старії і новії кайдани направляти, Ланцюгами за попереk втрое буду брати!»*)
- Чому, на ваш погляд, Самійло Кішка не вживав дорогого напитку, а «то у рукава, то у пазуху, сквозь третю хустку додолу пускав»?

- Яким чином герой отримав ключі від кайданів? Чому гетьман запорозький віддавав наказ козацтву не поспішати знімати відразу, а дочекатися до ночі?
- Як сталося, що турки вночі не помітили, що у в'язнів відкриті замки на кайданах? (*«Бог помог — за замок руками не приймали...»*)
- Що сприяло швидкій перемозі козаків під керівництвом Самійла Кішки над ворогом? — Чи можна вважати козаків жорстокими стосовно турків?
- Чому Самійло Кішка наказав не вбивати Ляха Бутурлака? (*«Всіх у Чорне море бросайте, Только Ляха Бутурлака не рубайте: Между військом для порядку За яризу військового заствляйте!»*)
- Як поставився Лях Бутурлак до Самійла Кішки, коли зрадник не побачив поруч себе жодного турка? (*«Не будь же ти на мене, Як я був на останці віка мойого на тебе! Бог тобі да поміг неприятеля побідити!»*)
- Що порадив Лях Бутурлак гетьманові зробити, коли вони підпливали до Царгорода? Чи дослухався Самійло Кішка до слів зрадника? (*«Добро ти учини: половину козаків у окови до опачин посади, А половину у турецькоє дорогоє плаття наряди, Бо ще будемо од города Козлова До города Царгорода гуляти, Будуть із города Царгорода двадцять галер вибігати, Будуть Алкана-пашу з дівкою Санджаковною По зальотах поздравляти, То як будеш отвіт отдавати?»*)
- Яким чином Лях Бутурлак зберіг життя козакам, коли ті пропливали вздовж Царгорода? (*«Каже: «Ви турки, яничари, помаленьку, братія, ячіте, Од галери одверніте, Бо тепера він подгуляв, на упокої почиває, На похмілля знемагає, До вас не встане, голови не зведе...»*)
- За що козакові «Яссу» віддавали, низько уклоняючись Дніпру-Слауті? (*«Хвалим тя, Господи, і благодарим! Були п'ятдесят штири годи у неволі, А теперя хоч не дасть нам Бог на час по волі!»*)
- Як сприйняв Семен Скалозуб ворожу галеру, на якій перебував Самійло Кішка з козаками? (*«Пслі турки, яничари, то упень рубайте, Пслі біднії невольники, то помочи дайте!»*)
- Чому Семен Скалозуб дещо завдав пошкодження галері, на якій перебували козаки? Як на це зреагував Самійло Кішка? (*«Тоді Кішка Самійло, гетьман запорозький, Чогось одгадав, сам на чердак виступав, Червонії, хрещатії давнії корогви із кишені вині мав, Розпустив... До води похилив...»*)
- Чим пояснити те, що козаки, прибувши на рідну землю, спалили турецьку галеру?
- Яким чином був розподілений скарб турків? (*«А сребло-злато — на три часті паювали: Первую часть брали, на церкви накладали, На святого Межигорського спаса, На трахтемировський монастир,*

*На святую Січовую покров давали...» «А другу часть помеж собою на-
ювали; А третю часть брали, Очертали сідали, Пили та гуляли!»)*

- *Як козаки ставилися до Самійла Кішки? («Гетьман запорозький!
Не загинув еси у неволі, Не загинеш і з нами, козаками, по волі!»)*
- *Чим закінчується дума? Кому оспівується гімн слави? («Слава
не умре, не поляже! Буде слава славна Помеж козаками, Помеж
друзями, Помеж рицарями, Помеж добрими молодцями!»)*

4.6. Релігійні мотиви у творі

Ускладнює розуміння змісту думи наявність релігійної лексики в ній, звернення до Бога, молитвенні вирази тощо. Слід зазначити, що в давнину люди були релігійними, вірили в Бога, зверталися до нього з молитвами-проханнями. Зректися своєї віри, прийняти іншу — означало зрадити свій народ, свою Батьківщину. Отже, коли Лях Бутурлак закликає Самійла Кішку: «Добро ти вчини, віру християнську під нозі підтопчи, хреста на собі поламни!», то останній знає, що це означає стати зрадником, відступником, відректися свого народу (не лише віри), своєї найбільшої святині — рідної землі, Батьківщини.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. З якого міста рухалася галера?
а) Кафи; б) Царгорода; в) Константинополя; г) *Трапезонта*.
2. Яким був кількісний склад (у сотнях) яничар на галері?
а) Три; б) чотири; в) дві; г) *півтори*.
3. Меїсій Граг у творі — :
а) ключник галерський; б) суддя військовий;
в) *військовий трембач*; г) гетьман запорозький.
4. Про кого з героїв у думі зазначається: «Недовірок християнський, Потурчився, побусурменився...»?
а) Самійла Кішку; б) Марка Рудого; в) *Ляха Бутурлака*;
г) Меїсія Грага.
5. Тому, хто відгадає сон Алкан-паші, він пообіцяв:
а) багато грошей; б) *волю надати*; в) Кафу подарувати;
г) присвоїти високе військове звання.
6. Про який сон розповів Алкан-паша?
а) Бурю на Чорному морі; б) *повстання невольників*;
в) зрадиство Ляха Бутурлака; г) знайдення безлічі скарбів у пустелі.
7. З яким проханням звернувся Лях Бутурлак до Алкана-паші, почувши від нього розповідь про сон? Дозволити йому:
а) виїхати на Україну; б) написати про це поезію;
в) *пильніше доглядати за невольниками*; г) відвідати мечеть.

8. Місто, куди прибув князь трапезонтський в гості до дівки Сан-джаковни:
 - а) Кафа; б) Акрополь; в) *Козлів*; г) Царгород.
9. З яким проханням звернувся Самійло Кішка до Ляха Бутурлака?
 - а) Дати напитися води;
 - б) дозволити змінити брудний одяг на чистий;
 - в) написати листа батькам; г) *відпустити погуляти містом*.
10. Про що вмовляв Лях Самійла?
 - а) *Відректися від віри християнської*; б) заспівати українською;
 - в) допомогти відремонтувати галеру; г) нагострити шаблі.
11. Із приводу чого хотів поговорити Лях Бутурлак із Самійлом Кішкою, розпиваючи «дорогого напитку»?
 - а) Призначення людини на землі; б) *віру християнську*;
 - в) відповідальність і обов'язок перед Батьківщиною;
 - г) культуру і звичаї турків.
12. Скільки часу перебував Самійло Кішка з козаками у неволі?
 - а) П'ять років; б) півроку; в) *п'ятдесят чотири роки*; г) півстоліття.

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Висловіть свої міркування стосовно причин перебування у турків Марусі Богуславки, Ляха Бутурлака. Чи можна виправдати цих героїв? Відповідь вмотивуйте.
2. Дослідіть, яких страждань зазнали невільники на турецькій галері. свої спостереження обґрунтуйте, посилаючись на зміст думи.
3. Перша частина турецького срібла-золота призначена для:
 - а) придбання зброї козацької; б) *церкви*;
 - в) відбудови зруйнованих турками споруд; г) ремонту каюків.

Картка № 2

1. Як ви розумієте зрадництво Ляха Бутурлака? Чи можна його виправдати? Відповідь вмотивуйте.
2. Чому, на ваш погляд, Алкан-паша виявив стурбованість від свого сну? Чи не було це марним? Власні міркування аргументуйте, посилаючись на текст твору.
3. Що вирішили зробити козаки з турецькою галерою після повернення на ній до рідної землі?
 - а) Залишити на пам'ять; б) віддати рибакам; в) *спалити*;
 - г) потопити у морі.

Картка № 3

1. Прокоментуйте слова Самійла Кішки, що звернені до Ляха Бутурлака: «Віра ваша погана, Земля проклята...».

2. Про що, на ваш погляд, свідчить закінчення думи? Кого у творі названо «чернею дніпровою»? Свої міркування обґрунтуйте.
3. Гетьман запорозький, який згадується у думі:
 - а) С. Скалозуб; б) Б. Хмельницький; в) П. Дорошенко; г) І. Сірко.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Знати ідейно-художній зміст твору «Слово про похід Ігорів», дібрати матеріал про історичні події, що відображені у поемі.

Урок № 15

«СЛОВО ПРО ПОХІД ІГОРІВ». ДАВНЬОРУСЬКА ПЕРЛИНА УКРАЇНСЬКОГО ЛІРО-ЕПОСУ. ІСТОРИЧНА ОСНОВА «СЛОВА...»

Мета: ознайомити школярів з давньоруською перлиною українського ліро-епосу «Словом про похід Ігорів», з'ясувати історичну основу твору, ідейно-тематичне спрямування, жанр, особливості композиції, опрацювати питання авторства «Слова»; розвивати увагу, спостережливість, культуру зв'язного мовлення, вміння грамотно викладати свої думки, виражено їх обґрунтовувати; формувати кругозір, світогляд школярів; викликати в учнів гордість за славне минуле рідного краю, високий рівень давньої культури; прищеплювати повагу до творців героїчного епосу.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: міні-виставка «Видатні пам'ятки давньоруської літератури», текст «Слова...», учнівські малюнки до твору, історичні матеріали до написання «Слова...», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Що вам відомо про заснування Києва? Яка про це є легенда?
- В яких творах художньої літератури описано про минуле нашого народу. (А. Лотоцький, «Михайло-семіліток»; О. Олесь, «Княжа

Україна»; М. Вороний, «Євшан-зілля»; А. Чайковський, «За сестрою»; І. Франко, «Захар Беркут»...)

- Дайте визначення літопису як літературному жанру. В чому було призначення літописців?
- Хто такий Нестор Літописець? За що його шанують українці?
- Пригадайте важливі історичні події часів Київської Русі. Чим вони запам'яталися?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

IV. Сприйняття й засвоєння

учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

1.1. Митці давньоруської епохи.

Письменники давньої літератури були активними діячами своєї епохи, більшість з них своєю невтомною працею над словом, своїм високим ідейним горінням створювали міцні передумови для розвитку української літератури XIX і XX ст. Вони були борцями, просвітителями, провідниками, мрійниками, любили прекрасне, мріяли про вдосконалення людини, суспільства й світу. Їхні твори донесли до нас подих століть, глибокі патріотичні почуття, героїчну боротьбу за «вольність» і правду, живий інтерес до повсякденного життя, до найпекучіших його проблем. І нам слід пам'ятати про них, знати про їх великий вклад у наше сьогодення, в нашу літературу. (Звертається увага на міні-виставку «Видатні пам'ятки давньоруської літератури»).

1.2. Особливості розвитку давньої української літератури:

- а) вона була рукописною, її пам'ятки у більшій частині не мали стійкого тексту;
- б) не розвинулось ще почуття авторської властивості, тексти багатьох творів не зберегли ні імені їхніх авторів, ні дат написання;
- в) література ця великою мірою була зв'язана з церквою, з історичними подіями, з тими або іншими історичними особами.

Отже, сьогодні ми познайомимося з найвидатнішою пам'яткою давньоруської літератури «Словом про похід Ігорів».

2. Опрацювання твору «Слово про похід Ігорів»

2.1. Історична основа «Слова».

Київська Русь почала підупадати, роздрібнюватись на окремі князівства, які ворогували між собою, вели братовбивчі війни за території сусідів. Давньоруська держава втратила свою колишню могутність. Саме тому на останню чверть XII ст. припадає збільшення нападів половецьких ханів на Русь. Провина частково лягає на самих кня-

зів, які запрошували ворогів руського народу для зведення рахунків з суперниками.

Незгоди між князями, майже безперервні уособиці все глибше проникали у її межі, неодноразово загрожуючи навіть Києву. Руський народ вимагав від князів, щоб вони припинили свої чвари і об'єдналися для боротьби проти половців.

23 квітня 1185 р. князь Ігор виступив у похід. Разом з ним пішли також його сини Володимир, що княжив у Путивлі, і племінник Святослав Ольгович. По дорозі до них приєднався і четвертий учасник походу — брат Ігоря Всеволод, князь трубчевський.

Спочатку вони одержали перемогу над половцями і захопили їх вежі (намети, кибитки), потім половці здобули перемогу і ринули на Русь, князь Ігор потрапив в полон.

Про справжність «Слова...» свідчить також знайдена у 1852 році поетична повість XIV ст. «Задонщина», яка присвячена подіям Куліковської битви.

Таким чином, історичну основу «Слова...» становлять (учні фіксують у зошит»):

1. Феодальне роздріблення Русі кінця XII ст.
 2. Підсилення половецької небезпеки в 70-х р. XII ст.
 3. Ворогування Ольговичем і мономаховичей як одна з причин послаблення держави.
 4. Розгром половців Святославом Київським при сприянні інших князів (1184 р.).
- 2.2. *Тема:* зображення Київської Русі у другій половині XII ст., походу князя Ігоря і його невдалих наслідків.
- 2.3. *Ідея:* заклик до єдності князів, оскільки їх ворогування між собою спричиняє послабленню держави, засудження між князівських уособиць.
- 2.4. *Основна думка:* тільки в єдності — сила; «золоте слово» — любов до Батьківщини, збереження її єдності.
- 2.5. *Жанр.*

Слово — це урочиста ораторська мова, але «Слово...» — це не тільки ораторська мова, але, разом з тим, і поетична розповідь про події.

Спостереження над стилем «Слова...», що поєднує риси поетики книжної і поетики фольклору, має зробити висновок про особливу жанрову природу «Слова».

Сам автор називає свій твір то словом, то піснею, то повістю. І. П. Єрьомін доводив, що «Слово про похід Ігорів» — це саме «слово», тобто твір, заклично звернений до людей, що це не просто повість. А нам здається, що це також воїнська повість, з своїм особливим, ясно вираженим стилем.

За всіма ознаками, перед нами — героїчний епос, хоч у ньому немає розгорнутого поетичного сюжету. Звичайно, розповідь є, але вона коротка й уривчаста. Є і картини битви — в кількох рядках. Переноситься дія зі степу в Київ, де великому князю Святославу сниться тривожний сон.

Таким чином, за своїм жанром «Слово...» — ліро-епічна поема.

2.6. Авторство «Слова...».

Першим, хто знайшов «Слово...», був О. І. Мусін-Пушкін. Питання авторства — дискусійне питання сучасності. Ймовірно, це невідомий український поет з тих часів, певно, якийсь лицар, що був у Ігоревій дружині.

2.7. Композиція.

Поема служить одним з важливих засобів розкриття ідейного задуму автора.

Поет не намагається, подібно літописцю, дати послідовний опис походу Ігоря, а фіксує лише найдраматичніші його моменти.

Він малює картини сучасного йому політичного життя держави і героїчні епізоди його недавнього і далекого минулого.

Поетичний план «Слова...» поділяється на три основні частини.

- 1) Присвячена подіям Ігорева походу і наслідкам поразки;
- 2) Святославу Київському як оборонцю Руської землі;
- 3) Повернення Ігоря з полону.

Експозиція: підготовка Ігоря з дружиною князів до військового походу, зловісні знаки.

Зав'язка: бій з печенігами.

Кульмінація: поразка руської дружини; Ігор, Всеволод, Володимир, Святослав потрапили у полон.

Розв'язка: втеча Ігоря з половецької неволі.

2.8. Ідейно-художній зміст твору.

Як тільки до Ігоря долучився брат Буй-Тур Всеволод зі своїми хоробрими воїнами, тоді рушили вони в степи. Та на небі показалися зловісні знаки, що їх поет вважає за ворожбу нещастя. Сонце пригасилося, звіялася буря, військо почало непокоїтись. Але Ігор став перед військом і гукнув голосно:

— Браття! Лучче згинути в поході, аніж завертатися собі на сором! Ходім аж до Дону, щоб шолом води з нього зачерпнути, або копіє (спис) зломити і вмерти.

І рушили далі. Вдосвіта стали над річкою Каялою, що впадає до Озівського моря (тепер ця річка зветься Калміжа) вишикувалися в ряди й загородили степ червоними щитами, наче муром.

Це було в п'ятницю рано. Кончак і Іза, половецькі хани, виступили зі своїм військом, і почалася страшна битва. Першого дня

наші князі побили половців, забрали в них багато майна й хоругв, що їх воїни кинули до ніг хороброму Ігореві Святославовичеві.

Настала ніч, і здавалося, що половці вже повтікали. Але досвіта в суботу вони знову кинулися в битву й билися розпачливо. Списи ломилися, мечі щербилися, дудніла земля над Каялою, бо з-над Дону й Донця йшли з войовничими вигуками нові сили половців своїм на поміч. Билися знову цілу суботу, і знову битва була невирішеною. А в неділю рано зійшлися знову, та вже не було сили у хоробрих лицарів. До полудня майже всі погинули, а князів узяли половецькі хани в неволю. Взяли Ігоря, і Всеволода, і Володимира, і Святослава.

Поет каже, що від того посумніла вся українська земля, а київський князь Святослав мав тої ночі страшний сон, який віщував йому, що його сили (себто поддані йому князі) Ігор і Всеволод у велику біду потрапили. А як дійшла до Києва страшна звістка про битву над Каялою, то заплакала вся Україна й заридала Ігорева дружина, княгиня Ярославна у Путивлі. Поет закликає всіх українських князів, щоб пішли помститися за Ігоря, бо половці й до них незабаром доберуться. І справді, відразу після тієї трагічної битви. Половці знову кинулися на Україну і спустошили її аж по сам Київ.

Та князь Ігор не довго був у половецькій неволі. Йому пощастило познайомитися з половчином Овлуром, і той допоміг князеві втекти з неволі на Україну.

Невідомий поет описує його втечу і те, як половці пустилися рано за ним у погоню, але не здогнали. Ігор летів птахом і щасливо дістався у Новгород. І тоді зраділа вся Україна. І два роки пізніше зволілися з неволі й інші князі та повернулися додому.

А половці вже й не нападали, бо були дуже ослаблені тою битвою, а з Азії загрозу становив їм інший народ монгольського походження — татари, що потім розбили їх зовсім, і самі почали знищувати Україну.

2.9. Переклади «Слова...».

Багато письменників, літературознавців перекладали (чи переспівували) цю чудову перлину літератури Київської Русі.

Першими перекладачами цього твору українською мовою були М. Шашкевич та І. Вагилевич. М. Шашкевич переклав цю пам'ятку, але до нас дійшов лише «Плач Ярославни», виконаний ритмічною прозою (1833).

У 1857 р. переклав «Слово...» М. Максимовч. Цей вчений і письменник, у свій час ректор Київського університету, був одним з найвизначніших дослідників поеми в першій половині ХІХ ст. Максимович поділив «Слово» на 20 окремих розділів, кожному з яких дав заголовок російською мовою, але сам текст переклав віршами українською мовою.

Відомі переклади «Слова...» зроблені І. Франком, Ю. Федьковичем, П. Мирним, М. Рильським, Н. Забілою та ін.

Не обійшов її і геніальний Тарас Шевченко. Поет мав намір перекласти повністю «Слово», але не здійснив цього задуму — зробив лише переспів двох уривків — плачу Ярославни та опису поразки війська Ігоря на ріці Каялі. Перекладався цей твір і на зарубіжні мови.

Російською мовою «Слово» перекладали В. Жуковський і Л. Мей, А. Майков і М. Гербель, І. Новиков і М. Гудзій та ін. Білоруською — Янка Купала.

2.9. Робота над змістом твору. Бесіда за питаннями:

- З якою промовою звертається автор до читача? (*«Чи не гоже було б нам, браття, почати старими словами ратних повістей про похід Ігорів, Ігоря Святославовича?»*)
- Як у поемі характеризується пісенна творчість Бояна? (*«Якщо кому хотів пісню творити, то розтікався він мислю по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом під хмарами»*)
- Яким ви уявляєте Бояна? Про що він співає? (*«...Який укріпив ум силою своєю і вигострив серце своєю мужністю; він навів свої хоробрі полки на землю Половецькую за землю Руськую»*)
- Чому автор спів Бояна називає солов'їним? Як у «Слові...» зображена готовність Ігоря і його дружини вирушити у похід?
- Яка прикмета перешкоджала руху Ігоря? (*«Тоді Ігор глянув на світлеє сонце і побачив, що воно тьмою всіх його воїв прикрило»*)
- Чому князь намагається не звертати увагу на застереження природи? Як це його характеризує?
- З якою промовою звернувся Ігор до свого війська перед походом? (*«Хочу-бо, — сказав, — Списа приломити кінець поля Половецького; з вами. Русичі, хочу голову свою положити або напитися шоломом з Дону!»*)
- Яким чином автор намагається попередити про лихо перд битвою русичів з половцями? (*«Сонце йому тьмою путь заступало; ніч, стогнучи йому грозою, птиць збудила; лютий світ зблизька встав: див кличе з верху дерева — велить прислухатись землі незнаємій»*)
- Що свідчить про неминучість битви? (*«Уже-бо біди його птахи ждуть по дуб'ю, вовки страх наводять по яругах, орли клетом на кості звірів зовуть, лисиці брешуть на черленії щити»*)
- В чому полягала мета походу Ігоря і його дружини? (*«Русичі великії поля черленими щитами перегородили, шукаючи собі честі, а князю слави»*)
- Чим закінчилася перша битва Ігоря з половцями у п'ятницю? (*«...Вони потоптали поганії полки половецькії і, сипнувшись стрілами по полю, помчали красних дівчат половецьких, а з ними злото, і паволоки, і дороги оксамити»*)

- Що отримали русичі у перемозі над ворогом? («Покривалами, і опанчами, і кожухами по болотах і багнистих місцях,— і всякими узороччями половецькими»)
- Як на ваш погляд, чи отримали русичі насолоду від перемоги?
- Чому автор продовжує хвилюватися за подальшу долю переможців? Яка небезпека їх очікувала незабаром?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування.

1. Про справжність «Слова...» свідчить:
 - а) історичний твір «Олександрія»;
 - б) «Галицько-волинський літопис»; в) «Літопис Самовидця»;
 - г) *поетична повість «Задонщина».*
2. Події у творі співець намагається відобразити, починаючи з часів:
 - а) *правління Володимира*; б) заснування Київської Русі;
 - в) виникнення першої друкованої книги; г) свого дитинства.
3. За жанровою спрямованістю «Слово...»:
 - а) *ліро-епічна поема*; б) історична повість;
 - в) літописна оповідь; г) притча.
4. Основну думку твору становлять прислів'я:
 - а) «І після сонця бува негода отак і в народі»
 - б) «*Чи є що краще, краще в світі, як укупі жити!*»
 - в) «Хто любить людей, того й люди люблять»;
 - г) «Яка совість — така і честь».
5. «Слово...» — це найвидатніша пам'ятка давньоруської літератури, яка:
 - а) докладно розповідає про взаємовідносини між князями;
 - б) *є закличним зверненням до людей*;
 - в) виключно відображує роль природи у самовираженні внутрішніх почуттів героїв;
 - г) акцентує увагу читача на перемоги Ігоря і його дружини.
6. Князь Ігор виступив у похід 23 квітня:
 - а) 1258 року; б) 1138 року; в) *1185 року*; г) 1518 року.
7. Хто вимагав від князів, щоб вони припинили свої чвари і об'єдналися для боротьби з ворогом:
 - а) Нестор Літописець; б) невідомий історик; в) *руський народ*;
 - г) кобзарі і лірники.
8. Читача автор «Слова...» називає:
 - а) вельмишановним і уважним; б) *братом*;
 - в) поважним гостем; г) другом.

9. Про кого у творі зазначається: «...якщо кому хотів пісню творити, то розтікався він мислю по дереву»?
 - а) Ярослава; б) Всеволода; в) незнайомого кобзаря; г) *Бояна*.
10. Князь Ігор — це внук:
 - а) Романа; б) *Олега*; в) Мстислава; г) Ярослава.
11. Першим, хто знайшов «Слово...», був:
 - а) І. Вишенський; б) князь Данило Галицький;
 - в) *О. Мусін-Пушкін*; г) Г. Сковорода.
12. Українською мовою вперше був здійснений переказ «Слова...»:
 - а) *М. Шашкевичем та І. Вагилевичем*;
 - б) С. Руданським та І. Франком;
 - в) Т. Шевченком і П. Мирним;
 - г) М. Максимовичем і Ю. Федьковичем.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, в чому, на думку автора «Слова...», полягала причина того, що «горе розлилось по Руській землі». Наведіть переконливі приклади з твору.
2. Як ви вважаєте, хто є головним героєм «Слова...»? Відповідь вмотивуйте, посилаючись на текст пам'ятки давньоруської літератури.
3. Про що згадував Боян під час співу?
 - а) Свої молоді роки; б) героїчне минуле Новгороду;
 - в) видатних митців; г) *уособиці давніх часів*.

Картка № 2

1. Як на вашу думку, хто є автором «Слова...»? Висловіть свої припущення щодо його соціального походження, роду діяльності.
2. Яким чином минуле нашого краю, що зображене у «Слові...», є актуальним для сьогодення. Відповідь аргументуйте.
3. Співаючи, Бон уславлював:
 - а) простий люд; б) засновників Київської Русі;
 - в) *князів*; г) Велеса.

Картка № 3

1. Боян і автор твору «Слова...» — це одна людина? Власні міркування доведіть.
2. Чим пояснити той факт, що автор «Слова...» не намагається подібно літописцю, дати послідовний опис походу Ігоря, а фіксує лише найдраматичніші його моменти.
3. Події «Слова...» відбуваються у:
 - а) першій половині X ст.; б) наприкінці XI — початку XII ст.;
 - в) *другій половині XIII ст.*; г) середині XIII ст.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Скласти план, дібрати цитати до характеристики образів руських князів.

Урок № 16

«СЛОВО ПРО ПОХІД ІГОРІВ». ОБРАЗИ РУСЬКИХ КНЯЗІВ У ТВОРІ. НАСКРІЗНА ІДЕЯ ПАТРІОТИЗМУ

Мета: продовжити знайомство школярів з видатною пам'яткою давньоруської літератури; охарактеризувати образи руських князів; дослідити наскрізну ідею патріотизму в «Слові...»; розвивати вміння грамотно викладати свої думки, робити висновки; формувати світогляд школярів; виховувати почуття поваги до історичного минулого.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

III. Основний зміст уроку

1. Образи руських князів у творі

1.1. Князь Ігор.

1.1.1. Автор про свого героя.

У «Слові про похід Ігорів» багатий ідейний зміст переданий за допомогою системи яскравих художніх образів. Серед них найбільше уваги приділено князеві Ігорю.

Ігор Святославович для автора є втіленням князівських доблестей. Він мужній, сповнений «ратного духа». Жадоба «испити шеломомь Дону», почуття воїнської честі відтісняють страшне віщування — затемнення сонця. Справжній лицар, він ігнорує недобрі прикмети, вважає, що краще вмерти від меча, ніж потрапити в полон.

Коли Ігор із братом і його дружиною — «курянами» та іншими князями виступили в похід, через кілька днів сталося сонячне затемнення: «...и видь от него тьмою вся своя воя прикрыты». У давні часи це лиха прикмета, яка віщувало щось недобре. Але ж затемнень, можна сказати, було... два! Одне на небі, друге... в голові Ігоря: «Спал князю умь похоти и жалость Ему знаменіе заступи скусити Дону

великого». Князеві самому захотілось розбити половців, розум поступився бажанню.

Ігор молодий, гарячий, відважний, але необачний. Він сміливо веде на ворога свої полки, не зважаючи на страшні віщування. У таких людей сильний розум програє в боротьбі з бажаннями. В загальні чи була ця боротьба — розуму і бажання, боротьба, без якої духовна основа образу під сумнівом? Можна думати — була. Описуючи першу перемогу Ігоря над половцями, автор у підкреслено гіперболічних рисах показує її результати: руські воїни захопили стільки здобичі, що дорогими тканинами та одягом мостили болота. А Ігор із цієї здобичі взяв для себе тільки бойові знаки ворога.

Високе благородство Ігор виявляє під час вирішальної битви, коли він в розпалі бою «заворачает» полки на допомогу брату Всеволоду, що теж виступає лицарем.

Автор виявляє до Ігоря любов і симпатію, називає його соколом, сонцем. Коли Ігор потерпів поразку, печалиться вся природа, вся Русь. Розповідаючи про втечу і повернення Ігоря з полону, автор особливо виразно виявляє своє співчуття до нього. У творі контрастно стикаються дві антагоністичні сили, що виявляються в різних образах: Ігор — це «свѣт свѣтлый», а Кончак «чѣрный ворон»; напередодні битви «чрныя тучя с моря идут, хотят покрыти 4 солнца». Зате, коли Ігор повертається на Русь; знову «сонце свѣтитя на небесь».

І все ж в зображенні Ігоря виявляється двоїстість. Співчуваючи їм, пишаючись їхньою мужністю, сумуючи з приводу невдач, автор водночас засуджує егоїстичну вузько місцеву політику цього князя, міжусобиці, що підривали міць батьківщини, її благополуччя: «Се мое, а то мое же». Саме ця феодальна формула роздробленості лежить в основі поведінки і характеру Ігоря: вона привела його до того, що він пересів із князівського сідла в сідло рабське, загубив військо, і тоді застогнав «Кіев туюю, а Чернигов напастьми» і «тоска розляся по Руской земли».

Невдалий похід Ігоря пояснюється не стільки його особистими якостями, скільки історичною обстановкою, зокрема панівними на той час забобонами феодального суспільства. За словами Д. С. Лихачова, «...сам по собі Ігор Святославович не поганій і не хороший: скоріше хороший ніж поганій, але його вчинки погані і це тому, що над ним тяжіють забобони феодального суспільства і хибні погляди епохи... Ігор Святославович — син епохи. Це «середній» князь свого часу: хороший, мужній, він у певній мірі любить вітчизну, але безрозсудний і недалекоглядний, більше турбується про свою честь, ніж про честь вітчизни». Гірка поразка Ігоря — це розплата за його егоїзм і самовпевненість.

Дорікання Ігореві є не тільки в «золотому слові» Святослава. Весь виклад подій побудований так, щоб підкреслити нерозумну політику

новгород-сіверського князя, з'ясувати причини його невдачі, що полягають у княжих уособицях.

«Кожна людина має як позитивні, так і негативні риси характеру. Зважаючи на це, автор «Слова...» зобразив князя Ігоря не як людину-ідеал, а як звичайну людину — з її мужністю, безстрашністю і з життєвими вадами одночасно. Саме цим приваблює і автора, і читачів.

1.1.2. Орієнтований план щодо характеристики образу князя Ігоря.

- 1) Ігор Святославович — головний герой найдавнішої пам'ятки давньоруської літератури.
- 2) Портрет і зовнішність героя
- 3) Риси характеру князя:
 - а) мужність і відвага; б) рішучість і винахідливість;
 - в) гордість і егоїзм; г) самовпевненість і честолюбство.
- 4) Поведінка Ігоря під час:
 - а) застережень природи; б) бою; в) перебування в полоні.
- 5) Князь Ігор — уособлення епохи свого часу.

1.1.3. Гра «Вільний мікрофон».

Учні стисло висловлюють власну думку, відповідаючи на питання: «Князь Ігор — позитивний чи негативний персонаж?»

1.1.4. Застосовуючи прийом «доміно», охарактеризувати позитивні та негативні риси Ігоря Святославовича, після чого зробити висновок. Наприклад:

Князь Ігор (риса характеру)

позитивні → хоробрий → відважний → турботливий ...

негативні → самовпевнений → егоїстичний →
→ безросудливий...

1.1.5. Бесіда за питаннями.

- За яких обставин ви вперше знайомитеся з князем Ігорем? Які ваші перші враження від цього персонажа?
- Як до Ігоря ставиться його військова дружина?
- Чим керується герой, вирушаючи в похід?
- Чому князя не лякає затемнення сонця?
- Яким чином виявляється благородство Ігоря під час бою?
- Як тримається герой у полоні?
- Дослідіть, як ставиться до свого героя автор «Слова...»
- Із чим пов'язана поразка князя Ігоря? Чи не свідчить це про невміле ведення військової справи героєм?
- У чому полягає виховне значення цього образу?

1.2. Князь Всеволод.

У «Слові...» відводиться також велике місце зображенню вчинків Всеволода — брата Ігоря. Автор явно симпатизує герою, бачить в ньому сміливого воїна, здатного постояти за рідну землю.

Всеволод — лицар до билинного богатиря. Як і до Ігоря, до Всеволода виявляє двоїстість. Підносячи його мужність, винахідливість, благородство, в той же час засуджує за безросудливість, необачність, егоїзм.

1.3. Князь Святослав.

Важливе місце у «Слові...» займає образ київського князя Святослава. Він замальовується як глава всієї Руської держави, який турбується про загальноруські інтереси. Це не тільки мудрий державний діяч і організатор ефективного захисту Вітчизни, й талановитий воєначальник, який в 1184 році зумів об'єднати Русь сили і розгромити половецьке військо. Слава про цю перемогу вийшла далеко за межі Русі.

Автор «Слова...» всіляко ідеалізує Святослава, оточує його ореолом слави, хоч насправді він не користувався особливим авторитетом на Русі. Високо підносячи Святослава Київського, перетворюючи його на шанованого патрона всіх руських князів, поет змальовує його як основного виразника загальноруської єдності, як втілення ідеї необхідності спільних дій проти половців. Ця патріотична ідея знайшла найсильніший вияв у «золотому слові» Святослава. Дорікаючи Ігореві і Всеволодові за їх необдуманий вчинок, Святослав сумує з приводу їх поразки, яка завдала багато горя усій Руській землі, скаржитися на те, що князі не хочуть допомагати йому у великій справі захисту рідної землі.

1.4. Образи інших руських князів у «Слові...».

Тут не можна не звернути уваги на те, що вони охарактеризовані хоч і стисло, але кожен по-своєму. Важливо також зазначити, що в цих образах (Роман Волинський, Рюрик Ростиславович, Всеволод Володимиро-Суздальський, Ярослав Осмомисл Галицький та інші) автор «Слова...» підкреслює більше їх позитивні риси, ніж негативні. Він гіперболізує військові подвиги руських князів, їхню могутність і славу. Кожний із них має багато воїнів і зброї, так Всеволод Суздальський може Волгу веслами розкропити, а Дон шоломом випити, Ярослав Осмомисл, батько Ярославни, сильніший від угорського короля. У цій гіперболізації автор передає свої мрії про сильну владу на Русі, про необхідність спільного захисту Руської землі.

2. Робота над текстом твору. Бесіда за питаннями:

- Як зреагував Ігор на складну ситуацію, в якій опинився його брат Всеволод? (*Ігор полки завертає: Жаль-бо йому милого брата Всеволода*)
- Чим закінчилася битва «на березі блискучої Каяли»? (*Сватів напоїли І самі полягали За землю Руськую*)
- Про що свідчать рядки з твору: «Никне трава жалощами, А дерево з тугою к землі приклонилась»?

- Кого звинувачували князі у своїй поразці? (*І почали князі про мале — «се великое» — мовити І самі на себе крामолу кувати*)
- Як сприйнялася поразка русичів на Батьківщині? (*Жони руські заплакали, мовлячи: «Уже нам своїх милих лад Ні мислію помислити, Ні думою здолати, Ні очима огледіти, А золота і срібла того не мало загубити...»*)
- Застосовуючи текст твору, опишіть страждання землі Руської від горя, яке її охопило. (*І застогнав же, браття, Київ з тугою, А Чернігів напастьми. Тоска розлилася по Руській землі, Печаль буйна тече серед землі Руської...*)
- За що докоряв Святослав своїм синам?
- У чому була заслуга Святослава? (...*Наступив на землю Половецькую. притоптав горби і яруги...*)
- Прокоментуйте рядки з твору: «Тут Ігор — князь висів із сідла злого Та в сідло невольниче...»
- Для чого автор «Слова...» протиставляє сина Ігоря батькові Святославу?
- Про що бачив сон Святослав? Яким передчуттям пройнявся князь від побаченого?
- Кого у творі названо соколами? Як склалася їх доля? («*Уже соколам тим крильця повтинали поганих шаблями, а їх самих опутали у пута залізні...*»)
- Як за допомогою природи автор твору намагається передати лихі часи, страждання, горе русичів? (...*Два Сонця затемнились Оба багрянні стовпи поласились...*)
- Які зміни відбулися на землі Руській із завоюваннями її половцями? (*На ріці на Каялі тьма світ покрила; По Руській землі простерлися половці, Наче пардуже гніздо. Уже упала хула на хвалу, Уже вдарило насилля на волю, Уже кинувся Див на землю...*)

3. Образ Руської землі

3.1. Матеріал щодо характеристики образу.

Поняття «Руська земля» вжито в «Слові...» 20 разів. Смісловий контекст його вживання у творі свідчить про те, що автор мав на увазі не тільки південну Русь, а всю сукупність східнослов'янських земель, територію давньоруської народності, весь державний простір Київської Русі.

Взагалі слід відзначити, що «Слово...» охоплює величезні простори від Новгороду до Тмутаракані, від Немиги до Волги.

Згадуючи події в різних князівствах Київської Русі, письменник створює конкретно-чуттєвий образ Руської землі, оживлює його яскравими картинками природи, хліборобської праці, згадками багатьох

географічних назв. Ми бачимо великі і малі річки, що течуть по неосяжних руських просторах (Волга, Дунай, Донець, Дніпро, Сула, Рось, Немига, Стучна), перед нами постають численні руські міста, серед яких особливо виділяється Київ як єдиний центр Руської землі, навколо якого повинні бути об'єднані всі руські сили для боротьби з підступними і жорстокими половцями.

«Русь земля для «Слова...» — це, звичайно, не тільки «земля» у власному значенні цього вислову, не тільки руська природа, руські міста, це в першу чергу народ, що її населяє», — відзначає Д. С. Лихачов.

Авторові «Слова...» дорога і мила Руська земля, люди, які живуть на цій землі і створюють її могутність, хоч страждають і зазнають багато зла і горя від князівських усобиць і половецьких нападів. Він добре знав життя і прагнення простого люду, хліборобів-ратаїв і був виразником загальнонародних інтересів і поглядів.

Крім того, автор «Слова...» задумується і над історичною долею Руської землі. Він охоплює події руського життя за півтора століття і веде свою розповідь, «свивая славы оба полы сего времени», тобто переходячи від сучасності до історії, зіставляючи минулий час з теперішнім, що допомагає йому глибше і виразніше висловити основну ідею твору.

Отже, Руська земля — основний художній образ «Слова...».

Завдяки своєму широкому ідейно-художньому світогляду, автор зумів у цьому образі охопити і подати, по суті, всю велику Русь як єдине ціле у просторі і часі.

2. Питання для обговорення

- Чому, на ваш погляд, поняття «Руська земля» вжито в «Слові...» 20 разів?
- Який територіальний простір охоплено у творі? Про що це свідчить?
- Що уособлює образ Руської землі?
- На скільки у творі простежується тотожність понять «народ» і «Руська земля»?
- Для чого автор «Слова...» задумується над історичною долею Руської землі?
- Яке значення мають для нас значення «земля», «рідний край», «Батьківщина»? Відповідь обґрунтуйте.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. День тижня, коли князь Ігор вперше виступив проти ворога:
 - а) понеділок; б) середа; в) п'ятниця; г) субота.

2. Отримавши перемогу над половцями, русичі кинули під ноги Ігоря ворожі:
 - а) шоломи; б) списи; в) кунчуки; г) *хуругви*.
 3. Внуком якого бога названий віщий Боян у «Слові...»:
 - а) Зевса; б) *Велеса*; в) Сварога; г) Ра
 4. Прикмета, яка застерігала князя Ігоря від небезпеки під час першого походу:
 - а) його кінь перечепився через камінь;
 - б) подув холодний вітер;
 - в) *темні хмари набігли на сонце*;
 - г) на Доні хвилі піднялися.
 5. Жива істота, з якого порівнюється половець:
 - а) вовк; б) *ворон*; в) орел; г) лисиця.
 6. Здобувши перемогу над половцями, Ігор Святославович взяв собі:
 - а) *бойові знаки ворога*; б) дорогі тканини і одяг;
 - в) коня вороного; г) срібло-золото.
 7. Найстрашнішим для князя є:
 - а) смерть від меча; б) *перебування у полоні*;
 - в) втрата зброї військової; г) затемнення сонця.
 8. Автор «Слова...», захоплюючись головним героєм, називає його:
 - а) ясенем; б) голубом; в) *сонцем*; г) вітром.
 9. Благородство Ігоря під час бою виявилися в тому, що він:
 - а) підбадьорив свою дружину; б) пощадив пораненого половця;
 - в) постійно перебував попереду свого війська;
 - г) *надав допомогу братові Всеволоду*.
 10. Ігор Святославович — князь:
 - а) Трубчевський; б) Суздальський; в) *Новгород-сіверський*;
 - г) Путилівський.
 11. Який князь сильніший від угорського короля?
 - а) Роман Волинський; б) *Ярослав Осмомисл*;
 - в) Всеволод Суздальський; г) Всеволод Святославович.
 12. На думку автора «Слова...», поразка Ігоря — це:
 - а) невміння вести дружину в атаку;
 - б) його знервований стан ватажка;
 - в) *розплата за свій егоїзм і самовпевненість*;
 - г) безрозсудливість і слаба орієнтація на території ворога.
- Примітка.* Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як, на вашу думку, чи справді звернення князя Святослава до двох синів Ігоря і Всеволода є «золотими словами». Висловіть ґрунтовні міркування щодо цього.

2. Чим зумовлено те, що автор не намагається ідеалізувати образ Ігоря Святославовича? Наведіть переконливі аргументи.
3. Заслуга Всеволода Суздальського полягала в тому, що він:
 - а) уклав мирну угоду з татарами;
 - б) під його керівництвом вибудувана фортеця для охорони рідної землі;
 - в) *«може Волгу веслами розкрити»*;
 - г) очолив вдалий морський похід до Туреччини.

Картка № 2

1. Дослідіть, яким чином образи руських князів тісно пов'язані з основним замислом автора у «Слові...», розкриттям його центральної ідеї — заклику до єднання.
2. Доведіть, що невдалий похід Ігоря пояснюється не стільки його особистими якостями, скільки історичними подіями.
3. Половець земля у протиставленні з Руською названа:
 - а) *незнаною*; б) *проклятою*; в) *маловивченою*;
 - г) *неходженою*.

Картка № 3

1. Порівняйте поведінку Ігоря під час першої битви і наступної. Свої спостереження узагальніть.
2. Чому, на ваш погляд, «Слово про похід Ігорів» вважається найдорожчим художнім надбанням східнослов'янських народів? Відповідь аргументуйте.
3. Біля якої річки відбулася вирішальна битва на користь половців?
 - а) Сули; б) *Каяли*; в) Стучни; г) Росі.

VI. Підсумок уроку

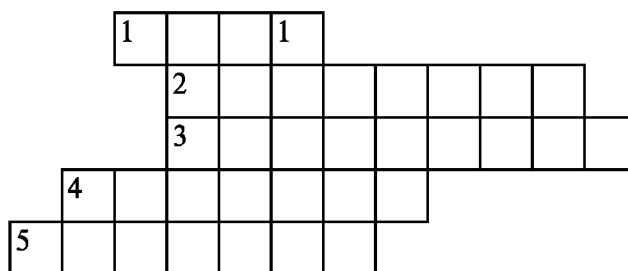
Отже, всі образи «Слова...» тісно пов'язані з основним замислом автора, служать конкретному розкриттю його центральної ідеї — заклику до єднання. Поема ця стала виявом активного втручання письменника-громадянина в події, які загрожували самому існуванню Руської землі.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Дібрати цитати, які б характеризували символічно-міфологічні образи твору, підготувати малюнки на тему «Міфологічні образи у «Слові...»».

своїх синів із «золотим словом». (*Святослав*) 4. Автор, виявляючи до Ігоря любов і симпатію, називає його птахом. Яким саме? (*Соколом*) 5. Князь, який сильніший за угорського короля. (*Ярослав*)

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Символічно-міфологічні образи у «Слові...», їх значення

1.1. Яскрава символіка в поемі (приклад).

Ворон — горе, зигзиця (зозуля) — зажурена жінка, лебідь — красива дівчина; сокіл — добрий молодець і т. ін.

Рух половецьких полків зображується у вигляді чорних хмар, які намагаються прикрити чотири сонця (тобто чотирьох князів, що ведуть руських воїнів на битву з половцями).

1.2. Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення поняттям «символ», «міф». Як вони між собою пов'язані?

Символ (від гр. *symbolon*) — знак, за допомогою якого в літературі й мистецтві здійснюється заміна думок чи понять, що мають прихований зміст.

Міф (гр. *mythos* — слово, мовлення, переказ) — вид фольклору: оповідь, що передає вірування й уявлення давніх людей про походження світу й життя людей на землі, про явища природи, богів і казкових персонажів.

- З якою метою, на вашу думку, автор «Слова» у творі застосовує символічно-міфологічні образи?
- Яким чином дані образи впливають на загальне осмислення ідейно-художнього змісту твору?

2. Ритміка «Слова про похід Ігорів»

Ритм твору змінюється залежно від смислових інтонацій. Роздумам автора, якими починається поема, відповідає повільний, спокійний ритм; у рядках з сумним звучанням він мінорний, а тривожний стан Ігоря перед втечею добре підкреслюється енергійним ритмом: «Ігорь спит, Ігорь бдит, Ігорь мыслию поля мѣрит».

3. Фольклорні мотиви у творі

Зв'язок «Слова...» з фольклором виявляється передусім у його народності. Провідні ідеї твору співзвучні думкам, прагненням і настроям народних мас, він сповнений закликів до захисту країни, до єдності, до мирної праці, і все це іде від народу, від його гуманізму і патріотизму. Автор зумів творчо використати поетичну образність, фольклор в оцінці тих чи інших подій і явищ.

В поемі відчувається використання двох фольклорних жанрів: «плачу» і пісенних прославлянь — «слав».

4. Мова поеми

Мова першого художнього твору давньоруської літератури заслуговує на особливу увагу як зразок руської літературної мови XII ст.

Найпоширеніший художній зміст у творі — це епітет. Так, епітет *великий* в різних значеннях і граматичних формах знаходимо у «Слові» 18 разів, *хоробрий* — 16, *золотий* — 16, *кривавий* — 5 і т. д. Найчастіше вживані епітети на позначення кольорів: черлений, чорний, срібний тощо. Дані епітети складають звукову матерію слова, підкреслюючи його емоційне звучання.

Так, епітет *великий* часто виступає як постійний до назви річки Дон: «галки стадами біжать до Дону великого». Проте в інших випадках цей епітет використовується для характеристики величчя найвизначніших руських князів: «...давній великий Ярослав»; «Тоді великий Святослав ізронив злато слово».

Епітет *злат* не тільки сприяє відтворенню обстановки багатого княжого побуту, а й надає авторському стилеві піднесеного урочистого звучання.

Порівняння у «Слові про похід Ігорів» менш численні, ніж інші мовно-художні засоби. Більшість з них безпосередньо змикаються з метафорою, майже невіддільні від неї. Так звані прямі порівняння «Слова» також дуже лаконічні. Всі вони дуже виразні, ґрунтуються на глибоких спостереженнях і глибоких співставленнях. Всеволодові воїни — куряни скачуть, «як ті сірі вовки в полі»; половецькі вози скриплять опівночі, «мов лебеді сполохані». Святослав схопив у полон Кобяка із залізних половецьких полків, «яко вихре».

Часом порівняння розгортаються у велику картину, як, наприклад, порівняння кривавого бою із засівом, з весільним бенкетом, з молотьбою.

«Чорна земля під копитами кістьми була засіяна, а кров'ю полита і тугою зійшов (цей засів) на Руській землі».

Метафори у творі — свідчення про надзвичайно високу мистецьку культуру автора. Саме вони великою мірою зумовлюють той

винятковий художній динамізм, який дає нам право зіставляти «Слово» з музичною симфонією.

Тричі зустрічається в «Слові...» дуже містка і виразна метафора «крамолу кувати». На Русі здавна вмiли куванням обробляти метал, і назва цього виробничого процесу, природно, тут покладена в основу метафори, проте багатство змісту цього мовно-художнього образу досягається символічним значенням іменника *меч*. У ті часи меч був символом влади, війни. Нерідко він виступав як символ усього руського народу. Меч вважався священною річчю. Ось чому вираз «крамолу коває» сповнений глибокого, можливо, по-справжньому зрозумілого лише для сучасників осуду. «Той-бо Олег мечем крамолу кував». Одним з найулюбленіших різновидів метафори для автора «Слова про похід Ігорів» є персоніфікація. Так, персоніфікованою в поемі виступає природа. Автор наділяє її всіма рисами живої істоти. Вона в нього радіє, жмуриється, тривожиться, страждає, сповнена тих самих почуттів, що й люди.

Риторично-оздоблювану функцію у «Слові...» виконують нечисленні перифрази. Вони надають мові фігуральності, а, крім того, за їх допомогою автор уникав повторів там, де вважав це за потрібне. Перифраз «діти бісові» вживається на означення половців, руський народ автор називає Даждбожим внуком, Руську землю — Трояндовою землею тощо.

Ораторську публіцистичну спрямованість його мови посилюють афористичні вислови. До афоризмів «Слова...» слід віднести такі вирази: «Лучче ж би потятим бути, аніж полоненим бути», «Хоть і тяжко тій голові бути без пліч — зле і тілу без голови».

Отже, розглянувши художні особливості поеми «Слово про похід Ігорів», ми можемо зазначити, що цей твір є найвидатнішою мистецькою пам'яткою давньоруського письменства, одним з найдосконаліших художніх творів світової літератури.

5. Подальша робота над опрацюванням ідейно-художнього змісту поеми

- З якою метою Святослав «ізронив злате слово»? Кому воно було призначене?
- За що Святослав дорікав своїм синам? (*«Рано есте почали Половецьку землю мечами разити, а собі слави шукати. Та без честі одоліли, без честі-бо кров поганую ви пролляли. Ваші хоробрі серця в жорстокім харалюзі сковані, а в смілості згортовані»*)
- Чому Святослав згадав свого брата Ярослава?
- Як автор характеризує Ігоря і Всеволода, які сказали: «Мужаймося самі — славу минулу самі візьмемо і прийдешню ми самі поділимо!».
- Про які досягнення Всеволода говорить Святослав? (*«Чи не ваші золочені шоломи по крові плавали? Чи не ваша хоробра дружина ринає, яко тури, ранені шаблями гартованими на полі незнаємім?»*)

- З яким проханням батько Ігоря і Всеволода звернувся до галицького Осмомисла Ярослава? («*Стріляй, господарю, Кончака, раба поганого, за землю Руськую, за рани Ігореві...*»)
- В яких словах Святослава прослідковується сум за своїм сином та його військом? («*...Ігорю померк сонця світ, а дерево поронило листя не з'добра... А Ігореве військо хоробре не воскресити!*»)
- В чому вбачає автор трагедію русичів та силу половецькою? За що він дорікає всіх внуків Всеслава? («*Ви би своїми крамолами почали наводити поганих на землю Руськую, на добро Всеслава. З розбрату і постало насилля од землі Половецької!*»)
- Яким чином у творі бій порівнюється з молотьбою? («*Не Немизі снопи стелять головами, молотять ціпами харалужними, на току життя кладуть, віють душу од тіла*»)
- Про що свідчить приспівка віщого Баяна: «Ні хитрому, ні скритному, ні чаклуну спритному — суда Божого не минути»? Чим дане висловлювання актуальне зараз?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Від чого залежать зміни у ритмі «Слова...»?
 - а) Настрою самого оповідача події; б) *сміслових інтонацій*;
 - в) явищ природи; г) поведінки того чи іншого героя.
2. Енергійний ритм поеми простежується:
 - а) *коли Ігор вирішує тікати з полону*;
 - б) під час перемоги над половцями;
 - в) у сні Святослава; г) на початку бою.
3. Фольклорний жанр, який відчувається в поемі:
 - а) казка; б) легенда; в) *пісня*; г) переказ.
4. Зозуля у творі символізує:
 - а) самотність; б) отримання щасливої звістки; в) добробут;
 - г) *зажуреність*.
5. Птах, який є символом доброго молодця:
 - а) жайворонк; б) орел; в) *сокіл*; г) лебідь.
6. Рух половецьких полків автор зображує на прикладі:
 - а) зграї голодних вовків; б) *чорних хмар*; в) літаючих ворогів;
 - г) сильного вітру, який стогнав і завивав.
7. Найбільше у творі використано епітетів зі словом:
 - а) хоробрий; б) золотий; в) кривавий; г) *великий*.
8. Найчастіше у «Слові...» вживані епітети на позначення:
 - а) внутрішнього стану героїв; б) *кольорів*; в) смаків;
 - г) рис характеру.

9. Який художній засіб використав автор «Слова...» у фразі: «Тоді великий Святослав ізронив злато слово»?
 - а) Метафору; б) порівняння; в) гіперболу; г) *епітет*.
10. Визначте порівняння, яке відповідає даному висловлюванню цитатою з твору: «Всеволодові воїни — куряни скачуть:
 - а) «яко вихре»; б) «мов лебеді сполохані»;
 - в) «як ті сірі вовки в полі»; г) «наче сизі орли під хмарами».
11. Застосування метафор у «Слові» дозволяє нам право зіставити цей твір з:
 - а) видатним літописом; б) посланім; в) *музичною симфонією*;
 - г) проповіддю.
12. Яке символічне визначення слова «меч», не притаманне для Русі, зайве у нежчеуказаних поясненнях?
 - а) Влада, війна; б) символ всього руського народу;
 - в) священна річ; г) *миттєва реакція*.

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, як у «Слові...» зображена військова дружина Ігоря. Чи завжди вони були згодні з рішенням свого ватажка? Відповідь вмотивуйте.
2. Для чого, на ваш погляд, в поемі використані символічно-міфологічні образи? Наведіть приклади з твору.
3. Повільний ритм у творі читач відчуває:
 - а) *на початку твору*; б) коли Ігор вів своїх воїнів на Дін;
 - в) у зверненні Святослава до князів із «золотим словом»;
 - г) під час перебування Ігоря з дружиною на березі річки Каяли;

Картка № 2

1. Чи можна вважати, що твір невідомого автора пов'язаний з фольклором? Про що це свідчить? Наведіть переконливі аргументи.
2. Враховуючи самотність мови у «Слові...», доведіть, що цей твір — один із найдосконаліших у художній світовій літературі.
3. Який художній засіб найпоширеніший в поемі?
 - а) Гіпербола; б) *епітет*; в) метафора; г) порівняння.

Картка № 3

1. Як ви вважаєте, чому «Слова...» — це дорогоцінна спадщина наших предків, перша літературна пам'ятка Київської Русі? Свої міркування обґрунтуйте.
2. Прокоментуйте думку про те, що в поемі відчувається використання двох фольклорних жанрів: «плачу» і пісенних прославлянь — «слав». Відповідаючи, посилайтеся на приклади з твору.

3. Язичницький староруський бог, який не згадується у «Слові...»:
а) Зевс; б) Хорс; в) Велес; г) Стрибог.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Скласти план поеми, дібрати цитати до характеристики образу Ярославни, підготувати малюнок «Поетичний образ Ярославни».

Урок № 18

«СЛОВО ПРО ПОХІД ІГОРІВ».

РОЛЬ ПЕЙЗАЖУ В РОЗГОРТАННІ СЮЖЕТУ.

ПОЕТИЧНІСТЬ ОБРАЗУ ЯРОСЛАВНИ

- Мета:** дослідити у «Слові...» роль пейзажу в розгортанні сюжету, з'ясувати особливості зображення картини природи; охарактеризувати поетичний образ Ярославни; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу, спостережливість; вміння характеризувати образ твору, наводячи переконливі аргументи, приклади; формувати естетичний смак у школярів, виховувати почуття любові до краси природи, відповідальне ставлення до її збереження; шанобливого ставлення до щирих почуттів, кохання.
- Тип уроку:** комбінований.
- Обладнання:** ілюстрації з пейзажами, малюнки учнів «Поетичний образ Ярославни», музичне оформлення, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

1. Огляд учнівських малюнків на тему «Поетичний образ Ярославни» зі стислим коментарем їх авторів.

2. Орієнтовний план змісту «Слова про похід Ігорів»

Вступ

1. Роздуми автора про засоби поетичної оповіді.
2. Зачин.

Основна частина

1. Похід Ігоря:

- сонячне затемнення і звернення Ігоря до війська;
- звернення автора до Бояна;
- зустріч князів-братів перед початком походу;
- сумні віщування природи під час походу війська Ігоря;
- успіх родичів у першій битві з половцями;
- наступ половців і нова битва;
- ратна доблесть Всеволода;
- роздум поета про минуле;
- поразка Ігоря;
- сум Руської землі;
- спогади Святослава Київського про свою перемогу над половцями.

2. Спів про великого Святослава:

- сон Святослава;
- золоте слово Святослава;
- звернення автора до руських князів;
- розповідь про Всеслава Полоцького;
- спогади про славні часи Володимира Мономаха.

3. Повернення Ігоря на Руську землю:

- плач Ярославни;
- втеча Ігоря з полону;
- невдала погоня за Ігорем;
- приїзд Ігоря до Києва, радість Руської землі.

III. Актуалізація опорних знань. Вікторина «Хто з героїв»

Завдання: за поданою цитатою визначити, кому з героїв вона належить або кого стосується.

1. «Тоді... ізронив злоте слово, із сльозами змішане...». (*Святослав*)
2. «...Хочу голову свою положити або напитися шоломом з Дону». (*Ігор*)
3. «...Біжить сірим вовком». (*Гзак*)
4. «...Якщо кому хотів пісню творити, то розтікався він мислю по древу». (*Боян*)
5. «Один брат Один світ світлий — ти, Ігорю! Обидва ми Святославичі». (*Всеволод*)
6. «Лучче ж би потятим бути, аніж полоненим бути». (*Ігор*)
7. «...Свої віщії персти на живії струни накладає,— і вони самі князям славу розкотали». (*Боян*)
8. «Уже нам своїх милих лад ні мислю помислити, ні думою здумати, ні очима оглядіти, а злота і срібла того не мало загубити». (*Жони руськії*)

9. «Ні хитрому, ні скритному, ні чаклуну спритному суда Божого не минути». (*Боян*)
10. «Коли сокіл до гнізда летить — то ми сокільця опутаємо красною дівицею». (*Кончак*)
11. «Ти-бо можеш Волгу веслами розкропити, а Дін шоломами вилляти!» (*Святослав про Всеволода Суздольського*)
12. «Хоть і тяжко тій голові бути без пліч — зле тілу без голови». (*Боян*)
Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Роль пейзажу в розгортанні сюжету поеми

1.1. Природа — дійова особа в «Слові...».

Природа відіграє важливу роль у розвитку подій у творі. Автор, уважний спостерігач природи, наділяє її людськими думками, почуттями. В поемі простежується глибоке знання автором степової природи — опис берегів Дінця як «срібних». Ігор хвалить Дінець, що той «сторожив» його, коли він ховався в заростях річки, й чутливі гоголі й чайки попереджали про наближення людей.

Наділення природи людськими якостями простежується в тому, що вона співчуває руським, попереджає їх про небезпеку, коли ігор рушив у похід — світло сонця померкло; допомагає Ігореві в його втечі з полону; Ярославна звертається до сил природи; природа озивається на поразку руських: трава никне, дерева від горя схиляються до землі.

Взаємозв'язок людини і природи спостерігаємо у порівняннях людей з птахами, звірами: із турами, соколами, воронами, зозулею. Ігор вступає в розмову з Дінцем і отримує від нього допомогу.

Злиття природи з діями людей, її дійова активність — перед битвою з половцями криваві зорі світло повідають; чорні хмари з моря йдуть; земля гуде, ріки мутно течуть, прах понад полями несеться; після поразки русичів — широкий сум іде по Русі.

Значна увага у творі приділяється значимості сонця — елемента природи. Сонце співпричетне до справ дійових осіб поеми. Більш того, воно зображене поетом як світило, що володіє «даром» пророкування, завбачення: «Тоді Ігор глянув на світлеє сонце й побачив, що воно тьмою всіх його вояків прикрило»; «Сонце йому тьмою путь заступало; ніч, стогнучи йому грозою, птиць збудила...».

Передчуттям трагічного результату походу князя Ігоря разом з сонцем сповнена вся природа: тут і «кривавії зорі» і «земля гуде», і «ріки мутно течуть», і «порохи поля прикривають».

А ось ще одна цікава поетична інтерпретація образу сонця в «Слові...»: Ярославна, яка плаче на стінах Путивля за Ігорем звертається до сонця як до людини, як до своєрідного вищого покровителя, який посилає всім тепло, світло життя. У цьому епізоді сонце олюднене, одухотворене. В іншому епізоді сонце нарівні з людьми радіє, що Ігор повертається з полону: «Сонце світиться на небесах — Ігор-князь в Руській землі».

Таким чином, автор «Слова про похід Ігорів» — уважний спостерігач природи, є очевидцем того, про що ним написано у творі.

12. Бесіда за питаннями:

- Чому людина і природа тісно пов'язані між собою?
- З якою метою поет у «Слові...» поруч з описом історичних подій минулого важливу роль приділяє зображенню природи?
- Вмотивуйте, чи можна природу вважати дійовою особою поеми.
- Що свідчить про глибоке знання автором «Слова...» степової природи?
- Для чого на вашу думку, поет в поемі наділяє природу людськими якостями?
- З чим пов'язано те, що у творі люди порівнюються з птахами, звірами?
- Як розуміння природи героями поеми впливає на їх поведінку, вчинки, прагнення?
- Яку картину з пейзажем половецького степу ви б намалювали після ознайомлення з поемою невідомого автора?

2. Жіночі образи «Слова...»

2.1. Груповий жіночий образ.

У розкритті ідейного задуму автора «Слова...» дуже важливу роль відіграє група жіночих образів. Всі вони глибоко ліричні, пройняті ніжністю і ласкою, овіяні думкою про мир, спокій, домашнє вогнище, витримані в народнопісенному дусі. В них втілена печаль і турбота вітчизни про своїх воїнів.

Після поразки Ігорового війська жінки оплакують своїх загиблих чоловіків, руських воїнів. Їхній плач, сповнений ніжності і безмежного суму, має глибоко народний характер: «Уже нам своїх милих лад ні мислю помислити, ні думою здумати, ні очима оглядіти, а злата і срібла того не мало загубити»

2.2. Образ Ярославни.

2.2.1. Матеріал до характеристики образу.

Серед жіночих образів, створених літературою давньої Русі, дружина новгород-сіверського князя Ярославна посідає особливе місце.

Образ її у творі місткий, узагальнений. Це і мати-вітчизна, яка послала захищати рідну землю від ворога, що загрожував усім і кожному. Це водночас і глибоко ліричний образ жінки, втілення подружньої вірності, моральної чистоти. Вкарбовується в пам'ять юна постать в Путивлі на забралі; вся вона — жіноче чекання й тривога, вболівання і скорбота.

Як відомо, література давньої Русі не знала відверто вигаданого героя, і Ярославна — це історична особа, але разом з тим вона — художній образ, створений автором «Слова...».

Ярославна постає перед нами не як княгиня, а як звичайна руська жінка, що гаряче любить свого чоловіка-воїна, свою батьківщину. Її плач за чоловіком — це плач руської жінки, яка в особистому горі уболіває за долю не лише Ігоря, а й жаліє його хоробрих воїнів; вона згадує і успішний похід Святослава Київського проти половців («О Дніпре-Славутичу! Ти леліяв еси на собі Святослава насади»). Поразка Ігоря — горе усього руського народу. Тому хвилюючий ліризм плачу Ярославни набирає широкого громадського, патріотичного звучання.

Природа, до якої звертається Ярославна, — руська природа, сповнена могутніх стихій і сил, які персоніфікуються, набувають людських властивостей. Саме їх — вітер, Дніпро, сонце — вона закликає, просить, благає допомогти Ігореві повернутися із полону, пощадити його воїнів. Ідучи за народною поезією, автор «Слова» уподібнює Ярославну зозулі: «Полечу, — каже, — зигзицею по Дунаєві, смочу шовковий рукав у Каясі-ріці, утру князю кривавії його рани на дужому його тілі». Природа ніби відгукується на її пристрасні слова — Ігор тікає з полону.

Образ Ярославни належить до найблагородніших і найдовершеніших жіночих образів у світовій літературі. Великі людські почуття тонко підмічені і відтворені автором «Слова», витримали випробування часом. Пройшовши крізь віки, Ярославна хвилює і сучасного читача своєю моральною силою, благородством і чистотою.

2.2.2. Орієнтовний план до характеристики образу Ярославни.

1. Ярославна — своєрідний символічний образ української жінки в «Слові...».
2. Внутрішня краса і зовнішня привабливість героїні.
3. Риси характеру образу:
 - а) чуйність і доброта; б) лагідність і беззахисність;
 - в) волелюбність і щирість у почуттях; г) вірність.
4. Інші риси героїні:
 - а) велике почуття відповідальності;
 - б) вболівання за долю «лада», його війська;
 - в) вміння спілкуватися з природою;
 - г) любов до рідного краю.

5. Художня цінність образу.

6. Значення образу Ярославни.

2.2.3. Гра «Вільний мікрофон». Учні у стислій формі відповідають на запитання: «Як на прикладі образу Ярославни гармонуює краса внутрішня і зовнішня?»

2.2.4. Бесіда за питаннями:

- Які враження виникли у вас під час першого знайомства з Ярославною?
- Про що свідчить її вміння порозумітися з природою?
- У чому полягає художня цінність цього образу?
- Чим пояснити символічність образу Ярославни?
- Доведіть, що плач Ярославни — це плач руської жінки, яка вболіває за долю Ігоря і його воїнів.
- Висловіть свої припущення стосовно того, як би склалася подальша доля Ярославни у разі смерті Ігоря?
- У чому існує популярність цього жіночого образу не тільки у вітчизняній, але й у світовій літературі?

3. Робота над текстом твору. Бесіда за питаннями:

- З чим було пов'язано те, що «на Дунаї Ярославни голос чути»? Чому вона схвильована з'явилася «у Путивлі на забороні»?
- Чим пояснити звернення героїні до сил природи?
- За що Ярославна дорікає вітру? (*«Чому мечеш ти хановській стрілки на своїх легесеньких крильцях на моєї лади воїв?»*)
- Що просить жінка у Дніпра-Славути? (*«Прилелій, господине, мого ладу мені, щоб я не слала йому сліз на море рано»*)
- У чому Ярославна звинувачувала сонце? (*«Чому, господине, простерло гарячі промені свої на лади воїв в полі безводнім спрагою їм луки звело, тугою сайдаки стягло!»*)
- Чи дослухалися сили природи до страждань Ярославни?
- Яким чином Ігор втік з полону?
- Про що відбулася розмова між Донцем та Ігорем?
- Якої шкоди завдала ріка Стугна матері Ростислава? (*«Юнака князя Ростислава погребла на дні при темнім березі»*)
- Хто наздогнав Ігоря, коли той тікав з полону? (*Ізак із Кончаком*)
- Чи взялося їм спіймати князя новгород-сіверського?
- Прокоментуйте слова Бояна: Хоть і тяжко тій голові бути без пліч — зле тілу без голови,— Руській землі без Ігоря.
- Як Руська земля, природа зустріла Ігоря? (*«Сонце світиться на небесах — ... дівчата співають на Дунаї. ... Землі раді, городи веселі»*)
- За що народ уславлює своїх захисників? (*«Здоров'я князям і дружині, що стають за християни на поганій полки! Князям слава і дружині! Амінь»*)

- Чим пояснити те, що Ігор залишився живим, повернувся на рідну землю, а не загинув під час бою або в полоні?
- Чи дослухаються, на ваш погляд, князі «золотого слова» Святослава?
- Чого вчить цей чудовий твір невідомого автора?

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування.

1. Місто, де перебувала Ярославна, очікуючи свого коханого Ігоря:
а) Суздаль; б) *Путивель*; в) Новгород; г) Київ.
 2. За соціальним станом героїня «Слова...»:
а) дворянка; б) простого роду; в) *княгиня*; г) бояриня.
 3. Якому птаху автор поеми уподібнює Ярославну?
а) Лебедю; б) перепілці; в) голубці; г) *зозулі*.
 4. Щоб допомогти Ігорю повернутися із полону, пощадити його воїнів, героїня звертається до:
а) *вітру і сонця*; б) птахів і хмар; в) місяця і зірок; г) моря і гір.
 5. Яка із сил природи не допомагала Ігорю втекти з полону половецького?
а) Смерч; б) *мороз*; в) море; г) річка.
 6. Образ Ярославни у творі можна порівняти з:
а) хвилею морською; б) квітучою землею Руською;
в) *золотим промінчиком*; г) провідною зіркою
 7. Спів героїні нагадує:
а) колискову; б) *плач*; в) коломийку; г) почівальну.
 8. Ярославна у творі — уособлення:
а) добробуту і радості на землі; б) краси українок;
в) *українських жінок, що стали вдовами або були розлучені з чоловіками-воїнами*;
г) людини, яка порозумілася з природою, з довіллям.
 9. Щоб утерти «князю кривавії його рани на дужому його тілі», Ярославна хоче перетворитися на:
а) золоту рибку; б) чарівну фею; в) *чайку*; г) човник.
 10. З неперевершеною майстерністю розкрив образ Ярославни, переказавши уривок з поеми «Плач Ярославни»:
а) М. Максимович; б) І. Франко; в) М. Чернявський;
г) *Т. Шевченко*.
 11. «Легкий, крилатий господине!» — так звертається Ярославна до:
а) Ігоря; б) Бояна; в) сонячного променя; г) *вітру*.
 12. Свого коханого героїня називає:
а) безцінним; б) золотим; в) *ладом*; г) святим.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Доведіть, що природа у викладі подій в поемі відіграє важливу роль. Відповідаючи, посилайтесь на приклади з твору.
2. У чому полягає громадське і патріотичне значення образу Ярославни? Висловіть своє ставлення до цієї героїні.
3. Елемент природи, до якого Ярославна звертається як до людини, як до своєрідного вищого покровителя:
а) Дону; б) сонця; в) хмар; г) моря.

Картка № 2

1. Як ви вважаєте, чи можна із впевненістю зазначити, що автор «Слова...» — уважний спостерігач природи. Свої міркування обґрунтуйте.
2. Чому образ Ярославни є символічним? Про що свідчить значення цієї героїні у сприйнятті ідейно-художнього змісту твору?
3. Про яку річку не згадує героїня у своєму плачі?
а) Каялу; б) Дніпро; в) Дон; г) *Немигу*.

Картка № 3

1. Для чого, на ваш погляд, автор наділяє природу людськими якостями? Висловлюючи власні припущення, наведіть переконливі приклади з твору.
2. Поміркуйте, Ярославна — історична особа чи вигаданий образ, створений автором поеми. Відповідь вмотивуйте.
3. За сприяння якого половця Ігор мав можливість утекти з полону?
а) Гзака; б) Кончака; в) Кобяка; г) *Овлура*.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Підготуватися до тематичної контрольної роботи.

Урок № 19

ТЕМАТИЧНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2

Мета: за допомогою запропонованих завдань виявити в учнів рівень знань, умінь та навичок з вивченої теми, закріпити їх; розвивати увагу, пам'ять, спритність, рішучість, кмітливість, уміння акумулювати отримані знання і застосувати їх під час виконання завдань; виховувати на-

полегливість, старанність, силу волі, пунктуальність, інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання: тестові завдання і питання для контролю за темою.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

III. Пояснення вчителя щодо

виконання тематичної контрольної роботи

I варіант

Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)

1. Дума — це:
 - а) художній твір усного походження про вигадані та фантастичні події;
 - б) невеликий за обсягом оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому зображено дійсні факти, події й конкретних людей;
 - в) великий пісенно-розповідний (ліро-епічний) твір, переважно героїчного змісту;
 - г) короткий фольклорний або розповідний твір повчального характеру, орієнтований переважно на алегоричну форму доведення змісту.
2. Куди виїхав пан турецький на «роковий день Великдень» («Маруся Богуславка»)?
 - а) на ярмарок; б) в Богуслав; в) до губернатора; г) до мечеті.
3. Спів-плач Ярославни у творі «Слово про похід Ігорів» порівнюється з:
 - а) соловейком; б) жайворонком; в) зозулею; г) шумом вітру.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

4. Про яких князів згадується у «Слові про похід Ігорів»?
5. За що підлягала покаранню брати, герої народної думи «Буря на Чорному морі»?
6. Чим закінчується дума «Маруся Богуславка»?

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Дайте відповідь на одне з питань.

7. Обґрунтуйте, чому Маруся Богуславка відмовилася повернутися з невільникми додому.
8. Висловіть свої припущення стосовного того, як автор «Слова...» ставиться до князя Ігоря. Наведіть переконливі аргументи.

9. Як ви вважаєте, чому під час бурі брати залишилися живими («Буря на Чорному морі»)?

Високий рівень (за питання 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з поданих тем:

10. «Кобзарі — співці вільного життя».
 11. «Воїни-захисники рідної землі у “Слові...”».
 12. «Маруся Богуславка: зрадниця чи патріотка?» (за одноіменною думою).

II варіант

Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)

1. Сучасним виконавцем народних дум вважається:
 а) О. Вересай; б) Г. Гончаренко; в) *В. Нечема*; г) М. Кравченко.
 2. Про яку землю згадується у думі «Буря на Чорному морі»?
 а) Дніпровську; б) Кодацьку; в) Межигірську; г) *Габську*.
 3. Від якого ворога захищав князь Ігор землю Руську («Слово про похід Ігоря»)?
 а) Хазарів; б) печенігів; в) *половців*; г) варягів.

Середній рівень (За кожне питання — 1 бал)

4. Визначте негативні і позитивні риси характеру князя Ігоря («Слово про похід Ігорів»)
 5. Про що просить звільнених козаків Маруся, героїня народної думи «Маруся Богуславка»?
 6. Чому під час бурі загинув «чужий-чужениця» («Буря на Чорному морі»)?

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Дайте відповідь на одне з питань.

7. Доведіть, що Самійло Кішка — герой, який здатний пожертвувати власним життям заради волі рідного краю.
 8. Вмотивуйте, що було причиною невдалого походу князя Ігоря («Слово про похід Ігоря»)
 9. Чому, на ваш погляд, Ярославна, героїня твору «Слово про похід Ігоря», є узагальненням жінок землі Руської?

Високий рівень (за питання 0–4 бали)

Напишіть твір мініатюру на одну з поданих тем:

10. «Найстрашніше — це зрада Батьківщині, рідному народові» (за вивченими народними думами).
 11. «Моє ставлення до князя Ігоря, героя поеми «Слово про похід Ігоря».
 12. «...Бо хто матір забуває, Того Бог карає» (за народною думою «Буря на Чорному морі»).

III варіант**Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)**

1. Кого від себе брати, герої думи «Буря на Чорному морі», «стременими одпихали»?
а) Мати; б) сестру; в) батька; г) сусіда.
2. Хто є автором драми про Марусю Богуславку?
а) І. Нечуй-Левицький; б) М.Старицький; в) Б. Грінченко;
г) С. Воробкевич.
3. Князь, який протиставляється Ігорю («Слово про похід Ігорів»):
а) Всеволод; б) Ярослав; в) Святослав; г) Володимир.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

4. До яких сил природи звертається Ярославна по допомогу («Слово про похід Ігорів»)?
5. Назвіть відомих виконавців народних дум.
6. Що допомогло братам-грішникам залишитися живими («Буря на Чорному морі»)?

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Дайте відповідь на одне з питань.

7. Чим, на ваш погляд, була зумовлена буря на Чорному морі в одноіменній думі? Наведіть переконливі докази.
8. Дослідіть, яким чином «Слово про похід Ігорів» пов'язаний з усною народною творчістю.
9. Як ви вважаєте, чому в розвитку подій «Слова про похід Ігорів» природа відіграє важливу роль? Відповідь обґрунтуйте.

Високий рівень (за питання 0–4 бали)

Напишіть твір мініатюру на одну з поданих тем:

10. «Золоте слово Святослава — основна думка “Слова про похід Ігорів”».
11. «Любов до вітчизни — одна з найбільших людських чеснот» (за вивченими творами).
12. «Дума — жанр фольклору, який містить у собі дух епохи незламного покоління».

V. Підсумок уроку**VI. Домашнє завдання**

Підготувати міні-доповідь про епізоди з життя Т. Шевченка: вилуч з неволі, причини покарання царем, арешт, перебування в казематі, заслання; відповідати на запитання після ознайомлення поезії «Думи мої, думи мої...» Т. Шевченка.

СВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ (Т. ШЕВЧЕНКО, І. ФРАНКО, ЛЕСЯ УКРАЇНКА)

Урок № 20

Т. ШЕВЧЕНКО. «ДУМИ МОЇ, ДУМИ МОЇ»

Мета: поглибити знання школярів про життя і творчість Т. Шевченка, зокрема про його викуп з неволі, причини його покарання царем, арешт, перебування в казематі; заслання; проаналізувати програмову поезію письменника; розвивати вміння виразного читання, аналізу художнього тексту в контексті з біографією письменника, коментувати основні мотиви, ідеї його поезій; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття пошани, поваги до життя і творчості Т. Шевченка; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Т. Шевченка, міні-виставка книжок поета, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Літературний диктант «Всім відомий Т. Шевченко»

1. Місце народження Т. Шевченка. (*с. Моринці Звенигородського повіту Київської губернії*)
2. Соціальний стан Тараса у дитячі роки. (*Кріпак*)
3. Ім'я пана майбутнього письменника. (*Енгельгардт*)
4. Здібність поета в дитинстві. (*Малювати*)
5. Друзі, за допомогою яких Т. Шевченка було викуплено з кріпацтва. (*К. Брюллов, І. Сошенко, О. Венеціанов, В. Жуковський, Є. Гребінка*)
6. Сума викупу Тараса з кріпацтва. (*2 500 руб*)
7. Заклад, в якому навчався Тарас Григорович, отримавши «вільну». (*Академія мистецтв*)
8. Перша збірка поета. (*«Кобзар»*)

9. Назвіть відомих історичних осіб, яким Т. Шевченко присвятив свої твори. (*І. Трясило, І. Підкова...*)
10. Посібник, який написав письменник для початкового навчання. (*«Буквар южнорусский»*)
11. Композитор, який присвятив Т. Шевченку понад 80 композицій. (*М. Лисенко*)
12. Назва таємного антикріпосницького братства, у якому Тарас Григорович брав активну участь.
Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Тарас Григорович Шевченко — велика та невмируща слава українського народу. В його особі український народ ніби злив свої найкращі духовні сили й обрав його співцем своєї історичної слави і соціальної неволі, власних сподівань і прагнень. Під думи народні налаштував свою ліру Кобзар, тому й оживало в слові його все те, що таїлося в самій глибині серця. Із тим скарбом — словом свого найкращого сина — український народ і виходить до всіх людей землі.

І щоб глибше усвідомити ту велетенську роль, яку відіграла ця людина в житті нашого народу, перегорнемо ще одну сторінку його життя, переконаємося ще раз у тому, що Шевченко — велетень, філософ, сіяч — сіяч розумного, доброго, вічного. Сьогодні знову і знову відкриваємо все нового і нового Шевченка, Шевченка — Великого Кобзаря.

2. Життя і творчість Т. Г. Шевченка (матеріал для вчителя і учнів)

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО
(09 березня 1814р. — 10 березня 1861р.)

2.1. Родина поета, його дитинство.

Тарас Григорович народився в с. Моринцях Звенигородського повіту Київської губернії (тепер Черкаська область) у родині кріпаків Григорія і Катерини Шевченків. Батько Тарасів був не тільки добрим хліборобом, він ще й стельмахував та чумакував, до того ж умів читати й писати. Досить пророчим виявився батьків заповіт: «Синові моему Тарасові зі спадщини після мене нічого не треба. Він не буде людиною абиякою, з його вийде або щось дуже добре, або велике ледаще; для нього спадщина по мені... нічого не значитиме...».

У 1822 році батько віддав сина в науку до дяка, а наступного року померла мати Тараса.

Батько одружився вдруге з Терещенчиною, яка мала трьох своїх дітей. З того часу в родині почалися постійні сварки між батьком і мачухою, між дітьми.

Після смерті батька, мачуха вижила пасинка з батьківської оселі, і Тарас жив у Кирилівського дяка-п'яниці Петра Богорського.

2.2. Навчання і служба Тараса.

У 1829 р. Тарас став служником-козачком пана Енгельгардта, згодом переїхав з ним до Петербурга. У 1832 р. пан віддав Шевченка до живописних справ цехового майстра Ширяєва (здібності до малярства виявилися у Тараса дуже рано: ще змалку крейда й вуглинка були для нього неабиякою радістю, а прагнучи стати художником, побував у трьох церковних малярів. Поте жоден з них не виявив у хлопця таланту). Хоч від жорстокого маляра Тарасові не раз діставалося, але він терпів задля омріяного мистецтва. Хлопець чимало малював з натури.

2.3. Викуп поета з неволі.

Одного разу, перемальовуючи статуї в Літньому саду, Шевченко зустрів земляка — художника І. Сошенка, який познайомив його з видатними діячами російської й української культур (К. Брюлловим, В. Григоровичем, О. Венеціановим, В. Жуковським, Є. Гребінкою).

22 квітня 1838 спільними зусиллями згаданих митців за 2 500 руб був викуплений з кріпацтва. Цього ж року він став вільним слухачем Академії мистецтв, а згодом одним з найулюбленіших учнів видатного російського художника Брюллова. Юнак поглинав книги з мистецтва, всесвітньої історії, слухав лекції з анатомії, філології, зоології, часто бував у театрах і музеях.

2.4. Причини покарання царем Т. Шевченка, арешт письменника.

У 1846 р. Тарас Шевченко вирушив до України з метою там оселитися, знайшов роботу в Київській археографічній комісії та почав змальовувати й описувати історичні пам'ятки по всій Україні. Цього ж року в Києві поет познайомився з викладачем історії Київського університету, в майбутньому — видатним учнем-істориком, письменником та публіцистом М. Костомаровим, який загітував Шевченка вступити до таємничої політичної організації — Кирило-Мефодіївського братства, яке поширювало ідеї слов'янського єднання, маючи за мету утворення федерації вільних слов'янських народів. Основний програмовий документ організації — «Книга буття українського народу», написана Костомаровим. У ньому читаємо, що недалеко вже той час, коли в Україні всі люди будуть «вільні і рівні, і не мала б Україна над собою ні царя, ні пана, опріч Бога Єдиного, і, дивлячись на Україну, так би зробилось і в Польщі, і в інших слов'янських краях». У цій же книзі гостро затавровано Петра I та Катерину II, названо їх катами за те, що вони позбавили Україну волі.

2.5. Перебування Т. Шевченка в казематі.

5 квітня 1847 р. Шевченка було заарештовано і відправлено до Петербурга. Тут, у казематі, захований від усього світу, в брутальних допитах і нестерпного очікуванні вироку провів Тарас Григорович квітень і травень. Проте Шевченко звинувачували, головним чином, не в участі в Кирило-Мефодіївському братстві, а в написанні революційних творів. Найбільшу лють у високопоставлених жандармів викликала поема «Сон».

2.6. Заслання письменника-бунтаря.

Після закінчення слідства поет «за сочинение возмутительных и в высшей степени дерзких стихотворений», засланий до Оренбурзького окремого корпусу рядовим солдатом на 10 років без права писати й малювати. Заборона писати й малювати найбільше обурило Тараса: «Забрано найблагороднішу частину мого бідного існування!» Окрім того солдатчина для поета була гірше від тюрми, бо, ненависний був дух солдафонства, що чавунно печаттю лягав на живу душу. Тому Шевченко писав, ховаючись від унтерів та офіцерів, тікаючи від усього світу в степ, за вали, на берег моря. Писав ночами при світлі місяця на випадково знайдених шматках обгорткового паперу оцупком олівця, хтозна-як добутого.

У 1848 р. поета взяли художником у наукову експедицію під керівництвом гуманної людини О. Бутакова для вивчення й опису Аральського моря.

У 1850 р. Шевченка переведено до Новопетровського укріплення — на півострові Мангишлак. Тут, за розрахунком царських прислужників, поет повинен був загинути, якщо не від хвороб, то від нудьги та безнадії. На муштру Шевченко мусив ходити навіть хворим, а хворів він безперервно два роки — цингою та золотухою.

2.6. Звільнення Тараса Григоровича, його останні роки життя.

На початку 1857 р. друзі поета отримали царський дозвіл на його звільнення. У 1859 р. Шевченко отримав дозвіл повернутися в Україну. Але за революційну агітацію серед селян його знову заарештували і звеліли виїхати до Петербурга.

4 вересня 1860 р. Рада Академії мистецтв надала Шевченкові звання академіка-гравера. Цього ж року виходить нове видання «Кобзаря». Шевченко багато працює: пише вірші, створює нові гравюри, стежить за поширенням свого «Букваря», планує видання кількох підручників.

10 березня 1861 р. Тарас Григорович Шевченко помер.

Труну з тілом Великого Кобзаря несли студенти з церкви аж на Смоленське кладовище. «Були в нас на Україні великі воїни, великі правителі, а ти став вище за всіх їх, і сім'я рідна в тебе найбільша, зібралися до тебе усіх язиків люди, як діти до рідного батька», — сказав П. Куліш, звертаючись до померлого поета.

У травні цього ж року тіло Великого Кобзаря було перевезено в Україну й поховано на Чернечій горі біля Канева. Тут на одній з найвищих гір Дніпрових покоїтиметься прах його, і як на горі Голгофі, подібно хресту Господньому, стоятиме хрест, котрий буде видно і по той, і по сей бік нашого славного Дніпра. Після поховання люди довго не розходились, деякі залишилися й ночувати біля Тараса... Було це 22 травня. А 24 над домовиною почали насипати високу могилу — гору, яку пізніше названо Тарасовою.

3. Додаткова інформація про Великого Кобзаря

3.1. Спадщина Т. Г. Шевченка.

3.1.1. Літературна.

240 поезій з них — понад 20 поем, драма «Назар Стодоля», 20 повістей (до нас дійшли 9); щоденники; автобіографії, фрагменти двох незакінчених драм.

Оригінали більшості творів Шевченка зберігаються в Інституті літератури НАН України.

Твори Шевченка перекладені приблизно 100 мовами світу.

3.1.2. Мистецька. Шевченко-художник.

210 акварелей, передусім пейзажів; 150 портретів, з яких 43 — автопортрети; 27 офортів, з яких 6 — серії «Живописна Україна»; понад 230 олівцевих рисунків ландшафтів України; ескізи, етюди, начерки — на 360 сторінках рукописів та альбомів.

3.2. Цитатні висловлювання про видатного українського митця.

- Своєю мелодикою, ритмічною віртуозністю поезії Шевченка створюють авторові славу одного з наймузикальніших поетів світу. У своїй стихійній силі творця він, здається, не хотів знати ніяких законів, крім тих, що диктували йому його власна мистецька інтуїція, сила задуму, вогонь темпераменту (*О. Гончар*).
- Шевченка не без підстави називають революціонером художньої форми, вказуючи на те, як сміливо відходив він од літературних канонів... Вроджене чуття прекрасного, чуття гармонії підказувало художникові ті шляхи, щоб, незважаючи на притиски, ... нести людям своє свіже, вільне, справді розкріпачене слово (*О. Гончар*).
- Шевченко як поет — це був сам народ, що продовжував свою поетичну творчість. Шевченкова пісня була сама по собі народною піснею, яку міг заспівати тепер увесь народ, яка повинна була вилитись з народної душі відповідно до стану сучасної народної історії (*М. Костомаров*).
- Душа Шевченка до того ступеня насичена народністю, що всякий, навіть посторонній, запозичений мотив приймає в його поезії українську національну закраску.

- І не те важне, що вірш його складений з боку поетики, як і не те, що Шевченко йшов інтелектуально в перших рядах з мислителями свого часу, а надзвичайно важне те, що вірш його є пам'ятником органічної української культури, що він виростає з питомо національного ґрунту (*Є. Маланюк*).
- Органічність Шевченкового фольклоризму, мабуть, не знає собі рівних в історії світової літератури. Органічність продовження, розвитку закладених у народних піснях художніх можливостей — аж до творення нової якості (*М. Коцюбинський*).
- Геніальна творчість і життєвий шлях Т. Шевченка, що еволюціонував від кріпака до академіка, врешті, набагато більше — до речника етнонаціонального буття та консолідатора українського етносу, зробили його символом українства й одним із найпотужнішим чинників у формуванні українських державних інтересів (*М. Жулинський*).
- Муза у Шевченка жива, конкретно-відчутна, уявлена. Вона саме українська. Вона багатолика, мінлива і водночас стала у своїй життєдайності й святості (*В. Пахаренко*).
- Поезія Шевченка безперечно вкорінена в міфі, тобто в українській народній творчості. Поет трансформує цей міф, створюючи на його основі літературу (*Р. Харчук*).
- В гневe он как пророк, в смиреннии как апостол; его ласка переходит в молитву, его кротость — в подвиг любви и прощения; каждое чувство он доводит до пафоса и религиозен в каждом своем слове: иным и не может быть великий национальный поэт жрец и жертва своего народа, облагородивший, возвысивший, претворивший в красоту и святыню все, что создала его родина (*Корній Чуковський*).
- Кобзар віродив і повернув рідному народові Слово, пішов за це Слово на хрест, спокутуючи десятиліттям каторги, стражданням й смертю «первородний» гріх свого народу — гріх покори, безмовності, переверництва (*О. Кравчук*).
- Шевченко досяг унікальної позачасової співзвучності зі свідомими й несвідомими почуттями народу (*Г. Грабович*).
- Мистецька спадщина Шевченка, глибинно прочитана у зіставленні з літературою, може підняти завісу над рухом його творчого мислення (*І. Вериківська*).
- Мистецтво стало для Шевченка головним інструментом — раз і назавжди інтуїтивно обраного формою духовного і практичного освоєння дійсності, що відкривала перед ним найбільше можливостей на шляху до розуміння світобудови (*Л. Генералюк*).
- «Кобзар», ся маленька книжечка, відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла мов джерело чистої холодної води, зяянула

невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову (*І. Франко*).

- Шевченко прекрасно розумів, що таке збірка поезій, певні зусилля прикладав, щоб надати їй суцільності, умів подати першу поезію «Кобзаря» як ключ до нього (*М. Зеров*).
- Шевченкові ніколи не доводилося вигадувати, про що писати, розмірковувати над темами своїх віршів, бо належав до тих творців, які пропускають через своє серце стогін народу, які лишаються з ним до останніх хвилин життя (*О. Коваленко*).
- У своїх релігійних поглядах Шевченко йде за народною мораллю, в якій бере верх любов до ближнього, пошана до батька-матері, вшанування материнства, пошанівок рідного слова (*М. Федунь*).
- Сьогодні Україна, без перебільшення, постала на шевченківському моноліті духу, думки, слова (*М. Жулинський*).
- Шевченко — єдиний поет-художник в усій світовій культурі, який врятував націю від винародовлення в умовах колонізації (*М. Жулинський*).
- Шевченкові належить виняткова роль у формування української національної ідеології; надавши українській мові статусу мови літературної, він тим самим заклав основи модерної української літератури, а в широкому значенні — базу під українську національну ідентичність (*М. Жулинський*).

4. Ідейно-художній аналіз твору

Т. Шевченка «Думи мої, думи мої...»

4.1. Виразне читання поезії або прослуховування у запису.

4.2. Історія написання твору.

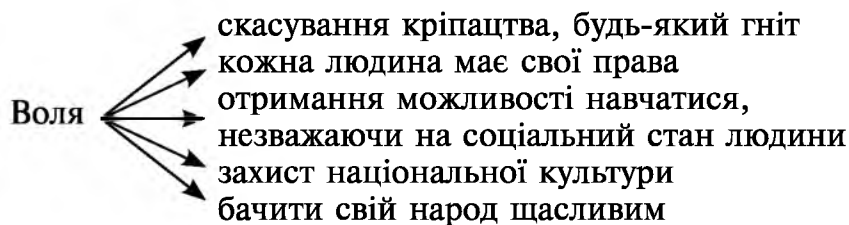
Після арешту Т. Шевченка за участь в Кирило-Мефодіївському товаристві, його ув'язнено в казематах Третього відділу. Незабаром було виголошено вирок — призначити солдатом в Оренбурзький окремих корпус.

З 1849 року стає рядовим в Орській фортеці, продовжує писати у «захалавні книжечки» (1847–1850). Солдатчина для поета була гірше від тюрми, бо ненависним був сам дух солдафонства, що чавунно печаттю лягав на живу душу. Тому Шевченко писав, ховаючись від унтерів та офіцерів, тікаючи від усього світу в степ, за вали, на берег моря.

Поезія Тараса Григоровича «Думи мої, думи мої...» і була написана у 1847 році під час його перебування в Орській кріпості. У цій поезії автор вболіває за важку долю, злиденне життя кріпаків, їхнє безправне становище, пригніченість України.

4.3. *Тема:* звернення Т. Шевченка до своїх дум із сподіванням і вірою у вільне життя співвітчизників.

- 4.4. *Ідея*: тільки впевненість у щасливе життя, наполегливість допоможе змінити соціальний устрій; засудження слабкості, поневірянь, байдужості, що роблять людину рабом.
- 4.5. *Основна думка*: думка про нещасливу долю свого народу не залишає поета протягом усього часу перебування на солдатчині.
- 4.6. *Жанр*: громадянська лірика.
- 4.7. Опрацювання змісту поезії. Бесіда за питаннями:
- Чому Т. Шевченко перебував в Орській кріпості?
 - Що змусило письменника написати поезію «Думи мої, думи мої...»?
 - Через що поет звертається до своїх думок?
 - Що хвилює Т. Шевченка?
 - Про яку «лиху годину» згадує автор твору?
 - Чому Тарас Григорович свої думки називає голуб'ятами?
 - Через що поет заздрить киргизам?
 - Як ви розумієте вираз «бути вільним»?
 - Який настрій у поета можна дослідити впродовж цієї поезії? Про що це свідчить?
- 4.8. Художні особливості твору.
- Звертання: «думи мої», «мої голуб'ята», «мої любі».
 - *Епітети*: «думи мої єдині», «лиха година», «тихими речами».
 - *Порівняння*: «привітаю, як діток».
- 4.9. Складіть інформаційне гроно: «Що означає воля для Т. Шевченка?»

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Свої думи Т. Шевченко називає:
 - а) важливими; б) серйозними; в) хвилюючими; г) *єдиними*.
2. Звертаюсь до своїх дум, поет у творі просить їх:
 - а) *не кидати його*; б) принести щастя простому люду;
 - в) розвеселити тих, хто засмучений;
 - г) захистити Бога від покарання панського.
3. Годину, в якій живе Т. Шевченко, він називає:
 - а) відповідальною; б) *лихою*; в) щасливою; г) темною.
4. Автор поезії бажає, щоб його думи до нього:
 - а) повсякчас озивалися; б) мали прихильність;
 - в) *прилітали*; г) ставилися з великою шанобою і повагою.

5. Річка, яка згадується у цьому творі:
 - а) Дунай; б) Каяла; в) Ворскла; г) *Дніпро*.
6. Зі своїми думами Т. Шевченко хоче погуляти:
 - а) у *степу широкому*; б) вздовж річки; в) по Україні;
 - г) неподалік від Аральського моря.
7. Кого у творі названо убогими?
 - а) Українців; б) кобзарів; в) *киргизів*; г) моряків Аралу.
8. Убогі, голі перебувають на волі і ще:
 - а) обробляють ниву; б) борються з несправедливістю;
 - в) намагаються довести свою значимість; г) *моляться Богу*.
9. Свої думи автор прагне привітати, як:
 - а) великих гостей; б) *діток*; в) миттєве щастя; г) добру прикмету.
10. Зі своїми думами Т. Шевченко хоче:
 - а) залишитися вільним; б) здобути незалежність України;
 - в) *заплакати*; г) померти.
11. В якому році написана поезія Т. Шевченка «Думи мої, думи мої...»?
 - а) 1845; б) 1820; в) *1847*; г) 1807.
12. Жанр поезії Тараса Григоровича «Думи мої...»:
 - а) інтимна; б) пейзажна; в) *громадянська*; г) філософська.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому Т. Шевченко хоче заплакати зі своїми думами? Чи є це свідченням слабкості поета? Відповідь вмотивуйте.
2. Доведіть, що поезія «Думи мої, думи мої» письменника має безпосередній зв'язок з життям письменника. Свої міркування аргументуйте.
3. Поет, характеризуючи свої думки, називає сизокрилами:
 - а) соколятами; б) орлятами; в) чаєнятами; г) *голуб'ятами*.

Картка № 2

1. Дослідіть, що змусило Т. Шевченка написати твір «Думи мої, думи мої». Наведіть переконливі факти з життя поета.
2. Як письменник ставиться до своїх дум? Чи є це тим, що поет надто себе любить і поважає? Відповідь вмотивуйте.
3. «Думи мої, думи мої» Т. Шевченко написав в:
 - а) *Орській кріпості*; б) Переяславі; в) казематі; г) Петербурзі.

Картка № 3

1. Чому, на ваш погляд, Т. Шевченко має великі сподівання на свої думи? Чим це пояснити? Свої міркування доведіть, зважаючи на фактичний матеріал з життя поета.

2. Як ви вважаєте, твір Т. Шевченка «Думи мої, думи мої» — це свідчення пасивності поета, його відмова від подальшої боротьби з гнітом, самодержавством? Відповідь обґрунтуйте.
3. Річку, яку Т. Шевченко згадує у вірші, він називає:
а) убогою; б) *широкою*; в) каламутною; г) чарівною.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять поезію Т. Шевченка «Думи мої, думи мої», підготувати ідейно-художній аналіз твору поета «Ой три шляхи широкії».

Урок № 21

Т. ШЕВЧЕНКО. «ОЙ ТРИ ШЛЯХИ ШИРОКІЇ»

Мета: проаналізувати ідейно-художній зміст програмової поезії в контексті біографії письменника; визначити мотиви її написання; розвивати вміння виразно і вдумливо читати твір поета, коментувати основні ідеї, художні засоби поезії, висловлювати власні міркування, спостереження, робити висновки; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати в учнів любов до творчості Великого Кобзаря, усвідомлювати громадянські позиції людини як одного із проявів духовності.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Т. Шевченка, малюнки митця, фотоматеріали про письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Опитування учнів щодо вивчення напам'ять поезії Т. Шевченка «Думи мої, думи мої». Визначення найкращих виконавців цієї поезії.

III. Актуалізація опорних знань

1. Міні-дискусія за питаннями

- Чому, на ваш погляд, Т. Шевченко — найулюбленіший учень К. Брюллова?

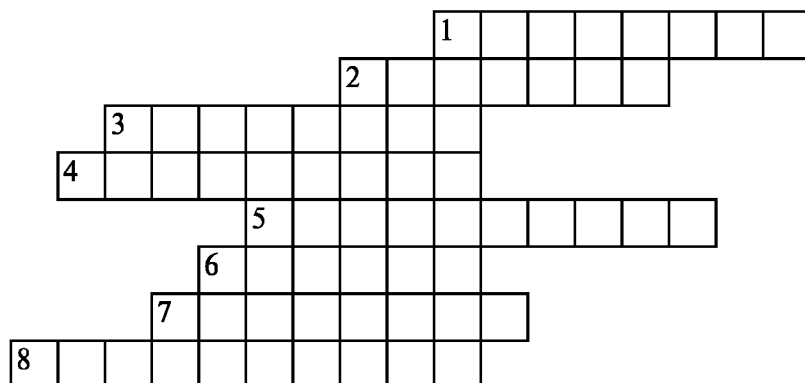
- На підставі чого І. Франко, на вашу думку, поезію Т. Шевченка називає джерелом чистої холодної води.

2. Конкурс-гра «Сторінками життя Т. Шевченка»

2.1. Підготовчий етап. Клас розподіляється на дві команди. Обираються капітани у конкурсі-грі (проводиться жеребкування)

Завдання конкурсу-гри: розгадати кросворд впродовж 5–7 хвилин.

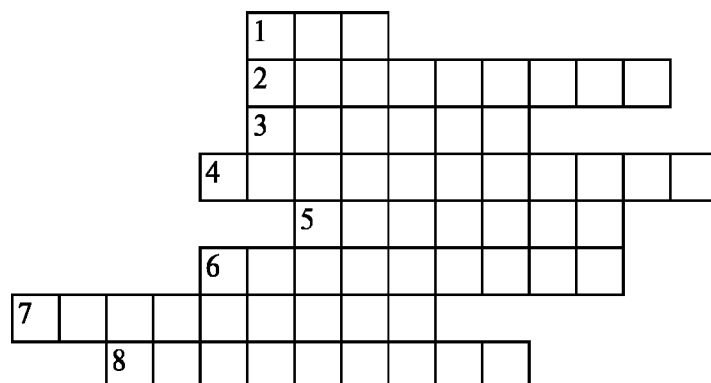
2.1.1. Кросворд для першої команди.

По вертикалі: 1. Ім'я батька поета. (*Григорій*)

По горизонталі: 1. Видатний український діяч мистецтва, з яким І. Сошенко познайомив Т. Шевченка. (*Є. Гребінка*) **2.** Село, де народився майбутній поет. (*Моринці*) **3.** Під час перебування в Оренбурзі Т. Шевченку було заборонено писати і... (*Малювати*) **4.** Місто, де навчався письменник. (*Петербург*) **5.** Видатний учений-історик, який запропонував Тарасу Григоровичу вступити до Кирило-Мефодіївського товариства. (*Костомаров*) **6.** Збірка поета. («*Кобзар*») **7.** Заклад, у якому Тарас Григорович здобув вищу освіту. (*Академія*) **8.** Прізвище видатного російського митця, портрет якого було розіграно в лотерею для викупу Тараса Шевченка з кріпацтва. (*Жуковський*)

2.1.2. Кросворд для другої команди.

По вертикалі: 1. Ім'я матері поета. (*Катерина*)

По горизонталі: 1. Перший учитель Тараса. (*Дяк*) **2.** Море, в наукову експедицію до якого було запрошено Т. Шевченка. (*Аральське*) **3.** Сад, де познайомився Тарас з І. Сошенком. (*Літній*) **4.** Прізвище пана, у якого Тарас служив козачком. (*Енгельгардт*) **5.** 4 вересня 1860 р. Рада Академії мистецтв надала

Шевченкові звання академіка-... (*гравера*). 6. Своєю батьківщиною письменник називав село, де він народився, тобто... (*Кирилівку*) 7. Назва книжки з поезіями, яку приховував поет, перебуваючи на засланні. (*Захляєвна*) 8. Здібності, які виявилися у Тараса дуже рано. (*Малювання*)

2.2. Закінчення конкурсу-гри. Підбиття підсумків.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

V. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Є в історії світової культури особистості, чия велич визначається не тільки їх літературною спадщиною, а й всією сукупністю їхньої людської творчості та громадської діяльності, самою символічністю їхнього буття, яке прориває грані епох і завойовує безсмертя.

Сила впливу таких письменників, які стали не просто свідками, учасниками й літописцями історії, а й її творцями та героями, настільки велика, що її відчують навіть люди, не досить обізнані з тією творчістю, бо для них існує вже сам життєвий, людський приклад таких письменників.

Новою ерою української літератури можна вважати творчість Т. Г. Шевченка. Він подивився очима селянина-кріпака на Україну, на Російську імперію. І цей погляд був шокуючим і справедливим. Уперше в літературі російської імперії панівним класам розказали всю правду: вони кайданами висять на руках країни, вони гальмують розвиток країни, вони є головним нещастям країни.

2. Ідейно-художній аналіз поезії

Т. Шевченка «Ой три шляхи широкії»

2.1. Історія написання.

Скільки хлопців залишали рідні домівки і вимушені були йти в солдати або на війну, яка розпалювалася в інтересах самодержавства. Скільки їх, вірних синів України, вже не поверталися додому, в якщо і приходили, то посивілими, згорбленими, хворими дідами!

Т. Шевченко сам був солдатом і тому знав всі труднощі цієї служби. Як важко і боляче розставалися молоді хлопці з родинами, не знаючи про те, що, можливо, вони і не повернуться до своїх родин.

Цей життєвий факт і покладений в основу цієї поезії письменника.

2.2. *Тема:* відтворення трагічного становища життя на Україні, пов'язаного з тогочасним суспільним ладом.

2.3. *Ідея:* засудження влади, яка руйнує щастя українців, чинить перешкоди повноцінному їх життю.

2.4. Основна думка: немає радості, щастя в українських оселях, бо народ позбавлений волі.

2.5. Жанр: громадянська лірика, зв'язок поезії з усною народною творчістю.

2.6. Композиція.

Експозиція: брати розійшлися з України на чужину.

Зав'язка: рідні брати насаджують дерева, кущ калини як обереги на випадок лиха, нещастя.

Кульмінація: страждання матері, сестри, діточок, коханої, внаслідок цього висихають насажені ними явори, ясени, тополя, калина.

Розв'язка: Не вертаються три брати, По світу блукають. А три шляхи широкії Терном заростають.

2.7. Обговорення змісту поезії. Бесіда за питаннями:

- Чому шляхи у творі названо широкими?
- З чим пов'язано те, що брати вимушені були йти кожний своїм шляхом з України на чужину?
- Кого залишили брати у рідному краї? (*Покинули стару матір. Той жінку покинув, А той сестру. А найменший — Молоду дівчину*)
- Що посадили рідні на згадку про своїх любих? (*Посадила стара мати Три ясени в полі, А невістка посадила Високу тополю. Три явори посадила Сестра при долині... А дівчина заручена — Червону калину*)
- Які образи-символи можна дослідити у творі?
- Про що свідчить, що дерева, калина поступово почали всихати?
- Як в родині сприймалося те, що брати не повертались?
- Як на ваш погляд, якою могла бути причина того, що рідні не дочекалися братів?
- У чому полягає трагізм даної поезії? Свою думку доведіть, посилаючись на зміст твору? (*Плаче жінка з діточками В нетопленій хаті. Сестра плаче, йде шукати Братів на чужину... А дівчину заручену Кладуть в домовину*)
- Що мав на увазі Шевченко, зазначаючи: «А три шляхи широкії терном заростають»?
- Чи можна, на ваш погляд, цю поезію вважати за казку? Відповідь вмотивуйте.
- Яке значення у творі має магічне число три («Три шляхи», «три ясени», «три явори», «три брати»)?

2.8. Гра «Мікрофон»: «Яким ти уявляєш свій життєвий шлях?»

2.9. Художні особливості поезії.

- *Метафори:* «шляхи зійшлися», «калина зов'яла», «шляхи терном заростають»
- *Епітети:* «шлях широкий»

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Три шляхи широкії у творі:
 - а) переплелися між собою; б) розбіглися хто-куди;
 - в) *докупи зійшлися*; г) символізують щасливу долю народу.
 2. Вирушивши у дорогу, брати покинули:
 - а) жінок; б) *стару матір*; в) кохання; г) сестру.
 3. Найменший брат розлучився з:
 - а) *молодою дівчиною*; б) рідною оселею; в) старим батьком;
 - г) дитиною.
 4. Три ясені в полі були посаджені:
 - а) *матір'ю*; б) коханою; в) братами; г) діточками.
 5. Невістка посадила:
 - а) калину; б) вербу; в) березу; г) *тополю*.
 6. Три явори сестра посадила:
 - а) біля річки; б) навколо хати; в) *при долині*;
 - г) вздовж шляху широкого.
 7. Червоною калиною можна милуватися завдяки:
 - а) доньці старшого брата; б) синам середнього брата;
 - в) батькові братів; г) *зарученій дівчині*.
 8. Які дерева не прийнялися після того, як брати пішли з України на чужину?
 - а) Клені; б) *ясени*; в) дуби; г) яблуні.
 9. Шукати братів на чужину, плачучи, йде:
 - а) мати; б) *сестра*; в) батько; г) доля людська.
 10. Наприкінці твору три шляхи широкії:
 - а) змиті дощами; б) *терном заростають*;
 - в) тужать за братами;
 - г) розруйновані і сльозами народними політі.
 11. За братами плачуть їхні рідні:
 - а) стоячи біля широкого шляху; б) сидячи на лаві біля калини;
 - в) припадаючи до ікони; г) *в нетопленій хаті*.
 12. Через страждання, викликані перебуванням братів на чужині «кладуть в домовину»:
 - а) діточок; б) матір; в) *заручену дівчину*; г) сестру.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як ви вважаєте, чи можна цей вірш пов'язати з творами усної народної творчості, зокрема казкою. Свої міркування обґрунтуйте.

2. Дослідіть, яким настроєм перейнята ця поезія. Власні спостереження узагальніть, наводячи переконливі приклади з твору.
3. Дерево, яке не згадується в поезії:
 - а) ясен; б) тополя; в) дуб; г) явір.

Картка № 2

1. Вмотивуйте, чи можна вірш «Ой, три шляхи широкії» вважати картиною народного життя? Наведіть переконливі аргументи.
2. Яке значення, на ваш погляд, мають українські дерева-символи в творі? В чому доречність їх застосування для сприйняття смислу поезії?
3. Не вертаються три брати додому, бо:
 - а) *по світу блукають*; б) шукають щасливої долі;
 - в) вони загинули під час військового походу;
 - г) мають захищати рідний край від чужинців.

Картка № 3

1. Чи є, на ваш погляд, символічними у творі три шляхи? Свої міркування обміркуйте?
2. З якою метою у вірші Т. Шевченко використовує магічне число три? Відповідь аргументуйте.
3. Яке словосполучення не згадується в поезії?
 - а) Три життя; б) три ясени; в) три брати; г) три явори.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Опрацювати ідейно-художній зміст поезії «Мені однаково, чи буду».

Урок № 22

Т. Г. ШЕВЧЕНКО. «МЕНІ ОДНАКОВО, ЧИ БУДУ» (З ЦИКЛУ «В КАЗЕМАТІ»). ПОНЯТТЯ ПРО ФІЛОСОФСЬКУ ЛІРИКУ, СИЛАБО-ТОНІЧНЕ ВІРШУВАННЯ

Мета: опрацювання ідейно-художнього змісту програмової поезії, яка належить до циклу «В казематі», ознайомити школярів з поняттями про філософську лірику та силабо-тонічне віршування; розвивати культуру зв'язного мовлення пам'ять, логічне мислення, увагу, спостережливість, уміння коментувати основні мотиви, ідеї поезії Т. Шевченка, висловлювати власні міркування; виховувати

любов до рідного краю, народу; співчуття до простих, знедолених селян-кріпаків; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Т. Шевченка, його збірка «Кобзар», дидактичний матеріал (тестові завдання, картка).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Експрес-опитування (технологія «Незакінчене речення»)

- «Він не буде людиною абиякою, з його вийде або щось дуже добре, або велике ледащо; для нього спадщина по мені... нічого не значитиме...», — так Т. Шевченко охарактеризував... (*Його батько*)
- Тарас Григорович дуже часто називав своєю батьківщиною село. (*Кирилівку*)
- Якого року батько віддав Тарасика в науку до дяка? (*1822*)
- Посада, на якій перебував майбутній поет у пана Енгельгардта? (*Служник-казачок*)
- Здібності, що були виявлені у Тараса Шевченка ще з дитинства? (*До малярства*).
- Земляк-художник, який познайомив Тараса Григоровича з видатними діячами російської й української культур. (*І. Сошенко*)
- Спільними зусиллями митців... Шевченко був викуплений з кріпацтва. (*К. Брюлова, В. Григоровича, О. Венеціанова, В. Жуковського, Є. Гребінки*)
- У 1840 р. Т. Шевченко надрукував поетичну збірку.. («*Кобзар*»)
- М. Костомаров заігував Тараса Григоровича вступити до таємної політичної організації — ... (*Кирило-Мефодіївського братства*)
- Серія картин, які видав Т. Шевченко на власні кошти після вершення навчання в Академії... («*Живописна Україна*»)
- Поета взяли художником у наукову експедицію для вивчення й опису... (*Аральського моря*)
- Рада... надала Шевченкові звання... (*Академії мистецтв, академіка — гравера*)

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Міні-дискусія (метод «Прес»)

Вмотивуйте, аргументуйте або спростуйте тезу «Дитинство Т. Г. Шевченка було щасливим».

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Твори геніальних поетів ніколи не бувають прочитані до кінця. Що більше пізнаєш справжнього Шевченка, то більше в його творах знаходиш незвіданого. Його феномен залишається до кінця не пізнаним. А чари його слова, мені здається, не будуть розгадані ніколи. Такою самою мірою, як і загадка його генія, хвилює нас його життєвий шлях і творчість.

Т. Шевченко силою свого поетичного слова, силою своєї безмежної любові до рідного народу, до України намагався пробити мури людської байдужості, панської обмеженості. До таких творів поета належить вірш «Мені однаково, чи буду...».

2. Ідейно-художній аналіз поезії Т. Шевченка

«Мені однаково, чи буду...»

2.1. Виразне читання вірша.

2.2. Історія написання поезії.

Чим уважніше вчитуєшся у Шевченкову поезію «Мені однаково, чи буду...», тим виразніше вимальовується перед нами постать поета як національного пророка. Участь у роботі Кирило-Мефодіївського братства дозволила йому простежити пошвавлення національного руху в Україні. Поет розумів, що це тільки початок поступового накопичення визвольної енергії народу. Тому не дивно, що грубе придушення національного руху, розгром таємного товариства спричинили появу вірша «Мені однаково, чи буду...». Дана поезія написана під час перебування письменника в казематі у 1847 р.

2.3. Тема: відтворення почуття громадянської мужності, духовної стійкості і незламності, відданості Батьківщині й народові, роздум поета над важкою долею власного рідного краю.

2.4. Ідея: віра письменника у неминучість повалення царського гніту, відродження України.

2.5. Основна думка: Т. Шевченко не байдужий до страждань українців, до їх майбутнього; осмислення своєї недолі як частки страждань уярмленого народу.

2.6. Жанр: філософська лірика з патріотичним пафосом.

2.7. Композиція.

Вірш можна поділити на дві частини: 18 рядків — перша частина, 5 рядків — друга.

Побудований твір на протиставленні, функцією зв'язку й протиставлення між частинами наділений сполучник та.

2.8. Зміст поезій.

Сумна доля чекає ліричного героя. Він скоріш за все засуджений на висилання до Сибіру. Але особисті страждання страждання не лякають його. Митцеві не страшно й бути забутим людьми. Трагічне його невільницьке і сирітське минуле привчили його до страждань і забуття. Сумна доля чекає в'язня: все, що задумав написати, згине разом із ним. Герой вважає, що зроблено дуже мало для славної України; щоб залишитися у пам'яті народній, слід зробити більше. Не будуть нащадки згадувати у молитвах, але й це не головне. А головне, що трагічна доля чекає Україну. Її грабують безжальні пани, вони душать її волю, її намагання стати щасливою. Як справжній патріот саме через це найбільш карається поет.

У творі ми бачимо, як невідступно мучила Шевченка думка про загрозу відродженню України, якщо російські самодержці присплять національну свідомість українців і викоринять з їхньої свідомості бодай натяки на можливість існування самостійної української держави:

Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять.

Ось що для Шевченка є головним, а не любов і слава серед співвітчизників! Він без болю зізнається:

Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.

Але дуже важко повірити у його байдужість щодо причетності до рідної України: «Мені однаково, чи буду я жить в Україні, чи ні». Для поета рідна земля була святою, він так щиро її любив! Але його життєвий шлях несе на собі відбиток довгого перебування у кріпацькій неволі: «На нашій — не своїй землі». Та перед цими рядками є й інші: «На нашій славіній Україні». З одного боку, Україна славна і наша, а з іншого — все таки, «не своя», бо невільна, сама собі не належить. Саме в цьому парадоксі й міститься геніальна тема твору: вражаюче глибоке відображення трагізму людини, яка так багато зробила для своєї Батьківщини, але наразі відчула, що через певні обставини від її праці може не залишитися й «малого сліду».

Умисне лукавить поет і тоді, коли пише, що «малого сліду не полише на Україні і що його «не пом'яне батько з сином». Ці запевнення поета про власну байдужість до того, чи буде він жити в Україні, чи ні, чи згадуватимуть його на рідній землі, чи не згадуватимуть,— все це для того, щоб наголосити: Шевченкові, звісно, не однаково. Вісімнадцять рядків вірша напружено готують нас до важливості останніх п'яти рядків:

Та не однаково мені,
 Як Україну злії люде
 Присплять, лукаві, і в огні
 Її, окрадену збудять...
 Ох, не однаково мені.

У цих рядках Кобзар надзвичайно точно передбачив головну проблему української нації, що, мов меч, висить над нею вже кілька століть і стала чи не найзлободеннішою проблемою сьогодення: окраденість у час її оновлення та відродження. Тому з повним правом можна вважати поезію «Мені однаково, чи буду...» зверненням-попередженням сучасному поколінню українців.

2.9. Опрацювання ідейного змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Яким настроєм пройнята поезія?
- Над чим Т. Шевченко розмірковував у творі?
- Про що свідчить початок вірша?
- Чому поет хвилюється за долю України?
- Через що Т. Шевченку байдуже стосовно до того, чи будуть про нього згадувати, чи забудуть?
- Про що поет згадує, живучи у неволі?
- Яким чином дана поезія пов'язана з життям письменника?
- Як Т. Шевченко характеризує Україну? (*На нашій славій Україні, На нашій — не своїй землі*)
- Що таке молитва? Чому Т. Шевченко хоче, щоб молодь не забувала тих, хто загинув заради волі, щасливого життя на Україні, і молилася за неї?
- Що свідчить про небайдуже ставлення поета щодо подальшої долі рідного краю?
- Хто і як окрав рідну землю? Як їх називає письменник.
- Чим закінчується поезія? Яким чином змінюється настрій ліричного героя?
- До чого закликає письменник у цій поезії?
- Чи виконав наш народ заповіт Т. Шевченка? Відповідь вмотивуйте.
- Чим схвилювала вас дана поезія?

3.10. Завдання. Застосовуючи фактичний матеріал поезій, заповніть таблицю:

Т. Шевченку	
байдуже	не однаково
Чи буде жити на Україні, Чи хто згадує про нього, чи забуде, Чи буде син молитись за Україну, В неволі, плачучи, умре	Як Україну злії люди присплять, Лукаві присплять рідній край, В огні Україну, окрадену, збудять, Чи буде молитися син за долю рідного краю

3. Теорія літератури

3.1. Види ліричних творів.

Залежно від змісту ліричні твори умовно поділяються на такі види: громадянська, філософська, пейзажна та інтимна лірика:

- а) громадянська лірика — поезія, в якій виражені думки і почуття, викликані суспільно-політичними тогочасними явищами;
- б) інтимна, або особиста, лірика — твір, де настрої поета викликані його спогадами про рідний край;
- в) пейзажна лірика — твір, в якому передані настрої ліричного героя, викликані спогляданнями природи;
- г) філософська лірика — поезія, в якій виражаються думки і почуття, викликані складними роздумами над проблемами буття.

3.2. Силабо-томічна система (від гр. *sillabe* — склад, *tonos* — наголос) — система віршування, яка визначається кількістю складів, числом наголосів та їх розміщенням у віршованому рядку.

3.2.1. Рима (від гр. *rhythmos* — співмірність) — повтор звуків, які пов'язують закінчення двох або більше рядків (наприклад, «грози — морози», «гірлянди — троянди» тощо) співзвучність у кінці рядків, композиційно-звуковий повтор у кінці двох або кількох рядків.

Основною особливістю віршованих творів, що відрізняє їх від прозових, є ритмічність, або віршовий ритм, який досягається правильним чергуванням наголошених і ненаголошених складів, а також співзвучним закінченням рядків (римою) завдяки цьому ритмічно організована мова стає мелодійною, емоційною й виразнішою. Ритмічну будову окремого вірша або віршів того чи іншого поета називають *ритмікою*, або *ритмомелодикою*.

Важливу роль у створенні віршового ритму відіграє рима. За місцем наголосів у словах, що римуються, розрізняють рими:

- чоловічі (наголос на останньому складі: на чужині — мені);
- жіночі (наголос на передостанньому складі: могилі — милій);
- дактилічні (наголос на третьому складі з кінця ясенький — тихесенький);
- внутрішнє римування (*в середині рядка: поховайте та вставайте*).

3.2.2. За характером розташування рим у віршованому творі виділяють:

- суміжні римуються перший і другий рядок та третій з четвертим (аабб);
- перехресне римування, коли перший рядок римується з третім, а другий — з четвертим (абаб);
- кільцеве римування: римуються перший рядок з четвертим, а другий — з третім (абба).

3.2.3. Наголошені і ненаголошені склади у віршах розподіляються по-різному. Наголоси здебільшого падають на один з двох або з трьох складів. Тому кожний рядок вірша можна поділити на стопи.

Стопа — це повторювана у вірші група складів, до якої входять один наголошений склад і один або два ненаголошені. Стопи бувають двоскладові і трискладові.

Двоскладові стопи:

Хорей — з наголосом на першому складі (⊥ ∪)

Ямб — з наголосом на другому складі (∪ ⊥).

Трискладові:

Анапест — з наголосом на останньому (∪ ∪ ⊥).

Амфібрахій — з наголосом на другому складі — наголошений серед ненаголошених — у стопі (∪ ⊥ ∪).

Дактиль — з наголосом на першому складі (⊥ ∪ ∪).

Залежно від характеру стоп та їх кількості в рядку визначається віршовий розмір того чи іншого твору.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Опрацювання тестових завдань

1. Поетові байдуже, де він:
 - а) *буде жити*; б) зможе оселитися; в) перебуватиме в ув'язненні; г) писатиме власні твори.
2. Розмірковуючи над власною долею, Т. Шевченку «однаковісінько», чи його:
 - а) шануватимуть в суспільстві; б) *хто згадає або забуде*;
 - в) вважатимуть за революціонера; г) твори будуть мати популярність.
3. Поет виріс у неволі:
 - а) на Аралі; б) в Петербурзі; в) *між чужими*;
 - г) про що він говорить з неабиякою гордістю.
4. Помираючи, Т. Шевченко прагне все:
 - а) *із собою забрати*; б) залишити у спадок рідному народові;
 - в) своє майно знищити; г) ним написане вивезти за кордон.
5. Україну поет називає:
 - а) приниженою; б) щасливою; в) знесиленою; г) *славною*;
6. Т. Шевченко хотів, щоб батько з сином:
 - а) *молились за Вкраїну*; б) захищали рідний край від ворогів;
 - в) оберігали традиції українців; г) допомагали знедоленим.
7. Поетові не байдуже, як Україну «присплять люди»:
 - а) ледачі; б) незграбні; в) *злі*; г) хитрі та улесливі.
8. Рядок, яким закінчується поезія:
 - а) «Мені однаково, чи буду»; б) «Однаковісінько мені»;
 - в) «Та не однаково мені»; г) «*Ох, не однаково мені*».
9. Про кого поет у творі зазначає: «його замучили колись»?
 - а) *Самого себе*; б) одного з видатних історичних осіб;
 - в) борця за щасливе життя; г) в'язня Сибіру.

10. За жанровою спрямованістю «Мені однаково, чи буду» Т. Шевченка — лірика:
 - а) філософська; б) пейзажна; в) інтимна; г) *громадянська*.
11. Особливість римування у творі «Мені однаково, чи буду»:
 - а) *вільне*; б) перехресне; в) кільцеве; г) суміжне.
12. Осмислюючи зміст поезії «Мені однаково, чи буду», з повним правом її можна вважати:
 - а) дипломатичною угодою з майбутнім; б) ораторською промовою; в) полілогом; г) *зверненням-попередженням*.

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Що мав на увазі Т. Шевченко, зазначаючи у творі: «На нашій — не своїй землі»? Своє міркування обґрунтуйте.
2. Яким чином, на вашу думку, дана поезія пов'язана з біографією письменника? Наведіть переконливі приклади.
3. Твір «Мені однаково, чи буду» поет пише під час свого перебування:
 - а) у Петербурзі; б) на службі у пана Енгельгарда; в) *в казематах*;
 - г) на солдатчині.

Картка № 2

1. Дослідіть, чому поет називає Україну славною? Чи пишається він, на ваш погляд, її історичним минулим? Відповідь вмотивуйте.
2. Що зумовило поета під час перебування в казематі написати даний твір? Чи було це закономірним? Особисту думку аргументуйте.
3. Поезія «Мені однаково, чи буду» Т. Шевченко написана у:
 - а) 1951 р.; б) *1947 р.*; в) 1899 р.; г) 1927 р.

Картка № 3

1. Доведіть, що Т. Шевченко не був байдужим до важкого становища, життя народу на Україні? Відповідаючи, наведіть переконливі факти з біографії письменника та історії.
2. Як ви вважаєте, яким чином поет свою долю пов'язує зі стражданнями уявленого народу? Своє міркування обґрунтуйте.
3. Люди, які Україну «присплять», у творі названі:
 - а) лихими; б) *лукавими*; в) жорстокими; г) щирими.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Ідейно-художній аналіз поезії Т. Шевченка «Минають дні, минають ночі».

Урок № 23**Т. ШЕВЧЕНКО. «МИНАЮТЬ ДНІ, МИНАЮТЬ НОЧІ»**

Мета: поглибити знання про творчу діяльність великого митця, зосереджуючи увагу на ідейно-художньому аналізі поезії «Минають дні, минають ночі», пов'язати даний твір з життям Т. Шевченка; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, логічне мислення, вміння грамотно висловлювати власні міркування, почуття, спостереження; коментувати основні мотиви, ідею поезії, формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття любові, пошани до творчості Кобзаря, народної культури, традицій, прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння знань і формуння вмінь.

Обладнання: портрет Т. Шевченка, тексти творів письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань.****Літературна вікторина «Пізнай поезію Т. Шевченка»**

Вже не три дні, не три ночі
Б'ється наш Трясило
Од Лимана до Трубайла
Трупом поле крилось.

(«Тарасова ніч»)

Сидить козак на тім боці,
Грає синє море.
Думав, доля зустрінеться —
Спіткалося горе.

(«Думка»)

Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо! Може серце
Хоч трохи спочине.

(«Іван Підкова»)

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої...
Коли доброї жаль, боже,
То дай злої, злої!

(«Минають дня, минають ночі»)

Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкії
Терном заростають.

(«Ой три шляхи широкії»)

Прилітайте ж, мої любі,
Тихими речами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

(«Думи мої, думи мої»)

Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

(«Мені однаково, чи буду»)

І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: «Молись.
Молись, сину, за Вкраїну
Його залучили колись.

(«Мені однаково, чи буду»)

Покинули стару матір.
Той жінку покинув,
А той сестру. А найменший —
Молоду дівчину.
(«Ой три шляхи широкії»)

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
(«Заповіт»)

Не дай спати ходячому,
Серцем замирати
І гнилою колодою
По світу валятись.
(«Минають дні, минають ночі»)

Прилітайте, сизокрилі
Мої голуб'ята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти.
(«Думи мої, думи мої»)

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Оголошення теми уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Засвоєння знань і формування вмінь

1. Вступне слово вчителя

Т. Шевченко силою свого поетичного слова, силою своєї безмежної любові до рідного народу, до України намагався пробити мури людської байдужості, панської обмеженості. Поет все знав, все відчував: як жив народ, про що він думав, постійно шукаючи шляхів до кращого майбутнього.

Роздумуючи над минулим і майбутнім свого народу, Т. Шевченко неодноразово порушує питання: а для чого живе людина, в чому суть людського життя? Як боляче було дивитись поетові на підневільне тяжке життя свого народу, але ще гірше було бачити його покірність. Поет прагне розбудити свій народ від важкого сну, запалити в ньому іскру протесту, ненависті до жорстокої дійсності. Про це і йдеться мова в поезії Т. Шевченка «Минають дні, минають ночі», з якою зараз ознайомитися.

2. Ідейно-художній аналіз твору Т. Г. Шевченка

«Минають дні, минають ночі» (В казематі, 1847)

2.1. Виразне читання поезії

2.2. Вставка.

ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ ПОЕЗІЇ

Навесні 1845 року Тарас Шевченко закінчив Академію мистецтв і поїхав на Україну, за якою так затужив. Але побачені в рідному краї жахливі картини соціальної несправедливості, розгнужданої панської сваволі глибоко вразили серце поета.

Як жити, щоб якнайбільше принести користі своєму народові, щоб допомогти йому вирватися на волю?

Свої роздуми над смыслом людського життя поет вилив у вірші «Минають дні, минають ночі...» (1845).

Даний твір уміщений у збірку «Три літа». Цей вірш поет написав у В'юниці 21 грудня 1845 р. за чотири дні до створення «Заповіту».

Поезія привабила багатьох композиторів. Музику до неї писали М. Лисенко, С. Воробкевич, В. Заремба.

2.3. Тема: роздуми поета над важкою долею своєю і пригнобленого люду.

2.4. Ідея: засудження пасивності народу, який «спить на волі» і не прагне позбавити себе кайданів.

2.5. Основна думка: Страшно впасти у кайдани, Умирать в неволі, А ще гірше — спати, спати, І спати на волі.

2.6. Жанр: громадянська лірика.

2.7. Обговорення змісту поезії. Бесіда за питаннями:

- Про що свідчить початок поезії.
- Яким ви уявляєте ліричного героя твору? (*...Гаснуть очі, Заснули думи, серце спить, І все заснуло, і не знаю, Чи я живу, чи доживаю, Чи так по світу волочусь Бо вже не плачу й не сміюсь*)
- Як за допомогою опису природи поет намагається відтворити внутрішній стан героя поезії?
- Через що герой твору не може визначитися: чи він живе, чи доживає?
- З якою метою ліричний герой вірша звертається до своєї долі.
- Чому пасивність, на думку Шевченка,— основний ворог у житті людини?
- Через що поет порівнює бездіяльну людину з гнилою колодою?
- Прокоментуйте рядки: «...дай жити, серцем жити і людей любити».
- Якою, на думку Тараса Григоровича, є неволя? (*Страшно впасти у кайдани, Умирать в неволі, А ще гірше — спати, спати, і спати на волі*)
- Чому життя у неволі Т. Шевченко ототожнює зі смертю?
- З якою метою митець повсякчас звертається до своєї долі?
- Про що свідчить закінчення поезії?
- Чому ліричний герой, звертаючись до Бога, просить у нього дати йому якщо не доброї долі, то хоч злої?

2.8. Міні-діскусія. Обговорення питань

- Хто є творцем долі людської? Вона залежить від самої людини, її оточення чи від обставин? Відповідь вмотивуйте.
- В чому полягає ваше призначення у світі?

2.9. Художні особливості твору.

Метафори: «шелестить листя», «заснули думи», «серце спить», «Гаснуть очі».

Риторичне запитання: «Доле, де ти?».

Повтори: «Доле, де ти?», «...дай злої, злої», «...Жити, серцем жити», «...спати, спати», «Коли доброї — жаль боже».

Риторичні запитання: «То дай злої, злої! І світ запалити!», «Немає ніякої!», «Чи жив, чи загинув!».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Тестове опитування за твором

«Минають дні, минають ночі» Т. Шевченка.

1. Ліричний герой поезії прагне жити:
 - а) виключно для себе; б) *серцем і любити народ*; в) у спокої;
 - г) у гармонії з природою.
2. Віршований розмір поезії:
 - а) *ямб*; б) хорей; в) амфібрахій; г) дактиль.
3. У поезії Т. Шевченко звертається до:
 - а) *своєї долі*; б) гнобителів народу;
 - в) тих, хто прагне прожити життя у спокої; г) України.
4. Найстрашніше для героя твору:
 - а) бути всіма проклятим; б) зрада; в) *смерть у неволі*;
 - г) зневажливе ставлення до вітчизняної культури.
5. Чим хоче жити поет?
 - а) Думками; б) *серцем*; в) почуттями;
 - г) сподіваннями і враженнями.
6. Дана поезія написана у В'юниці:
 - а) *21.12.1845р.*; б) 12.04.1854р.; в) 12.12.1847р.; г) 15.02.1842р.
7. За жанровою спрямованістю цей вірш належить до лірики:
 - а) філософської; б) *громадянської*; в) інтимної; г) пейзажної.
8. Пора року, зазначена у творі:
 - а) *закінчення літа*; б) початок осені; в) середина весни;
 - г) пізня осінь.
9. Визначте римування поезії:
 - а) кільцеве; б) паралельне; в) білий; г) *суміжне (перехресне)*.
10. Закінчення поезії:
 - а) оптимістичне; б) *песимістичне*;
 - в) свідчить про байдуже ставлення героя до свого призначення у суспільстві;
 - г) не дає можливості визначити прагнення героя.
11. Людську пасивність ліричний герой порівнює з:
 - а) потонулим кораблем; б) пожовклим листям;
 - в) *гнилою колодою*; г) міцним сном.
12. Поет прагне жити:
 - а) активно; б) *серцем*; в) розумом; г) емоціями.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Що необхідно, на думку поета, зробити народові для покращення свого життя. Висловлюючись, посилайтеся на зміст твору.
2. Як ви вважаєте, чому доля поневоленого люду не була байдужою для письменника? Яким чином даний твір змушує кожного осмислити своє призначення в житті?
3. Визначте художні засоби в уривку з твору: Минають дні, минають ночі, Минає літо. Шелестить Пожовкле листя, гаснуть очі, Заснули думи, серце спить...
 - а) метонімія, епітет; б) порівняння, тавтологія;
 - в) метафора, епітет; г) *тавтологія, метафора.*

Картка № 2

1. Дослідіть, яким настроєм пройнятий твір. Чи змінюється він упродовж поезії? Свої спостереження вмотивуйте.
2. Чому, на ваш погляд, Т. Шевченко у творі життя гнобленого народу порівнює зі сном? Чи вважає він його щасливим? Відповідь аргументуйте.
3. Наприкінці твору ліричний герой звертається до:
 - а) всіх поневолених; б) самотніх;
 - в) тих, хто вірить у перемогу добра над злом; г) *долі.*

Картка № 3

1. Якої, на вашу думку, хоче долі поет для свого народу? Свої міркування доведіть.
2. Обґрунтуйте рядки поезії: Чи я живу, чи доживаю, Чи так по світу волочусь.
3. Про свого героя поезії Т. Шевченко зазначає, що він:
 - а) прагне здобути влади на іншими;
 - б) насолоджується красою осінньої природи;
 - в) живе у своє задоволення; г) *блукає по світу.*

VI. Підсумок уроку

У поезії «Минають дні, минають ночі...» звучить мотив осуду людей, які задовольняються своїм підневільним становищем у тогочасній Росії, людей безликих, які вели безтурботне життя й ні до чого в світі не прагнули. Кобзар твердо переконаний, що людина не повинна бути пасивною, вона мусить боротися за своє майбутнє. Байдужість, на думку Т. Шевченка,— це найстрашніше, що може бути в житті:

Страшно впасти у кайдани,
Умирать в неволі,
А ще гірше — спати, спати
І спати на волі.

Поезія «Минають дні, минають ночі...» — це глибоко патріотичний твір, у ньому чітко окреслюється позиція поета-борця, який закликає читачів до активних дій на користь свого народу, своєї країни. Поет, звертаючись до долі, просить у неї не багатства:

А дай жити, серцем жити
І людей любити...

На думку Кобзаря, людина не повинна бути байдужою, бо байдужість страшніша за зло: байдужість — замаскована, не знати від кого її чекати, а до зла людина морально себе готує, готує себе на боротьбу зі злом. Тому поет пише:

Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї, жаль, Боже,
То дай злої! Злої!

Життя й творчість Т. Шевченка — це боротьба за кращу долю народу, за те, щоб показати йому шлях до майбутнього, допомогти йому повірити в свої сили, запалити іскру надаї, іскру волелюбності, правди, щастя.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Написати міні-твір на тему «Ліричний герой поезії Т. Шевченка “Минають дні, минають ночі”». Під час виконання творчої роботи застосуйте цитати з поезії: «гаснуть очі», «заснули думи», «серце спить», «волочусь по світу», «не плачу й не сміюсь», «умирать в неволі».

Урок № 24

І. ФРАНКО. КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО ПИСЬМЕННИКА.

«ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ». ІСТОРИЧНА ПРАВДА

ТА ХУДОЖНІЙ ВИМИСЕЛ У ТВОРІ

Мета: поглибити знання учнів про життя і творчість І. Франка, розпочати ідейно-художній аналіз його програмового твору, з'ясовуючи ідейно-тематичне спрямування, жанр, композицію та поєднання в поемі історичної правди, художнього вимислу; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу, спостережливість; уміння аналізувати текст твору, робити висновки; формувати

кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани, поваги до творчої діяльності І. Франка, інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет І. Франка, міні-виставка творів письменника, альбом «Життя і творчість в портретах, ілюстраціях, документах» (про І. Франка), дидактичний матеріал (тестові завдання, картки), підручник.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Інтелектуальна розминка

Вчитель. Ви вже не раз чули про І. Франка, вивчали його твори в молодших та середніх класах. Тому хочеться дізнатися, як ви засвоїли матеріал. Пропоную провести «Інтелектуальну розминку».

1. Хто прищепив любов Івану Яковичу до народної пісні? (*Мати*)
 2. Пристрасті письменника. (*Рибальство, рибництво, мандрівництво*)
 3. Народний псевдонім І. Франка. (*Каменяр*)
 4. Творчість якого письменника Іван Якович вивчив майже всю напам'ять? (*Т. Шевченка*)
 5. Найулюбленіший герой творів І. Франка. (*Хлопчик Мирон*)
 6. Назва циклу казок для дітей письменника. (*«Коли ще звірі вмiли говорити»*)
 7. Оповідання, яке для Івана Яковича було найбільш «особистим». (*«У кузні»*)
 8. Твір в якому І. Франко відтворив прекрасні карпатські краєвиди, чарівну природу, народ. Славний своєю героїчною історією. (*«Захар Беркут»*)
 9. Колір фарби, що був у діжці (І. Франко, «Фарбований Ліс»). (*Синій*)
 10. Хто з героїв твору І. Франка «Захар Беркут» навчив тухольців робити металеві машини? (*Мирослава*)
 11. Предмет, за допомогою якого Мирослава мала можливість вільно пересуватися у ворожому таборі (І. Франко, «Захар Беркут»). (*Перстень*)
 12. Бронзову фігуру каменяра, що розбиває скелю встановлено... (*На могилі І. Франка у Львові на Личаківському цвинтарі*)
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлено 1 бал.

2. Вікторина «Поміркуй і відгадай»

Завдання. Кому належать слова, сказані про І. Франка?

- 2.1. «Спитаєте, яке враження зробив на мене Франко? Великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко далше».
- 2.2. «Велет з невичерпною енергією, богатир волі, мислі й духу.»
- 2.3. «Розум і серце нашого народу».
- 2.4. «Велетень думки і праці».
- 2.5. «Людина рідкісного благородства».
- 2.6. «Гігант людської думки».
- 2.7. «Кожний робочий день Івана Франка був справжнім подвигом».
- 2.8. «Він почував себе в усіх сферах людської культури всіх народів і всіх епох».
- 2.9. «Наша печаль, і любов, і надія... Слово твоє нам, поете, зоріє».
- 2.10. «Ти чуєш нас, знедолений ковалю, Син коваля, і мрійник, і співець?»
- 2.11. «Де не могли ступити інші кроку, Ти наперед на сотні миль ішов.»
- 2.12. «Ламав він сміло скелі гранітові, Він людям розум віддавав і кров».
- 2.13. «І. Франко... поет з відвагою борця».
- 2.14. «Отак, як він, для пісні і для праці, Для двох сестер, життя віддати все»
- 2.15. «Він живе у кожному слові, В співі птахів, шелесті берез».
- 2.16. «Та він — орел, летів, завжди летів, І сила зла його не підкорила?»

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу****1. Вступне слово вчителя**

Сьогодні на уроці ми розкриємо для себе велич життєвого і творчого шляху І. Франка — митця, що проклав нові шляхи в культурі Слова... Вченого-гуманітарія світового масштабу. Мислителя і суспільного діяча. Провісника нашої державності.

Твори письменника допоможуть нам пізнати його як простого, звичайного чоловіка, з його болями і життєвими негараздами, з його чистою, відкритою до людей душею, з його великими і світлими почуттями.

Іван Якович Франко — великий мислитель, тож маємо чого вчитися у нього і в наші дні.

2. Життєвий і творчий шлях І. Франка (матеріал для вчителя)

ІВАН ЯКОВИЧ ФРАНКО
(27. 08. 1856 — 28. 05. 1916)

1.1. Учнівські повідомлення.

2.1.1. Повідомлення № 1. Дитинство, роки навчання.

27 серпня 1856 року в селі Нагуєвичі Дрогобицького повіту в Галичині у сім'ї відомого на всю округу коваля народився рудоволосий, ясноокий хлопчик. Ясьо (так звала мати сина) ріс розумною дитиною. У нього виникало безліч запитань, з якими він звертався до дорослих. А ті не завжди могли задовольнити допитливість хлопчика і здебільшого відповідали: «Виростеш — про все дізнаєшся сам». Ріс хлопчик роботящим, товариським. Він залюбки допомагав батькам по господарству, любив і розумів підгірську природу.

Великою мрією неписьменних батьків було дати освіту своїй дитині. У шість років віддають Івася до школи у сусіднє село, звідки була родом мати, оскільки тамтешня школа вважалася кращою, ніж у Нагуєвичах. Потім І. Франко переходить до так званої нормальної школи при монастирі в Дрогобичі, а згодом — до Дрогобича, потім — до Дрогобицької гімназії.

Вчився хлопчик легко, оскільки від природи був здібним, мав надзвичайну пам'ять.

2.1.2. Доросле життя юнака І. Франка.

На дев'ятому році життя І. Франко втратив батька. Значно молодша мати одружилася вдруге, — з малими дітьми важко їй було впоратись з господарством. Вітчим Франка — Гринь Гаврилик, з бориславських ріпників, — доклав усіх зусиль, щоб Іван здобув освіту. На шістнадцятому році життя Франко втратив і матір; перед цілком осиротілим хлопцем простилася важкий шлях самостійного життя, сповнений нужди і поневірянь.

Учителі по-різному впливали на юного Франка. Та він шукав у житті власних доріг. Гострий і допитливий, він не вдовольняється мертвою гімназійною схоластиком. Самотужки вивчає іноземні мови, знайомиться з творами найбільших майстрів світової літератури (Гомера і Шекспіра, Гете і Гейне, Пушкіна і Шевченка), захоплюється природничими науками, історією, філософією, політичною економією.

У 1875 році І. Франко закінчує гімназію і вступає на філософський факультет університету. Тут він одразу опинився в оточенні демократично настроєної студентської молоді. Молодий І. Франко дуже рано збагнув викривальний пафос художнього реалізму в літературі і мистецтві, його велике значення у визвольній боротьбі трудящих. Не вдовольняючись університетськими лекціями, майбутній письменник продо-

вжує систематичну самоосвіту. Перед розбурханою уявою юнака не раз проходили величні образи героїв минулого, що в ім'я щастя і свободи людства йшли на страшні тортури, на мученицьку смерть.

2.1.3. Повідомлення № 3. Ув'язнення. Література і громадська діяльність.

1876 р. з'явилася перша збірка віршів І. Франка «Баляди і розкази». Наступного року він почав друкувати оповідання з широко задуманого циклу «Борислав». У 1878 р. поета вперше заарештували. Франка звинувачували у соціалістичній агітації і пропаганді. Із його спогадів: «Дев'ять місяців, пробутих в тюрмі, були для мене тортурою. Мене трактовано як звичайного злодія, посаджено між самих злодіїв і волоцюг. А що вікно задля задухи мусило день і ніч отворене і до дверей продувало, то я щодня будився, маючи на голові повно снігу, навіяного з вікна.

Після звільнення з Михайлом Павликом І. Франко засновує новий журнал «Громадський друг» (у 1878 р. вийшло тільки два номери), а після його заборони видає у цьому ж році два збірники журнального типу «Дзвін» і «Молот», які були своєрідним продовженням часопису.

У 1880 р. його вдруге заарештували. І. Франко був три місяці ув'язнений в коломийській тюрмі. Письменника звинувачували в підбуренні місцевих селян проти «законного порядку».

З 1881 р. у Львові за найактивнішої участі І. Франка виходить журнал «Світ».

2.1.4. Повідомлення № 4. Літературна спадщина. Останні роки життя.

У 1896 р. створено поетичну збірку «Зів'яле листя».

У 1897 р.— «Мій Ізмарагд», у 1906 р.— «Із днів журби».

Харківський університет присвоює І. Франкові у 1906 р. науковий ступінь доктора російської словесності, виходить поетична збірка «Semper tūro».

У 1908 р. письменник зазнав першого нападу важкої хвороби.

У 1911 р. виходить поетична збірка «Давне і нове».

1914 р.— поетична збірка «Із літ моєї молодості».

Важкими були останні роки письменника. Світова війна принесла лихо мільйонам, зруйнувала й Галичину й Наддніпрянщину. Війна розкидала і родину Франка: синів забрали до царського війська, дочка опинилася по другій бік фронту. В Києві дружина лежала з нервовою хворобою в лікарні. До фізичних страждань додавалися й моральні, адже після окупації Львова російською армією люто переслідувалися будь-які українські національні прояви.

Іван Якович Франко помер 28 травня 1916 р. Похований на Личаківському кладовищі у Львові.

У 1933 р. на його могилі було споруджено знаменитий пам'ятник з символічним образом каменяра, який розбиває скелю, прокладаючи шлях до нового життя.

2.1.5. Повідомлення № 5. Спадщина І. Франка.

Ім'я І. Франка носять Львівський університет, Дрогобицький і Житомирський педагогічний інститути, Львівський оперний та Київський драматичний театри, бібліотеки, вулиці багатьох міст. У будинку, де жив письменник, створено музей. Твори І. Франка видавалися сотні разів і в Україні, і за кордоном.

Перу І. Франка належать понад 100 оповідань, десять повістей і романів надзвичайно широкої тематики. І. Франко написав близько 15-ти драматичних творів, видав талановиті книги для дітей: «Коли ще звірі говорили» (1889), «Лис Микита» (1890), «Пригоди Дон-Кіхота» (1891), «Коваль Бассім», «Абу-Касимові капці» (1895) та ін.

Письменник переклав з чотирнадцяти мов твори світових класиків: Гомера, Данте, Шекспіра, Гете, Золя, Пушкіна, Лермонтова, Міцкевича, Яна Неруди та багатьох інших.

Українське літературознавство І. Франко збагатив сотнями праць, він є автором низки праць з питань мовознавства, фольклористики, політичної економії, суспільно-політичної думки, загальної історії.

2.2. Складання сенкану про великого Каменяра.

Франко, Каменяр.

Цілеспрямований, мужній, філософський, видатний.

Боровся, долав, спонукав, пророкував, виховував.

Прагнув волі для обездолених. Борець за краще життя.

Велична постать. Громадянин.

Каменяр.

Гуманний, щирий,

Возвеличував, страждав, кохав,

Жив заради щастя українців.

Людина.

2.3. Складання «доміно» — «Таланти і здобутки митця».

І. Я. Франко:

- поет (11 прижиттєвих збірок);
- прозаїк (10 повістей і романів, майже 100 творів малої прози);
- драматург (понад 10 драм);
- мовознавець (знав 14 мов);
- громадський діяч (очолював філологічну секцію НТШ);
- історик літератури (монографія «Нарис історії українсько-руської літератури»);
- перекладач, автор переспівів;

- науковець (доктор наук);
- фольклорист, етнограф (400 пісень, 1800 коломийок);
- політик (у 1890 р. Франко і Павлик організували русько-українську радикальну партію; балотувався до австрійського парламенту та галицького сейму);
- видавець (альманахи «Дзвін» і «Молот», журнали «Живе слово», «Світ», «Літературно-науковий вісник»);
- публіцист;
- філософ.

3. І. Франко. «Іван Вишенський». Робота над твором.

Історична правда та художній вимисел

3.1. Виразне читання твору, коментуючи його зміст.

3.2. Історія написання. Історія і вимисел.

Твір «Іван Вишенський» (1900) виник в результаті вивчення життя і творчості видатного українського письменник-полеміста XVI–XVII ст. Івана Вишенського. За основу поеми взято історичний факт його відречення від світу (аскетичне усамітнення на горі Афон) та звернення в 1621 р. православних українців до Вишенського з проханням остаточно повернутися в Україну, щоб допомогти захистити православ'я від католицької експансії. Для втілення головної ідеї твору — служіння Богу не в відірваності від світу, а в праці для рідного народу» (В. Погребенник). І. Франко відступив від історичної правди й завершив твір умовно-символічною картинкою: поверненням Вишенського по морю (як по суші) додому. Насправді ж він кілька разів лише відвідував Україну, два роки жив у Львові, у Скиті Манявському і було то значно раніше — 1604–1606 рр. Помер І. Вишенський на Афоні як «аскет-печерник».

3.3. Твір «І. Вишенський» І. Франко присвятив А. Кримському. Міні-інформація про А. Кримського (матеріал для вчителя)

АГАТАНГЕЛ ЮХИМОВИЧ КРИМСЬКИЙ

(15(3) січня 1871 р.— 25 січня 1942 р.)

Ім'я А. Кримського — багатогранного вченого-філолога, оригінального письменника і перекладача, передового громадського діяча, палкого патріота — широке відлеме не тільки на Україні, а й у наукових колах багатьох зарубіжних країн.

Агатангел Юхимович народився 15 (3) січня 1871 р. в м. Володимирі-Волинському в родині вчителя історії а географії, що походив з бахчисарайського татарського роду. Незабаром батько його переїхав працювати на Наддніпрянщину в м. Звенигороку. Після закінчення другої київської гімназії А. Кримський вчиться в колегії П. Галагана (1885–1889), де на нього мав великий вплив відомий український

філолог П. Г. Житецький. У 1889 р. А. Ю. Кримський виступає до Лазаревського інституту східних мов у Москві, після закінчення якого (1892) його залишили при кафедрі арабської філології для підготовки до професури. Впродовж 1892–1896 рр. молодий учений пройшов курс історико-філологічного факультету Московського університету.

Агатангел Юхимович — один із засновників і перших академіків Української Академії наук.

Бурхлива плідна наукова діяльність А. Кримського в Академії наук і в Київському університеті була перервана початком Великої Вітчизняної війни. Він був евакуйований до Казахстану, де і помер 25 січня 1942 р.

Наукова і письменницька творчість А. Кримського надзвичайно багатогранна. Ще навчаючись у гімназії, він почав свою літературну діяльність: писав вірші, оповідання, які друкувалися в рукописному журналі, переклав «Енеїду» Вергілія і кілька глав «Анабазиса» Ксенофонта, що були згодом видані під псевдонімом Я. Крамер.

У студентські роки А. Кримський друкував у галицьких виданнях науково-критичні й публіцистичні статті, рецензії, переклади, матеріали про культурне життя в Росії, а в російській пресі — про життя Галичини.

Агатангел Юхимович підтримував дружні стосунки з великими українськими письменниками, революціонерами-демократами І. Франком, М. Коцюбинським, Л. Українкою.

А. Кримський був автором усіх найважливіших статей, що присвячені мовам, історії, етнографії, літературам народів Близького і Середнього Сходу і вміщені в енциклопедичному словнику Брокгауза та Ефрона і в словнику Граната.

Учений із широким колом наукових інтересів — семітолог і тюрколог, іраніст і славіст, письменник і перекладач, мовознавець, літературознавець, етнограф, фольклорист та історик, — автор близько 1000 наукових праць.

3.4. Тема: зображення аскетичного усамітнення Івана Вишенського на горі Афон.

3.5. Ідея: «служіння Богу не в відірваності від світу, а в праці для рідного народу» (В. Погребенник).

3.6. Основна думка: призначення кожної людини — жити заради інших, прагнути надати допомогу ближньому, навіть якщо для цього потрібно пожертвувати своїм життям.

3.7. Жанр: психологічно-філософська поема.

3.8. Композиція.

Експозиція: опис краси природи Афонських гір.

Зав'язка: проводи монахами І. Вишенського до печери.

Розвиток дії: аскетичне перебування героя в печері.

Кульмінація: відмова І. Вишенського у допомозі козакам — очолити боротьбу православних з католиками.

Розв'язка: страждання аскетника від необдуманого рішення; повернення героя по морю (як по суші) додому.

3.9. Обговорення змісту твору (I, II, III, IV р.). Бесіда за питаннями:

I розділ

- Яке значення має опис місцевості, де будуть відбуватися події твору?
- Як у поемі описано Афонську гору? (*...На рівнині лазуровій велетенський ізмарагд...»*)
- Чому автор називає природу матінкою?
- Застосовуючи текст твору, опишіть підніжжя гори. Про що свідчить цей опис? (*Унизу, де з хвиль кипучих гранітові сірі скали гордо, просто вгору пнуться — стіни, колоди, стовпи...*)
- Чому хлюпінг хвиль морських порівнюється з дикою музикою?
- З чим пов'язано дрімання гори?
- В яких умовах живуть гірські мешканці? (*Хоч розсипані по горах, по лісах, ярах і скелях, по полянам пречудових, і оселі, і хатки,— та, проте, тиша глибока залягала на тих оселях і лежить печать мовчання на сотках старечих уст. Скрізь тиша, і скрізь мовчання, сірий одяг, хід повільний, і худі, понурі лиця, непритомний, сонний вид*)
- Що порушує мовчазність, людську тишу? (*Тричі лиш на день по горах пролунає голос дзвонів, мов проквилить над горою стадо дивних лебедят. Плачуть жалібно ті дзвони, мов нарікання, докори на людей, що замертвили пречудовий сей куток*)

II розділ

- Які монастирі згадуються у творі? Про що свідчить їх велика кількість на Афоні?
- Що відчуває людина, почувши церковний «металевий» дзвін? У яких випадках він лунає? (*Ті ридання металеві — знак, що хтось розстався з світом,— тут нікого не тривожить: се щоденна новина*)
- Чому нікого не хвилює смерть того, хто жив на самоті?
- Чим займалися святі, перебуваючи сам на сам?
- В яких умовах живуть ті, хто вирішив відокремитися від повсякденної життєвої метушні?
- Чи варто, на вашу думку, іноді осмислювати свої вчинки, згадувати про минуле і мріяти про майбутнє? Відповідь вмотивуйте.
- Що б ви обрали: повсякденну метушню чи спокій на самоті? Власну думку обґрунтуйте.
- В чому, на ваш погляд, призначення кожної людини на землі?

III розділ

- Як І. Франко характеризує дзвони монастирів? Чому він їх називає «риданнями металевими»?
- Застосовуючи текст твору, опишіть церковний хід. Що автор намагався підкреслити в ньому? (*Віють хоругви червоні, наче проблиски пожежі, дерев'яний хрест з розп'ятим, передом помалу йде*)
- З якою метою церковники рухалися до печери?
- Яким був зовнішній вигляд монахів? Про що він свідчить? (*Йдуть монахи бородаті, у фелонах-багрянцях, знов монахи бородаті, босі, в простих сіряках*)
- Чому, рухаючись, монахи співали?
- Які відчуття вас проймають, читаючи про церковний хід?
- Чому печера у скалі — це жива могила?
- Назвіть художні засоби, які використовує письменник, описуючи гірську скелю і монахів на ній? (*Порівняння «мов гігантський мур гранітний», «мов ягнята»; епітет «голі скелі», «лазурова височінь», «гігантський мур»*)
- Яким був шлях до печери? Чому людина, потрапивши до неї, вже не повертається до своєї родини, суспільства?

IV розділ

- Для кого і з якою метою монахи читали останню молитву?
- Як Іван Вишенський поставився до цього?
- Що відчуває людина, залишаючись на самоті?
- Чи хотіли б ви жити спокійним життям або на самоті? Відповідь вмотивуйте.
- Чому ігумен вважає рішення Івана жити в печері подвигом?
- Які останні побажання надає ігумен Івану? Чи є вони щирими?
- Прокоментуйте слова ігумена герою: (*Цілував ігумен старця, інші монахи потиху цілували його руки, поли сіряка його*)
- Як монахи опустили зі скелі старця до печери? (*Потім два щонаймолодші шнуром старця об'язали попід пахи, кінці шнура в руки міцно прийняли*)
- Що символізує хрест? Чому Іван, спускаючись до печери, притис його до себе?

3.10. Проведення «Мікрофону». Висловити власну думку щодо питань:

- «Вмотивуйте, чи хотіли б ви жити самотійно».
- «Самотність — це щастя чи задоволення власних потреб?»
- «Чи можна вважати рішення Івана необхідним?»

3.11. Робота у малих групах. Застосовуючи прийом «Доміно», надати відповіді на запитання:

- Щоб я робив, перебуваючи на самоті?
- Мої корисні справи на благо інших.
- В чому, на ваш погляд, призначення кожної людини на землі?

4. Теорія літератури. Поняття про історичну поему

Історична поема — ліро-епічний твір героїчного характеру про важливі події минулого та відомих історичних осіб.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

І розділ

1. На рівнині велетенських ізмарagd порівнюється із:
а) зеленою пірамідою; б) пам'ятником;
в) багатоповерховим будинком; г) вежею.
2. Гора, яка облита морем:
а) Африканська; б) Афонська; в) Афіньська; г) Азіатська.
3. Про кого у творі зазначається: «...ненастанно тут працює, ненастанно стрійть...»?
а) Простий люд; б) археолога; в) природу-мати; г) пустелю.
4. Якими були скали, що «гордо, просто вгору пнуться»?
а) Мармуровими і білими; б) обліплени пташиними гніздами;
в) святими; г) гранітовими і сірими.
5. Хвилі, що «б'ються о каміння», нагадують:
а) музику; б) дзвін; в) брязкіт скла; г) стукіт о подорожній глек.
6. Гірські хребти покриті:
а) мохом; б) віковим лісом; в) снігом; г) зеленою травою.
7. Описуючи гору, І. Франко зазначає, що вона:
а) завжди весела; б) намагається всіх розважити;
в) дрімає; г) надає допомогу тим, хто її потребує.
8. Стежечки у горах, немов:
а) стрічки; б) райдужне світло;
в) рожеві смуги на білому полотні; г) гадюки.
9. Що не «розсипано по горах»?
а) Гаї; б) яри; в) лісі; г) хати.
10. Що було характерним для осель, які знаходилися у горах?
а) Вони мали білий колір; б) мовчазність і тиша;
в) радість і сміх; г) гостинність і щирість.
11. Одяг, яки мали мешканці цих осель:
а) святковий і яскравий; б) зручний для полювання у горах;
в) сірий; г) темно-зелений.
12. Дзвін у горах порівнюється з:
а) квилінням лебедят; б) співак жайворонків; в) скрипом дерев;
г) клепанням коси.

II розділ

1. Ватопед — це назва гірського:
а) лісу б) *монастиря*; в) поселення; г) озера.
2. Художній прийом, використаний І. Франком у фразі «ті ридання металеві»:
а) *епітет*; б) порівняння; в) метафору; г) алегорію.
3. Коли залунали церковні дзвони, то:
а) згряя воронів підвелася під небо; б) засяяло сонечко;
в) багатотисячна товпа вирушила до підніжжя гори;
г) *люди почали хреститися*.
4. Якою була новина для гірських мешканців?
а) Їм намагалися нав'язати іншу віру;
б) влада видала наказ про зруйнування Верона;
в) наближався буревій; г) *хтось помер*.
5. Як у творі характеризується скитник? Він:
а) *самотній і тихий*; б) молодий та енергійний;
в) злий і роздратований; г) щирий і відповідальний.
6. Робота, яку виконував чернець у кельї:
а) прибирав приміщення; б) *писав святу книгу*; в) готував їжу;
г) реставрував ікону.
7. Що за змістом твору означає «сходити на останній ступінь»?
а) Закінчити навчання; б) отримати високу посаду;
в) *очікувати на смерть*; г) деградувати як особистість.
8. Стіни у скелях над морським валом:
а) зігнулися; б) стоять; в) обсипалися; г) *висять*.
9. Нори, висічені в скелях, це схованка хіба що для:
а) *мев*; б) ластівок; в) гадюк; г) комах.
10. Який прикметник слід застосовувати, характеризуючи працю в тихому скиті?
а) Сумною і нецікавою; б) *важкою і мовчазною*;
в) сумлінною і відповідальною; г) ретельною і поважною.
11. «Хто бажає довершити аскетичний, острій подвиг», той повинен:
а) щодня оздоровлюватися; б) щонеділі відвідувати монастир;
в) *поститися і мовчати*; г) працювати на благо народу.
12. Сильною, на думку І. Франка, вважається та людина, яка:
а) займається спортом;
б) вміє протистояти життєвим негараздам; в) багато працює;
г) *не підтримує зв'язки з оточуючим її світом*.

III розділ

1. Дзвіниці якого монастиря починають лунати «у неділю по вечерні»:
а) *Прота*; б) Зограду; в) Есфігмену; г) Павлю.

2. В Іверона колокола:
 - а) зойкнули; б) гуділи; в) стогнали; г) кричали.
3. На металеві ридання не відгукувалися:
 - а) скелі; б) скити; в) могили; г) яри.
4. Коли відчинилася брама, то з монастирського подвір'я з'явилися:
 - а) служителі церкви; б) вози, навантажені ганчір'ям;
 - в) військові на конях; г) діти.
5. Червоні хоругви монахів нагадували:
 - а) промінь сонця; б) осінній падолист; в) *проблиски пожежі*;
 - г) розквітлу троянду.
6. З якого дерева був зроблений хрест, що ніс похилий, сивобородий дідуля?
 - а) Осики; б) дуба; в) клена; г) *берези*.
7. Вітер старого розвивав:
 - а) рясу; б) сорочку; в) волосся; г) *бороду*.
8. Пісня у старця була:
 - а) сумною; б) веселою; в) народною; г) популярною.
9. Спів старців лунає:
 - а) високо у небі; б) *серед пахощів вечірні*; в) на хвилях морських;
 - г) у серці кожної порядної людини.
10. Якщо подивитися з гори на човен у морі, то він нагадуватиме:
 - а) хвилю з піною; б) чайку, що полює на рибу; в) *білого лебедя*;
 - г) стовбур сухої берези.
11. До пустельницької печери можна потрапити за допомогою:
 - а) *шнура*; б) драбини; в) літака; г) підводного човна.
12. Риторичне запитання, яким закінчується третій розділ:
 - а) «Де ж знаходиться вхід до печери?»
 - б) «Кому призначена ця печера?» в) «*Де блаженний той аскет?*»
 - г) «Чому спинився хід церковний?»

IV розділ

1. Останню молитву пустинники і чеченці шептали:
 - а) дивлячись на захід; б) сидячи на скелі; в) *стоячи на колінах*;
 - г) закривши очі.
2. Після молитви першим до монахів озвався:
 - а) той, хто ніс хоругву; б) дід з хрестом; в) мудрець; г) *ігумен*.
3. Старця з хрестом звали:
 - а) *Іваном*; б) Йосипом; в) Миколою; г) Андрієм.
4. З яким питанням головний монах звернувся до старця?
 - а) «*Чи по добрій волі йдеш у цю печеру?*»
 - б) «Чому ти вирішив прийняти нашу віру?»
 - в) «Що тобі заважає вернутися до своєї родини?»
 - г) «Чи вірний обираєш шлях для подальшого життя?»

5. Від чого застерігає монах старця, який вирішив залишитися жити у печері?
 - а) Великого гріха перед Богом; б) самотності;
 - в) грішного вчинку; г) холоду і голоду.
6. Життя старця у печері, на думку монаха — це:
 - а) необдумане рішення; б) безглуздя; в) *подвиг*;
 - г) довічне страждання.
7. Старцеві може допомогти вижити в печері:
 - а) його наполегливість і цілеспрямованість;
 - б) випадковий мандрівник; в) чай з лікарських трав; г) *Бог*.
8. Наостанок, залишаючи старця, монахи дали йому:
 - а) теплий одяг; б) *хрест*; в) їжу і воду; г) Біблію.
9. Як часто монахи будуть відвідувати старця у печері?
 - а) Раз на місяць; б) щонеділі; в) *раз на тиждень*; г) щодня.
10. Під час розтавання монахи старцеві:
 - а) співчували; б) висловлювали свої співчуття;
 - в) подарували оберег; г) *цілували руки*.
11. Щоб потрапити старцеві до печери, монахи його:
 - а) опускаючи, тримали за руки; б) *обв'язали мотузками*;
 - в) переправили через глибокий рівчак;
 - г) за допомогою плота перевезли на інший берег гірської річки.
12. Перед тим як залишити монахів, старець:
 - а) прочитав молитву; б) *перехрестився*;
 - в) звернувся до них з промовою; г) глибоко зітхнув.

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 0,25 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Кого, на ваш погляд, звинувачував І. Франко у творі «Іван Вишеньський», зазначаючи: «Що гніздо думок високих... змінили на сумну тюрму для душі»? Свої міркування обґрунтуйте.
2. Дослідіть, з якою метою у І розділі твору використано прийом контрасту. Наведіть переконливі приклади.
3. Як часто у горах «лунає голос дзвонів»?
 - а) Щонеділі; б) через день; в) виключно на свята;
 - г) *тричі на день*.

Картка № 2

1. Поміркуйте, чому людина прагне відокремитися від світу і залишитися на самоті. Висловіть свої припущення, наводячи переконливі аргументи.
2. Висловіть власну думку стосовно того, що мав на увазі І. Франко, зазначаючи у творі: «...в пості, самоті, мовчанні слухать голо-су душі».

3. Кому дорікає письменник за те, що прекрасний гірський куточок став змертвілим?
а) Браконьерам; б) *людям*; в) хижим тваринам; г) срібному валу.

Картка № 3

1. Поміркуйте, з чим пов'язано те, що людина приречена на самотнє життя в печері?
2. Для чого, на ваш погляд, І. Франко протиставляє красу природи сумній ході церковників? Відповідь вмотивуйте.
3. Тому, хто вирішив «в очі вічності глядіть», за дозволом найстарших надається можливість вибрати собі:
а) *печеру*; б) улюблену професію; в) супутницю життя; г) віру.

Картка № 4

1. Чому, на вашу думку, люди іноді прагнуть самотності, намагаються відокремитися від навколишнього світу? Наведіть відомі вам приклади.
2. Дослідіть, як ігумен і монахи ставляться до рішення Івана Вишенського жити в печері. Свої спостереження обґрунтуйте.
3. Глибинь, до якої спускався старець, у творі названа:
а) невідомою; б) загадковою; в) *страшенною*; г) холодною.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати ідейно-художній зміст V, VI, VII, VIII розділів поеми, дібрати матеріал до характеристики образу Івана Вишенського.

Урок № 25

I. ФРАНКО. «ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ». ПОСТАТЬ УКРАЇНСЬКОГО МИСЛИТЕЛЯ XVII СТ. І ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ У ТВОРІ

Мета: проаналізувати ідейно-художній зміст V, VI, VII, VIII розділів поеми, охарактеризувати образ Івана Вишенського, пояснюючи внутрішній стан героя; розвивати вміння брати участь у дискусії, грамотно і виважено доводити власні думки, спостереження, відстоювати їх; виховувати поважне ставлення до людини, яка має право на свій вибір, толерантність, порядність, чемність.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет І. Франка, текст твору, підручник, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань.

Літературна вікторина «Життя і творчість І. Франка»

- Спростуйте або підтвердьте думку, що І. Франко народився на Полтавщині в родині вчителя. (*Ні*)
 - Великою мрією письменника батьків Івана Яковича було дати освіту своїй дитині. (*Так*)
 - Майбутній письменник навчався у Бобринецькому повітовому училищі. (*Ні*)
 - Іван Якович під час навчання найбільше захоплювався творами виключно англійських письменників. (*Ні*)
 - «З вершин і низин» — перша збірка Івана Франка. (*Ні*)
 - І. Франко, М. Павлик — засновники журналу «Громадський друг». (*Так*)
 - Другий арешт Івана Яковича тривав більше року. (*Ні*)
 - Харківський університет присвоїв І. Франку науковий ступінь доктора російської словесності. (*Так*)
 - Перу Івана Яковича належать понад 100 оповідань. (*Так*)
 - Іван Вишенський — видатний український письменник-полеміст XVI–XVII ст. (*Так*)
 - Іван Франко знав сім мов. (*Ні*)
 - Поему «Іван Вишенський» І. Франко присвятив своїм батькам. (*Ні*)
- Примітка.* Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

2. Міні-дискусія

Висловіть власну точку зору стосовно біографічних відомостей про Івана Вишенського, які зазначив І. Франко: «Що склонило покинути світське життя І. Вишенського — чи пересит двірським шумом, чи які родинні гризоти, чи, може, яка нещаслива любовна історія, чи виключно релігійні причини, сього не знаємо».

Власні думки обґрунтуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Життєвий і творчий шлях Івана Вишенського. Учнівські повідомлення *Повідомлення № 1. Хто він, Іван Вишенський (між 1545) (1550–1620)*

Іван Вишенський народився в середині XVI ст. в містечку судова вишня на Львівщині в родині міщан (у творах називався «Іоан мних

з Вишні», «странник речений Вишенський», «Із Вишні»). Здобував початкову освіту, а потім перебував у Луцьку та Острозі, Іван Франко висував припущення, що сюди Вишенського міг запросити князь Костянтин Острозький, який звернув увагу на здібності юнака й залишив його при дворі. Згодом Іван Вишенський постригся в ченці і жив деякий час в Уневському монастирі.

Десь у 80-х роках XVI ст. він залишив Батьківщину й вирушив на Афон (у Греції) — найбільший на той час центр православного чернецтва. Тут Вишенський певний час мандрував по «Святих обителях», став послушником, а згодом ченцем Загребського монастиря. Під кінець життя полеміст замкнувся в печері, ставши аскетом-пустельником.

Протягом 1604–1606 рр. І. Вишенський відвідав Україну, тому що письменника не раз умовляли повернутись на Батьківщину. Спочатку він зупинився на кілька місяців в Угорниках, де жив його афонський друг Іов Княмницький, а потім, вочевидь, подався до Львова, де його давно чекали. Побувши недовго у Львові та не зійшовшись у поглядах із керівниками братства, він переїхав спершу в Уневський монастир, де прожив приблизно півтора року, а згодом повернувся на Афон «спасатися в пустинних местах».

У 1610 році Вишенський збирався ще раз відвідати Україну. Але захворів.

У 20-х рр. XVII ст. полеміст помер на Афоні (про те, як і коли закінчив Вишенський своє життя, немає достовірних відомостей).

Повідомлення № 2. Погляди полеміста, основна ідея його творів

Письменницька діяльність Вишенського тривала понад двадцять п'ять років.

Основна ідея творів полеміста — ідея соціальної рівності. Він доводив, що люди є рівними від природи: їхні тіла складаються з єдиної субстанції, королі та царі «тільки властю сродство людське превосходять, а плотію і кровію і смертію всім ровни суть». У зв'язку з цим він осуджував різні форми феодального гніту. Вишенський висував ідею соборності, суть якої полягає в тому, щоб жити, «соборно один одного ісправляючи, а не одному над всіма володіти». В основі соборності лежить ідея соціальної рівності. У контексті ідеї соборності Іван Вишенський критикував світську владу, далеку від ідеалів раннього християнства. Він наголошував, що, одержавши владу від Бога, правитель не може користуватися нею над власний розсуд, чинити свавілля, бо це є грубим порушенням Божих настанов про рівність. Бог дав владу для того, щоб утверджувати закон і справедливість, а не чинити свавілля.

Але помилковим було б вважати, що Вишенський закликав до соціальної боротьби. На його думку, перемогти світ можна каяттям у гріхах, молитвами, зреченням життєвих благ, очищенням від скверни. Ідеалом суспільного устрою є «царство Боже», де всі люди рівні й не мають власності, або мають «малу» власність і живуть у злагоді з Богом та одне одним. Він ідеалізував давньохристиянську євангельську громаду, всі члени якої жили в братерстві й рівності, відмовилися від власності та сім'ї, зреклися земних благ.

Живучи на чужині, І. Вишенський не був, проте, відірваний від України. Він уболівав за її долю, прагнув бути їй корисним. На Афоні Вишенський почав свою літературну діяльність.

Вважається, що його життя обірвалось на найвищій стадії аскетизму — в афонській печері-одиначці десь у 20-х рр. XVII ст. І ми не знаємо, де той священний камінь, під яким упокоївся прах митця.

2. Характеристика образу Івана Вишенського

2.1. Бесіда за питаннями

- Коли ми вперше знайомимося з героєм у творі?
- Яким ви його уявляєте?
- Із чим, на ваш погляд, пов'язано рішення І. Вишенського стати аскетом?
- В яких умовах жив герой на самоті? Про що він згадував?
- Чи не вагався І. Вишенський у правильності свого вибору?
- Як реальна постать І. Вишенського пов'язана з художнім образом поеми І. Франка?
- Чому І. Вишенський не виявляв бажання підтримати козаків і виїхати на Україну?
- За що аскет докоряв себе?
- У чому полягав моральний вибір героя?
- Висловіть своє ставлення до І. Вишенського.
- Яким чином склалася подальша доля героя?
- Чим образ І. Вишенського є актуальним і нині?

2.2. Цитатна характеристика героя.

- Зовнішність старця. (*Серед них дідусь похилий, Зморщений, сивобородий, В сіряці на голім тілі, Хрест березовий несе.*)
- Умови життя. (*Камінь тут довкола мене — Се тверда, незламна віра, Се мій дім і мій притулок, Подушка і накриття.*)
- Призначення хреста для героя. (*Хрест отсей — то мій товариш, Мій повірник у дні смутку, Оборона від спокуси І підпора у скону час.*)
- Насолода самотністю. (*Се мій світ. Усе мінливе Щезло геть. За тихли крики, Гомін його життєвого Тут мене долетить.*)
- Мислення на самоті. (*Полишилось лиш постійне, Супокійне і величне.*)

- Про постійне і величне. (*Думай тут, душе моя. ...що ще вчора звався Вишенський, А сьогодні вмер для всіх. Голова його могутня На худій, жилистій шиї Гнула сама вдалину, Мов на тичці той гарбуз. Мов дитя, душа аскета Потонула в тому морі Тонів, фарб, у тім розкішнім Захваті...*)
- Стан усамітнення. (*І я чув себе безсильним, Бідним, хорим, одиноким, Мов дитя, сирітка кругла Без матусі, без вітця. Бачилось, земля завмерла, Вимерли всі люди в світі, Я один лишивсь останній У страховищах отих. І я був, мов та пилина, Згублена з порядку світу, Що про неї всім байдуже — Богу, й людям. І чортам.*)
- Сумніви у своєму рішенні залишитися аскетником. (*І він плакав: «Чи на те ж я Тиху келію покинув, Скит відлюдний, щоб аж тута В путах сумніву скінчить?»*)
- Мета і прагнення І. Вишенського. (*...Бажає довершити Аскетичний острій подвиг, В пості, самоті, мовчанні Слухать голосу душі Той... Вибира собі печеру, Вибира собі могилу, Відки вороття немає.*)
- Ігумен — про старця. (*Відтепер в житті земному Змазане ім'я твоє.*)
- Порівняння аскетником труднощів власних та України. (*Що мені до неї? Важко Їй, небозі, там борються З єзуїтами й ляхами, Та не легко ж і мені.*)
- Визначення свого життя. (*Лиш один тут шлях правдивий І спасенний — шлях Хреста.*)
- Відмова допомогти православним. (*Що мені до України? Хай рятується, як знає,— А мені коли б самому Дотиснуться до Хреста. Адже я слабкий і грішник! Я не світоч, не міся, Їх від згуби не відкуплю, Сам із ними пропаду.*)
- Іван — не зрадник Бога. (*Ні, не зраджу свого Бога, Не зламаю заповіту І ярмо хреста отсього До могили донесу.*)
- Любов до рідної мови. (*Старець слухав, дух заперши, Його уху жадно ссало Український любий голос... Каяття за свою провину І ламає руки старець, І болюче серце тисне, І перед хрестом на камінь Він кидається лицем.*)
- Любов до України. (*Та невже ж та Україна — Сей квітчастий рай веселий, Се важке, кроваве пекло — Ще для мене не чужа? А чи ж я свої найкращі Думи, і чуття, й змагання Не відав їй на службу В тій великій боротьбі? Чи ж не був я їй порадник На непевнім роздоріжжі? Чи не додав відваги Її втомленим борцям? Не для мене вже ваш запах! Не для мене ті далекі Спомини про Україну — Я давно для неї вмер! Вмер! А чом же серце скаче, Чом же кров живіше б'ється, Думка чайкою літає Над садками рідних сел.? Затряслись у старця руки, На письмі слова знайомі, Український той скоропис І знайома печать.*)

- Козаки — до Вишенського. (*Поверни ти на Україну, Зігривай нас своїм словом, Будь між нами, мов та ватра У кошарі пастухів.*)
- Критичне ставлення до своїх рішень. (*Любеє, нема що мовить! Що в найтяжчу годину, В непрозору, люту скруту Свою матір покида! Що в засліпленні безумнім Сам лише спастися хоче, А братів тривожних, бідних Без поради покида! І яке ж ти маєш право, Черевино недобита, Про своє спасення дбати Там, де гине мільон? Чи забув слова Христові: «Добрий пастир власну душу Віддає за своє стадо»? Ти хіба не пастир їх? Чи забув слова Христові: «Хто рече: кохаю Бога, А не порятує брата,— Той брехню на душу взяв»? «Стійте! Стійте! Заверніться! Я живу ще! По-старому Ще кохаю Україну, Решту їй життя віддам! Для мене братів любити І для них життя віддати! Дай мені ще раз поглянуть На свій любий, рідний край! Все віддам, готов, як грішник, Вічно у смолі кипіти —... Не минай мене в розпуці, Мов стривожене дитя!)*
- Зникнення героя. (*Він нічого вже не бачив, Тільки шлях той золотистий І ту барку ген на морі — І ступив, і тихо щез.*)

2.3. Інформаційне гроно щодо характеристики героя поеми.

Іван Вишенський:

- цілеспрямований, «незламної віри людина»;
- остаточний у прийнятті рішень;
- любов і шанобливе ставлення до Бога;
- прагнення перебувати на самоті;
- любов до рідного краю, народу;
- захисник православної віри;
- принциповість, доброта, щирість;
- здатність на самопожертву.

3. Опрацювання ідейно-художнього змісту твору. Бесіда за питаннями

У розділ

- Як поставився старець до своєї домівки у перші дні перебування у ній? (*О, вітай, моя домівко, Тиха пристань по бурях, До якої не-настанно Здавна-здавна я тужив!*)
- Чим був камінь для аскета? (*Камінь тут довкола мене — Се тверда, незламна віра, Се мій дім і мій притулок, Подушка і накриття*)
- Чому для І. Вишенського хрест був товаришем? (*Хрест отсей — то мій товариш, Мій повірник у дні смутку, Оборона від спокуси І підпора в скону часу*)
- Як старець сприймав небо і сонце?
- Чим пояснити те, що сонце для І. Вишенського — «великий Божий дух»?

- Як у творі характеризується людське життя? Чим це зумовлено? (*«...се життя земного образ Ясний, тихий та принадний, Коли зда- лека дивиться, А гіркий, страшний зблизу»*)
- Чим насолоджувався аскет? (*Щезло все дрібне, болюче, Що чуття в душі ворушить І увагу відвертає Від найвищого єства*)
- Над чим розмірковував старець у печері? (*«Полишилось лиш постійне, Спокійне і величне. Про постійне і величне Думай тут, душе моя»*)
- Чому Іван, на думку автора поеми, «вчора звався Вишенський, а сьогодні вмер для всіх»?
- Як Іван Франко описує голову аскета? Про що свідчить цей опис? (*Голова його могутня На худій, жилистій шиї Гнулася сама вдалину, Мов на тичці той гарбуз*)
- Які позитивні відчуття пройняли І. Вишенського, коли він осмислював своє людське життя? (*І в душі мелькнула мати, Як його малим хлоп'ятком Попід шийку лоскотала, Ах, а він сміявся, сміявся!*)
- Чому в поемі відведено багато місця опису внутрішнього стану героя?
- Якою кольоровою гамою сповнені почуття аскета від позитивних емоцій внаслідок згадки про матір і дитинство? (*Грають світляні каскади, Величезні її колеса У всіх кольорах веселки Котяться по небесах*)
- Чому І. Франко порівнює душу аскета з дитиною?

VI розділ

- Як І. Вишенський сприймав появу павука у своїй печері? (*Старець пильно, дух заперши, Придивлявся павукові, Мов його не бачив зроду, Мов се з того світу гість!*)
- Яку роботу виконував павук? (*І почав як стій снувати, Протяга- ти, заплітати Ниточки, і швидко сітка Вхід яскині заплела*)
- Про що подумав аскет, коли павук заплітав вхід до яскині? (*Старець думав: «Висилає Ще, мабуть, своїх шпюнів, Заміняє життя за мною, Хоче вислідить, мабуть»*)
- Чому старець вирішив, що павук — його ворог? (*«Сей павук, се, може, ворог, Що свою зрадливу сітку Заставля на мої мрії, На думки мої і зір*)
- Про яку користь павутиння згадав Іван Вишенський? (*Сім братів колись, тікавши Від поганської погоні, Схоронились у яскині, І за- снули твердо в ній*)
- Чим пояснити те, що брати проспали в яскині триста літ?
- Чому аскет вважав, що павук плете своє сито за наказом Бога?
- Як поведилася істота, коли до її сітей потрапила муха? (*І павук прибіг щодуху І давай мотати живо Павутину і в'язати Мусі кри- ла і лапки*)

- Чому Іван не знищив злодійські сіті павука? (*І яке ж я маю право Відбирати йому сю справу, На котру він своїм робом Таки тяжко працював?*)
- Чи співчував аскет мусі, яка потрапила до сітей павука? Свою думку обґрунтуйте.
- Яким чином взаємини, що відбуваються між істотами, нагадують людські?

VII розділ

- Як І. Франко описує природу в нічну пору? Який художній засіб він для цього застосував? Наведіть приклади.
- Що відчував аскет, перебуваючи на самоті? (*І я чув себе безсильним, Бідним, хорим, самотнім, Мов дитя, сирітка кругла Без матері, без вітця*)
- Як автор намагається підкреслити становище старця в печері у нічну пору? (*Я тремтів, у кут ясині Заховавшись, і тривога Пройняла мене, й молитва Не ворушилась в душі*)
- Чому І. Вишенський порівнює себе з пилиною в світі?
- Що сталося в печері після ночі? (*А тепер блиснуло сонце, Щезли демони півночі, Уляглись вітри скаженні, Теплою подиха*)
- Прокоментуйте, як зрозуміти фразу: Теплою огріла тіло, І душа воскресла в тілі.
- Як герой поеми сприймає іскру? (*...А ся іскра — се пожежа. Жар і блиск, тепло й життя*)
- Чому вона водночас є і життям, і смертю?
- Через що без теплоти немає віри, «ані ясності в душі»?
- Як люди сприймають бога? Який зв'язок є між людською вірою і Богом?
- Чим пояснити те, що Бог для людей відкривається лише за умови світла і тепла?
- Через що, на ваш погляд, «тепло за хвилю в мертвім тілі творить душу»?
- Чому Бог змушує людину шукати правди?
- Чи пожалкував старець, що відокремився від суспільства і обрав для себе самотність? Свої міркування обґрунтуйте.

VIII розділ

- Чому пелюстки вишні, які потрапили до старця у печеру, він називає гостями?
- З якою любов'ю аскет їх описує? (*Ті платочки сніжно-білі — Чи це сніг? Але ж не тануть!.. Дивний запах з них несеться... Боже мій! Вишневий цвіт!*)

- Як пахощі пелюсток вишні вплинули на І. Вишенського? (*Запах ваш такий чудовий, Аж до серця він доходить, В душу сипле насолоду, Чимось рідним навіва!*)
- Чому вишневі пелюсточки асоціюються у старця з Україною?
- Якою для аскета у згадках постала Україна? (*Та невже ж та Україна — Сей квітчастий рай веселий, Се важке, кроваве пекло — Се для мене не чума?*)
- Які труднощі вбачав І. Вишенський для України? Чому її труднощі він порівнював зі своїми? («*Що мені до неї? Важко їй, небозі, там борються З єзуїтами й ляхами, Та не легко ж і мені!*»)
- Чим пояснює аскет те, що він залишив Україну? (*А чи ж я свої найкращі Думи, і чуття, й змагання Не віддав їй на службу В тій великій боротьбі? Чи ж не був я їй порадник На непевнім роздоріжжі? Чи не додав відваги Її втомленим борцям?*)
- У чому старець звинувачує Україну? Чи мав він на це право? (*Ах, і чи то не ранила Мою душу їх невдяка, Непокірність і зневага, Нетямучість їх тупа? Чи ж мене не відпихнуло Їх гордеє недовірство? Чи я не отряс назавши Пил їх із своїх чобіт?*)
- Які приємні відчуття охопили І. Вишенського, коли він згадав про Україну? (*Соловейко на калині Так лящить, аж серцю любо... Діти бігають... дівчата Десь співають у садку...*)
- Чому вишневі пелюстки внесли «вир життя у.. труну» героя?
- Які предмети, факти, явища нагадуватимуть вам про рідний край, домівку?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

У розділ

1. «О, вітай моя домівко!» — так сказав І. Вишенський, потрапивши:
а) додому; б) на Батьківщину; в) до монастиря; г) до печери.
2. Для старця камінь є:
а) місцем для їжі; б) притулком; в) подушкою; г) накриттям.
3. Перебуваючи у самотності, Іван для себе вважає за товариша:
а) гранітний камінь; б) хрест; в) суху бадилину; г) лебедя.
4. Надією для І. Вишенського є:
а) ясний розум; б) чисте повітря; в) синє небо;
г) самотнє дерево на горі.
5. Сонце ясне старець сприймає як:
а) стимул для життя; б) прагнення творити добро;
в) засіб для обігріву; г) великий Божий дух.

6. Море у творі названо:
 - а) *лазурним*; б) голубим; в) безмежним; г) холодним.
7. Перебуваючи на самоті, І. Вишенський насолоджувався:
 - а) красою природи; б) криком чайок; в) пахощами моря; г) *тишею*.
8. Душа старця «буде думати» про:
 - а) *постійне і величне*;
 - б) можливість зробити кожну людину щасливою;
 - в) необхідність подолати зло; г) збереження довкілля.
9. Голова у Івана «могутня... мов»:
 - а) кавун; б) *гарбуз*; в) качан капусти; г) диня.
10. Що змусило «прокинутися» І. Вишенського від тривалої самотньої нерухомості?
 - а) Крик чайки; б) сонячний промінь;
 - в) *згадка про матір і своє земне дитинство*; г) Божий голос.
11. Душа старця «летить», мов:
 - а) птах; б) бджола; в) *метелик*; г) ангел.
12. Художній засіб, який застосував І. Франко, висловлюючись: «...душа аскета потонула в тому морі»:
 - а) *метафора*; б) епітет; в) порівняння; г) гіпербола.

VI розділ

1. Чим займався І. Вишенський, перебуваючи в печері?
 - а) Прибирав своє житло; б) *нерухомо спочивав*;
 - в) сушив лікарські трави; г) читав книги.
2. День за днем минає з часу перебування старця у печері, як:
 - а) на зміну літа приходить осінь;
 - б) з молоді людина перетворюється на стару;
 - в) сонячна погода змінюється на дощову;
 - г) *хвиля хвилю рівно гонить*.
3. Іван, сидячи у печері, стежив, як павук:
 - а) спіймав муху; б) намагався потрапити до житла аскета;
 - в) *заплітав вхід до яснини*; г) розшукував собі здобич.
4. Старець розмірковував над тим, що павук, можливо, хотів би:
 - а) подружитись із ним; б) поділитися здобиччю;
 - в) відволікти аскета від сумних думок; г) *мов ворог стежив за ним*.
5. І. Вишенський не знищив павутиння, бо:
 - а) любив усіх живих істот;
 - б) *воно одного разу сховало людей від переслідування*;
 - в) під променями сонця мало красивий вид;
 - г) вважав це витвором мистецтва природи.
6. Скільки часу троє братів спали в яскіні?
 - а) Добу; б) вісім годин; в) місяць; г) *три століття*.

7. Збудив братів від сну:
 - а) соловей своїм співом; б) *Господь*; в) крик чайок;
 - г) шум хвиль морських.
8. Старець вважав, що павук плете свою сіть за наказом:
 - а) *Бога*; б) ігумена; в) ворога; г) злого духа.
9. До павутиння потрапила здобич —...:
 - а) комар; б) метелик; в) *муха*; г) бджола.
10. Здобич, перебуваючи у сітях павука:
 - а) кричала; б) дзижчала; в) верещала; г) *пищала*.
11. Як І. Вишенський назвав павука, який «смакував» здобич?
 - а) *Поганим кровопивцем*; б) злодюгою; в) майстром своєї справи;
 - г) винищувачем.
12. Через що аскет не наважився допомогти здобичі, яка потрапила до павутиння? Бо:
 - а) вважав дії павука правомірними;
 - б) намагався не втручатися у закон природи;
 - в) вирішив не звертати на це уваги;
 - г) *це відбулося за велінням Господа*.

VII розділ

1. Що відбувалося з морем вночі? Воно:
 - а) лагідно хлюпало, омиваючи підніжжя скель;
 - б) *вило і гризло кам'яні стіни*;
 - в) переливалося кольорами веселки; г) бурлило.
2. Що турбувало Івана у нічну пору?
 - а) *Страшений холод*; б) скрип дерев; в) сяйво блискавки;
 - г) шум моря.
3. Іван Вишенський почувався «безсильним, бідним, хорим» без:
 - а) монахів; б) *батьків*; в) життєвої мети; г) друзів.
4. Заховавшись у кут яскині, старця пройняла:
 - а) думка про неминучу смерть; б) батьківська пісня; в) *тривога*;
 - г) молитва.
5. Старець уявляв, що він:
 - а) стане святим назавжди;
 - б) незабаромвилікує свою хворобу молитвами;
 - в) буде всемогутнім;
 - г) *залишиться останнім в живих серед померлих на землі*.
6. Кому І. Вишенський не був байдужим?
 - а) *Самому собі*; б) Богові; в) людям; г) чортам.
7. Свою самотність у світі аскет порівнює з:
 - а) зіркою; б) *пилиною*; в) першою квіткою весни;
 - г) засохлою бадиліною у полі.

8. У зв'язку з чим «душа воскресла в тілі» старця?
 - а) *Засяяло сонце*; б) відчула свою необхідність для оточуючих;
 - в) вирішив боротися із силами зла;
 - г) прагнув самоствердитися.
9. Іскра, на думку аскета,— це —...:
 - а) світлий шлях; б) *тепло і життя*; в) засіб захисту від хижаків;
 - г) те, за допомогою чого іноді трапляється лихо.
10. Без Божої теплоти немає:
 - а) *душі*; б) добра у серці людському; в) сонячного світла;
 - г) стимулу в житті.
11. Бог у душі народжує:
 - а) надію; б) *віру*; в) любов; г) прагнення до збагачення.
12. Із чим «бився» аскет, розмірковуючи над смыслом життя людини?
 - а) Павутиння, що нависло у вході до печери;
 - б) холодним вітром; в) своїми думками; г) місячним сяйвом.

VIII розділ

1. Пелюстки з вишневого цвіту, які потрапили до печери, І. Вишенський назвав:
 - а) миттєвим щастям; б) земним благом;
 - в) незвичайними гостями і послами; г) стимулом життя.
2. Вишневий цвіт порівнюється аскетом з:
 - а) сльозами; б) білим смарагдом; в) краплями води; г) снігом.
3. Запах вишневих пелюсточок І. Вишенський називає:
 - а) чудовим; б) прекрасним; в) бадьорим; г) життєствердним.
4. Яким чином пахощі пелюсток вплинули на аскета? Вони:
 - а) *проймають серце і душу*;
 - б) спонукають до здійснення героїчного вчинку;
 - в) оздоровлюють і надають наснаги;
 - г) допомагають у боротьбі з демонами.
5. Побачивши пелюстки вишневого цвіту, старець згадав про:
 - а) смачні пиріжки; б) земну красу;
 - в) вишитий материнський рушник; г) *рідний край*.
6. Україну І. Вишенський називає:
 - а) *квітчастим раєм*; б) дивною красунею;
 - в) милою і чарівною; г) веселою і багатою.
7. Ворогами для України були:
 - а) татари; б) турки і хазари; в) литовці; г) *езуїти і ляхи*.
8. Під час роздоріжжя України Іван Вишенський був для неї:
 - а) провідною зіркою; б) *порадником*; в) консультантом;
 - г) поводитирем.

9. Борці за волю України аскетові:
 - а) були дуже вдячними; б) *ранили душу*;
 - в) висловили своє незадоволення;
 - г) створили умови для безтурботного життя.
10. Думка аскета над садками рідних сіл:
 - а) розповсюдилася; б) гартувалася; в) збагачувалася;
 - г) *літала чайкою*.
11. Який птах «на калині так лящить, аж серцю любо»?
 - а) Зозуля; б) жайворонки; в) *соловейко*; г) горобець.
12. Печера для аскета — це...:
 - а) мікрорай; б) мала Україна; в) монастир; г) *труна*.

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як вважаєте, чи жалкував І. Вишенський з приводу того, що залишився на самоті? Чим зумовлені ваші міркування?
2. Чому, на ваш погляд, автор твору називає людську вдачу «грішною, скорбною»? Наведіть переконливі аргументи.
3. Золото і порфіру Іванові Вишенському сипле:
 - а) чайка; б) вітер; в) *сонце*; г) гірські квіти.

Картка № 2

1. Чим можна виправдати подвійне ставлення героя твору до поведінки павука? Відповідаючи, посилайтесь на міркування героя щодо цього.
2. Для чого, на ваш погляд, Іван Франко так докладно описав спостереження аскета за павуком? Над чим з цього приводу розмірковував Вишенський?
3. Яку істоту побачив аскет у вході до печери?
 - а) Ящірку; б) змію; в) *павука*; г) чайку.

Картка № 3

1. Умотивуйте, чому Іван Франко вважає, що «душа всесвітня — Бог»?
2. Висловіть власну думку стосовно того, чи можна вважати, що «без теплоти душі немає»? Про яку теплоту йдеться?
3. Безсмертним Іван Вишенський вважає:
 - а) людський героїзм; б) прагнення робити добро; в) море;
 - г) *Бога*.

Картка № 42

1. Як ви вважаєте, чому герой поеми говорить, що він вмер для України? Чи справедливо аскет так вважає?

2. Дослідіть, яким чином краса природи України у згадках Івана Вишенського протиставляється обуренням героя до рідного краю? Чим це зумовлено? Обґрунтуйте свої спостереження.
3. Дерева «мов зелені копи облиті», ростуть у рідному краї Івана Вишенського:
 - а) тополі; б) клени; в) дуби; г) *верби*.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати ідейно-художній зміст IX, X, XI, XII розділів поеми, скласти план твору.

Урок № 26

I. ФРАНКО. «ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ». ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ ЛЮДИНИ, ЇЇ ВТЕЧА ВІД НЕПРИЙНЯТНОГО БУТТЄВОГО СВІТУ

Мета: опрацювати ідейно-художній зміст IX, X, XI, XII розділів поеми; дослідити у творі проблему морального вибору людини; з'ясувати актуальність поеми у наш час; розвивати вміння аналізувати текст твору; пояснювати внутрішній стан героя; вести дискусію, грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; формувати світогляд школярів; виховувати повагу до особистості людини, її творчого потенціалу, почуття патріотизму, відповідальності.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет І. Франка, текст твору, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Орієнтовний план до змісту твору І. Франка «Іван Вишенський».

1. Опис краси Афонських гір та природи навколо них.
2. Нори для аскетів у горах — «останній ступінь».
3. Ритуал проведів старця до аскетичного образу життя.

4. Розмова ігумена з І. Вишенським щодо остаточного рішення героя обрати для себе усамітнення.
5. Умови, в яких жив старець, перебуваючи в печері.
6. Спостереження і Вишенського за павуком — згадка про втечу сімох братів від «поганської погоні».
7. Осмислення аскетом ролі Бога в житті кожної людини.
8. Згадування І. Вишенським про Україну — «квітчастий рай веселий».
9. Марення або реальність — «...і пливе, мов лебідь, барка до Афонської гори».
10. Отримання листа І. Вишенським від посланців з України.
11. Що мені до України? Хай рятується, як знає,— а мені коли б самому дотиснутися до Христа.
12. Страждання старця від необхідного рішення і в результаті — зникнення героя.

III. Актуалізація опорних знань

1. Конкурс «Інтелектуал»

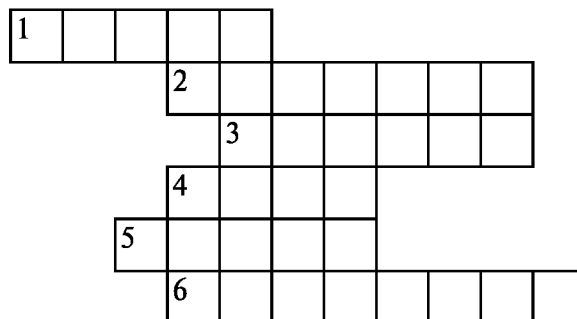
Учні розподіляються на дві команди, обираються капітани. За 5–7 хвилин необхідно розгадати кросворд «І. Франко. “І. Вишенський”».

1.1. Завдання для першої команди.

По горизонталі: 1. Герої твору, які звернулися до старця з листом. (*Козаки*)

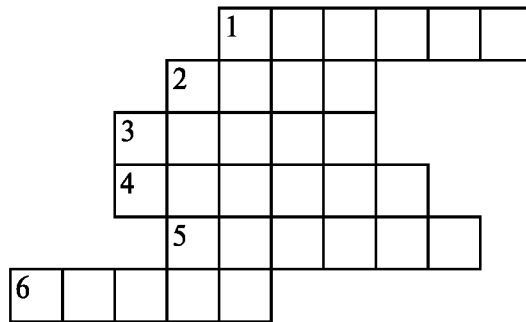
По вертикалі: 1. Істота, за якою спостерігав старець під час перебування в печері. (*Павук*) 2. Ритуал, яким починався і закінчувався день в аскетника. (*Молитва*) 3. Один із афонських монастирів. (*Зограф*) 4. Україна порівнюється з квітчастим і веселим... (*Раєм*) 5. Від чого залежав жар і блиск, а також тепло й життя? (*Іскра*) 6. Цвіт, який нагадав герою твору про Україну. (*Вишневий*)

1.2. Завдання для другої команди.

По горизонталі: 1. Назва одного з афонських монастирів. (*Іверон*)

По вертикалі: 1. Герой, який висловив думку: ...відтепер, в житті земному змазане ім'я твоє. (*Ігумен*) 3. Ім'я старця-аскетника. (*Іван*) 4. Жанр твору. (*Поема*) 4. Голова старця порівнюється з... (*Гарбузом*) 5. Гості з України. (*Козаки*) 6. Предмет, яким був подушкою і накриттям у печері старця. (*Камінь*)

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Багато років тому примандрував до славнозвісної Афонської гори чернець Іван, родом із містечка Вишні поблизу Львова: сподівався виблагати долю своєму безталанному народові. Тому навіть прилучившись до афонських саїтників, не поривав зв'язків із рідною землею: зустрічався з усіма прибульцями з України, листувався з давніми знайомими. Звертався до земляків з палкими закликами-посланнями, адже найбільша його зброя — щира віра й гостре слово.

Відвідав-таки Іван Україну єдиний раз. Та переконався, що не має він більшої сили, ніж та, яку втілює в слові. Тоді повернувся знову на Афон, твердо вирішивши решту життя відбути у кам'яній печері, видовбаній у скелі, у палких молитва до Господа.

2. Обговорення проблеми щодо морального вибору людини, її втечі від неприйняттого буттєвого світу в поемі І. Франка «Іван Вишенський» за допомогою питань

- Що таке мораль? Яким чином вона впливає на людину?
- Від чого залежить моральний вибір людини?
- Що вплинуло на формування І. Вишенського як особистості?
- Чому герой іноді вагається у виборі свого рішення?
- Чи можна вважати перебування І. Вишенського в печері його прагненням втекти від світового буття? Наведіть переконливі аргументи.
- З якою метою герой постійно звертається до Бога?
- Згадки героя про своє дитинство, рідний край, свою родину — впливають на його світогляд, думки, почуття? Якщо так, то як саме?
- Як І. Вишенський сприймає світ? Про що це свідчить?
- Як на ваш погляд втеча І. Вишенського від світу — це слабкість героя? Відповідь обґрунтуйте.

3. Опрацювання ідейно-художнього змісту твору (ІХ, Х, ХІ, ХІІ розділи). Бесіда за питаннями

ІХ розділ

- Що спостерігав І. Вишенський із скального гнізда? (*Із гнізда скального старець тихо дивиться на море, з хвиль тих злото-пурпурових десь мостить далеко шлях*)
- Який шлях уявляв старець, дивлячись на тінь від скали. (*Шлях мостить у край далекий, через гори і долини Аж на рідную Вкраїну А тим шляхом думи шле*)
- Застосовуючи текст твору, опишіть красу вечірнього моря (*Вечоріє. Тінь довжезна від скали лягла на море, А там ген легенькі хвилі Злотом, пурпуром горять*)
- Чому аскет не може забути про рідний край? Як реагує І. Вишенський під час згадування ним Вкраїни? (*Шле сердечне привітання, і любов свою, і тугу, Що, здавалося, давно вже Похоронені були*)
- Що побачив старець у морі? Опишіть його спостереження за баркою. (*Аж ось, глянь, тим ясним шляхом звільна барка надпливає, бризка золото й пурпура З-під весел і з-під руля*)
- Над чим вагався аскет, коли пливла барка? (*Чи то братчики вертають, Що ходили в край далекий на монастирі просити? Чи то прості гендлярі? Чи побожні пілігрими, Паломники правовірні, Прибувають на поклони? Чи то Прота се почли?*)
- Чи хотілося І. Вишенському з кимось поспілкуватися? Чому він зітхнув, коли барка, «не сховалась аж у пристані»?
- Чим пояснити те, що старцеві у барці привиділися козаки?

Х розділ

- Яким було повсякденне життя аскета в печері? (*Знову ніч, і знову ранок, І поклони, і молитва, І в старій душі тривога, Сумніви і неспокій*)
- Що отримав старець після стукоту каменем о скелю?
- Як впродовж тривалої самотності І. Вишенський сприйняв листа. (*Затряслись у старця рук: На письмі слова знайомі, Український той скоропис І знайомая печать*)
- З яким проханням православні звернулися у листі до старця? Про ще це свідчить? (*Старцю, чесному Івану, Що в Афонській самотині Шлях важкий, тісний верстає, Шлях, показаний Христом, ... Шлють благання і привіт*)
- За що святі вдячні Богу? Чому вони не втрачають надію на щасливе життя? (*Богу дякуєм святому, Що про нас не забуває І важкії нам спокуси Шле для нашого добра*)
- Які труднощі намагаються подолати православні? (*Б'ють на нас і явно, й тайно вороги непримиримі, напасті, і брехні, й зради Нас підкопують і рвуть*)

- В якій складній ситуації опинилися віруючі? (*Відкреслись нас сильні світу — І князі, і воєводи,— Кинули Хрестове стадо, І за мамоною біжать. Наші пастирі духовні поробилися вовками, Шарпають Хрестове стадо І отруту в душі лють*)
- Чому зраджений народ порівнюється зі стадом?
- Від кого православні намагаються захистити церков?
- Яким чином народ вирішує протистояти лиху? (*І прирадили зібрати В одно огнище всі сили, Щоб велике, спільне діло Поспівало і росло*)
- Чому православні вирішили обрати Івана своїм «стерпником»? Які аргументи вони з цього приводу наводили?
- Кого мають на увазі люди, зазначаючи: «...вовченята, хоч беззубі, вже повзають серед нас»?
- Який авторитет мав І. Вишенський серед простого народу? (*Покатися тут між нами Як старий борець незламний! Один вид твій нас, похилих, Напростує, покріпить*)
- Чим пояснити, що Україна для І. Вишенського — мати?
- Як люди характеризували Івана-керівника? (*Не згордуй же сим благанням! Поспішай спасати матір! Може, голос твій і ум твій Все поверне на добро*)
- Чому православні вірили у Вишенського, сподівалися на його допомогу?

XI розділ

- Через що після отримання місця старець намагався не думати про нього?
- Чим для аскета був хрест? (*Хрест — моє добро єдине, хрест — одна моя надія, хрест — одне моє страждання, одинока вітчизна*)
- Чому шлях хреста, на думку Івана, є одним правдивим і спасенним?
- Чим пояснити те, що Вишенський вважав себе для всіх мертвим?
- Як аскет поставився до долі України? (*Що мені до України? Хай рятується, як знає А мені коли б самому Дотиснуться до Христа*)
- Чим це пояснити? (*Адже я слабкий і грішний! Я не світоч, не міся, їх від зуби не відкуплю, сам із ними пропаду*)
- Чому для І. Вишенського рішення залишатися самотнім в печері було остаточним? (*Ні, не зраджу свого Бога, не зламаю заповіту І ярмо хреста отсього До могили донесу*)
- З яким відчуттям очікував старець ранку, коли повинні були прийти посланці для отримання відповіді.
- Поясніть, що мав на увазі І. Франко, зазначаючи про звернення православних до І. Вишенського: «...кличе голос... се крик тривоги, болю».
- Чому посланці з України називали себе вбогими дітьми?

- Як аскетник сприймав «український любий голос» православних? Що про це свідчить?: (*Старець слухав, дух заперши, його ухо жадно ссало Український любий голос, але він не відізвавсь*)
- Поясніть стан старця, коли на звернення до нього посланців він промовчав.

XII розділ

- Які художні засоби використав І. Франко, описуючи вечірню пору в Афонських горах?
- Чому аскетник раз по раз звертається до листа від посланців?
- За що і як критикує себе герой твору? (*Любеє, нема що мовить! Що в найтяжчу годину, в непрозору, люту скруту Свою матір покида!)*
- Як старець висловлюється з приводу своєї відокремленості від народу? (*І яке ж ти маєш право Черепино недобита, про своє спасення дбати Там, де гине мільйон?*)
- Чому спокуса вважається тяжким гріхом?
- Яка думка постійно непокоїть старця? (*«Я міг їх порятувати!» — тобі з неба зробить ад!*)
- Чим пояснити те, що аскет після відмови посланцям вирішив їм допомогти? (*Стійте! Стійте! Завершіться! Я живу ще! По-старому Ще кохаю Україну, решту їй життя віддам!*)
- Як сприймав І. Вишенський свою безсилість щодо повернення посланців? (*І ламає руки старець, і болоче серце тисне, і перед хрестом на камінь Він кидається лицем*)
- Вмотивуйте, чи щирими є страждання, вболівання аскета за долю України та її народу.
- Чому І. Вишенський хотів злетіти зі скелі, мов птах?
- У чому старець вбачає свій гріх?
- З яким проханням аскет звертається до Бога? З чим воно пов'язано? (*Дай, о дай мені се чудо! Лиш одно, на сю хвилину! Не лишай мене в розпуці, мов стривожене дитя!*)
- Що відчув герой перед тим, як залишити скелю? (*Легко-легко так зробилось, щезла дикая тривога, ясна певність розлилася У обновленій душі*)
- Що нагадувало перебування старця у печері?
- Чому білий хрест, який залишився у печері — це «...скелет всіх мрій, ілюзій...»

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

IX розділ

1. Увечері хвили морські «горять» кольором:
 - а) червоногарячим; б) жовтогарячим; в) *злото-пурпуровим*;
 - г) темно-синім.

2. Звідки старець спостерігав за морем?
а) з берега; в) *печери*; г) верхів'я гірського.
3. Тінь від скали на море нагадувала аскету:
а) чудовисько; б) *шлях до рідного краю*; в) великий корабель;
г) копу снігу.
4. Невидимий шлях посилає І. Вишенському:
а) теплі спогади; б) *сердечне привітання*; в) корисні поради;
г) творчу наснагу.
5. Незабаром старець побачив, як морем пливе:
а) *барка*; б) чайка; в) шхуна; в) корабель.
6. Те, що пливло морем, нагадувало аскету:
а) русалку; б) *лебедя*; в) човен; г) саморобний пліт.
7. Вагаючись, хто ж це міг пливти, І. Вишенський питає сам себе:
а) «Чи то друг, чи то ворог?»; б) «Що за несподіванка така?»;
в) «*Чи то братчики вертають?*»; г) «А може то туземці?».
8. Кого із можливих прибульців до Афонської гори не зазначив старець?
а) Проту; б) побожних пілігримів; в) правовірних паломників;
г) *езуїтів*.
9. І. Вишенському привиділося, що то пливли:
а) такі як і він аскети; б) рибалки; в) *козаки*; г) археологи.
10. Вкраїну старець називає:
а) пригнобленою; б) милою; в) чужою; г) *рідною*.
11. Любов і туга в душі аскета:
а) *давно поховані*; б) сяяли теплом і радістю;
в) тимчасово заснули; г) потроху жевріли.
12. Старшого над цілою чернечею республікою на Афоні називали:
а) Ігуменом; б) Папою; в) *Протою*; г) Архієпископом.

Х розділ

1. Чим повсякденно займався І. Вишенський, перебуваючи на самоті?
а) *Молився*; б) читав Біблію; в) спостерігав за морем;
г) прибирав у печері.
2. Про що свідчить стукіт згори?
а) Початок нового дня; б) нагадування про необхідність молитися;
в) *спускання коша з поживою*; г) зміни погодних умов.
3. У листі, адресованому старцеві, зазначалося: «...Івану...»:
а) справедливому; б) порядному; в) мужньому; г) *чесному*.
4. Благання і привіт прислані І. Вишенському з:
а) Києва; б) *Луцька*; в) Переяслава; г) Ужгорода.
5. Православні з України дякують святому Богу за те, що він:
а) *їх не забуває*; б) допомагає долати життєві труднощі;
в) захищає від католиків; г) сприяє гарному врожаю на хліб.

6. Випробування, які надає Бог людям, гартує їх, наче:
 - а) кригу; б) *сталь*; в) золото; г) скелю.
7. Кому, окрім Богу, православні дякують за те, що тягар хреста на плечі за братів своїх беруть?
 - а) *Богомольцям*; б) селянам; в) патріотам; г) всім слов'янам.
8. Пастирі духовні з України поробилися:
 - а) зміями; б) злодіями; в) *вовками*; г) собаками.
9. Чим сповнений маленький човник серед хвиль отих бурхливих?
 - а) Радістю і щастям; б) харчами і одягом; в) злом і жорстокістю; г) *молитвами і сльозами*.
10. Якщо пастирі зрадять свій народ, то простому люду потрібно:
 - а) *дбати про своє спасіння*; б) помститися їм за це;
 - в) протистояти їх злочинним діям; г) підкоритися важкому тягареві.
11. У своїй невизначеності, непорядкованості письменник порівнює зраднений народ з:
 - а) роєм бджіл; б) хмарами на небі; в) *кошарою без пастуха*;
 - г) граєю воронів.
12. Для посланців І. Вишенський був:
 - а) провідною зіркою; б) теплим променем;
 - в) *духовним батьком*; г) єдиним порадником.

XI розділ

1. Хрест для І. Вишенського є:
 - а) *цінним оберегом*; б) добром єдиним; в) надією;
 - г) стражданням.
2. На думку аскета, шлях хреста:
 - а) щасливий; б) тернистий; в) обов'язковий; г) *правдивий*.
3. Як зреагував І. Вишенський на звернення православних йому повернутися на Україну і очолити боротьбу?
 - а) Довго вагався; б) *остаточне рішення — залишитися у печері*;
 - в) вирішив надати відповіді після ретельних міркувань;
 - г) погодився їм допомогти, залишаючись у скелі.
4. Як аскетник охарактеризував своє становище, перебуваючи у печері?
 - а) Голодний і хворий; б) безтурботний і сумний;
 - в) роздратований і кволий; г) *слабий і грішний*.
5. Поміркувавши над власною долею, Іван вирішив:
 - а) молитися за Україну; б) вболівати за долю свого народу;
 - в) *не зраджувати Бога*; г) стати рибалкою морським.
6. І. Вишенський звертається до Бога з проханням, щоб він йому:
 - а) *просвітив останній шлях*;
 - б) допоміг осмислити ситуацію, яка склалася на Україні;
 - в) додав розуму і впевненості;
 - г) осяяв печеру.

7. Під час молитви старець тулився до хреста, мов до:
 - а) України; б) коханої; в) *матері*; г) пахучої квітки.
8. Чого чекав аскет вранці? Коли:
 - а) зійде сонце і обігріє його; б) з'являться рибалки у морі;
 - в) *загуркотить каміння*; г) монахи принесуть йому сніданок.
9. Голос посланців, звернений до Івана, здавався:
 - а) Молитвою; б) *криком тривоги і болю*; в) солов'їним співом;
 - г) приглушеним і жалібним.
10. Посланці з України називали себе:
 - а) мучениками; б) сиротами; в) *убогими дітьми*;
 - г) безпорадними грішниками.
11. Яку насолоду отримав аскет, почувши посланців?
 - а) Згадав рідну матір; б) захотілося заспівати;
 - в) теплоту в душі і серці;
 - г) *коли залунав український любий голос*.
12. Як прореагував І. Вишенський, коли його кликали посланці?
 - а) Щиро відгукувався; б) почав стукати; в) *не відгукнувся*;
 - г) залишив печеру і піднявся до них.

XII розділ

1. Художній засіб, який застосував І. Франко у фразі: «Наче сизий килим, тінь...»:
 - а) епітет; б) *порівняння*; в) гіперболу; г) метафору.
2. Перечитуючи раз у раз лист, аскетник:
 - а) молився; б) схлипував; в) *плакав*; г) щось шепотів.
3. За що дорікав собі І. Вишенський?
 - а) *Відмовився допомогти посланцям з України*;
 - б) не виявив бажання підтримувати зв'язок із навколишнім світом;
 - в) знищив павутиння біля входу до печери;
 - г) погодився самотньо доживати в печері.
4. Старець, звертаючись до рідної України, називає її:
 - а) знищеною і сплюндрованою; б) квітучою і запашною;
 - в) *старою матір'ю-жалібницею*; г) молодого красунею.
5. Добрий пастир власну душу віддає за що або кого?
 - а) Розум і честь; б) *своє стадо*; в) сите життя г) добробут і щастя.
6. Які Христові слова згадуються у творі?
 - а) «Поважай батька і матір свою»; б) *«Допомагай ближньому»*;
 - в) «Не задавай шкоди ближньому»;
 - г) «Молися за спасіння душ наших».
7. Спокусу аскет вважає:
 - а) тимчасовим явищем; б) *тяжким гріхом*;
 - в) випробуванням на смілість та рішучість.

8. Рай стане для І. Вишенського пеклом, якщо:
 - а) він не допоможе рідному краю і народу в скрутний час;
 - б) втратить контакт зі своїми святими ґратами;
 - в) не бути молитися за гріхи інших;
 - г) перестане згадувати про своїх батьків.
9. Що побачив старець, дивлячись з Афонської гори на море?
 - а) Зграю чайок; б) монахів, які йшли берегом;
 - в) барку з козаками; г) великі хвилі.
10. Своє життя віддати аскет прагнув за:
 - а) високі ідеали; б) Україну і народ; в) щасливий рай;
 - г) процвітання християнства.
11. Щоб завернути посланців, І. Вишенський згоден:
 - а) страждати все своє життя; б) *кипіти у смолі*;
 - в) перебувати в печері до кінця свого існування;
 - г) допомагати тим, хто цього потребує.
12. Після смерті аскета в печері було можна знайти:
 - а) Біблію; б) його верхній одяг; в) *білий хрест*; г) ікону.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,25 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як ви вважаєте, чому І. Вишенський говорить, що він вмер для України? Чи виважено аскет висловлює цю думку?
2. Дослідіть, яким чином краса природи України у згадках героя протиставляється його обуренням до рідного краю? Чим це зумовлено? Свої спостереження обґрунтуйте.
3. Які дерева, мов зелені копи облиті, ростуть у рідному краї І. Вишенського?
 - а) Тополі; б) клени; в) дуби; г) *верби*.

Картка № 2

1. Як на вашу думку, чи можна І. Вишенського вважати зрадником, боягузом, оскільки він залишив Україну у складний для неї час. Відповідь вмотивуйте.
2. Що на ваш погляд свідчить про те, як аскет повсякчас розмірковує над долею рідного краю? Наведіть переконливі обґрунтування.
3. Скільки часу було надано герою твору, щоб той відповів на звернення до нього посланців?
 - а) Два дні; б) тиждень; в) *до наступного дня*; г) місяць.

Картка № 3

1. Що, на вашу думку, змусило православних звернутися зі своїм горем саме до І. Вишенського? Які він на це зреагував?

2. З чим пов'язано те, що пастирі зрадили свій народ? Відповідь обґрунтуйте.
3. Після отримання листа старець, читаючи молитви, притискав до грудей:
 - а) карту, на якій був підпис посланців; б) суху гірську бадилину;
 - в) *хрест*; г) ікону.

Картка № 42

1. Як на ваш погляд, чи мав право І. Вишенський промовчати, коли посланці з України звернулися до нього по допомогу. Свої міркування аргументуйте.
2. Дослідіть, що відчув аскетник і якою була його поведінка, коли він отримав листа з України. Відповідаючи, посилайтесь на зміст твору.
3. Кого мав на увазі старець, говорячи: «...в найтяжчу годину... свою матір покида!»?
 - а) Посланців з України; б) ігумена; в) українське панство;
 - г) *самого себе*.

Картка № 52

1. Прокоментуйте слова Христові: «Хто... не порятує брата — той брехню на душу взяв?» Як це висловлення пов'язане із змістом твору?
2. Як ви вважаєте, чи виправдав І. Вишенський свій гріх наприкінці твору. Відповідь вмотивуйте, наводячи переконливі аргументи.
3. Яке із визначень про призначення хреста для старця є зайвим?
 - а) *Могутня сила*; б) добро єдине; в) одна надія; г) одне страждання.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення про життя і творчість Лесі Українки.

Урок № 27

ЛЕСЯ УКРАЇНКА. РОЗПОВІДЬ ПРО ЖИТТЯ ПОЕТЕСИ, ЇЇ МУЖНІСТЬ І СИЛУ ДУХУ. «ВИ ЩАСЛИВІ, ПРЕЧИСТІІ ЗОРІ»

Мета: поглибити знання школярів про мужню поетесу Лесю Українку; проаналізувати її програмовий твір; розвивати вміння виділяти основні мотиви у поезіях письменниці; доводити власні думки, спостереження; наводячи при цьому переконливі аргументи, власні твердження; раціонально використовувати навчальний час; вихову-

вати почуття пошани, любові до Лесі Українки, її мистецькому таланту; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Лесі Українки, фотоматеріал про її життя і творчість; міні-бібліотечка художніх творів поетеси; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

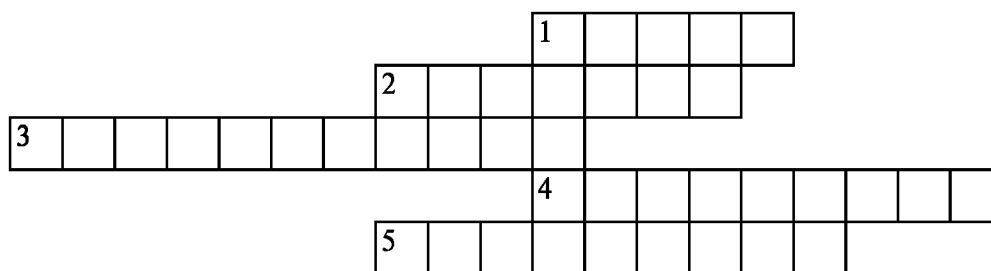
I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Розгадування кросворду «Що я пам'ятаю про Лесю Українку»

Учні розподіляються на дві команди, обирають капітанів. Впродовж 5–7 хвилин команди мають виконати завдання.

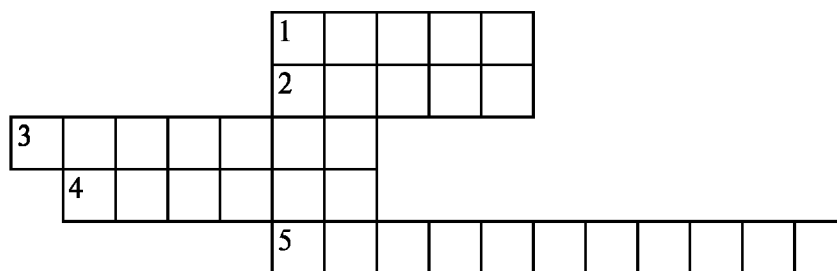
1.1. I команда.

По вертикалі: 1. Улюблений жанр усної народної творчості Лесі Українки, яким вона скористалась у своїй письменницькій діяльності. (*Казка*)

По горизонталі: 1. Прізвище письменниці до одруження. (*Косач*) 2. Ім'я брата Лесі, якого вона найбільше любила і поважала. (*Михайло*) 3. Хвороба, від якої поетеса лікувалася впродовж всього життя. (*Туберкульоз*) 4. Село, до народилася Леся Українка. (*Колодяжне*) 5. Місто для лікування і відпочинку письменниці. (*Євпаторія*)

1.2. II команда.

По вертикалі: 1. Прізвище Лесі Українки. (*Косач*)

По горизонталі: 1. Жанр творів письменниці «Лелія», «Біда навчить». (*Казка*) 2. Ім'я матері Лесі. (*Олена*) 3. Основна риса характеру поетеси, яку вона ви-

явила у боротьбі зі своєю хворобою. (*Мужність*) 4. Найулюбленіша книга Лесі («Кобзар») 5. Відомий твір письменниці — «Казка про Оха-...». (*Чародійника*)

1.3. Підсумок змагання.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Життя і творчість Лесі Українки. (Матеріал для вчителя).

Міні-повіді учнів про поетесу.

ЛАРИСА ПЕТРІВНА КОСАЧ-КВІТКА (ЛЕСЯ УКРАЇНКА)

(25 лютого 1871р.— 1 серпня 1913 року)

1.1. Родина письменниці.

Народилася майбутня поетеса 25 лютого 1871 року в місті Новограді-Волинському (колишній Звягель). Її батько Петро Антонович Косач і дві його рідні сестри — Одна та Олександра були причетні до революційного руху в Росії; мати — українська письменниця Олена Пчілка, відомий громадський діяч свого часу; двоюрідний дід по материній лінії Яків Якимович Драгоманов був декабристом; рідний материн брат Михайло Петрович Драгоманов — прогресивний діяч у галузі української культури й науки (публіцист, історик, літературознавець, фольклорист); друзі — родина письменника Михайла Петровича Старицького, композитора Миколи Віталійовича Лисенка, українського бібліографа, критика, фольклориста Михайла Федоровича Комарова. Отже, виховувалась майбутня письменниця серед волелюбних революційно настроєних людей — гуманістів, патріотів своєї вітчизни.

1.2. Дитинство Лесі.

Серед шістьох дітей у сім'ї Косачів Леся була другою дитиною — на півтора року молодшою від брата Михайла. До тринадцятирічного віку Лесі вони були нерозлучні, за що їх жартома називали спільним ім'ям — Мишолосіє.

Найулюбленішими книжками Михайла та Лесі були «Кобзар» Т. Г. Шевченка, оповідання М. Вовчка, байки Л. Глібова, твори М. Голя, семитомник П. Чубинського з казками, легендами та піснями, казки Андерсена, сербохорватські пісні в перекладі М. Старицького та ін. Діти надзвичайно любили, як батько читав уголос твори О. Пушкіна, М. Салтикова-Щедріна.

Малі Косачі дружили з дітьми бідняцькими, бо батьки хотіли, щоб їхні діти зрозуміли, що рідний народ — це трудящий люд, щоб вони передусім навчилися шанувати свій народ, навчилися його звичаїв і мови.

З дитинства Леся цікавилися багатющою творчістю українського народу — піснями, казками, легендами. На все життя запам'яталася їй подорож літом у село Жаборлицю, що поблизу Новограда-Волинського. Там дівчина почула багато казок, повір'їв, пісень. А поетичні купальські та обжинкові обряди, які Леся бачила там, запали їй у душу на все життя.

1.3. Перші поетичні спроби. Літературна діяльність.

У 1878 році батька письменниці перевели на роботу до Луцька, куди в 1879 році переїхала вся родина.

Власне в Луцьку дев'ятирічна Леся написала перший вірш (присвячений засланій у Сибір тітці Олені — батьковій сестрі-революціонерці); тут захворіла на туберкульоз, з яким мужньо вела «тридцятилітню війну»; тут почав формуватися її світогляд поетеси-борця.

Ось подивіться фотографію Лесі тих років (альбом «Леся Українка»). Вдумлива, осяяна добротою, ясне, розумне чоло; на дівчинці народне вбрання.

З тринадцяти років Леся по-справжньому стала до літературної роботи. Її поезії друкувалися в Галичині, що входила до складу Австро-Угорської імперії.

За ініціативою передової молоді, М. Старицького та М. Лисенка в Києві був організований літературний гурток «Плеяда». Леся Українка як один з керівників цього гуртка дуже багато зробила в справі організації перекладів творів світової літератури українською мовою. (Показати репродукцію картини художника В. Зарецького «Леся Українка в гуртку "Плеяда"».)

У дев'ятнадцятирічному віці вона для своєї молодшої сестри написала підручник «Стародавня історія східних народів».

Одночасно з віршами Леся Українка писала й оповідання, публіцистичні та літературознавчі праці. Та чи не найвищої вершини її талант сягнув у драматичних творах, яких вона написала чимало.

У 1893 році у Львові за допомогою І. Франка виходить перша збірка віршів письменниці — «На крилах пісень».

З середині 90-х років Леся Українка зближується з членами таємних марксистських гуртків, починає вивчати марксизм, що позначилося на віршах її другої збірки — «Думи і мрії», яка вийшла 1899 року у Львові.

У 1902 році у Чернівцях виходить третя збірка поезій поетеси «Відгуки».

1.4. Боротьба Лесі Українки зі своєю хворобою.

У 1883 році Лесі в Києві прооперували ліву руку, що позбавило її можливості грати на фортепіано (дівчина мала неабиякі музикальні

здібності). З цього часу назавжди скінчилося Лесине навчання з учителями, вона самотужки здобувала освіту — джерелом знань для неї були книжки і саме життя.

Пізніше в Берліні Лесі прооперували ногу, а туберкульоз прокинувся в легенях, потім у нирках. Але в боротьбі з хворобою Леся настільки загартувалася, що самостійно вивчила мови — французьку, англійську, італійську, німецьку, польську, болгарську, старогрецьку, латину.

Стан здоров'я письменниці погіршився, і вона їздить на лікування в Грузію і Єгипет. Та не зважаючи на важкий фізичний стан, перемагаючи біль силою свого духу, Леся Українка саме в останні 4–5 передсмертних років створила такі геніальні твори, як «Лісова пісня», «Камінний господар», «Оргія», «Триптих».

Це була титанічного духу жінка, донька Прометея...

(Відкриваємо альбом «Леся Українка» і показуємо учням останнє фото поетеси.) Це фото Лесі Українки, уже смертельно хворої. Але ми бачимо той же мудрий, пророчий, добрий, хоч і засмучений, погляд, чисте, ясне чоло...

1.5. Вшанування пам'яті поетеси.

1 серпня 1913 року Леся Українка померла в Грузії, в містечку Сурамі, а похована в Києві, на Байковому кладовищі.

Сьогодні все прогресивне людство високо цінує творчість української письменниці, яка все свідоме життя боролася за втілення в життя волелюбних ідей, за щастя і рівноправність усіх народів. Її твори перекладні багатьма мовами народів світу і служать праві захисту миру й прогресу.

Пам'ятники Лесі Українці споруджено в Сурамі, в Батумі, в Ялті, в Луцьку, в Канаді (в Саскатуні), кілька пам'ятників у Києві.

Ім'я Лесі Українки носять вулиці, театри, школи, бібліотеки. В багатьох містах, де побувала поетеса, відкрито музеї. Центральний музей Лесі Українки — в Києві на вулиці Саксаганського. Але найкраща шана пам'яті доньки українського народу — рости в серцях людей посіяні нею зерна доброти, краси, мужності, волі, братерства.

2. Скласти «Доміно» — «Життєдіяльність Лесі Українки»

(Леся Українка → письменниця → фольклорист → музикант (фортепіано) → мовознавець (вивчила понад десять мов) → здібності у малюванні → авторка навчальної літератури (написала підручник «Стародавня історія східних народів») → перекладач → керівник гуртка «Плеяда» → автор публіцистичних праць → драматург → агітатор за боротьбу проти капіталізму)

3. Ідейно-художній аналіз поезії Лесі Українки

«Ви щасливі, пречистії зорі»

3.1. Виразне читання твору.

3.2. Історія написання поезії.

1881 року Леся в Луцьку пішла на річку подивитися як святять воду, і в неї дуже померзли ноги. Скоро тому і від того, як тоді думали, вона ослабла: у неї так сильно почала боліти права нога, що вона, незважаючи на те, що й тоді вже була дуже терпляча, аж плакала від болю... Од тої пори треба датувати початок Лесиній, як вона сама жартуючи називала (мала настільки сильну волю, що могла жартувати і з таких речей), «тридцятилітній війні» з туберкульозом, бо то був не гострий ревматизм, а початок туберкульозу кістки в носі, що на деякий час пригас, а потім розгорівся знову.

І тому, незважаючи ні на що, вона пише, створює шедеври поетичного мистецтва. Один з них — вірш «Ви щасливі, пречистії зорі», який належить до циклу «Ритми» збірки «Відгуки».

Зображуючи картину небесної краси, виділяючи на тлі лагідних палкі, огнисті зорі, авторка передає розгортання особистих почуттів.

3.3. *Тема*: відтворення мрії поетеси — стати зорею, зіркою.

3.4. *Ідея*: возвеличення прагнення Лесі Українки позбутися туги, жалю.

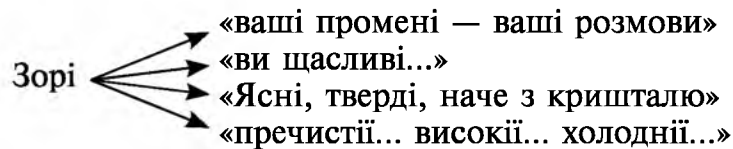
3.5. *Основна думка*: оптимізм, воля, цілеспрямованість допомагають поетесі долати власну хворобу, життєві труднощі.

3.6. *Жанр*: філософська поезія.

3.7. Опрацювання змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Як ви розумієте смисл поняття «щастя»? Від чого воно залежить?
- Що необхідно зробити для того, щоб відчувати себе щасливим?
- Чому поетеса вважає, що промені зорі — це її розмова. Для чого вони потрібні героїні твору?
- Як Леся Українка у творі висловлює власне бачення щастя?
- Через що Леся Українка відчувала свою самотність? Чому вона погоджується на те, щоб бути одинокою? (*Якби я так високо стояла Хай була б я весь вік одинока*)
- З приводу чого лірична героїня поезії заздрить зорям і хоче стати зіркою?
- Що намагалася поетеса висловити у своєму творі? Чи це їй вдалося? Відповідь обґрунтуйте.
- Яким чином ця поезія Лесі Українки пов'язана з її життям?

3.8. Складіть інформаційне гроно про зорі на підставі поезії «Ви щасливі, пречистії зорі»

3.9. Художні засоби.

Повтори: «Ви щасливі...», «я б...», «...зорі».

Епітети: «Щасливі, пречистії зорі», «високі зорі», «холодні, ясні, тверді зорі».

Порівняння: «зорі, наче з кришталю».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

- 1) Щасливими, на думку поета, є:
 - а) небеса; б) промені; в) зорі; г) хмари.
- 2) Промені зорі в поезії — це:
 - а) вияв тепла; б) народження нового дня; в) радість; г) *їх розмова*.
- 3) Лірична героїня поезії «ніколи не мовила слова», якщо б:
 - а) могла вільно літати над морем;
 - б) спостерігати красу рідного краю;
 - в) вважати свій народ щасливим; г) *мала промені зорі*.
- 4) Зорі Леся Українка називає:
 - а) світлими; б) життєстверджуючими;
 - в) такими, які приносять людям тепло і радість; г) *пречистими*.
- 5) Поетеса заздрить зорям через те, що вони:
 - а) *все бачать на світі*; б) кожному дарують любов;
 - в) символізують народження нових сподівань і мрій;
 - г) обігривають знедолених.
- 6) Якби лірична героїня поезії «так високо стояла», то вона:
 - а) *згодна бути весь вік самотньою*;
 - б) дарувати всім людям радість і щастя;
 - в) знищила соціальну несправедливість на землі;
 - г) спостерігала за хвилями морськими.
- 7) Зорі в поезії порівнюються із:
 - а) золотим саявом; б) сріблом; в) *кришталем*; г) райдугою.
- 8) Лірична героїня поезії прагне стати:
 - а) вільним птахом; б) сонцем; в) трояндою; г) *зіркою*.
- 9) Поетеса не хоче знати:
 - а) страждань і поневірянь; б) *туги і жалю*; в) болі і зла;
 - г) жорстокості й підступності.

10. Фраза, яка тричі повторюється у творі:
 - а) «ви щасливі...»; б) «холоднії зорі»; в) «я б ніколи...»; г) «хай була б я...».
11. Займенник, який підкреслює індивідуальність героїні поезії:
 - а) ви; б) я; в) ти; г) мене.
12. До якої збірки Лесі Українки належить дана поезія?
 - а) «На крилах пісень»; б) «Відгуки»; в) «Думи і мрії»; г) до творів, які не увійшли до жодної зі збірок.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, у чому вбачає для себе щастя поетеса. Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору.
2. Чим пояснити прагнення ліричної героїні звисока спостерігати за світом, погоджуючись навіть заради цього бути самотньою і «ніколи не мовити слова»? Свої міркування обґрунтуйте.
3. Лірична героїня поезії хотіла для себе мати:
 - а) промені; б) луну; в) чарівного птаха; г) щасливу хвилину.

Картка № 2

1. Чому, на ваш погляд, Леся Українка бажає знаходитися звисока над землею? Відповідь вмотивуйте.
2. Дослідіть, як упродовж поезії змінюється настрої героїні? Власні спостереження узагальніть.
3. Віднайдіть зайве слово, яким поетеса не характеризує зорі:
 - а) сяючі; б) пречистії; в) високії; г) холоднії.

Картка № 3

1. Поміркуйте, чим зумовлене велике бажання поетеси мати промені зорі в обмін на свою мову? Відповідь обґрунтуйте?
2. У народі кажуть, що кожна зірка на небі — то людське життя. Яким чином дана фраза пов'язана з ідейно-художнім змістом поезії Лесі Українки «Ви щасливі, пречистії зорі!»? Наведіть переконливі аргументи.
3. Кришталі у поезії нагадують:
 - а) хмари; б) зорі; в) сонячні промені; г) зірки.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів учнів на уроці

IX. Домашнє завдання

Опрацювати ідейно-художній аналіз поезії Лесі Українки «Давня весна», скласти питання до неї і підготувати малюнок.

Урок № 28**ЛЕСЯ УКРАЇНКА. «ДАВНЯ ВЕСНА».****ТЕМА ГАРМОНІЙНОГО ЄДНАННЯ ЛЮДИНИ З ПРИРОДОЮ**

Мета: продовжити знайомити школярів з поетичною творчістю Лесі Українки, зосереджуючи увагу на вірші «Давня весна»; з'ясувати його ідейно-художню цінність; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічного мислення, вміння виразно читати художні твори, аналізувати їх зміст, формувати естетичні смаки; на прикладі життя і творчості Лесі Українки виховувати в учнів працелюбність, відчуття краси художнього слова.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Лесі Українки, її програмовий текст, учнівські малюнки до поезії «Давня весна», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань****1. Літературний диктант**

1. Епоха, в яку жила і творила Леся Українка. (к. XIX — п. XX ст.)
2. Назвіть кількох патріотів України, навколо яких виховувалась майбутня письменниця. (М. Комаков, М. Лисенко, М. Драгоманов, О. Пчілка)
3. Кого з дітей Косачів називали спільним іменем Мишолосіє? (Лесю і Михайла)
4. Кому поетеса присвятила свій перший вірш «Надія»? (Тітці Олені — батьковій сестрі-революціонерці)
5. Що було джерелом знань для майбутньої письменниці, коли вона навчалась вдома? (Книги і саме життя)
6. Назва підручника, який написала Леся Українка для своєї меншої сестри. («Стародавня історія середніх народів»)
7. Авторами найулюбленіших книжок Лариси Петрівни були... (Т. Шевченко, М. Вовчок, Л. Глібов, М. Гоголь, П. Чубинський, Г.-К. Андерсен, О. Пушкін, М. Салтиков-Щедрін)
8. Гурток, одним із керівників якого була поетеса. («Плеяда»)
9. За допомогою якого письменника у 1893 році у Львові вийшла перша збірка віршів Лесі Українки — «На крилах пісень». (І. Франко)

10. Кому із видатних письменників належить фраза, що стосується поетеси: «...Україна не чула такого сильного гарячого та поетичного слова, як із уст сеї слабосилої, хворої дівчини... Україна, на наш погляд, нині не має поета, щоб міг силою і різносторонністю свого таланту зрівнятися з Лесею Українкою»? (І. Франко)
11. Третя збірка поетеси має назву... («Відгуки»)
12. Визначте міста, в яких споруджено пам'ятники Лесі Українки. (Сурамі, Батумі, Ялті, Луцьку, Києві)
Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Питання для міні-дискусії

- Дослідіть, яким шляхом намагалася боротися Леся Українка з невиліковною хворобою?
- Про що свідчить всебічна обдарованість поетеси?
- Вмотивуйте, чому слово в поезіях Лесі Українки — це зброя.

III. Оголошення теми і мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя про весняну пору року.

Весна — найжаданіша пора у житті людини, її завжди зустрічали радісно й урочисто. Після довгої зимової холоднечі та негоди всім кортить поспілкуватися з живою природою — власними очима побачити, як прокльовуються з-під землі ніжні списики зела, як прилітають птахи і лунають їх дружні співи.

Весна для Лесі Українки — це час, коли їй не так болить, це відчуття приливу сил, енергії, прагнення насолоджуватися, радіти від тих змін, які відбуваються в природі.

Дана поезія написана під час хвороби поетеси. Як же сприймає прихід весни поетеса? Це ми дізнаємося, ознайомившись із змістом її поезії «Давня весна».

2. Ідейно-художній аналіз поезії Лесі Українки «Давня весна»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. *Тема:* відтворення впливу приходу весни на хворобливий стан поетеси.

2.3. *Ідея:* возвеличення краси весняної природи, за сприянням якої людина забуває про свою хворобу, самотність.

2.4. *Основна думка:* Моя душа ніколи не забуде

Того дарунку, що весна дала.

2.5. *Жанр:* пейзажна лірика.

2.6. Композиція.

Експозиція: «була весна...».

Зав'язка: хворобливість і самотність поетеси під час буяння весни.

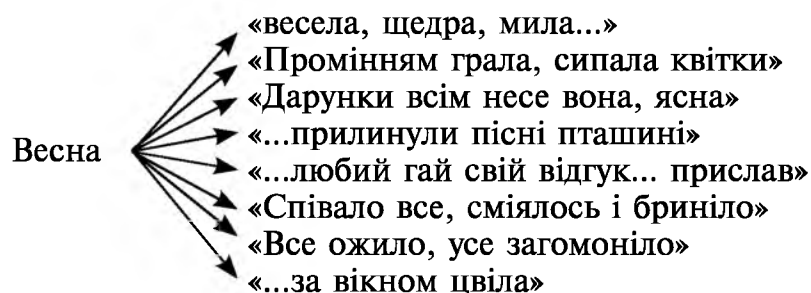
Кульмінація: радість ліричної героїні з приводу того, що її «не забула» весна.

Розв'язка: вдячність поетеси весні за її дарунок.

2.7. Обговорення ідейно-художнього змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Як у вашій свідомості асоціюється прихід весни?
- Що відбувається в природі навесні?
- Яким чином лірична героїня твору ставиться до приходу весни?
- Посилаючись на текст твору, опишіть красуню-весну. («*Була весна весела, щедра, мила, Промінням грала, сипала квітки*») Чи можна за допомогою цього опису визначення ставлення поетеси до весни?
- Які зміни відбуваються в природі навесні? (*Все ожило, усе загомоніло — Зелений шум, веселая луна! Співало все, сміялось і бумніло, А я лежала хвора й самотна*)
- Дослідіть, яким чином самотність і хворобливість ліричної героїні поезії контрастує з яскравістю і шумом весняної пори?
- Чому поетеса висловлює обурення весні? (*Для мене тільки дару не придбала, Мене забула радісна весна*) Чим вони виправдані?
- У зв'язку з чим лірична героїня змінила своє ставлення до красуні-весни?
- За допомогою яких художніх засобів Леся Українка відтворила весну як живу істоту?
- Якими звуками переповнена дана поезія? (*Приплинув вітер, і в тісній хатині Він про весняну волю заспівав А з ним прилинули пісні пташині І любий гай свій відгук з ним прислав*)
- Як ця поезія пов'язана з життям її авторки?
- Чи любляете ви подарунки? Які саме? Чим весна обдарувала героїню твору?
- Чому поетеса згадує про давню весну?
- Яким пафосом пройнятий даний твір?
- За що героїня поезії вдячна весні?

2.8. Завдання. Скласти інформаційне гроно до образу весни.

2.9. Художні засоби у творі.

Метафори: «весна промінням грала, сипала квітки»; «летіла хутко», «весна... дарунки всім несе», «заглянули від яблуні гілки», «замиготіло листячко зелене», «прилинув вітер, заспівав», «прилинули пісні пташині», «гай свій відгук... прислав», «весна дала», «весна... за вікном цвіла».

Порівняння: «летіла хутко, мов стокрила».

Риторичні оклики: «За нею вслід співучії пташки!», «Зелений шум, веселя луна!», «Ні, не забула!».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. До якого ліричного жанру належить поезія «Давня весна»?
 - а) *Пейзажного*; б) інтимного; в) філософського; г) громадського.
2. Ознака, за якою поетеса не характеризує весну. Красуня-весна:
 - а) весела; б) щедра; в) мила; г) *пахуча*.
3. Весна «летіла хутко, мов...»:
 - а) стріла; б) куля; в) *стокрила*; г) мить.
4. Під час свого руху красуня розсипала:
 - а) *квіти*; б) пісні; в) сонячне проміння; г) позитивні емоції.
5. Вслід за весною можна було побачити:
 - а) *політ співучих птахів*; б) радість на обличчях людей; в) як тане крига; г) зграю метеликів.
6. З приходом весни все довкола:
 - а) загуділо; б) задзвеніло; в) *загомніло*; г) зашуміло.
7. Для всіх весна — це...:
 - а) сільськогосподарські роботи;
 - б) можливість вирушити на полювання;
 - в) *дарунки*; г) нові клопоти.
8. Через що лірична героїня поезії обурена на весну? Бо ця пора:
 - а) дратує її; б) завдає болю і страждань; в) *забула про неї*; г) змушує працювати на землі.
9. З якого дерева посипалися квіти у вікно до героїні поезії?
 - а) З вишні; б) сливи; в) каштану; г) *яблуні*.
10. Листячко зелене на дереві:
 - а) заблищало; б) замайоріло; в) затріпотіло; г) *замиготіло*.
11. Гай письменниця називає:
 - а) замріяним; б) щирим; в) *любим*;
 - г) казковим.

12. Хатинка, в якій мешкала лірична героїня поезії:
- а) знаходилася неподалік від річки; б) була широкою і просторою;
 - в) названа *піснею*; г) вважалася однією з гостинних.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, як змінюється настрій героїні впродовж твору з приходом весни? Свої спостереження аргументуйте, посилаючись на зміст твору.
2. Яким чином, на ваш погляд, Леся Українка відтворила весну як живу істоту?
3. Чого не забуде душа ліричної героїні?
 - а) Співу пташок у лісі; б) тепла від сонячного проміння;
 - в) *дарунку весни*; г) позитивних вражень від прогулянки у гаю.

Картка № 2

1. Доведіть, що весна полегшила страждання хворої героїні поезії. Відповідь вмотивуйте.
2. За допомогою поезії «Давня весна» Лесі Українки відтворіть картину краси весняної пори. Які фарби переважатимуть у вашому творі мистецтва? Відповідь вмотивуйте.
3. Весна за вікном хати:
 - а) *квітнула*; б) прикрашала дерева; в) організувала спів пташок;
 - г) творила дива.

Картка № 3

1. Як ви вважаєте, чому весну поетеса називає давньою? Висловіть власні міркування щодо цього.
2. Чому, на ваш погляд, лірична героїня поезії спочатку не сприймає красу весни, а потім із захопленням милується нею? Свою думку вмотивуйте.
3. Про весняну волю у хатині заспівав:
 - а) *вітер*; б) невідомий птах; в) сонячний промінь;
 - г) ранковий гість.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів роботи учнів на уроці

IX. Домашнє завдання

Написати міні-твір на тему «Весна у рідному краї», опрацювати ідейно-художній зміст твору Лесі Українки «Хотіла б я піснею стати».

Урок № 29**ЛЕСЯ УКРАЇНКА. «ХОТИЛА Б Я ПІСНЕЮ СТАТИ»**

Мета: опрацювати ідейно-художній зміст програмового твору Лесі Українки, пов'язуючи його з життям поетеси; з'ясувати основні мотиви даного вірша; розвивати вміння коментувати прочитане, логічно мислити, зіставляти, узагальнювати; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття поваги, любові до поетичної творчості Лесі Українки, прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

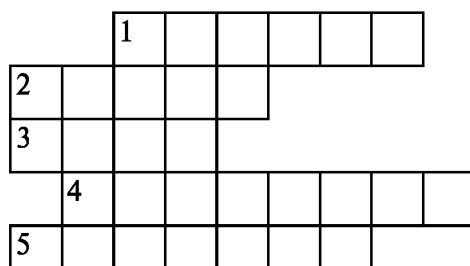
Обладнання: портрет Лесі Українки, тексти її творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Перевірка домашнього завдання**

Заслуховування учнівських творів на тему: «Весна у рідному краї». Стисле надання відгуків на почуті творчі роботи

III. Актуалізація опорних знань**1. Конкурс «Інтелектуал»**

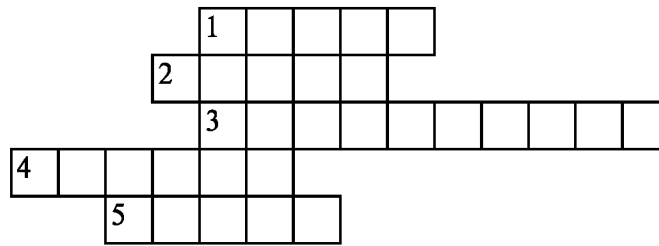
Учні розподіляються на дві команди, обираються капітани. За 5–7 хвилин необхідно розгадати кросворд «Леся Українка “Давня весна”». Обирається журі.

1.1. Завдання для першої команди.

По вертикалі: 1. Продовжте рядок: «Про весняну волю заспівав...» (*Вітер*)

По горизонталі: 1. Епітет, який використала Леся Українка, характеризуючи весну. (*Весела*) **2.** Весна розсипала скрізь по землі... (*Квіти*) **3.** Приміщення, де перебувала лірична героїня твору. (*Хата*) **4.** Воля у творі названа... (*Весняною*) **5.** Що надала весна, прийшовши на землю? (*Дарунки*)

1.2. Завдання для другої команди.

По вертикалі: 1. Пора року, відтворена у поезії. (*Весна*)

По горизонталі: 1. Через що лірична героїня твору спостерігає за красою природи. (*Вікно*) **2.** Слово, за допомогою якого поетеса характеризує весну. (*Щедра*) **3.** Стан, в якому перебуває лірична героїня вірша. (*Самотність*) **4.** Дерево, про квітки якого згадується в поезії. (*Яблуня*) **5.** Істоти, що супроводжують рух весни. (*Птахи*)

1.3. Підсумки конкурсу.

2. Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення пісні як жанру художньої літератури.
- Які пісні бувають? У чому їх призначення
- В чому полягає значення пісень для людини?
- Як Леся Українка ставилася до музики, пісень?
- Хто є авторами пісень? Наведіть 2–3 приклади.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Пісня! Як багато вона важить у житті людини! У ній — минуле, сучасне і майбутнє. В ній найповніше виявилася душа народу.

Українська пісня ніколи не відривалася від життя. Воно завжди було її джерелом і об'єктом відображення. Народна пісенність як дзеркало життя і поглядів трудових мас відзначається винятковою вірністю, бо ж вона вивірена багатим досвідом поколінь, відшліфована впродовж віків найталановитішими представниками народу, обдарована чистим народним сумлінням. Саме в цьому — секрет її невмирущої поетичної краси і загальнонародного звучання.

Отже, сьогодні на уроці ми дізнаємося про те, чому лірична героїня поезії Лесі Українки виявила бажання стати піснею.

2. Опрацювання ідейно-художнього змісту поезії Лесі Українки «Хотіла б я піснею стати»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. Тема: бажання ліричної героїні вірша стати піснею, яка була б відомою в усьому світі.

2.3. *Ідея*: возвеличення прагнення творити красу і дарувати всім щастя.

2.4. *Основна думка*: пісня допомагає кожному мріяти про щастя, радість, долати життєві труднощі.

2.5. *Жанр*: лірична сповідь.

2.6. Аналіз поезії. Бесіда за питаннями:

- Чому поетеса, на вашу думку, прагнула стати піснею?
- Про яку ясну хвилину говорить у вірші Леся Українка?
- Яке значення мала пісня в житті письменниці?
- Чим пояснити прагнення Лесі Українки возвеличити волю? Хіба вона була ув'язненою?
- Який епітет повторюється в поезії? Про що він свідчить?
- Як даний твір поетеси пов'язаний з її життям?
- Опишіть море, застосовуючи текст поезії («Хвилі прозорі», «море хибне, гучне»). Про що це свідчить?
- Яким настроєм пройнятий твір Лесі Українки? Чим це пояснити?
- Чи можна, на вашу думку, вважати шум моря його піснею? Пофантазуйте, про що воно співає?
- Які враження на вас справила ця поезія Лесі Українки?

2.7. Художні особливості поезії

Епітети: «ясна хвилина, “ясні зорі”», «спів дзвінкий», «хвилі прозорі», «море хибне», «щастя таємне»;

Метафори: «вітер розносив луна», «поминути співом», «упасти на хвилі», «лунами мрії»;

Повтори: «ясніші... яснії», «гучніше... гучне», «мої...», «моє...»;

Порівняння: «Ясніші, ніж зорі яснії»; «Гучніші, ніж море гучне».

2.8. Гра «Мікрофон». «Пісня для Лесі Українки — це...»

2.9. Завдання. Складіть «Доміно» прагнень поетеси (стати піснею — «вільно по світі літати» — «поминути співом дзвінком» — «упасти на хвилі» — «буяти над морем»)

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування.

1. Леся Українка виявила бажання стати:

а) легендою; б) *піснею*; в) казкою; г) мудрою порадою.

2. Поетеса прагне:

а) возвеличити красу на землі; б) бути корисною суспільству;
в) *вільно по світу літати*; г) порозумітися з природою.

3. Який прикметник-характеристика найчастіше використаний авторкою твору?

а) *Ясний*; б) гучніший; в) прозорий; г) вільний.

4. Спів героїні поезії можна буде почути:
 - а) на хвилях людських; б) на узбережжі моря;
 - в) *під зорями небесними*; г) серед ланів широких.
5. Як Леся Українка характеризує свої мрії? Вони:
 - а) *ясні і гучні*; б) крилаті й вільні; в) щирі й благородні;
 - г) чисті й прозорі.
6. Вітер у творі розносив:
 - а) пісню поетеси; б) бризки морські; в) пахощі квітів; г) луну.
7. Щастя у поетеси:
 - а) чарівне; б) *таємне*; в) приховане; г) здобуте в боротьбі.
8. Одним із бажань ліричної героїні було:
 - а) піднятися на гору високу; б) *буяти над морем*;
 - в) віднайти квітку щастя; г) насолоджуватися красою квітів.
9. На думку М. Євшана, пісня для Лесі Українки:
 - а) *потреба душі*; б) завзятість під час роботи;
 - в) вияв артистизму; г) вміння довести свою обдарованість.
10. Художній засіб, який допомагає Лесі Українки в поезії виявити свої почуття, ставши піснею:
 - а) порівняння; б) *епітет*; в) метафора; г) повторення.
11. Спів поетеси під зорями буде:
 - а) *дзвінким*; б) гучним; в) знайомим; г) тривалим.
12. Якими в поезії зображені хвилі морські?
 - а) Каламутними; б) високими; в) *прозорими*; г) сяючими.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, у чому Леся Українка вбачає призначення своєї пісні? Відповідь обґрунтуйте.
2. Що свідчити у творі про прагнення поетеси жити на благо інших, дарувати радість і добро всім людям. Наведіть переконливі аргументи, посилаючись на зміст вірша.
3. Пафос, яким пройнята поезія Лесі Українки:
 - а) веселий; б) сумний; в) байдужий; г) *життєстверджуючий*.

Картка № 2

1. Як ви вважаєте, чи здійсниться мрія ліричної героїні твору стати піснею? Свої міркування вмотивуйте.
2. Дослідіть, яким уявляє для себе щастя Леся Українка. Відповідаючи, посилайтесь на факти з життя поетеси і зміст її твору.
3. Визначте художній засіб, використаний Лесею Українкою у рядку «У сюю хвилю ясну»:
 - а) *епітет*; б) порівняння; в) гіпербола; г) метафора.

Картка № 3

1. Чим, на ваш погляд, пояснити бажання Лесі Українки стати піснею? Свої міркування прокоментуйте.
2. Вмотивуйте, чи можна вважати пісню для поетеси потребою її душі? Яким чином поезія, покладена на музику, впливає на внутрішній стан людини.
3. Збірка Лесі Українки до якої належить її поезія «Хотіла б я піснею стати»:
 - а) «На крилах пісень»; б) «Думи і мрії»; в) «Відгуки»;
 - г) до творів, що не ввійшли до жодної із зазначених збірок.

VII. Підсумок уроку**VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності****IX. Домашнє завдання**

Вивчити поезію Лесі Українки «Хотіла б я піснею стати» напам'ять, прочитати твір «Давня казка».

Урок № 30**ЛЕСЯ УКРАЇНКА «ДАВНЯ КАЗКА».****ІДЕЯ ВІЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ, ВІЛЬНОЛЮБСТВА ЛЮДИНИ**

Мета: поглибити в учнів уявлення про погляди Лесі Українки на призначення мистецтва і митця; вчити їх сприймати художній твір у єдності змісту й форми; дослідити у творі «Давня казка» ідею вільної творчості, вільнолюбства людини; розвивати в учнів навички роботи з художнім текстом, виразного читання; вміння логічно мислити, робити висновки; раціонально використовувати навчальний час; виховувати в учнів високі моральні якості — гуманізм, щирість, ненависть до зла, несправедливості.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Лесі Українки, текст програмового твору, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Перевірка домашнього завдання**

Опитування в учнів напам'ять поезії Лесі Українки «Хотіла б я піснею стати».

III. Актуалізація опорних знань

Літературна вікторина «Впізнай поетичний твір Лесі Українки»

Як я так високо стояла,
Хай була б я весь вік одинока.
(«Ви щасливі, пречистії зорі»)

Лунали б тоді мої мрії
І щастя моє таємне.
(«Хотіла б я піснею стати»)

Замиготіло листячко зелене,
Посипались білесенькі квітки.
(«Давня весна»)

Тож підіте і скажіте,
Що поки я буду жити,
Не подумаю довіку
Зброї чесної зложити.
(«Давня казка»)

Та чого там, люди добрі,
За новинками впадати?
Може, часом не завадить
І давніше пригадати.
(«Давня казка»)

Співало все, сміялось і бриніло,
А я лежала хвора й самотна.
(«Давня весна»)

Якби я ваші промені мала,
Я б ніколи не мовила слова.
(«Ви щасливі, пречистії зорі»)

Щоб вільно по світі літати,
Щоб вітер розносив луну.
(«Хотіла б я піснею стати»)

Якби я була зіркою в небі,
Я б не знала ні туги, ні жалю.
(«Ви щасливі, пречистії зорі»)

Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала.
(«Давня весна»)

Тільки чує — гомін, гуки,
Десь мисливські сурми грають,
Чутно разом, як собачі
Й людські голоси лунають.
(«Давня казка»)

Упасти на хвилі прозорі,
Буяти над морем хибким.
(«Хотіла б я піснею стати»)

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

V. Основний зміст уроку

Прославимо поетів, у яких один бог — красиво сказане, безстрашне слово правди.

1. Історія написання твору.

«Давню казку» Леся Українка написала в 1893 році. На ту пору вона вже була зрілим поетом. Своє місце як митець письменниця бачила лише серед найпередовіших, революційних представників суспільства — серед робітників. У творі йдеться і про роль поета і його творів у суспільному житті. Тому головний герой цієї поеми — поет.

Твір «Давня казка» вперше був опублікований у львівському журналі «Життя і слово» за 1896 рік, а пізніше — в другій збірці віршів Лесі Українки «Думи і мрії». У час творення цієї поеми одні письменники реакційного напрямку заявляли, що мистецтво потрібно лише для розваги, інші — що історію вершать царі, королі, володарі трудящих, що гнобительський лад — непорушний, вічний. Поемою «Давня казка» Леся Українка давала гостру відсіч носіям цих теорій.

2. Виразне читання, переказування цікавих епізодів твору.

3. Тема: зображення боротьби трудящих проти своїх поневолювачів та ролі і місця поета у визволенні народу від гніту.

4. Ідея: уславлення мужності, цілеспрямованості, віри у щасливе життя (поет); засудження жорстокості, жаги до збагачення, прагнення поневолити народ (Бертольдо).

5. Основна думка: у пошані народній завжди залишаються ті, хто захищав, відстоював інтереси простого люду, жертвуючи своїм життям.

6. Жанр: ліро-епічна соціальна поема-казка. (Від казки — зачин, події відбуваються в давноминулі часи, в якійсь невідомій країні, головні персонажі — поет і Бертольдо — зустрічаються тричі, як і в казках.)

7. Композиція.

Твір складається з чотирьох розділів.

Експозиція: знайомство з поетом.

Зав'язка: зустріч поета з Бертольдом.

Кульмінація: конфлікт між Бертольдом і поетом.

Розв'язка: довічне ув'язнення поета, його смерть; А поетові нащадки Слово гострее гартують.

8. Сюжет твору.

Поема починається коротеньким виступом, у якому Леся Українка, звертаючись до читачів, говорить, що вона розповість давню казку. Насправді ж поема пов'язана з реальним життям того часу, коли жила поетеса.

У якійсь країні жив талановитий поет. Він любив людей, для них складав пісні, які давали народові пораду і розвагу. Трудящі шанували поета, захоплювалися його піснями, до нього

Раз у раз ходила молодь
Пісні-слова вислухати.

Тільки чванливий нероба лицар Бертольдо глузував з поета, вважав його жебраком і навіть божевільним.

Несподівано настало лихо — почалася війна. На чолі з Бертольдом військо вирушило в чужі землі. Коли в чужих землях у поході лицарям ставало тяжко і туга обгортала їх серця, тоді співці співали ті пісні, які склав поет, і вони, викликаючи у вояків спогад про рідну країну, підбадьорювали їх та додавали одваги.

Зайшовши далеко в чужі землі, опинившись серед чужих людей, втомлене і зголодніле військо почало нарікати на Бертольда, а далі кинулося до зброї, щоб примусити його припинити війну і повернутися назад.

У цю хвилину виступили співці і піснею, якої їх навчив поет, вгамували військо, запаливши в ньому бойовий дух. Лицарі з словами:

Ми готові йти до бою,
Краще смерть, ніж вічний сором!

— кинулися в бій і перемогли ворога.

Так поет своїм словом, своєю піснею допоміг війську здобути перемогу.

Але з перемоги воїнів скористався Бертольдо. Він награбував на війні «всього без ліку», а король нагородив його ще землею і графським титулом. Знову в панському палаці почалися свята і розваги.

Привчившись до грабунків на війнах, Бертольдо діяв так і в своїй країні. Він нещадно експлуатував доведений до відчаю народ, який готувався до повстання. Серед людей шириться пісні про рівність і волю. Разом з народом виступають співці і поет.

Бертольдо знає, яку велику силу мають художнє слово і пісня. Щоб вирвати з рук народу цю грізну зброю, він запропонував поетові стати його придворним співцем, обіцяючи йому за це багатство і славу. Поет з гідністю відмовився від «золотих кайданів» і слави з панських рук, залишився вірним народові. Тоді Бертольдо наказав своїм слугам кинути поета до в'язниці. Поет загинув, але лишилися між людьми його

правдиві і запальні слова, залишилися молоді нащадки, які взяли собі у спадок поетові пісні і продовжували боротьбу з гнобителями.

Народ повстав і вбив пана Бертольда. Та залишився по ньому молодий нащадок, який продовжує будувати тюрми і гнобити людей. Між нащадками поета і графа продовжується боротьба. Таким закінченням поеми Леся Українка підкреслює, що боротьба трудящих за своє визволення неминуче триватиме до того часу, поки в ній не переможе народ.

9. Мовно-виражальні засоби.

- а) Поетичний синтаксис: антитеза, інверсія, фразеологізми. («Час летів, немов на крилах», «Кажуть весь поміст у пеклі з добрих замірів зложився», «Золотих не хочу лаврів», «спіймати вітра в полі»).
- б) Тропи (епітети, метафори, порівняння): сумна діброва, рими-соколята, думи-чарівниці; «сонечко червоне заховалось за діброву», «час летів», «розливався людський стогін всюди хвилею сумною», «пісні ідуть по людях» і т. д.
- в) Лексика твору: загальноживані слова, архаїзми із західноєвропейської літератури, фольклору (граф, графство, герольди).
- г) Особливості вірша: в його строфах заримована лише половина рядків.

Золотих не хочу лаврів,
З ними щастя не здобуду,
Як я ними увінчаюсь
То поетом вже не буду.

Такі вірші називаються напівбілими, або римованими.

Чотиристопний хорей, яким написано «Давню казку», з одного боку, сприяє стрімкому розгортанню сюжету, з другого — наближає вірш до розмовної мови казки, передає ритм часу, протягом якого наростає конфлікт між групами людей.

д) Іронія і сатира в поемі.

В іронічному плані вживаються слова «лицар» і «лицарство» щодо Бертольда та його воїнів. На Україні «лицар» — мужня, саможертовна, благородна людина, захисник волі. Таким лицарем Леся Українка вважала поета:

Нас таки чимале військо,
Маєм свого отамана,
Він у нас одважний лицар...

В іронічному плані написані окремі рядки «поетових пісень». У сатиричному плані показано взаємини між графом Бертольдом і народом.

10. Проблеми і мотиви твору.

- роль митця в суспільстві;
- служіння музі й народові;
- суть людського щастя, вдячності;
- воїни заради збагачення.

11. Обговорення змісту I, II розділів поеми. Бесіда за питаннями.

- Чи любляете ви читати казки. Чому?
- Яке значення має казка для малечі?
- Чому Леся Українка любить додавати до назв своїх творів прикметник «давня»? Наприклад, «Давня весна», «Давня казка».
- Як дорослі ставляться до казок?

I розділ

- Про що застерігає Леся Українка читача у вступі до твору? (*Тільки вибачте ласкаво, Що не все в ній буде нове. ... Може, часом не завадить I давніше пригадати*)
- Чому поетеса вважає, що не варто забувати про старе?
- Яку винагороду прагне отримати авторка за розповідь казки? (*А мені, коли не лаврів, То хоч бубликів дай в'язку*)
- Чи не нагадує це кінцівку народних казок?
- Чому у творі не зазначається країна, де відбуватимуться події казки? (*Бо у казці, та ще в віршах, Все можливо, добрі люди*)
- Як письменниця характеризує поета? (*Проживав поет нещасний, Тільки мав талант до віршів Не позичений, а власний ... На обличчі у поета Не цвіла урода гожа, Хоч не був він теж поганий, — От собі — людина божа!*)
- Що мала на увазі Леся Українка, говорячи про героя твору: «От собі — людина божа!»?
- Чому, живучи самотньо, поет не був самотнім? (*До його малої хати Раз у раз ходила молодь Пісні-слова вислухати*)
- Як до героя твору ставилися люди? Про що це свідчить? (*Що могли, то те й давали, Він до всього був догодний*)
- Чим пояснити любов поета до діброви?
- Яким чином він «оживляв сумну діброву»?
- Що порушило спокій митця під час його перебування на самоті з дібровою? (*Тільки чує — гомін, гуки, Десь мисливські сурми грають, Чути разом, як собачі Й людські голоси лунають*)
- За яких обставин відбулася зустріч поета з лицарем?
- Як письменниця характеризує лицаря? (*Та лихий такий, крий боже!*)
- У чому виявилася самовпевненість поета під час розмови з лицарем?

- Як на ваш погляд, яким лихом погрожував лицар поетові? (*Слухай, ти, втікай лиш краще, Бо пізнаєшся ти з лихом!*)
- Чи перелякався через це любимець народу? (*Ей, я лиха не боюся, З ним ночую, з ним і днюю... Ти втікай, бо я, мосьпане, Не таких, як ти, полюю!*)
- Чим закінчилась перша зустріч героїв? (*А ти тут завджди, небоже, Хайно їхатиму з гаю, А ще дам тобі гостинця, А тепер часу не маю*)
- Яким був результат полювання мисливців? (*Розтеклись ловці по гаю, Полювали цілу днину, Та коли б же вполювали Хоч на сміх яку звірину!*)
- Якою була друга зустріч лицаря з поетом?
- Чим є воля для поета? (*Так, я вільний, маю бистрі Вільні думи-чарівниці, Що для них нема на світі Ні застави, ні границі*)
- Чому він її порівнює з вітром у полі?
- Як поставився лицар до виконання пісні поетом? (*Що за дивна сила слова! Ворожбит якийсь, та й годі!*)

II розділ

- Про що свідчить вміння поета сприймати музику природи і спів людей?
- Як зустрів поет Бертольда у своїй хаті?
- Що змусило лицаря завітати у вечірню пору до поета?
- Яким чином кохання заповонило душу лицаря? (*Закохався я і гину,— Каже лицар,— вдень і вночі Бачу я перед собою Ясні оченьки дівочі*)
- Від чого страждав Бертольдо?
- Чому поет не відмовився допомогти лицареві?
- Про що співав Бертольдо у серенаді до Ізольди?
- Що схвалював лицар у поета? (*Ти своїм віршем чудовим Чарував усю громаду...*)
- Як Бертольдо охарактеризував Ізідору? (*А вродлива!... не сказати!..*)
- Що свідчить про примхливий характер коханої лицаря? (*Найчастіші діаманти Сяють ясні та прозорі, Та не може дорівнятись Ні один з них Ізідорі! ... Дорогих перлин коштовних Є багато в синім морі, Та не може дорівнятись Ні одна з них Ізідорі!*)
- Як Ізідора сприйняла спів Бертольдо? Яку він подяку отримав у неї за це?

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

I розділ

1. Яку винагороду хоче отримати поетеса за розповідь казки?
 - а) Лаври; б) увагу та слухняність дітей; в) в'язку бубликів;
 - г) склянку меду.

2. Країна, в якій відбуватимуться події казки:
а) Франція; б) *невідома*; в) фантастична; г) Англія.
3. Леся Українка визначила жанр свого твору, а саме:
а) казкова поема; б) лірична оповідь; в) філософська казка;
г) *казка у віршах*.
4. Поета у творі поетеса називає:
а) *нещасним і талановитим*; б) уважним і кмітливим;
в) сором'язливим і спритним; г) пунктуальним і винахідливим.
5. Про яке невміння поет зізнається у творі?
а) Танцювати; б) малювати; в) *співати*;
г) виразно декламувати власні поезії.
6. «Стоголосою луною по світу розносилаь» поетова:
а) *пісня*; б) слава; в) поезія; г) щирість.
7. Хто раз у раз відвідував поета?
а) Селянські діти; б) *молодь*; в) місцеве панство;
г) люди похилого віку.
8. Слово поета «всім давало»:
а) піднесеність і бадьорість; б) *розвагу і пораду*;
в) можливість позбутися всього лихого;
г) користь і впевненість у самовизначенні.
9. Герой твору не відчував ні голоду, ні холоду, бо отримував допомогу від:
а) Господа; б) *простого люду*; в) кобзарів; г) князя.
10. Щодня поет полюбляв приходити до:
а) *гаю*; б) річки; в) лісного струмка; г) селянських малюнків.
11. Кому з героїв твору належать слова: «Гей! — обережно, Віку збавити людині!»?
а) Мисливцю; б) *поету*; в) селянину; г) лицарю.
12. Лицар, вперше зустрівшись з поетом, порівняв його з:
а) диким звіром; б) *птахом*; в) старцем; г) примарою діброви.
13. Поет не сподобався лицарю через те, що він:
а) образив лайливим словом вельможу;
б) *відмовився піднятися, бо лежав на самісінькій стежині*;
в) виявився розумнішим за пана; г) не став на коліна перед ним.
14. Характеризуючи лицаря, поетеса назвала його:
а) *лихим*; б) жорстоким; в) підступним; г) легковажним.
15. Рими у поета —:
а) молодята; б) перепілочки; в) промінчики; г) *соколята*.
16. Перша зустріч героїв була миттєвою через:
а) складні погодні умови; б) поранення лицаря;
в) небажання спілкуватися одне з одним;
г) *те, що лицар не мав часу і поспішав на полювання*;

17. Поет подякував панові за:
 - а) чемне ставлення його до себе;
 - б) щедрість, бо той дав йому гроші;
 - в) *послугу, яку намагалися надати мисливці лицаря;*
 - г) те, що той подарував збірку творів французьких письменників.
18. Зустрівшись вдруге, лицар хотів дати поетові:
 - а) спробувати шматки м'яса запеченого вепряка;
 - б) рушницю на пам'ять; в) *гроші;*
 - г) можливість виявити свій талант.
19. Своїм багатством поет уважав:
 - а) сонце; б) *небо;* в) повітря; г) океан.
20. Поет був задоволений тим, що мав:
 - а) талант до написання творів; б) *щастя;* в) багато грошей;
 - г) можливість захистити лісових тварин від мисливців.
21. Повертаючись з роботи, сільська молодь приязно привіталася до:
 - а) мисливців; б) лицаря; в) старця; г) *поета.*
22. Музичний інструмент, за допомогою якого поет мав можливість продемонструвати свою майстерність:
 - а) сопілка; б) гармонь; в) гітара; г) *мандоліна.*
23. Щастя для поета — мати:
 - а) великий гонорар за свої поезії; б) *волю;* в) графство;
 - г) повагу до себе від лицаря.

II розділ

1. Літнім вечором поет, сидячи у своїй хатині, слухав пісні, що лунали:
 - а) *по полю;* б) у діброві; в) біля річки; г) вулицею села.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як ви вважаєте, на що був багатий поет? Свої міркування вмотивуйте, посилаючись на зміст твору.
2. Дослідіть, чим пояснити поважне ставлення молоді до поета? Чи є воно щирим? Відповідь аргументуйте.
3. Перебуваючи на самоті, поет:
 - а) складав музику; б) аналізував події своєї зустрічі з лицарем;
 - в) тихенько наспівував; г) *мав думку таємну.*

Картка № 2

1. Порівняйте, в чому полягає розуміння щастя поетом і Бертольдом. Про що це свідчить?
2. Обґрунтуйте, через що поет відмовився від будь-якої винагороди за послугу лицарю? Як це його характеризує?

3. За що вибачався поет перед Бертольдо, коли пан завітав до хатини митця?
- Не мав чим пригостити його;*
 - не запропонував йому присісти;
 - у приміщенні було трохи темнувато; г) у кімнаті тривалий час не прибиралося.

Картка № 3

- Як на ваш погляд, про що міг думати поет, перебуваючи у своїй хатині насамоті? Наведіть переконливі обґрунтування.
- Поміркуйте, через що поет вважав себе щасливим? Чи насправді це було так? Відповідь вмотивуйте.
- Лицар завітав до хати поета, щоб
 - розповісти про невдале полювання;
 - оголосити своє рішення про надання простому люду волі;
 - вибачитися за непорозуміння, яке сталося з ними під час першої зустрічі;
 - поділитися радістю через свою закоханість.*

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять уривок з твору «Давня казка»; дібрати матеріал для характеристики образів поеми.

Примітка. Уривок напам'ять:

а) від слів «Навіть трудно розказати...» до слів «Мов крізь землю провалився» або б) від слів «Золотих не хочу лаврів...», кінчаючи словами «золоті надіть кайдани!».

Урок № 31

ЛЕСЯ УКРАЇНКА. «ДАВНЯ КАЗКА».

ПРОБЛЕМИ І МОТИВИ ТВОРУ

Мета: продовжити опрацювання ідейно-художнього змісту поеми-казки, зосереджуючи увагу на проблемах і мотивах твору; охарактеризувати образи героїв, порівнюючи їх; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу, спостережливість; уміння висловлювати власні судження про свободу творчості, про вільнолюбство людини; виховувати почуття поваги, любові до творчості Лесі Українки; шанувати мистецькі здобутки українців.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Лесі Українки, текст твору, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Опитування учнів щодо знання напам'ять уривка з поеми Лесі Українки «Давня казка».

III. Актуалізація опорних знань

1. Проведення міні-дискусії. Обговорення питань

- Про що свідчить закінчення твору? Чи можна вважати, що у творі Лесі Українки «Давня казка», як і у звичайній казці, добро перемагає зло?
- Хто в поемі-казці є уособленнями добра і зла? Свої міркування обґрунтуйте.

2. Проведення гри «Хто найшвидше?»

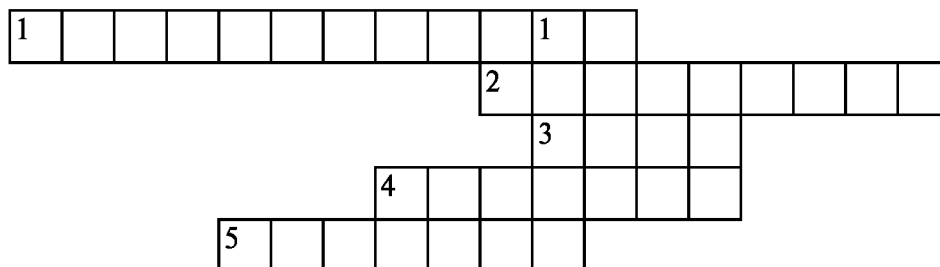
(за твором Лесі Українки «Давня казка»)

Учні розподіляються на дві команди, обирають капітанів, оголошується склад журі. За 5 хвилин необхідно розгадати кросворд.

2.1. Завдання для першої команди.

По вертикалі: 1. Жанр твору Лесі Українки «Давня казка». (*Казка*)

По горизонталі: 1. Назва «господарства», яке «десь за морем лежало». (*Бусурманське*) 2. Музичний інструмент, яким скористався Бертольдо, співаючи своїй коханій. (*Мандоліна*) 3. На що вийшла подивитися подивитися кохана лицаря, почувши його спів? (*На зорі*) 4. Під час якого заходу в графстві пан вирушив у похід? (*Під час бенкету*) 5. Ім'я коханої пана. (*Ізідора*)

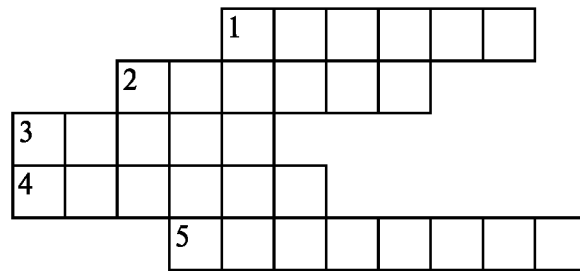

2.2. Завдання для другої команди.

По вертикалі: 1. Захід, організований Бертольдом після повернення з війни. (*Свято*)

По горизонталі: 1. Герої, які припинили бунт військових, тим самим надавши допомогу Бертольдові. (*Снівці*) 2. Поет не бажав отримати від пана золотих... (*лаври*). 3. Найцікавішим скарбом для поета — мати... (*щастя*). 4. Чого пан

мав багато після закінчення війни? (Золота) 5. Риса характеру Бертольда. (Гордість)

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності школярів

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Леся Українка була поетесою-борцем. Її цікавили люди героїчні. Вона писала про їхню відданість справі, про їхні поривання до волі. Героєм її творів став борець, обдарований поетичним, мистецьким хистом. Його думки і вчинки близькі та рідні самій поетесі. Велика художня і громадсько-політична сила цього узагальненого образу полягає в тому, що він втілює в собі те краще, що відзначило передових людей її часу.

Життя для Лесі Українки та героя її поезій — це безупинне змагання, боротьба, дружба і кохання. Люблячи добро, мусили пристрасно ненавидіти зло, боротися з ним в ім'я добра.

Такими у творі виступають два діаметрально протилежні образи — поет і лицар.

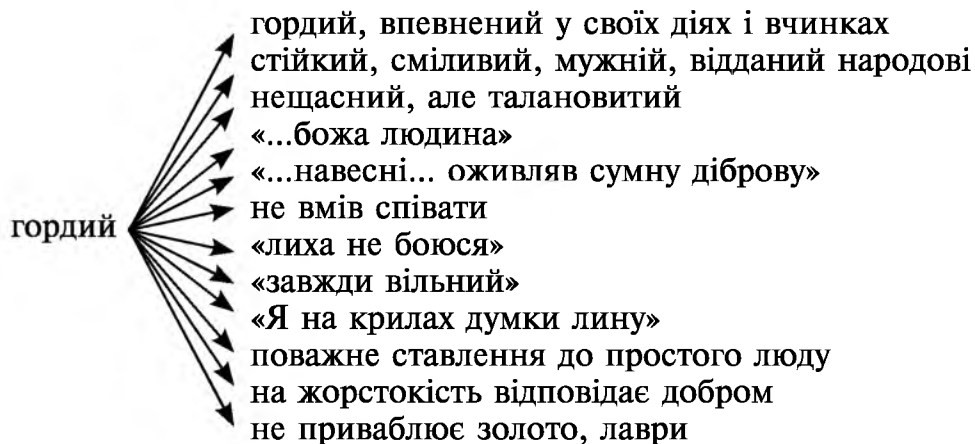
2. Характеристика образів твору

2.1. Поет.

2.1.1. Бесіда за питаннями:

- Коли ви вперше у творі зустрічаєтеся з поетом?
- Які враження про нього у вас склалися?
- Що є найціннішим для цього героя? Заради чого він живе?
- Як до поета ставляться прості люди, Бертольдо?
- Чому герой твору на зло відповідає добром?
- Через що поет байдуже ставиться до золота, слави?
- Яку допомогу надавав митець Бертольду? Чи була вона корисною?
- Чому поет помирає? Яку справу він залишив по собі?
- Чи можна ототожнити образ митця з Лесею Українкою? Свої міркування доведіть.

2.1.2. Інформаційне гроно до характеристики образу героя.

2.1.3. Цитатна характеристика.

- Проживав поет нещасний, Тільки мав талант до віршів Не позичений, а власний.
 - Хоч не був він теж поганій,— От собі — людина божа!
 - Що не був співцем поет наш, Бо зовсім не вмів співати.
 - І не був поет самотнім,— До його малої хати Раз у раз ходила молодь Пісні — слова вислухати.
 - Тее слово всім давало То розвагу, то пораду.
 - Він зо всього був догодний Ні голодний, ні холодний.
 - Ей, я лиха не боюся З ним ночую, з ним і днюю...
 - Не турбуйтеся за мене, папе, Маю я багатства стільки, Що його й на тебе стане!
 - Та й сам я Не люблю за панами жарту...
 - Бачиш ти — оця діброва, Поле, небо, синє море, То є багатство — панство І розкішне, і просторе При всьому цьому багатстві Я щасливий завжди й вільний.
 - Так, я вільний, маю бистрі Вільні думи-чарівниці.
 - Все, чого душа запрагне, Я створю в одну хвилину, В таємні світи надхмарні Я на крилах думки лину.
 - Скрізь гуляю, скрізь буяю, Мов той вітер дзвінкий в полі; Сам я вільний і ніколи Не зламав чужої волі.
- Бертольдо про поета:
- Що за дивна сила слова! Ворожбит якийсь, та й годі!
 - Ти своїм віршем чудовим Чарував усю громаду.
 - Знаю я сього поета І його величну душу, І тепер йому по-царськи Я подякувати мушу.
 - Срібла, золота насиплю Я співцеві дорогому!
 - Розливався людський стогін Всюди хвилею сумною, І в серденьку у поета Озивався він луною...
 - Я його талан співецький Так високо поважаю, Що співцем моїм придворним Я зробить його бажаю.

- Ви скажіть своєму пану, Що заплати не бажаю, Бо коли я що дарую, То назад не одбираю.
- Ви скажіть, що я не хочу Слави з рук його приймати, Бо лихую тільки славу Тії руки можуть дати.
- Золотих не хочу лаврів, З ними щастя не здобуду. Як я ними увінчаюсь, То поетом вже не буду.
- Не поет, хто забуває Про страшні народні рани, Щоб собі на вільні руки Золоті надіть кайдани!
- Та й темниці буду вільний,— Маю думи-чарівниці, Що для них нема на світі Ні застави, ні границі.
- І мого прудкого слова Не затримає темниця, Полетить воно по світі, Наче тая вільна птиця.
- За тюремний спів він мусив Головою наложити.

2.1.4. Додатковий матеріал.

Упродовж всього твору Леся Українка показує поета у тісному зв'язку з життям і боротьбою свого народу. У своїх піснях поет відображує думки і погляди трудящих мас, і тому його пісні «розходяться по світу стоголосою луною».

Поет любить народ і віддає йому свій великий талант. Живучи серед народу, він ніколи не буває самотній. До нього в убогу хату раз у раз приходила молодь слухати пісні. Зв'язок з народом надавав поетові сили і натхнення для творчості. Своєю відданою працею для трудящих він заслужив у них велику повагу і довір'я. Народ уважає його своїм ватажком і під його проводом іде на повстання проти панів:

Нас таки чимале військо,
Маєм свого отамана,
Він у нас одважний лицар...

Леся Українка показує поета як людину волелюбну і сміливу. Він гордо і незалежно поводить себе з паном, не схиляється перед його владою і силою, відмовляється від багатства і слави, які пропонує йому Бертольдо:

Не поет, хто забуває
Про страшні народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани!

Він не скоряється їй тоді, коли граф загрожує йому в'язницею.

Леся Українка перша в тодішній літературі змалювала образ поета-співця соціальної війни між класами, а не народами.

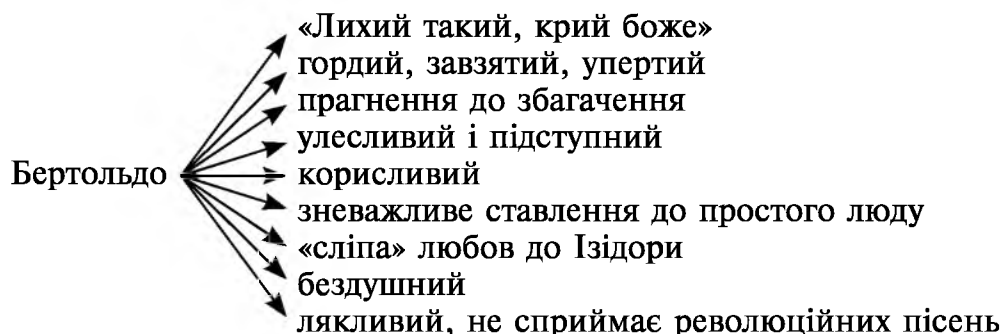
В образі народного поета-громадянина Леся Українка висловила думку, що поезія повинна служити трудовому народові, допомагати йому у повсякденному житті в боротьбі проти визискувачів.

2.2. Лицар Бертольдо.

2.2.1. Бесіда за питаннями:

- Як ви сприйняли лицаря, вперше зустрівшись з ним на сторінках твору?
- Чому він так зневажливо поставився до поета під час свого полювання?
- Яким зображений пан, коли він прийшов до митця з проханням скласти пісню для своєї коханої?
- З чим був пов'язаний військовий похід під керівництвом Бертольда?
- У чому виявилася жорстокість героя до простого люду після повернення з війни?
- Чим Бертольдові не подобався митець?
- Через що поет став небезпечним пану?
- За що лицар пропонував поетові золото? Як це його характеризує?
- Ув'язнення поета — це помста Бертольда за добрі справи митця? Відповідь обґрунтуйте.
- Що вас вразило у цьому образі?

2.2.2. Інформаційне гроно до характеристики образу героя

2.2.3. Цитатна характеристика.

- Попереду їхав лицар, Та лихий такий, крий боже!
- Слухай, ти, втікай лиш краще, Бо пізнаєшся ти з лихом!
- Та який ти з біса мудрий — ...— ще ні разу Я таких, як ти, не бачив.
- Спалахнув від гніву лицар, Був він гордий та завзятий, Але ж тільки на упертість Та на гордощі багатий.
- Я б віддав отой химерний Твій таємний світ надхмарний За наземне справжнє графство, За підхмарний замок гарний.
- Я б віддав твоє багатство У непевнії країни За єдиний поцілунок Від коханої дівчини...
- Прощавай, дружино люба, Всі розкоші, всі вигоди! Все те треба проміняти На далекії походи.
- О, тепер було у нього Срібла, золота багато!
- Окрім того, що набрав він На війні всього без ліку.

- Сила статків та маєтків! Вже Бертольдо граф залежний! Він живе в своєму графстві, Наче сам король вельможний.
- Люд увесь в тім краю мусив Узнавать його за пана.
- Та й по всіх далеких війнах Граф привчився до грабанку, А тепер в своїй країні Він шукав у тім рятунку.
- Почалися нескінченні Мита, панщина, податки. Граф поставив на дорогах Скрізь застави та рогатки.
- Люди мучились як в пеклі, Пан втішався як у раю.
- Пан гуляв у себе в замку, У ярмі стогнали люди.
- — Що се, що? — кричав Бертольдо,— Гей, ловіть співця, в'яжіте! У тюрму його в кайдани! Та скоріш, скоріш біжіте!
- Я його (*поета*) талан співацький Так високо поважаю, Що співцем моїм придворним Я зробить його бажаю.
- Коли він складання віршів Бунтівничих не покине, То в тюрму його закину, Там він, клятий, і загине!

2.2.4. Додатковий матеріал.

В образі графа Бертольдо Леся Українка показала ті ворожі народів сили, проти яких борються трудящі.

Лицар дивується, коли бачить вплив поетового слова на сільську молодь. Практичний в усьому, позбавлений творчої фантазії, лицар вбачає у цьому «диявольське наводження», чаклування. Поет для лицаря — ворожбит, хоч і допоміг палким і чулим словом привернути до нього горде й неприступне серце панни Ізидори.

Бертольдо вирушає воювати чужі міста. Його військо супроводить пісня про рідний край, який завжди у серці незважаючи на розлуку. Щасливий і сп'янілий від перемого лицар не чує тих пісень, думаючи про власну звитягу. Та коли щастя відвернулося од нього і в війську почалися чвари, а слухняні раніше вояки рвуться повернути зброю проти нього, його рятує глумлива пісня військових співців про недбалого вояка. І знову пісня домоглася свого: вона повернула воякам відвагу, а з нею й перемогу в бою. Перемогла не Бертольдова хоробрість, а поетове слово.

Граф Бертольдо зображений жорстоким експлуататором, пихатим і гоноровитим паном, вірним слугою короля і ворогом трудящих. Нікчемний граф все своє життя проводить в бенкетах та розвагах. Він має величезні багатства, придбані тяжкою працею селян, награбовані на війні, але його це не задовольняє. Бертольдо встановлює нові податки, мита на панщину.

Жорстокість, бундючність і грубість пана виявляється у його вчинках і словах. Вперше зустрівши поета в лісі, він грубо наказує йому зійти з дороги:

Бачте,— крикнув,— що за птиця!
Чи не встав би ти, небоже?

Коли поет глузливо відмовився від милостині пана, той, знову спалахнувши, «крикнув згорда»: «Годі жартів! Бо задам тобі я гарту!».

Переляканий революційними піснями, в яких поет закликає «пробити пану груди», Бертольдо наказує:

Гей, ловіть співців, в'яжіте!
У тюрму його, в кайдани!

Непокірному поетові Бертольдо загрожує:

...в тюрму його закину,
Там він, клятий, і загине!

Поряд з погрозами, якими пан хоче примусити поета замовкнути, він вдається до підкупу і лицемірства.

Я його талан співацький
Так високо поважаю,
Що співцем своїм придворним
Я зробить його бажаю.

Такою мовою Леся Українка характеризує Бертольда як жорстокого деспота й експлуататора.

3. Подальше опрацювання ідейно-художнього змісту твору. Бесіда за питаннями.

III розділ

- Чому Бертольдо не запросив поета до себе на весілля?
- Яке лихо настало для лицаря?
- Що свідчить про жорстокість і жагу до збагачення Ізидори? (*Забажалось королеві Звоювать чужее царство*)
- Куди був спрямований військовий похід під керівництвом Бертольда? (*Подалося геть за море Все одважнеє лицарство; Там за морем десь лежало Бусурманське господарство*)
- Яке значення мала пісня для воїнів? (*Та коли вже надто тяжко Туга серце обгортала, То співці співали пісню, Пісня тугу розважала*)
- Як воїни сприймали розлуку з рідним краєм? (*Рідний край щиріш любити Научає нас розлука*)
- Що зазнало військо Бертольда у походах на «бусурманське господарство»? (*Край чужій, ворожі люди, Голод, злидні, військо гине...*)
- З приводу чого виник бунт серед вояків? (*Нащо ти сюди на згубу Підманив нас за собою? Чи ти хочеш, щоб усі ми Наложили головою?*)
- У чому було призначення поета? (*Він зостався, щоб піснями Звеселять рідну країну, Там він має розважати Не одну сумну родину*)
- Яку винагороду пообіцяв дати Бертольдо поету? (*Срібла, золота насиплю Я співцеві дорогому!*)

IV розділ

- Яким чином змінилося життя Бертольда після його повернення з військових походів? (*Знов у нього в пишнім замку Почалося вічне свято,— О, тепер було у нього Срібла, золота багато!*)
- Чим розважався пан? (*Що ж, напитки та наїдки Та убрання пре-хороші, Та забави, та турніри, А на все ж то треба грошей*)
- Як перебування пана на війні вплинуло на його ставлення до народу. (*Та й по всіх далеких війнах Граф привчився до грабунку, А тепер в своїй країні Він шукав у тім рятунку. Почалися нескінченні Мита, панщина, податки Граф поставив на дорогах Скрізь застави та рогатки*)
- Прокоментуйте, про що свідчать рядки з твору: Люди мучались як в пеклі, Пан втішався як у раю.
- Як сприйняв поет страждання простого люду від гніту Бертольда? (*І в серденьку к поета Озивався він луною*)
- Про яке лихо повідомила сторожа пана? (*Що співці по місті ходять І піснями люд морочать, Все про рівність і про волю У піснях свої торочать*)
- Які пісні, що виконувалися простим народом, почув Бертольдо? (*В мужика землянка вогка, В пана хата на помості — Що ж, недарма люди кажуть, Що в панів біліші кості! У мужички руки чорні, В пані рученька тендітна; Що ж, недарма люди кажуть, Що в панів і кров блакитна!*)
- Про що свідчать слова народу, звернені до пана: Вловиш нас сьогодні десять Завтра двадцять знов настане!
- Якої послуги, наданої поетом, не забув Бертольдо? (*Що я досі пам'ятаю, Як пісні його втішали Нас колись в чужому краю*)
- Що вирішує запропонувати Бертольдо співцю аби той не складав бунтівничих пісень? (*...Співцем моїм придворним Я зробить його бажая. ... Ви скажіть, що він у мене Буде жити в шані, в славі, Тільки, звісно, хай забуде Різні вигадки лукаві*)
- Як зреагував поет на пропозицію пана? (*...Заплати не бажая, Бо коли я що дарую, То назад не одбираю ... Ви скажіть, що я не хочу Слави з рук його приймати, Бо лихую тільки славу Тії руки можуть дати*)
- У чому вбачає поет своє призначення? (*Не поет, у кого думки Не літають вільно в світі, А заплутались навіки В золотії тонкі сіті. ... Не поет, хто забуває Про страшні народні рани, Щоб собі на вільні руки Золоті надіть кайдани! ... е подумаю довіку Зброї чесної зложити*)
- Чому поет називає свої пісні чесною зброєю?
- Чим погрожує Бертольдо поетові? Чи не є це слабкістю пана? Відповідь обґрунтуйте.

- Чому митець вважає, що навіть перебуваючи у тюрмі, він буде вільним? Як про це зазначено у творі? (*Маю думи-чарівниці, Що для них нема на світі Ні застави, ні границі ... І мого прудкого слова Не затримає темниця Полетить воно по світі, Наче тая вільна птиця*)
- Яким чином було покарано поета за його пісні, вільне слово? (*Так довіку у темниці Довелось поету жити За тюремний спів він мусив Головою наложити*)
- Через що після вбивства повстанцями Бертольда, панство продовжувало існувати? Чим це зумовлено? (*Та зостався по Бертольду Молодий його нащадок, І пиху його й маєтки Він забрав собі у спадок*)
- Яка боротьба ведеться між нащадками графа і поета? (*І тепер нащадки графські Тюрми міцнії будують, А поетові нащадки Слово гострее гартують*)
- Прокоментуйте, про що свідчить останні рядки поезії: То скінчиться давня казка А настане правда нова! Відповідь обґрунтуйте.

4. Виконання завдань

4.1. Застосовуючи прийом «Доміно», доберіть синоніми для визначення рис характеру поета, Бертольда, Ізидори.

4.2. Доберіть цитати з твору, які нагадують про його казковитість.

- «Їдуть, їдуть, врешті бачать, — Три дороги розійшлися Розлучились тут найстарші»
- «Тож, коли хто з вас цікавий, Сядь і слухай давню казку, А мені, коли не лаврів, То хоч бубликів дай в'язку»

4.3. З поданих прислів'їв виберіть ті, які стосуються поета, і ті, які — пана:

- За рідний край і життя віддай.
- Ворога напій і нагодуй, а ворог ворогом таки буде.
- Хто людям добра бажає, той і собі має.
- Ласий на гроші, як кіт на сало.
- На язиці медок, а на душі льодок.
- Один гроші складає, а другий мішок шие.
- Мудра голова не любить лихії слова.
- Рідна земля і в жмені мила.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

II розділ

1. Щоб привернути до себе увагу Ізидори, Бертольдо вирішує для неї:
 - а) виконати серенаду;
 - б) станцювати;
 - в) запропонувати поїхати з ним на полювання;
 - г) подарувати смарагд.

2. «Нелегким полюванням» для лицаря було:
 - а) спіймати пташку; б) дібрати ноти для виконання музики;
 - в) *скласти поезію*; г) віднайти музичний інструмент.
3. Чим поет чарував усю громаду?
 - а) Своїми думками і вчинками;
 - б) вмінням розуміти проблеми народу;
 - в) красою душі; г) *чудовими поезіями*.
4. Яку винагороду мав отримати митець послугу, за надану Бертольду?
 - а) Золотих монет; б) буланого коня;
 - в) дозвіл на прогулянку в графському лісі; г) *жодної*.
5. Характеризуючи Ізольду, лицар сказав, що вона:
 - а) примхлива; б) приваблива; в) *вродлива*;
 - г) всебічно обдарована.
6. Яку подяку отримав Бертольдо від Ізидори, виконуючи для неї серенаду?
 - а) Перстень; б) маленьку хустку; в) червоне яблуко;
 - г) *квітку троянди*.

III розділ

1. Після виконання серенади у Бертольда зникла:
 - а) *туга*; б) лиха думка; в) надія; г) жорстокість.
2. У військовому поході солдат розважала:
 - а) *пісня*; б) музика; в) Ізидора; г) вільна думка.
3. Бусурманське господарство, куди вирушив Бертольдо з військом, знаходилося за:
 - а) горами; б) океаном; в) *морем*; г) лісом.
4. Залишивши рідний край, воїни відчули:
 - а) *тугу за Батьківщиною*; б) смертельну небезпеку;
 - в) радість від того, що тепер матимуть можливість отримати багато грошей за перемогу над ворогом;
 - г) сильними і мужніми.
5. Карлоса, Гвідо і Бертольда військо обрало за старших, оскільки вони були:
 - а) *відважними*; б) багатими; в) панами; г) кмітливими.
6. Завойовуючи бусурманські міста, Бертольдо відчував себе:
 - а) сміливим; б) *щасливим*; в) бадьорим; г) жорстоким.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, кого намагалася відобразити Леся Українка у творі на прикладі поета і Бертольда. Свої спостереження обґрунтуйте.

2. Що мала на увазі поетеса, зазначаючи у творі: «Кажуть, весь поміст у пеклі 3 добрих замірів зложився Для пекельного помосту»? Відповідаючи, наведіть переконливі аргументи.
3. На що не витрачав грошей Бертольдо?
 - а) На забави; б) турніри; в) напоити та наїдки; г) *відбудову храмів.*

Картка № 2

1. Прокоментуйте слова воїнів Бертольда «Краще смерть, ніж вічний сором». Висловлюючись, посилайтесь на зміст поеми.
2. Як на ваш погляд, чи щирою була промова-вдячність Бертольда до співців, коли його військо отримало перемогу над царем бурсманським? Відповідь вмотивуйте.
3. Яку винагороду мав отримати поет від Бертольда за свої пісні?
 - а) Велику земельну ділянку; б) новий музичний інструмент;
 - в) можливість регулярно відвідувати свята при дворі пана;
 - г) *срібло, золото.*

Картка № 3

1. Що, на ваш погляд, сприяло незадоволенню війська у походах? Чи зрозуміло воно сутність цих завоювань? Відповідь аргументуйте.
2. Дослідіть, у чому полягало багатство пана і поета. Свої спостереження узагальніть.
3. Чого забажалося Ізідорі? Щоб:
 - а) Бертольдо повсякчас їй співав серенади;
 - б) для неї створили театр; в) *завоювати інше царство;*
 - г) на клумбі росли виключно троянди.

VII. Підсумок уроку

Отже, служіння літератури поневоленому народові, Лесі Українка розуміла як участь у революційній боротьбі. На той час вона своїм життям, своєю невтомною працею показала, яким повинен бути народний митець. Тому в образі героя «Давньої казки» ми пізнаємо риси характеру самої Лесі Українки. Його шлях до народного поета — це шлях самої письменниці.

Він (як і Леся Українка) зрозумів, що в суспільстві боротьба йде впродовж віків, ще з того часу, як існують бідні й багаті. І лише тоді, коли ця боротьба скінчиться,

То скінчиться давня казка,
А настане правда нова.

Тобто письменниця доводить, що рушійною силою історії суспільства є трудящі, які виборюють свою волю у жорстоких битвах зі своїми класовими ворогами.

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів**IX. Домашнє завдання**

Підготуватися до тематичної контрольної роботи № 3.

Урок № 32**ТЕМАТИЧНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 3****«ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЛЕСЯ УКРАЇНКА, ІВАН ФРАНКО»**

Мета: за допомогою запропонованих завдань виявити в учнів рівень знань умінь та навичок із вивченої теми, закріпити їх; розвивати увагу, пам'ять, спритність, рішучість, кмітливість, уміння акумулювати отримані знання і застосовувати їх під час виконання завдань; виховувати працьовитість, наполегливість, старанність, силу волі, пунктуальність, інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання: тестові завдання і питання для самоконтролю за темою у трьох варіантах із різними рівнями навчальних досягнень школярів.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Оголошення теми, мети уроку.****Мотивація навчальної діяльності****III. Пояснення вчителем питань, які стосуються проведення тематичної контрольної роботи****VI. Завдання до тематичної контрольної роботи****I варіант*****Початковий рівень***

1. Поезія Т. Шевченка, в якій бездіяльність людська порівнюється зі сном:
 - а) «Ой три шляхи широкії»; б) «Думи мої, думи мої»;
 - в) «Мені однаково, чи буду»; г) «*Минають дні, минають ночі*».
2. У творі Лесі Українки «Давня весна...»:
 - а) передається любов до природи рідного краю як вияв патріотизму письменниці;

- б) поетеса засуджує своїх сучасників, які лише тужать над долею рідного краю, але нічого не роблять для поліпшення його становища;
- в) висловлюється думка про те, що любов і пошана до рідного слова завжди жила в помислах українського народу;
- г) *возвеличується краса весняної природи, за сприяння якої людина забуває про свою хворобу, самотність.*

3. Твір І. Франка «Іван Вишенський» присвячений:

- а) Т. Шевченку; б) всім православним; в) А. Кримському;
- г) М. Павлику.

Середній рівень

- 4. Що було посаджено матір'ю, жінкою сестрою після того, кого коли брати залишили рідну домівку (Т. Шевченко «Ой три шляхи широкії»)?
- 5. Стисло опишіть проводи І. Вишенського до Афонської печери. (І. Франко «Іван Вишенський»).
- 6. Чого пране ліричний герой поезії Т. Шевченка «Минають дні, минають ночі...»?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань:

- а) Дослідіть, із якою метою І. Франко у творі «Іван Вишенський» використав художній вимисел. Відповідь аргументуйте.
- б) Яким чином Леся Українка в поемі «Давня казка» намагається визначити роль поетичного слова в житті суспільства. Наведіть переконливі приклади із твору.
- в) Чому байдужість, на думку Т. Шевченка, — це найстрашніше, що може бути в житті (за твором Т. Шевченка «Минають дні, минають ночі...»)?

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну із запропонованих тем:

- а) «Не поет, у кого думки не літають вільно в світі (за твором Лесі Українки «Давня казка»);
- б) «Люди — господарі своєї долі» (за творчістю І. Франка, Т. Шевченка);
- в) «...дай жити, серцем жити і людей любити» (за творами Т. Шевченка).

II варіант

Початковий рівень

1. Поезія Т. Шевченка «Думи мої, думи мої» написана поетом у:

- а) Орській кріпості (1847р.); б) В'юнищах (1845р.);
- в) казематі (1847р.); г) Петербурзі (1846р.).

2. Визначте назву твору поетичних рядків Лесі Українки: *Прилинув вітер, і в тісній хатині Він про весняну волю заспівав, А з ним прилинули пісні пташині, І любий гай свій відгук з ним прислав.*
 - а) «Хотіла б я піснею стати»; б) «Давня весна»;
 - в) «Ви щасливі, пречистії зорі»; г) «Давня казка».
3. За жанровою спрямованістю твір І. Франка «Іван Вишенський» — це поема:
 - а) соціально-психологічна; б) соціально-побутова; в) соціальна;
 - г) психолого-філософська.

Середній рівень

4. Кого стосується звернення «Прилітайте ж, мої любі...» у творі Т. Шевченка «Думи мої, думи мої»?
5. Чому героїня твору Лесі Українки «Ви щасливі, пречистії зорі» прагне стати зорею?
6. Яким чином І. Вишенський потрапив до печери у скалі (І. Франко. «Іван Вишенський»)?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань:
 - а) Як на ваш погляд, чим викликано те, що Т. Шевченко розмірковує над власною долею, долею України, кожною людиною на землі (за творами Т. Шевченка)?
 - б) Дослідіть, як у творі Лесі Українки «Давня весна» відтворений гармонійний зв'язок людини з природою. Свої спостереження узагальніть.
 - в) Із чим, на вашу думку, пов'язано рішення І. Вишенського провести останні роки життя в усамітненні, перебуваючи в печері? Надайте власну оцінку бажанню героя твору І. Франка «Іван Вишенський».

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну із запропонованих тем:
 - а) «Сам я вільний і ніколи не зламав чужої волі» (за твором Лесі Українки «Давня казка»);
 - б) «Хто не належить Вітчизні своїй, той не належить людству» (за творами Т. Шевченка, І. Франка).
 - в) «Мої роздуми під час читання поеми І. Франка “Іван Вишенський”».

III варіант

Початковий рівень

1. Грубе придушення національного руху, розгром Кирило-Мефодіївського товариства спричинило появу вірша Т. Шевченка:

- а) «Ой три шляхи широкії»; б) «Мені однаково, чи буду»;
в) «Минають дні, минають ночі»; г) «Думи мої, думи мої».
2. Сутичка народного поета з всевладним графом Бертольдом щодо захисту інтересів трудящих у творі Лесі Українки «Давня казка» є:
- а) розв'язкою; б) розгортанням подій; в) експозицією;
г) кульмінацією.
3. Події у творі І. Франка «Іван Вишенський» відбуваються:
- а) у XVII ст.; б) на початку XVI ст.;
в) у кінці XV ст.— початку XVI ст.; г) у середині XIX ст.

Середній рівень

4. У чому полягає основна думка твору І. Франка «Іван Вишенський»?
5. З якою метою лірична героїня поезії Лесі Українки «Хотіла б я піснею стати» прагнула стати музичним твором?
6. До чого герой твору Т. Шевченка «Мені однаково, чи буду» не висловлює власну байдужість?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань.
- а) Дослідіть внутрішній стан героя твору І. Франка «Іван Вишенський», коли він отримав листа від козаків. Відповідь обґрунтуйте.
- б) Як ви вважаєте, в чому виявляється зростання антагонізму: поет — Бертольд, Бертольд — народ (за твором Л. Українки «Давня казка»)? Відповідь узагальніть.
- в) Доведіть, що у творі «Мені однаково, чи будуть ...» Т. Шевченко розмірковує про загрозу відродження України. Наведіть переконливі аргументи.

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну із запропонованих тем:
- а) «Улюблена поезія Лесі Українки»;
б) «Самостійність — це слабкість чи обдумане рішення» (за твором І. Франка «Іван Вишенський»);
в) «Любіть Україну у сні й наяву, Вишневу свою Україну...» (за творчістю Т. Шевченка та І. Франка).

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення про життя і творчість І. Карпенка-Карого, підготувати малюнки до твору митця «Сто тисяч».

СВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ (В. СОСЮРА, Б. ОЛІЙНИК, В. ПІДПАЛИЙ, І. МАЛКОВИЧ)

Урок № 33

В. СОСЮРА. «ВАСИЛЬКИ» — ВЗІРЕЦЬ ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ

Мета: ознайомити школярів з життєвим і творчим шляхом В.Сосюри, повторити відомості з теорії літератури (поняття про інтимну лірику, віршовані розміри); опрацювати ідейно-художній зміст твору поета «Васильки». Розвивати пам'ять, логічне мислення, увагу, спостережливість, вміння виразно і вдумливо читати твори висловлювати власні думки; робити висновки, виховувати почуття пошани до творчості В.Сосюри, повагу до щирого почуття — кохання.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет В.Сосюри, бібліотечка творів письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

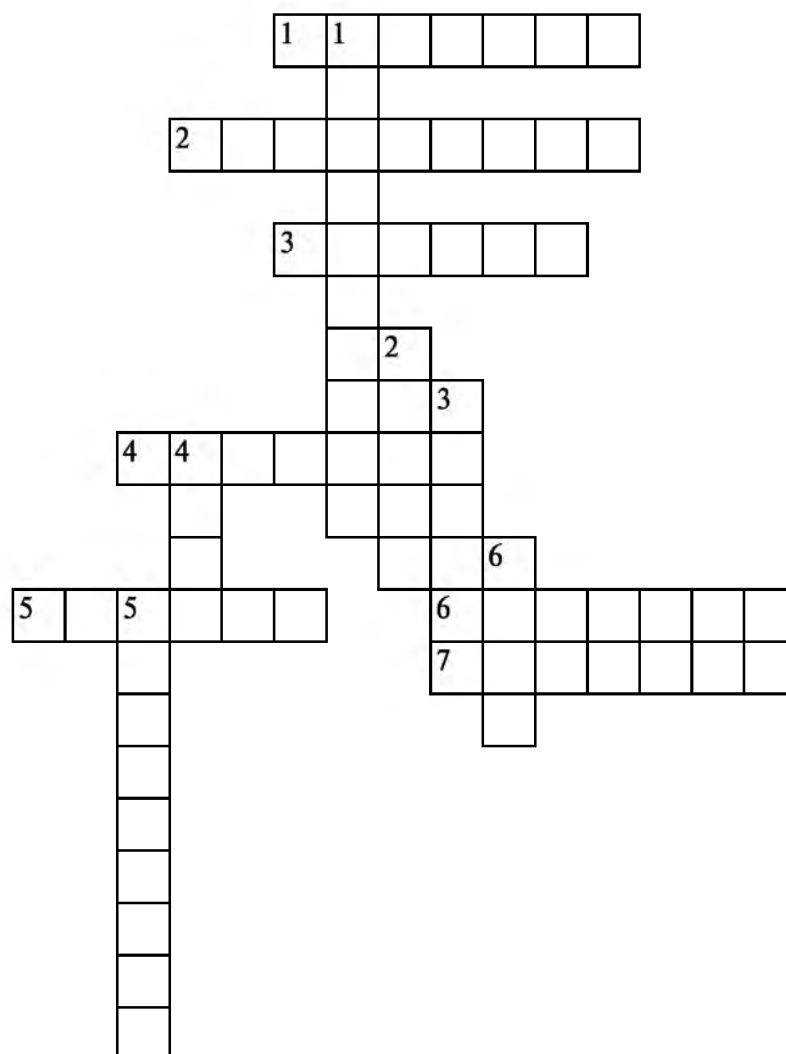
I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда за питаннями

- Дайте визначення віршу як літературному жанру. (*Вірш (лат. *versus* — повтор, поворот) — 1) Ритмічний рядок художнього твору. 2) Художній твір, написаний такими рядками*)
- Яким чином твори письменників пов'язані з їх життям?
- Які поезії про відтворення краси природи вам відомі?
- Назвіть рослини-символи. З якою метою письменники використовують їх у своїй творчості?
- Чому людина і природа становлять єдине ціле?
- Дослідіть, яким чином природа впливає на внутрішній світ людини?
- Які квіти ви любляете? Чим вони привабливі?

2. Літературний кросворд. Фронтальний вид роботи

По горизонталі: 1. Епічний твір, в якому зображується одна, зрідка — кілька подій з життя головного героя. (*Повість*) 2. Невеликий художній твір, у якому події та люди зображуються в жартівливому тоні. (*Гумореска*) 3. Рід літератури, у творах якого відображуються почуття, думки людей, викликаний певними подіями чи обставинами життя. (*Лірика*) 4. Фольклорний і літературний твір фантастичного змісту. (*Легенда*) 5. Група віршованих рядків, об'єднаних однією думкою та сталим для даного твору порядком римування. (*Строфа*) 6. Трискладова стопа з наголосом на першому складі. (*Дактиль*) 7. Трискладова стопа з наголосом на третьому складі. (*Анапест*)

По вертикалі: 1. Епічний твір, у якому зображується одна, зрідка — кілька подій з життя головного героя. (*Оповідання*) 2. Частина віршованого тексту. (*Рядок*) 3. Невеликий віршований твір, в якому розповідається про події та персонажів героїчного, історичного або фантастичного характеру. (*Балада*) 4. Літературний рід, у творах якого основним способом зображення подій, явищ людей є розповідь та опис. (*Епос*) 5. Спосіб розміщення рим у вірші. (*Римування*) 6. Форми художніх творів, що склалися історично й характеризуються певним обсягом, композицією, тематикою, особливостями оповіді. (*Жанр*)

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності школярів

IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Широкоплечий, кремезний, обличчя смагляве, задумливі вишнево-карі очі. Швидка хода. Голос високий, ніжний. Таким був В.Сосюра — виразник поетичної душі свого народу. Творчість Володимира Миколайовича назавжди залишилася однією з найяскравіших сторінок рідної України.

2. Життєвий і творчий шлях В.Сосюри (Матеріал для вчителя й учнів)

ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ СОСЮРА (06.01.1898—08.01.1965 р.)

2.1. Дитинство Володимира Миколайовича Сосюри.

Народився Володимир Сосюра 06.01.1898 р. на станції Дебальцеве Донецької області. Своє походження родина пов'язує з французькою лінією Соссюрів, представником якої був відомий мовознавець Фердинанд де Соссюр, або з козацьким родом, від кубанських Сосюр. Сім'я була великою: батько з матір'ю і восьмеро дітей. Батько — Микола Володимирович: «Цей феномен і жертва свого часу, — як писав про нього поет, — був людиною лагідною і здібною. За фахом кресляр, але на своєму віку змінив багато професій. Вчителював по селах, був сільським адвокатом (за п'ятак писав селянам «прошення» до суду, був землеміром, будівничим, чорноробом, брався за кайло і спускався в шахту. Часто конфліктував з начальством, тому й міняв роботи. А відтак і сім'я змушена була переїжджати з місця на місце. Батько чудово малював, особливо аквареллю, грав на гітарі й гарно співав. А ще пробував писати вірші російською та українською мовами. Скрута й нестатки гнітили його, він став часто випивати і рано помер».

Мати поета — Марія Данилівна, робітниця з Луганська, займалася домашнім господарством і вихованням дітей. В молодості була дуже красивою, навіть на загальноміському балу в Луганську одержала перший приз за красу.

Після народження Володимира сім'я переїжджає в селище Третя Рота (тепер місто Верхнє), де й минуло його дитинство.

З дитинства запам'ятав Сосюра і білу крейдяну гору, і все в акаціях село, і терпкий смак кислиць. Згадувалась йому й бідна материна кофта, і стоптані батькові чоботи.

2.2. Роки навчання. Любов до літератури.

Перші роки навчання пройшли під наглядом батька. Коли хлопчик звертався до нього з проханням розв'язати задачу, тато навмисне відмовлявся допомагати, пояснюючи це тим, що таких задач він ніколи не розв'язував. Володя був «круглим відмінником». А коли він після другого класу за відмінне навчання приніс додому похвальний лист і повне зібрання творів М. Гоголя, батько від радості заплакав.

Після смерті батька доводилось навчання поєднувати із заробітками, щоб самому жити, та й допомагати матері. Працював у бондарному цеху, телефоністом, чорноробом, не цурався випадкових заробітків. Злидні та скрута не дали змоги здобути середню освіту. Після двокласної сільської школи вчився у ремісничому училищі на слюсаря, а потім — у Кам'янській сільськогосподарській школі, яку змушений був покинути, бо після смерті батька (1919) на нього, старшого в сім'ї, лягли турботи про матір та сімох менших братиків і сестричок.

З ранніх літ хлопчик багато читає. Особливо його захоплює пригодницька література. Позаяк грошей на книжки не було, то він навіть у перехожих запитував, чи немає у них чогось цікавого про нишпорок. Аж поки не «наткнувся» на Сергія Лукича Зубова, завідувача заводської бібліотеки, який став постачати його літературою.

Володимир багато читав. Його серце окрилювали Шевченкові вірші. Захоплювався він і творами Франка, Лесі Українки, Пушкіна, Лермонтова. Сам почав писати з чотирнадцяти років. Взятись за перо в далекі дні юності, митець не випускав його з рук понад сорок років.

Упродовж 1922–1923 років Сосюра вчиться в Харківському комуністичному університеті імені Артема, а потім два роки — на робітфаці Харківського інституту народної освіти (університету).

2.3. В.Сосюра у вирі історичних подій.

У 1918р. у складі робітничої дружини содового заводу В. Сосюра бере участь у повстанні проти кайзерівських військ, стає козаком петлюрівської армії, входить до особистої варти самого Петлюри. Згодом він втік з її лав і потрапив у полон до денікінців. Його розстрілювали як петлюрівця, але рана виявилась не смертельною, й поет вижив. Судив В.Сосюру і червоний ревтрибунал, і тільки житейська мудрість голови трибуналу, котрий розгледів у хлопчині поета, врятувала йому життя.

У 1920р. В.Сосюра опинився в Одесі, де його, хворого на тиф, прийняли до своїх лав бійці Червоної Армії. У 1920–1921 рр. В. Сосюра воює з білополяками та армією Н.Махна.

У 1941р. поет був евакуйований до Башкирії, 1942р. працював в Українському радіокомітеті в Москві, 1943р. входив до редакції фронтової газети «За честь Батьківщини».

Поет помер від гіпертонії 8 січня 1965р.

2.4. Літературна діяльність митця.

Перші поетичні спроби були російською мовою, очевидно, під впливом перчитаних російських книжок. Коли писав першого вірша, то, як згадує поет, у нього було таке «ідіотське обличчя», що бабуся, проходячи повз нього, сказала: «Кинь писати, бо з розуму зйдеш». Та вирішальний вплив на формування майбутнього поета мала російська і українська класика (Пушкін, Лермонтов, Шевченко, Франко), народна пісня.

Славу принесли В. Сосюрі вже перші збірки — «Поезії» (1921) та «Червона зима» (1922). Син шахтарського краю, Сосюра став нахненним співцем рідного краю і людської праці.

Лірику Сосюри років Вітчизняної війни (збірки «В годину гніву», 1942; «Під гук кривавий», 1942; числені публікації в періодиці) проймають два мотиви: віра в перемогу й водночас неретушований показ людської біди.

Повоєнна творчість поета — це повний злет його таланту. За збірку поезій «Щоб сади шуміли» Сосюрі присуджена Державна премія I ступеня (1949), а за книги «Ластівка на сонці» та «Щастя сім'ї трудової» — Державна премія імені Т. Г. Шевченка (1963).

Поет відгукувався на всі актуальні питання сучасності, тонко відчував нове в житті. На його тексти створено багато чудових пісень. Поезія Сосюри сама по собі є чарівною мелодією.

2.5. Особливості поетичного слова В. Сосюри.

Щирість ліричного голосу письменника, безпечність його почуттів хвилює нас до глибини душі. Усе своє життя він жив і дихав поезією. Вона була часткою його самого.

Його слово має магічну дію, бо зіткане з палкого й ніжного поетового почуття. Найскладніші теми з народного життя поет умів зіграти щирим теплом свого серця. Для стилю Сосюри притаманні схвильованість, емоційність, реалістична образність, уміння задушевно вести розмову з читачем.

Рідна мова стала невичерпною криницею поетичного слова, звідки він черпав скарби, укладаючи їх у віршовані рядки. В. Сосюра завжди дбав про точність і красу слова, афористичність вислову. Він надовго ввійшов до українських сердець, оскільки вся творчість поета — зразок вірного служіння народові.

3. Теорія літератури. Інтимна лірика.

Віршовані розміри

3.1. До інтимної лірики належать ті поезії, в яких виявляються найрізноманітніші почуття, зв'язані з особистими переживаннями людини (кохання радість, дружба, сум).

3.2. Віршовані розміри.

В залежності від кількості складів у стопі і від того, на якому складі стоїть наголос, вірші мають різні віршові розміри. Основних віршових розмірів п'ять — ямб, хорей, дактиль, амфібрахій, анапест.

3.2.1. Ямб — віршовий розмір, що складається з двоскладових стоп з наголосом на другому складі.

3.2.2. Хорей — віршовий розмір, що складається з двоскладових стоп з наголосом на першому складі.

3.2.3. Дактиль — віршовий розмір, що складається з трискладових стоп з наголосом на першому складі.

3.2.4. Амфібрахій — віршовий розмір, що складається з трискладових стоп з наголосом на другому (середньому) складі).

3.2.5. Анапест — віршовий розмір, що складається з трискладових стоп з наголосом на третьому складі.

4. Опрацювання ідейно-художнього змісту поезії В.Сосюри «Васильки» (1938)

4.1. Вступна промова.

Улюблений колір письменника — голубий. Голуба ріка поезії Сосюри напуватиме ще не одне покоління шанувальників його таланту.

Лірична героїня любовної лірики Сосюри при всій її варіантності завше зберігає зовнішню і внутрішню красу. Це неодмінно — красуня з блакитними очима.

Вірш «Васильки» написаний поетом під впливом однойменної народної пісні. Це невеличка поетична мініатюра — роздум про вічну красу життя. Вірш має всього дванадцять рядків, але наповнені вони багатством асоціацій, виразністю образів і глибиною поетичного бачення.

4.2. Виразне й осмислене читання поезії.

4.3. Тема. Оспівування щирого почуття, щасливої миті у душі закоханих.

4.4. Ідея: возвеличення кохання — смисл життя кожної людини.

4.5. Основна думка: «...і синіє щастя у душі моїй».

4.6. Жанр: інтимна лірика.

4.7. Римування: перехресне.

4.8. Віршований розмір: шестистопний хорей з широким використанням пірихію (парних ненаголошених складів). Цей розмір відповідає народнопісенному.

4.9. Зміст вірша.

Сині васильки автор порівнює з кольором очей коханої. Цю барву художники-живописці вважають холодною. А під пером поета вона наповнюється теплом: «І синіє щастя у душі моїй».

Природа у вірші одухотворена, вона радіє і сумує разом з ліричним героєм, у душі якого панує оптимістичний настрій навіть тоді, коли він усвідомлює конечність людського життя. На зміну одному поколінню приходить інше, а вічними й нетлінними зостаються краса кохання, теплота людських сердець, єднання людини з природою:

Так же буде поле, як тепер, синіти
і хмарки летіти в невідомий час,
і другий, далекий, сповнений привіту,
з рідними очима порівняє нас.

У вірші немає суму, що таке недовговічне людське буття. Оптимістична і філософська в своїй основі поезія вічно молодого співця допомагає людям жити й любити.

4.10. Художні особливості твору.

Повтори: «Васильки у полі»

Метафори: «гаї синіють», «щастя синіє у душі...», «осіяють роки», «синіє поле», «хмарки летять».

Порівняння: «Васильки у полі... — васильки з-під вій», «одсіяють роки, мов хмарки на небі».

Епітет: «рідні очі».

4.1. Аналізування поезії. Бесіда за питаннями:

- Про що свідчить початок вірша?
- Чому поет порівнює очі коханої з васильками?
- Що, на ваш погляд, уособлюють васильки?
- Яким чином краса коханої і природи пов'язані між собою? Для чого В.Сосюра порівнює ці образи?
- У чому поет вбачає щастя? Від чого воно залежить?
- Вмотивуйте, що васильки — символ щастя, кохання, посилаючись на факти з вірша.
- Чому кохані можуть перетворитися на квіти?
- Що відбуватиметься з героями впродовж життя?
- Що символізуєплинність часу?
- Яким чином внутрішні почуття героя гармоніюють з красою василькового поля?
- Чи буває кохання перешкодою до щастя? Наведіть переконливі приклади з художніх творів, кінофільмів, власного життя.
- З якою метою написана дана поезія? Над чим вона змушує задуматися читача?

4.11. Завдання.

4.11.1 Доберіть до слів «щастя» і «любов» синоніми.

4.11.2. Мікрофон. Від кого (чого) залежить щастя людини?

4.11.3. Робота у малих групах. На кожній пелюстці волошки у стислій письмовій формі висловити думку: «Кохання — це...».

4.12. Прислів'я про щастя.

- Всякий свого щастя коваль.
- Хто горя не бачив, той і щастя не знає.
- Від щастя не вмирають.
- Не родись у платтячку, а родись у щастячку.
- Не родись красна, а родись щасна.
- Хто доброго чоловіка минає, той щастя не має.
- Тільки нещасливі щастя шукають.
- Щастя скоро покидає, а надія — ніколи.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Колір, який переважає у творі:
а) червоний; б) білий; в) *синій*; г) зелений.
2. Визначте римування поезії:
а) паралельне; б) кільцеве; в) *перехресне*; г) верлібр.
3. Жанр лірики «Васильки»:
а) *інтимна*; б) пейзажна; в) філософська; г) громадянська.
4. Васильки росли:
а) біля лісу; б) на клумбі вдома; в) неподалік від річки; г) у *полі*.
5. Квітки ліричний герой порівнює з кольором:
а) очей коханої; б) *неба*; в) річки; г) раннім туманом.
6. На видноколі можна було побачити:
а) село; б) луки; в) *гаї*; г) кохану ліричного героя.
7. «Одсіють роки, мов...» — продовжте рядок поезії:
а) мить; б) *хмарки на небі*; в) ранішній сонячний промінь;
г) вечірня зоря.
8. Кохання з роками може перетворитися на:
а) тополі край дороги; б) джерельце біля лісу;
в) солов'їв — митців співу; г) *квітки*.
9. У невідомий час летять:
а) незабутні роки; б) щасливі хвилини; в) *хмарки*; г) журавлі.
10. Ліричний герой звертається і описує красу:
а) весняного поля; б) гаїв; в) *милої*; г) хмар сонячного ранку.
11. Другий, невідомий час буде сповнений:
а) радістю; б) *привітом*; в) бадьористю; г) золотом.
12. У тексті поезії васильки порівнюються з:
а) *очима коханої*; б) внутрішнім почуттям ліричного героя;
в) красою і привабливістю поля; г) намистом молодої.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках**Картка № 1**

1. Яким чином, на вашу думку, дана поезія пов'язана з особистим життям В. Сосюри? Свої міркування аргументуйте.
2. Зважаючи на зміст поезії, чи можемо ми бути впевненими, що любов — це вічне? Відповідь вмотивуйте.
3. Поле синітиме від:
 - а) туману; б) диму від вогнища; в) *васильків*; г) барвінків.

Картка № 2

1. Стихло опишіть, якими ви уявляєте героїв поезії. Що сприяло створенню цих портретів?
2. Прокоментуйте, що мав на увазі В.Сосюра, висловлюючись: «...і синіє щастя у душі моїй».
3. У душі ліричний герой відчуває:
 - а) тривогу; б) смуток; в) розчарування; г) *щасливу мить*.

Картка № 3

1. Дослідіть, від чого ліричний герой вважає себе щасливим. Чи можна вважати щастя тривалим в житті кожної людини? Наведіть переконливі аргументи.
2. Що, на ваш погляд, у творі уособлюють васильки? Чи є ці квіти символічними? Відповідь вмотивуйте.
3. Поезія «Васильки» В.Сосюри написана у:
 - а) 1938р.; б) 1928р.; в) 1918р.; г) 1939р.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів****VIII. Домашнє завдання**

Скласти питання до поезій В.Сосюри «Любіть Україну», «Сад».

Урок № 34**В.СОСЮРА. ПАТРІОТИЧНИЙ ПАФОС ПОЕЗІЙ.****«ЛЮБІТЬ УКРАЇНУ!», «САД»**

Мета: продовжити знайомити школярів з творчістю В.Сосюри, зосередити увагу на ідейно-художньому змісті його програмових поезій; проаналізувати образ України, ідею єдності з рідною землею; розвивати вміння грамотно висловлювати свої думки, спостереження, робити

висновки, узагальнювати навчальний матеріал; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття поваги, пошани до рідної України, її культури, звичаїв, образів, зневажливе ставлення до її загарбників, ворогів.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет В.Сосюри, набір пісень про Україну, тексти творів письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда за питаннями

- Дослідить, що сприяло швидкому гартуванню В. Сосюри як особистості починаючи з дитинства.
- Під впливом яких обставин поет виявив свій талант?
- Доведіть, що вся творчість В.Сосюри — зразок вірного служіння народові.

2. Літературна вікторина «Відомий В. Сосюра»

- Коли і в якій області народився В. Сосюра? (*06.01.1898 на Донеччині*)
 - За гороскопом В. Сосюра... (*Козеріг*)
 - Родина, в якій ріс і виховувався майбутній поет. (*Шахтарська*)
 - Творчістю яких письменників захоплювався В.Сосюра в дитинстві? (*Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Пушкіна, М. Лермонтова*)
 - Вік В.Сосюри, коли він розпочав писати поетичні твори. (*Чотирнадцятирічним хлопцем*)
 - Перші збірки письменника, які принесли йому славу. (*«Поезії», «Червона зима»*)
 - Під час Другої світової війни В.Сосюра — кореспондент газети (*«За честь Батьківщини»*)
 - Збірка поезій письменника, за яку йому була присуджена Державна премія I ступеня. (*«Щоб сади шуміли»*)
 - За що денікінці намагалися розстріляти В.Сосюру? (*Як петлюрівця*)
 - Автобіографічний роман письменника. (*«Третя Рота»*)
 - Подія, яка сталася з В.Сосюрою в Одесі у 1920 році. (*Прийом до лав бійців Червоної Армії*).
 - Найулюбленіший колір Володимира Миколайовича? (*Голубий*).
- Примітка.* За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Безліч творів В. Сосюри присвячено патріотичній темі, протягом цілого життя він повсякчас сповідається в любові та клянеться у вірності рідній землі. Причому образ Вітчизни поступово розростається: від маленької Третьої Роти через степове роздолля Донеччини — до всього українського світу з неодмінними «ясними зорями» й «тихими водами». Саме за незгасну любов до України неповторному Володзьці судилося зазнати найбільше прикрощів, але жодні приписи чи й навіть вирок не змусили його відректися від найдорожчого.

2. Аналізування вірша В.Сосюри «Любіть Україну» (зі збірки «Щоб сади шуміли»)

2.1. Виразне й осмислене читання поезії.

2.2. Історія написання твору.

Поетична спадщина Сосюри багата патріотичними мотивами. Грізне життя фронту давало Сосюрі все новий матеріал. Біль за понівечений Київ народив прекрасні рядки любові до України у жадані години його визволення.

Поет часто потерпав за свої вірші. Йому навіть закидали, що він недруг українського народу. Командній лізі Сталіна — Берії — Кагановича необхідно було вбити в людях саме дуже небезпечне для них почуття любові до рідної землі, до рідної країни.

Патріотичний вірш «Любіть Україну!» у 1951 р. став причиною найгостріших звинувачень поета в націоналізмі. В.Сосюру знову переставляють друкувати, він живе під прямою загрозою арешту, яка зникає тільки зі смертю Сталіна 1953 року.

Вірш уперше був опублікований у «Київській правді» та «Літературній газеті».

2.3. *Тема:* зображення поетичного образу України, її краси її величі.

2.4. *Ідея:* возвеличення палкого кохання українців до рідного краю, Батьківщини.

2.5. *Основна думка:* любов до України є єдністю з невід'ємних частин духовності людини

2.6. *Жанр:* громадянська лірика.

2.7. *Римування:* перехресне.

2.8. *Віршований розмір:* амфібрахій.

2.9. Ідейний зміст твору.

«Любіть Україну!» — це палке слово поета, мовлене в радісну годину визволення української землі. В. Сосюра створив ліричний образ

«вишневої України», який оживає в нашій уяві чітко, рельєфно, наче на полотні вправного живописця. Сердечно, мовби в душу заглядаючи, звертається поет, зокрема, до кожного з нас і до всього народу:

Любіть Україну, як сонце любіть,
як вітер, і трави, і води,
в годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди

Поет змальовує Україну, як «в світі єдину, одну», в зірках, у квітці, в пташині, у хвилях Дніпра — в тому вічному й нетлінному, що прийшло до нас крізь віки. Україні всміхається сонце, миготять зорі, шумлять верби над ставами, сяють вогні електростанцій. Ми всотуємо українську пісню, думу, красу українських національних святинь, які нагадують золоті моря пшениці в неозорих степах, сердечно любимо Україну «у сні й наяву, любимо і красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну».

Український народ «своїми ділами» завоював пошану й повагу інших народів, і ми повік не забудемо звитяг славного лицарства запорізького, тих безсмертних оборонців нашого краю, нашого козацького роду.

Поет у творі звертається до всіх узагалі і до кожного зокрема. Анафора «Любіть Україну» робить вірш струнким і композиційно завершеним. Поетове слово звучить щиро й безпосередньо. З порадою бути вірним у своїй палкій любові рідній Україні звертається поет до юнака:

Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
І сльози, і все до загину...
Не можна любити народів других,
Коли ти не любиш Вкраїну!

Палким закликком-заповітом завершується високопатріотична поезія В. Сосюри:

Всім серцем любіть Україну свою,—
І вічні ми будемо з нею.

2.10. Художні особливості твору.

Передусім звертає на себе увагу емоційно-схвильований заклик — «любіть Україну», виражений двічі риторичним звертанням, яке і загострює увагу читача, і передає емоції автора, і є ідейно-пафосною, ідейно-композиційною основою твору.

Автор не випадково використовує епітет «солов'їна». Саме він розкриває красу рідного слова, синівську любов до рідної мови:

В грому канонад, що розвіяла в прах
Чужинців в зелених мундирах,
В багнетах, що в темі пробивали нам шлях
До весен і світлих, і щирих.

Ця строфа цікава ще й тим, що В.Сосюра використовує один із найпоширеніших художніх засобів — *метонімію*, тобто заміну понять на основі їх зв'язку, перенесення назви одного явища на інше. Зрозуміло, що багнети і грім канонад уособлюють народ, армію, яка принесла визволення від фашистських окупантів (нагадуємо, що поезія написана в 1944 році).

В. Сосюра обережно використовує зображально-виражальні засоби, ніби побоюється збитися на фальшиву пишномовність, пустопорожній пафос. Поодинокі *епітети* влучні, точні, викликають цілу симфонію асоціацій: вишнева Україна, мова солов'їна, хмари пурпурові, весни світлі і щирі (усі епітети, крім першого, інверсовані, що підсилює звучання і зміст означуваного ними слова). Нечисленні порівняння (*любить Україну, як сонце любить, як вітер, і трави, і води, між братніх народів, мов садом рясним, сіяє вона над віками*) доповнюють поетичний образ рідної землі, так само, як і метафора «в просторів солодкому чарі», яка образно і сконденсовано передає красу отчого краю, його природи.

Серед порівнянь особливе смислове навантаження несе вираз «як та купина, що горить — не згора», своєрідний перифраз біблійної неопалимої купини як символу безсмертя народу, Батьківщини, яких не поневоляти фашистам.

Такою — живою, реальною, зримою — постає Україна у вірші, що закінчується зверненням до молоді знову у формі заклику (юначе! дівчино!) до серця кожної людини.

Простота художніх засобів і їх довершеність, непідробна щирість і схвильованість інтонацій дали поетові змогу втілити глибокий загальнолюдський зміст: люби рідну землю, шануй інші народи, будь щедрий серцем на добро, добрі вчинки — тим ти звеличиш і прославиш своє ім'я, свою Україну у віках.

2.11. Обговорення змісту вірша. Бесіда за питаннями:

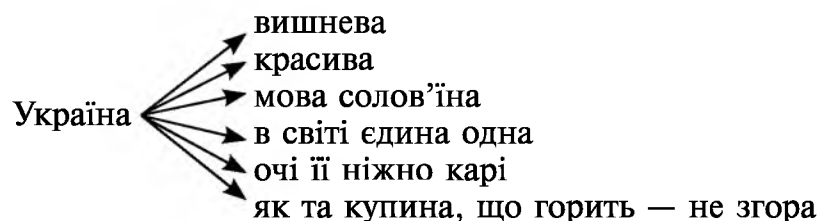
- Яке значення має Батьківщина для кожної людини?
- З приводу чого В.Сосюра написав свій поетичний твір?
- Чому письменник уважає, що любити Україну потрібно як у щасливу мить, так і «годину непогоди»?
- Чим зумовлено те, що письменник, характеризуючи Україну, називає її вишневою?
- Що приваблює автора вірша в Батьківщині? (...*Красу її, вічно живу і нову, І мову її солов'їну*)
- Чим необхідно довести свою любов до рідного краю? (*Любить Україну всім серцем своїм І всіма своїми ділами*)
- Якою В.Сосюра зображує Україну? Чим вона нагадує людину? (*Для нас вона в світа єдина, одна, Як очі її ніжно-карі... Вона у зірках, у вербах вона, І в кожному серця ударі*)

- З якою метою Україна порівнюється з купиною?
- Як у вірші згадується воєнне лихоліття? (*...В огні канонад, що на захід женуть чужинців в зелених мундирах, в багнетях, що в темі пробивають нам путь до весен і світлих, і щирих*)
- Від чого застерігає автор поезій юнака і дівчину у своєму зверненні до них? (*Юначе! Хай буде для неї твій сміх і сльози, і все до загину... Не можна любити народів других, Коли ти не любиш Вкраїну! Дівчино! Як небо її голубе, Люби її кожну хвилину... Коханий любить не захоче тебе, коли ти не любиш Вкраїну*)
- Чому В.Сосюра акцентує увагу на вічному зв'язку кожної людини з Батьківщиною?
- Чим вразив вас даний вірш?
- Назвіть художні засоби, які використав поет, зображуючи Україну. Наведіть приклади з твору.
- Яким чином ви можете довести свою любов до рідного краю?
- Висловіть своє припущення стосовно майбутнього України.

2.12. Образ України.

2.12.1. Мікрофон «Які досягнення України ви бачите на сучасному етапі?»

2.12.2. Скласти інформаційне гроно до образу України.

2.12.3. Характеристика образу України.

Поет знаходить прості й водночас піднесені слова, щоб змалювати образ рідної землі, щоб аргументувати свій заклик. І чи не найдоказовіший серед аргументів той, що Батьківщина — світ, який щодня, щохвилини, щомиті оточує людину: це сонце, вітер, трава, води — джерела життя. Людина не може існувати без них, тому її любов до них органічна, як і любов до Вітчизни.

Образ України для поета — це краса її природи і її солов'їна мова, мелодійна, милозвучна, співуча. Це і її духовний потенціал — мова солов'їна, пісня, душа. Це і її люди — працьовиті, невсипущі, бо світяться електровогні, чути зойки гудків. Це і її діти, дівчата-красуні.

3. Ідейно-художній аналіз поетичного твору В.Сосюри «Сад»

3.1. Виразне і осмислене читання поезії.

3.2. *Тема*: розповідь про ті труднощі, страждання, яких зазнала Україна впродовж історії, про її боротьбу, нескореність.

3.3. Ідея: засудження тих, хто поневолював, катував рідний край, возвеличення мужніх борців за волю і процвітання України.

3.4. Основна думка: Це ти той сад, краю мій, Колись порубаний катами!.. Над золотими берегами Ти знов шумиш, такий рясний!..

3.5. Віршовий розмір: ямб.

3.6. Жанр: громадянська (патріотична) лірика.

3.7. Римування: кільцеве перемешується з перехресним.

3.8. Опрацювання ідейного змісту. Бесіда за питаннями:

- Яких страждань зазнав сад у необхідній для нього час?
- Що необхідно для повноцінного розквіту саду?
- Через що, на думку В.Сосюри, наші предки творили собі тюрму власними руками?
- Чому правдиве слово бралось на штики?
- Як трапилося так, що в розкішному саду лишилися одні пеньки та бур'яни?
- Що зробили кати з нашим народом? (*Кати на струни наші жили Тягли із рук, як сон блідих... І з нас співців собі купили, щоб грати їм на струнах тих*)
- Якою була мрія поневолених? (*Ми йшли кривавами стежками, Нам тільки снився волі звук*)
- Про що кричав і плакав чорний крук? (*Він нам кричав про волі гнів, Щоб ми повстати захотіли!*)
- В чому було призначення нового співця у суспільстві? Яких змін зазнав сад?
- У зв'язку з чим наш сад повстав і зашумів?
- Чому сад рубали, а він ріс?
- З якою метою В.Сосюра звернувся до рідного краю?
- Про що свідчить закінчення твору?
- Чому вчить нас даний твір?

3.9. Художні особливості вірша.

Епітети: «одвічна тюрма», «криваві стежки», «Безкрайї розпач», «музичний буревій», «золоті береги».

Порівняння: «тягли із рук, як сон блідих», «мчав, мов рокоти ріки».

Метафори: «плакав чорний крук», «не обурювали грати», «струни плакали», «спів схвилював серце», «сад шумів», «сад повстав», «сміялись зорі...».

Риторичні оклики: «О, будьте прокляті, кому Назад повернуто обличчя!», «Ви ж розумієте, — віки Не знали ми, чиї ми діти!», «Він нам кричав про волі гнів, Щоб ми повстати захотіли!», «І ми здригнули!.. Його рубали, а він ріс!», «На місці зрубаного дуба Росли нові!.. І навіть хмиз Угору дерся!..», «Краю мій!», «Це ти той сад, о краю мій,

Колись порубаний катами!.. Над золотими берегами Ти знов шумиш, такий рясний!..».

3.10. Мікрофон. За яких умов сад буде у вас рясним, зважаючи на суспільні події і клімат?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Любіть Україну!»

1. Віршований розмір вірша:
а) хорей; б) ямб; в) дактиль; г) *амфібрахій*.
 2. Поезія має форму:
а) *послання*; б) монологу; в) діалогу; г) полілогу.
 3. Художній засіб у творі «Любіть Україну!»:
а) гіпербола; б) *анафора*; в) антитеза; г) епітет.
 4. Уперше вірш був опублікований у:
а) «Громаді»; б) «Житті і слові»; в) «Літературній газеті»; г) «Новій зорі».
 5. Україну В.Сосюра називає:
а) могутньою; б) великою; в) радісною; г) *вишневою*.
 6. З порадою бути вірним у своїй палкій любові рідній Україні звертається поет до:
а) *юнака*; б) дівчини; в) вихованців дитячого садку; г) тих, хто у скрутний для країни час зрадив її.
 7. «Всім серцем любіть Україну свою,— і вічні ми будемо з нею». Дані рядки в композиційній будові твору є:
а) експозицією; б) кульмінацією; в) зав'язкою; г) *розв'язкою*.
 8. Дерева, які шумлять над ставом:
а) тополі; б) берези; в) *верби*; г) клени.
 9. Українську мову В.Сосюра називає:
а) милозвучною; б) *солов'їною*; в) гучною; г) веселою.
 10. Рідна країна горить — не згорає, як та:
а) зірка; б) райдуга; в) діброва; г) *купина*.
 11. Любити свій край потрібно:
а) як вишневий сад; б) *у годину негоди*; в) мов цінну річ; г) не звертаючи уваги на ментальність його народу.
 12. Без Батьківщини кожний українець:
а) сирота; б) вітер у полі; в) *порох і дим*; г) дорожній пил.
- #### **«Сад»**
1. Що чинили вороги по відношенню до саду?
а) *Рубали і різали*; б) викорінювали і палили;
в) нівечили й отруювали; г) плекали і водночас ганьбили.

2. В.Сосюра проклинав тих, хто:
 - а) спостерігав за історичними подіями;
 - б) *обертався у минуле*; в) поєднав теперішнє і минуле;
 - г) забув видатних осіб рідного краю.
3. Народ дивився назад і сумував за:
 - а) кращими національними традиціями; б) вірою язичників.
 - в) тими, хто заснував Київську Русь; г) *минулим*.
4. Брати брали за:
 - а) підступність і хитрість; б) зрадництво; в) *правдиве слово*;
 - г) відступництво і зло.
5. У скрутні для країни часи в саду розкішному лишились:
 - а) *одні пеньки*; б) сухе гілля та сміття; в) зів'ялі квіти;
 - г) зруйновані шпаківні.
6. Вороги змушували українців:
 - а) обробляти сад; б) *грати їм на струнах*; в) збирати урожай в саду;
 - г) танцювати гопака і співати веселих пісень.
7. Чорний крук кричав і плакав над:
 - а) лісами; б) українським поселенням; в) пошкодженим садом;
 - г) *полями*.
8. Струни порівнюються з:
 - а) політом ворожих куль; б) сонячним промінням; в) *жилами*;
 - г) волоссям.
9. Українці здригнулись через те, що:
 - а) *з'явився новий співець, що вдарив у струни по-новому*;
 - б) лилася їх кров за майбутнє рідного краю;
 - в) закричав крук над їх головами;
 - г) побачили жорстокість ворога.
10. Художній засіб, який використав В. Сосюра у рядку: «...і крізь гялля сміялись зорі»:
 - а) *метафора*; б) гіпербола, в) епітет; г) порівняння.
11. Наприкінці твору В. Сосюра звертається до:
 - а) ворогів, які полонили українців; б) рідного краю;
 - в) молоді майбутньої України;
 - г) до всіх, кому не байдужа доля Батьківщини.
12. У мирний час сад:
 - а) *розквітнув*; б) зашумів;
 - в) зазеленів і сповнився щебетом пташок; г) дав урожай.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому, на ваш погляд, В.Сосюра у творі «Сад» засуджує тих, хто за минулим сумував, «дивився назад»? Відповідь обґрунтуйте.

2. Як ви вважаєте, з якою метою письменник згадує у вірші «Любіть Україну» про роки воєнного лихоліття? Відповідь аргументуйте.
3. Символом безсмертя українського народу у творі В.Сосюри «Любіть Україну» є:
а) мова; б) культура; в) багряні стяги; г) *купина*.

Картка № 2

1. Прокоментуйте рядки поезій В. Сосюри «Сад» «Руками власними тюрму Творили ми собі одвічну». Наведіть переконливі аргументи з історії.
2. Дослідіть, у чому виявляється любов письменника до України («Любіть Україну!»), наведіть переконливі аргументи, посилаючись на зміст поезії.
4. Чорний крук кричав українцям (В.Сосюра, «Сад»):
а) голосно і збентежено; б) *про волю*;
в) захлинаючись та хвилюючись;
г) закликаючи їх на криваву боротьбу.

Картка № 3

1. Для чого, на ваш погляд, В.Сосюра у вірші «Любіть Україну!» звертається до молоді? Що він вбачає у цьому заклик-заповіті?
2. Дослідіть, як упродовж твору В.Сосюри «Сад» зазначається про ті труднощі, страждання, приниження, яких зазнали українці. Відповідаючи, посилайтеся на фактичний матеріал.
4. На струнах володарям грали (Сосюра, «Любіть Україну!»):
а) *раби*; б) військові; в) матері синів, що загинули у кривавій битві;
г) ті, які їх намагалися прислужити.

Картка № 42

1. Що свідчить про нескореність саду тим хто його намагався знищити? Свої міркування підтвердіть прикладами з твору.
2. Доведіть, у чому була драматичною доля поезій В. Сосюри «Любіть Україну!». Свої спостереження узагальніть.
5. За поезією «Любіть Україну!» В. Сосюри було:
а) присуджено Державну премію I ступеня;
б) ув'язнено у націоналізмі; в) звинувачено в патріотизмі;
г) визнано майстром-літератором.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результату навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Вивчити поезію В. Сосюри «Любіть Україну!», дібрати матеріал про життя і творчість В. Підпалого.

Урок № 35**Б. ОЛІЙНИК. «ВИБІР».****ВІЧНА ПРОБЛЕМА ЖИТТЄВОГО ВИБОРУ**

- Мета:** поглибити знання школярів про життя і творчість Б. Олійника (отримані у 6 класі); здійснити ідейно-художній аналіз події «Вибір», звертаючи увагу на актуальність порушеної у творі проблеми вічного життєвого вибору; розвивати навички виразного і вдумливого читання поезії, шліфувати вміння визначати провідну думку у вірші; аналізувати його, проводячи аналогії з власними спостереженнями і міркуваннями; виховувати почуття поваги до творчості Б. Олійника, власного життєвого вибору; прищеплювати працелюбність, наполегливість, старанність.
- Тип уроку:** засвоєння знань і формування вмінь.
- Обладнання:** портрет Б. Олійника; міні-виставка його літературних творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями**

- Що вам відомо про життя і творчість Б.Олійника?
- З якими художніми творами письменника ви ознайомилися? Чи є вони актуальними? Відповідь обґрунтуйте.
- Що вам подобається у творах Б.Олійника? Чим вони повчальні?
- Чому кожному необхідно замислюватися над смыслом свого життя? Від кого або від чого воно залежить?
- Поясніть прислів'я: «Життя прожити — не поле перейти».
- Чи є у вас життєва мета? Яким чином кожний прагне її досягти?

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****IV. Основний зміст уроку****1. Вступне слово вчителя**

Входячи у поетичний світ, кожний відкриває для себе все нові й нові його неповторні і дорогі риси. Бо така вже незглибима природа справжнього мистецтва, що живиться в ім'я високих ідеалів не на один день, а «на високі, зажнивні літа». Одним із таких поетів є Б. Олійник.

Він належить до покоління письменників, яких називають шестдесятниками,— Д. Павличка, Л. Костенко, І. Драча, В. Симоненка,

М. Вінграновського, В. Коротича, В. Коломійця, І. Жиленко, інших молодих письменників, які стали сівачами на ниві красного письменства.

2. Інформація про життя і творчість Б. Олійника (матеріал для вчителя й учнів)

БОРИС ІЛЛІЧ ОЛІЙНИК
(нар. 22.10.1935 року)

Повідомлення № 1. Родина, дитинство письменника

Дитинство Б. І. Олійника, який народився 22 жовтня 1935 року, минало в селі Зачепилівці на Полтавщині.

Батько поета працював у районній газеті інструктором, а згодом — її редактором. У 1941 р., коли до Нових Санжар уже наближалися фашистські танки, він підписав до випуску черговий номер газети, віддав наказ знищити типографські шрифти і пішов добровольцем на фронт. Міг не піти — мав травмовану ще від часів роботи на шахті руку, однак пішов. Батько майбутнього письменника загинув на фронті. Війна була реалією дитячих літ Олійника та його ровесників.

Родина евакуюватися не встигла: остання автоколона, до якої пристала дружина Іллі Івановича з сином Борисом, опинилася в оточенні.

Не зітреться в пам'яті Б. Олійника образ незнайомої старої жінки, що переховувала їх з матір'ю в погребі, доки перекочувався горою фронт і за хатою на городі з педантичною розміреністю бахкала ворожа гармата. Ніколи не забути йому горду постать діда Івана, котрий врізав по пиці старосту і був жорстоко покараний шомполами. Не зблідне і спогад про те, як бив офіцер бабу Химку, бо кляла зайдів на всі заставки так, як винахідливо вміє проклинати українська жінка.

Спиняється на цих біографічних епізодах, бо в них відображена реальність, в якій формувався характер майбутнього поета.

Повідомлення № 2. Роки навчання. Початок творчості

1943 року Зачепилівка була звільнена, і хлопець разом з іншими дітьми зміг піти до школи. Але фактично освіта його почалася з п'яти років, відколи він навчився читати твори, що були під рукою, — Пушкіна, Шевченка, Франка, Гоголя, П. Мирного. Рано визріле в ньому відчуття ритму проявилось в поетичних вправах, що припадають на перші шкільні роки. Звісно, дитячі, вони однак мусили чимось вирізнятися, бо мали несподіваний для малого автора результат: вперше його вірш друкується в районній газеті, коли він вчиться в п'ятому класі.

Відтоді життя хлопця дедалі тісніше пов'язується з трудовими буднями редакції, на замовлення якої він пише замальовки, нариси,

літературні сторінки. Від восьмого класу йому вже довіряють вичитувати матеріали, що готуються до друку, залучаючи таким чином обдарованого юнака до газетної роботи. Так починається трудова біографія Б. Олійника і закінчується його дитинство.

Повідомлення № 3. Творчість митця

«Мені завжди щастило на добрих людей,— згадує Б. Олійник,— що завдяки їхній душевній щирості й сердечності я ніколи не почувався безбатченком. Вони вчили мене найвищого — доброти, щирості й принциповості, і коли я щось справді зробив, то тільки завдяки їм.

Маючи за плечима стаж газетярської роботи, Б. Олійник не вагається у виборі фаху і 1953 року вступає на факультет журналістики Київського університету. Навчання у вищому навчальному закладі він поєднує з творчими відрядженнями на заводи й новобудови. Низка нарисів, опублікованих у газетах, складає першу книгу Б. Олійника — документальну повість «За Сіверським Дінцем» (1959). Книга стала ніби підсумком журналістської роботи митця, роботи, яка виводила його на бистрину життя, дозволяла зблизька, впритул придивлятися до людей.

Однак поезія лишається на першому місці. 1957 р. на українському конкурсі поетів Б. Олійник одержує першу премію. Добрірки його віршів друкуються в республіканській та всесоюзній пресі. Творчою, пошуковою є сама атмосфера університетського життя.

Протягом наступних десятиріч поет працює в редакціях українських газет і журналів в керівному апараті Спілки письменників України. 1962 року з'являється перша збірка Б. Олійника «Б'ють у крицю ковалі» (вірші 1955–1958 рр.), 1964 — збірка «Двадцятий вал», далі виходить низка поетичних книжок, яких нині на рахунку Б. Олійника понад два десятки. 1975 р. за збірку «Стою на землі» йому присуджено Державну премію СРСР; 1983 р. за збірки «Заклинання вогню», «Сива ластівка» та «У дзеркалі слова» — Державну премію УРСР імені Т. Г. Шевченка. Вірші поета перекладені багатьма мовами.

Б. Олійник — поет-громадянин, державний діяч і тонкий, замислений лірик.

За кілька останніх років поет створив і опублікував поеми «Поворотний круг» (1986), «Пришестя», «Сім» (1988). Борис Ілліч — автор книг «Планета Поезія» (1983) і «Криниця моралі та духовна посуха» (1990). Він пише статті, виступи, публіцистичні роздуми, портрети, рецензії на актуальні теми літературного і суспільного життя.

3. Опрацювання ідейно-художнього змісту поезії Б. Олійника «Вибір»

3.1. Виразне і вдумливе читання твору.

3.2. Тема: розповідь про різноманітний вибір людини у своєму житті.

3.3. Ідея: возвеличення прагнення кожної людини мати свій життєвий вибір.

3.4. Основна думка:

Я б вибрав найвищу почесць:
У чистім полі і чеснім бою
На чорному мармурі ночі
Зорю записати свою!

3.5. Жанр: громадянська лірика.

3.6. Ідейно-художній аналіз твору за питаннями:

- Що таке вибір? За яких умов людина над цим замислюється?
- Чому життя, на думку письменника,— це колиска?
- Чим пояснити те, що вибір кожної людини різний?
- Як за допомогою здійсненого людиною вибору її можна охарактеризувати?
- Вмотивуйте, чи може людина впродовж життя змінювати свій вибір? Про що це свідчить?
- Яким чином дана поезія ідейно співзвучна з твором В. Симоненка «Лебеді материнства»?
- У яких випадках про людину говорять, що вона жила чи не жила?
- Як вибір кожної людини пов'язаний з її бажаннями, прагненнями.
- Яких людей Б. Олійник намагається протиставити у творі? З якою метою?
- Яким чином особистість користується своїм правом вибору? Наведіть переконливі приклади з життя.
- Обґрунтуйте, чи впливає вибір на смисл життя людини?
- Наведіть приклади з життя, художньої літератури, де саме від вірного вибору залежить подальша доля людини.
- Чому особистість наприкінці свого життя аналізує його, осмислює той вибір, якому вона надала перевагу?

3.7. Складання сенкану «Вибір».

Життєвий, правильний шлях.

Творити добро, вибір — заради інших.

Спокійне, врівноважене пасивне життя або бурхливе, активне.

Цінуй кожну хвилину свого життя.

Обирай і будь обраним!

3.8. Гра «Мікрофон» «Щоб ви запропонували людині, яка помилялася у власному виборі?».

3.9. Робота у малих групах. Скласти інформаційне гроно — коментар власного вибору. Зробити порівняльний аналіз своїх пропозицій.

3.10. Художні засоби.

«Метафори»: гойдається... маятником Життя», «сурмлять журавлі», «люди відкрили ...зіницю нової зорі».

Антитеза: «На чорному мармурі ночі Зорю записати свою!».

Епітети: «чистий бій», «теплий легіт», «вічна колиска».

Риторичне запитання: «Тихенько: чи жив, чи й не жив?»

Риторичний оклик: «Зорю записати свою!»

V. Закріплення тестового опитування

1. Проведення тестового опитування

1. Якому вибору надає перевагу Б.Олійник?
 - а) Тихенькому життю; б) мати лаврову почесьть;
 - в) летіти, гриміти, ...згоріти;
 - г) «На чорному мурі ночі Зорю записати свою».
 2. Вічна колиска життя гойдається:
 - а) за допомогою часу; б) маятником;
 - в) як визначить сама людина; г) незважаючи ні на що.
 3. Комусь у житті — ...
 - а) шабельний зблиск; б) сурм журавлиний; в) солодкі сни;
 - г) теплий легіт.
 4. Люди відкрили в сузір'ях:
 - а) зіницю нової зорі; б) вічну колиску життя;
 - в) вищу лаврову почесьть; г) сонячний шлях.
 5. Вищу почесьть Б. Олійник називає:
 - а) сонячною; б) чистою; в) лавровою; г) чесною.
 6. Вічна колиска життя гойдається над:
 - а) Всесвітом; б) всім живим; в) невідомим і таємним; г) штормом.
 7. Людина ще за крок від межі:
 - а) обурюється на власну долю; б) починає голосно співати;
 - в) прикриває очі; г) одягає новий костюм.
 8. Та людина, яка на кроки не міряла:
 - а) була щасливою; б) летіла і згоріла;
 - в) відчувала серед інших свою популярність;
 - г) намагалася не порушувати законів суспільства.
 9. За жанром «Вибір» — це лірика:
 - а) філософська; б) громадянська; в) пейзажна; г) інтимна.
 10. Ні кінця ні початку в творі:
 - а) теплому леготу в житах; б) сурму журавлів; в) життю;
 - г) найвищій почесьті.
 11. Свою зорю ліричний герой запише на:
 - а) світанку; б) обкладинці цікавої книги; в) нічному мармурі;
 - г) скрижалях історії.
 12. Чоло ліричного героя обів'є:
 - а) вінок; б) корона; в) мудрість; г) почесьть.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, яким чином ідейний зміст поезії пов'язаний з прислів'ям «Життя прожити — не поле перейти». Свої спостереження узагальніть.
2. Що мав на увазі Б. Олійник, зазначаючи: «Гойдається вічна коліска Маятником Життя».
3. Комусь журавлі:
 - а) передають щирі привітання; б) *сурмлять*; в) махають крилами; г) намагаються принести щастя.

Картка № 2

1. Як на ваш погляд, за яких умов вибір людини буде позитивним? Яким чином це вплине на її подальше життя?
2. Про яку найвищу почесність зазначає письменник у поезії? Чим зумовлений даний вибір? Наведіть переконливі факти.
3. Життя у творі порівнюється з:
 - а) рухом хмар на небі; б) політом орла; в) *маятником*; г) миттю.

Картка № 3

1. Чому, на ваш погляд, для автора поезії чесність — основний життєвий вибір? Свої міркування обґрунтуйте.
2. Доведіть думку Б. Олійника: «Життю — ні кінця, ні начала». Яким чином дана фраза впливає на вибір кожної людини?
3. Найвищу почесність, на думку автора поезії, можна здобути тільки:
 - а) хитрістю і швидкістю; б) мудрістю і кмітливістю; в) завдяки допомозі друзів; г) *чесній боротьбі*.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів на уроці

VIII. Домашнє завдання

Дібрати матеріал про специфіку проведення бою без правил, ідейно-художній аналіз поезії Б. Олійника «Ринг».

Урок № 36

Б. ОЛІЙНИК. «РИНГ». ФІЛОСОФІЯ ЧИНУ І МУДРОСТІ

Мета: продовжити знайомити школярів з творчістю письменника, проаналізувати поезію «Ринг», з'ясувати її ідейно-художній зміст; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне і абстрактне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість,

уміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; виховувати риси чесності, порядності, доброти, справедливості, шанобливе ставлення до людини, зневажливе ставлення до брехні, підступності, жорстокості.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Б. Олійника, текст твору, фото із змаганнями боїв без правил, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Літературна вікторина «Всім відомий Б. Олійник»

- Дата народження поета. (*22 жовтня 1935 року*)
- Професія батька Бориса Ілліча. (*Редактор*)
- Коли вперше вірш майбутнього письменника друкується в районній газеті? (*Під час його навчання у п'ятому класі*).
- Літературні жанри, які Б. Олійник пише на замовлення редакції. (*Замальовки, нариси...*)
- Вищий навчальний заклад, у якому Борис Ілліч вступив на факультет журналістики. (*Київський університет*)
- Конкурс, на якому 1957 р. твори Б. Олійника зайняли перше місце. (*Всеукраїнський поетичний*)
- Перша книга письменника, яка містить низку нарисів. (*«За Сіверським Донцем»*)
- Рік видання першої збірки поезій Бориса Ілліча. (*1962 р.*)
- Назва збірки поета, за яку йому присуджено Державну премію СРСР. (*«Стою на землі»*)
- До покоління яких письменників належав Борис Ілліч? (*Шістдесятників*)
- Поезії Б. Олійника, що стали популярними піснями. (*«Мелодія», «Мати сіяла сон», «Пісня про матір»*)
- Поетичний доробок письменника складає понад... (*Двадцять оригінальних поетичних книг*)

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Вірші Б. Олійника — не лише багатоголосі, а й різноголосі, в них взаємодіють різні точки зору, які в сукупності охоплюють предмет

всебічно. Поетична оповідь Бориса Ілліча відзначається і народною логікою думки, тією предметністю мислення, за якою один життєвий приклад, одне спостереження з власного досвіду важить значно більше, ніж потік умоглядних мудрувань.

Поет активно виявляє своє ставлення до зображуваного, зігріваючи поетичні рядки теплом свого серця, він майстерно і непомітно поєднує високі істини, простоту буття, емоційний виклад, правдивість конкретних подій і ситуацій з філософською заглибленістю в дійсність.

2. Ідейно-художній аналіз поетичного твору.

2.1. Виразне читання поезії з відповідним коментарем.

2.2. *Тема*: розповідь про несправедливий бій, який мав відбутися на рингу.

2.3. *Ідея*: засудження підступності, брехні.

2.4. *Основна думка*: Іду, і поруч твердо Крокує Честь — мій секундант.

2.5. *Жанр*: філософська лірика.

2.6. *Композиція*:

Експозиція: готовність рингу, публіки до матчу.

Зав'язка: знайомство героя із суперником на рингу, його перевагами.

Кульмінація: реальна можливість героя програти бій через нечесність суперника.

Розв'язка: «Крокує Честь — мій секундант».

Композиція: кільцева, оскільки починається твір: «Лисніє квадратний ринг» і закінчується: «Лисніє холодом квадрат».

2.7. *Художні особливості твору*.

Епітет: «білі маски облич», «зіперсь бундючно», «хижий секундант».

Порівняння: «злами рук, як ринв», «ворог, як лисиця», «зал, як тур», «рефері буде метатися, наче миша».

Метафори: «лисніє ринг», «секундант чаклує», «зал реве», «ляже тиша», «лисніє холодом квадрат», «честь крокує».

Гіпербола: «визбираю в жмуток силу».

2.8. *Обговорення змісту твору. Бесіда за питаннями*:

- Що вам відомо про бій без правил?
- Про що свідчить вираз обличчя уболівальників перед початком битви? (*І гнів, і жах. І білі маски Облич І злами рук, як ринв*)
- Як автор описує ринг? Чи можна ринг також вважати дійовою особою твору?

- Чому суперник і секундант — єдина сила, яка протистоїть герою твору? (*Там не суперник мій, а ворог Зіперсь бундючно на канат. Над ним у чорному, як ворон, Чаклує хижий секундант*)
 - З чим пов'язано те, що Б.Олійник порівнює секунданта з ворогом?
 - Про що свідчить фраза з поезії: «Там не суперник мій, а ворог»?
 - Через що суперник упевнено почував себе перед боєм? («*Той ворог хитро, як лисиця, Мені готує рішенець. Нахабно в праву рукавицю Кладе для певності свинець*»)
 - Чому переможців битви не судять?
 - Як у творі описано про готовність уболівальників до початку раунду? («*А зал як тур, реве, безжально*»)
 - Кому з героїв рингу публіка надавала перевагу? Чим це пояснити?
 - У чому можна виявити жорстокість ворога по відношенню до героя твору? Яким чином герой поезії зможе захиститися від ворога? (*Я визбираю в жмуток силу Своїх поразок і удач — В ім'я отця, і Духа, Й Сина Обрушу з лівої удар*)
 - Чому Честь для героя твору — це перш за все?
 - Як ви ставитеся до того, коли бачите несправедливість по відношенню до себе?
 - Над чим вас змушує задуматися даний твір?
- 2.9. Римування поезії — перехресне.
- 2.10. Віршовий розмір твору — ямб.
- 2.11. Робота у малих групах. Дібрати матеріал для характеристики образів поезії.
- Суперник — ворог «...як лисиця, хитрий», «нахабний і бездарний».
 - Секундант — «хижий», «продажний», «підлий, підступний».
 - Герой — чесний справедливий, безстрашний, сильний духом, вміє себе мобілізувати перед боєм, рішучий.
- 2.12. Мікрофон. Ринг — місце боротьби добра і зла, честі і справедливості з підступністю, жорстокістю. Спростуйте або доведіть свої міркування стосовно цієї фрази.
- 2.13. «Доміно». Доберіть до слова «честь» синоніми.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Обличчя у вболівальників були:
 - а) схвильованими; б) схожими на білі маски; в) задоволеними; г) наче мармур.
2. Суперника ліричний герой порівнює із:
 - а) злочинцем; б) ворогом; в) давнім другом; г) людиною.

3. Секундант у поезії:
 - а) порядна людина; б) майстер спорту; в) неабиякий організатор;
 - г) *хижий чаклун*.
 4. Птах, який згадується у творі:
 - а) сокіл; б) соловейко; в) *ворон*; г) лелека.
 5. Суперник перед початком бою намагається в руці сховати:
 - а) камінь; б) *свинець*; в) шматок скла;
 - г) залізну палицю.
 6. Суду не підлягає:
 - а) *переможець*; б) суддя; в) переможений; г) лікар.
 7. Шум залу під час битви нагадує:
 - а) крик на футбольному матчі; б) тупіт кінського табуну;
 - в) *ревіння тура*; г) гудіння машини в автопарку.
 8. Секундант перед початком раунду в роздягальні на видному місці лишив:
 - а) секундомір; б) кубок; в) захоплюючий роман; г) *рушник*.
 9. Секундантом у героя твору є:
 - а) порядність; б) Справедливість; в) *Чесць*; г) Гуманність.
 10. Під час третього раунду герой:
 - а) *доведе свою силу*; б) залише ринг;
 - в) буде атакований суперником;
 - г) дорікатиме судді про несправедливість битви.
 11. Найголовніше впродовж битви зберегти:
 - а) стиль; б) віру в перемогу; в) мужність; г) *чесць*.
 12. В ім'я отця, і Духа, й Сина герой твору:
 - а) не буде більше брати участь у змагання;
 - б) намагатиметься не розчарувати вболівальників;
 - в) *захистити свою чесць*; г) висловити недовіру секунданту.
- Примітка.* За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як ви вважаєте, чи можна звинуватити ліричного героя поезії у жорстокості? Відповідь аргументуйте.
2. Доведіть, з якою метою суперник-ворог намагався отримати перемогу під час битви підступним шляхом. Свої спостереження узагальніть, посилаючись на фактичний матеріал твору.
3. Упродовж битви герой твору буде намагатися:
 - а) *уберегтися від удару суперника в серце*;
 - б) не виявляти власної слабкості перед ворогом;
 - в) не розчарувати своїх рідних і знайомих;
 - г) зберігати гарний настрій.

Картка № 2

1. Висловіть власне ставлення до таких людей, як секундант. Що, на ваш погляд, змушує його стати на шлях брехні, підступності навіть злочину?
2. Як до своїх героїв ставиться сам автор поезії. Наведіть переконливі аргументи.
3. Як автор характеризує ворога? Він:
 - а) улесливий і необережний; б) натренований і волелюбний;
 - в) доброзичливий і справедливий; г) *нахабний і безжальний*.

Картка № 3

1. Чому вид спорту, про який зазначається у творі, є небезпечним? Відповідь обґрунтуйте.
2. Вмотивуйте, чи є важливою проблема, яку порушує Б.Олійник у творі? Наведіть приклади з власного життя.
3. Після поразки ворога на рингу рефері метушився, наче:
 - а) лякливе зайчєня; б) навіжений; в) комаха під час дощу;
 - г) *миша*.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів за урок****VIII. Домашнє завдання**

Підготувати повідомлення про життя і творчість В.Підпалого, знати ідейний зміст твору «Тиха елегія».

Урок № 37**В. ПІДПАЛИЙ. «ТИХА ЕЛЕГІЯ».****ЩИРІСТЬ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ**

Мета: ознайомити школярів з життєвим і творчим шляхом В. Підпалого, зробити ідейно-художній аналіз його поезії «Тиха елегія», звертаючи увагу школярів на щирість патріотичних почуттів ліричного героя вірша; розвивати пам'ять, культуру зв'язного мовлення; вміння виразно і вдумливо читати вірші, коментувати основні ідеї, втілені в них; формувати світогляд школярів; виховувати почуття поваги до творчості В. Підпалого, інтерес до вивчення його віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет В. Підпалого, тексти його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

- Учні декламують поезію В. Сосюри «Любіть Україну!» напам'ять.
- Визначення найкращого виконавця поезії.

III. Актуалізація опорних знань

- Стисло охарактеризуйте, якою повинна бути людина-письменник.
- Чому любов до рідної землі, природи, народу, мови — основні мотиви творчості того чи іншого письменника?
- Якою повинна бути людина у єднанні зі світом?
- Як на вашу думку, чи можна вважати поезію виявом душі, внутрішнього стану письменника?
- Яким чином поетична творчість митців слова пов'язана з їх життям?

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Ознайомлення школярів з життєвим і творчим шляхом В. Підпалого (матеріал для вчителя)

ВОЛОДИМИР ПІДПАЛИЙ (1936–1973)

Поет народився в с. Лазівці на Полтавщині в хліборобській родині. Рано прилучився до важкої праці в колгоспі. Відслужив в армії. Після закінчення Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка працював редактором у видавництвах м. Києва.

Автор чудових поетичних книжок «Зелена гілка», «Повесіння», «Тридцять літо», «В дорогу — за ластівками», «Вишневий світ», «Сині троянди», «Поезії», «Береги землі». Вони виходили друком за життя й уже після смерті поета. А між ними — непрості шістдесяті роки становлення і утвердження власного слова, власного поетичного світу, що постав неповторним «метафоричним синонімом життя» (Є. Гуцало). Були й непрості відносини з офіційною критичною і цензурою, що розсипала рукописи, зупиняла на півслові думки. Однак поет

не висловлював напівправди, був чесним і безкомпромісним. Його спрагла до краси і гармонії світу душа — в його слові, «тихому, негаласливому, розважливому і мудрому». Вона й сьогодні довірливо й щиро промовляє до нас.

«Горя у дитинстві мав досить. Почалося все із смерті, чи самогубства, ката.

Він не міг звикнути до нової нашої хати, все бігав на старе двоорище, а одного разу, коли ми з мамою пішли забрати його — вскочив у колодязь, що був чогось не зруйнований, і втопився. Два дні я нічого не їв і збирався топитися, але батько пішов на старе повір'я і закидав колодязь, а топитися в калюжі я соромився. А потім була у мене й радість. На четвертому році життя батько дозволив мені посидіти на коні. Вже дорослим я кілька разів убивався з коней до смерті, але в серці поруч зі страхом падіння поселилася любов до гриви і вітру від швидкого галопу. Аби не покривити перед правдою, мушу сказати, що кіньми частенько зловживаю і у віршах.

З тварин найбільше жалію собак і волів. Перших, — що все розуміють, а сказати не вміють. Волів, — що терплять, хоч могли б і не терпіти — силу ж яку мають, але чого варте їхнє терпіння! Навіть у людей, коли вони важко живуть, не такі сумні очі... Побував у Прибалтиці, Росії, на Кубані... Бачив там волів... Таких, як наших, ніде не бачив... Зате собаки наші зліші...» (З автобіографії В. Підпалого).

2. Аналіз ідейно-художнього змісту поезії «Тиха елегія»

2.1. Виразне і вдумливе читання поезії.

2.2. *Тема*: відтворення щирих особистих почуттів в людини у невід'ємному зв'язку з мовою, народом, рідною землею, Батьківщиною.

2.3. *Ідея*: возвеличення любові до всього святого, що пов'язано з життям кожної людини.

2.4. *Основна думка*: особистість — це та людина, яка поважає культуру, мову, традиції рідного краю, вболіває за долю України, її сучасне і минуле.

2.5. *Жанр*: елегія.

Елегія (лат. *elegia* — від. гр. *elegos* — жалібна, журлива пісня) — ліричний вірш середньої довжини, як правило, сумний за змістом. Найчастіше оповідь іде від першої особи, без чіткої композиції. Розрізняють: елегію-оповідь, елегію-спогад, елегію-думку, елегію любовну.

2.6. *Римування*: перехресне.

2.7. *Віршований розмір*: ямб.

2.8. Художні особливості поезії.

Повтори: «Коли мене питають... любили...».

Метафори: «випадкове слово не впаде».

Епітет: «ясні зорі», «тихі води».

Риторичний оклик: «кладіть отут у домовину живим!..».

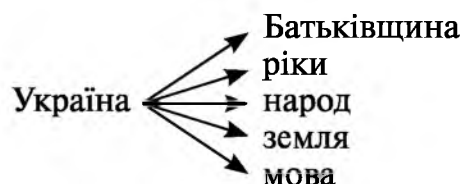
Риторичні запитання: «Любити річки, і річки, і річечки, і потічки?», «Народу чи зможеш прислужитись, як і де?», «Любиш землю, степи, озера, яблуні в саду?», «Рідну мову чи зміг би поміняти на чужу?», «Україну чи зможеш ти забути на чужині?».

2.9. Ідейно-художній аналіз вірша. Бесіда за питаннями:

- Чому твір має назву «Тиха елегія»?
- Над чим журиться поет у вірші?
- Яким чином краса природи пов'язана з життям людини на віки?
- За що ліричний герой любить ріки? (...*Вони в мені навіки А для мого народу навіки*)
- В чому полягає патріотичний пафос поезії?
- З приводу чого автор вірша любить землю, степ, озера, яблуні в саду? Висловіть свої міркування.
- Як питання про значимість рідної мови пов'язане з колисковою, яку співає жінка своїй дитині?
- Через що більшість українських митців слова вимушені були залишити рідний край?
- Чи можете ви забути про Україну, рідну домівку, перебуваючи на чужині?
- Яким пафосом пройнята ця поезія?
- Про що свідчать питання, які порушуються у вірші?
- У чому їх актуальність?
- Чим закінчується даний твір? Чого він навчає?
- Яким чином людина може довести свій патріотизм?
- У чому виявляються справжня любов ліричного героя до рідного краю, його культура?
- Чому питання про функціонування рідної мови було актуальним і доцільним для сучасного суспільства?
- Чому колискова — це вияв життя рідної мови у суспільстві?
- Які у вас враження після ознайомлення із змістом поезії?

2.10. Завдання до поезії.

2.1.1. Посилаючись на зміст поезії, скласти інформаційне гроно до слова «Україна».

2.10.2. Мікрофон. Як ставився народ до тих, хто зрадив рідну Україну, обміняв любов свою на власну користь і амбіції?

2.1.3. Робота у малих групах: розробити відповіді на питання, порушені у творі.

2.1.4. «Доміно». Складіть ланцюжок щодо характеристики ліричного твору.

2.11. Композиція поезії.

Відповідь у творі відбувається від першої особи. Твір складається як питання-відповідь. Вірш містить п'ять куплетів.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Про що було перше питання до героя твору?
 - а) Чи хоче він отримати знання про всесвіт;
 - б) коли написаний ним твір надрукується у міській газеті;
 - в) чому необхідно поважати своїх батьків;
 - г) *чи любить ріки і потічки.*
2. Яке слово не впаде на ясні зорі, на тихі води?
 - а) Сокровенне; б) вивчене; в) *випадкове*; г) добре.
3. Навіки у ліричного героя завжди залишаться в пам'яті;
 - а) друзі; б) *річки*; в) ясні зорі; г) тихі води.
4. Про який сад оточуючі цікавилися в ліричного героя?
 - а) Вишневий; б) *яблуневий*; в) сливовий; г) старий.
5. Герой вірша не може відокремити себе від:
 - а) *озера*; б) зелених гаїв; в) лісного джерельця; г) співу птахів.
6. Від любові до землі, степів герой не відокремиться і тоді, як:
 - а) виїде за кордон; б) вирушить у подорож; в) він захворіє;
 - г) *в землю перейде.*
7. «Народ чи зможе прислужитись, як і де?» — це питання до героя вірша було:
 - а) першим; б) *другим*; в) п'ятим; г) третім.
8. Ліричний герой, отримуючи запитання:
 - а) сміється; б) намагається виявити власну байдужість;
 - в) *мовчить*; г) іноді сплакне.
9. Про які пісні згадується у вірші?
 - а) козацькі; б) жартівливі; в) календарно-обрядові; г) *колискові.*
10. Що однаковісінько герою поезії? Де:
 - а) *покладуть його у домовину*;
 - б) він зможе реалізувати свої здібності і нахили;
 - в) зможе прислужити народові; г) і ким він буде працювати.
11. Продовжте запитання: «Рідну мову чи зміг би?..»:
 - а) досконало зміст вивчити; б) пропагувати за кордоном;
 - в) забути на чужині; г) *збагатити новими словами.*
12. Наприкінці вірша герой прагне, щоб його:
 - а) *поклали у домовину живим*;
 - б) поважали й шанували у суспільстві;

- в) ніколи не забували як видатного патріота України;
- г) твори народ полюбляв читати.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як ви вважаєте, про яке випадкове слово говорить письменник, відповідаючи на друге питання поезії?
2. За що полюбляє герой твору все те, що його оточує на землі?
3. Дружина ліричного героя співає колискову:
 - а) всім бідним дітям; б) доньці; в) сину; г) онуку.

Картка № 2

1. Вмотивуйте, чим, на вашу думку, виправдані щирість, любов ліричного героя до рідної землі.
2. Обґрунтуйте, яким чином останні рядки поезії пов'язані з твором Т. Г. Шевченка «Мені однаково».
3. До ліричного героя оточуючі звертаються, щоб:
 - а) надати корисну пораду; б) розповісти цікаву новину;
 - в) зробити зауваження; г) *запитати*.

Картка № 3

1. Яким чином жанр програмної поезії пов'язаний з її змістом?
2. Дослідіть, який зв'язок має людина із суспільством? У чому користь кожного для всіх?
3. Питання, яке містить інформацію про рідну мову:
 - а) п'яте; б) четверте; в) третє; г) *перше*.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Підготувати малюнок до твору В. Підпалого «Запросини», скласти питання до цієї поезії.

Урок № 38

В. ПІДПАЛИЙ. «ЗАПРОСИНИ». ОПТИМІЗМ, ВПЕВНЕНІСТЬ У ПРАВИЛЬНОСТІ ОБРАНОГО ШЛЯХУ

Мета: продовжити знайомити школярів з творчістю В. Підпалого, зокрема докладно проаналізувати ідейно-художній зміст його поезії «Запросини»; дослідити, як у цьому творі простежуються оптимізм, впевненість у правильності

обраного шляху; розвивати навички, аналізувати поетичні твори; зв'язне мовлення, образне мислення, вміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження, робити висновки, узагальнення; виховувати почуття пошани, поваги до творчості В. Підпалого, впевненість, оптимізм, прагнення пізнавати нове і цікаве.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет В. Підпалого, міні-бібліотечка його творів, учнівські малюнки, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань:

1. Міні-дискусія. Обговорення питань

- Чому, на ваш погляд, більшість поетичних книжок В. Підпалого читачі називають чудовими?
- Через що офіційна критика і цензура зупиняли творчу працю письменника, його думки на півслові?
- Доведіть, що спрагла до краси і гармонії світу душа В. Підпалого проявилася в його слові.

2. Літературний диктант «Життя і творчість В. Підпалого» (1936)

- З якої родини походить митець? (*Хліборобської*)
- Батьківщина письменника. (*Полтавщина*)
- Радість, яка була у малого Володі на четвертому році життя. (*Батько дозволив йому посидіти на коні*)
- Улюблені тварини В. Підпалого. (*Собаки, воли*)
- Вищий навчальний заклад, який закінчив митець поетичного слова. (*Київський державний університет*)
- Ким і де працював письменник після закінчення вищого навчального закладу? (*Редактором у видавництвах м. Києва*)
- Назвати 2–3 книжки поетичних творів поета («*Зелена гілка*», «*Повесіння*», «*Тридцять літо*», «*В дорогу — за ластівками*», «*Вишневий світ*», «*Сині троянди*», «*Поезії*», «*Береги землі*»)
- Які країни відвідав В. Підпалий. (*Прибалтика, Росія*)
- Роки, на які припало становлення й утвердження власного слова митця. (*60-ті*)
- Твір Т. Шевченка, з яким перегукується закінчення поезії В. Підпалого «Тиха елегія». («*Мені однаково...*»)

- Охарактеризуйте поетичне слово В. Підпалого, добираючи до нього відповідні прикметники. (*Тихе, негаласливе, розважливе, мудре*)
Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя.

Життя... Яким воно буде у кожного із вас? «Життя прожити — не поле перейти», — так говориться у народному прислів'ї. Тому щоразу, вирушаючи у життєву подорож, вам потрібно прагнути збагатитися, пізнати цікаве і корисне.

Оптимізм, упевненість у собі — ось основні ознаки, яких повинні дотримуватися подорожуючі.

Отже, збираючись у мандри, не забувайте, що багато чого залежить від вас самих. Цінуйте кожен хвилину свого життя, поспішайте робити добро і пізнавати Всесвіт.

2. Опрацювання твору В. Підпалого «Запросини»

2.1. Виразне і вдумливе читання поезій.

2.2. Тема: зображення оптимістичного настрою ліричного героя при виборі правильного власного життєвого шляху.

2.3. Ідея: заклик до активного руху шляхами життя.

2.4. Основна думка: життя тільки тоді є повноцінним, коли людина рухається, виявляє активність, прагне подорожувати.

2.5. Жанр: філософська лірика.

2.6. Римування: перехресне.

2.7. Обговорення змісту поезії. Бесіда за питаннями

- Що таке запросини? В яких випадках людину запрошують до когось, для чого?
- Чим зхожі за значенням слова «запросини», «запрошення»?
- Чому поет називає небо холодним?
- Як рухався золотий човен по небу? Чим це пояснити? (*...Із хмари на хмару, На хмару із хмари — і на місці...*)
- Хто володіє таємницею? Яку тайну мав на увазі В. Підпалий?
- Де знаходилася хатка? (*Там, де три гори зійшлися, Там, де три ріки злилися, там, Те три шляхи зв'язалися...*)
- З якою метою письменник повторює перший, п'ятий і сьомий куплети?
- Де можна було знайти золоті весла? (*А в тій хатці За трьома замками, За трьома дверима, У якомусь із трьох кутків — Золоті весла...*)

- Яка пора року відтворена у поезії? Що про це свідчить? (...*Ніч осіння довга*)
- Куди, на ваш погляд, намагається дійти подорожуючий?
- Чому він впевнений у своїй ході?
- Якою уявляє життєву подорож ліричний герой твору?
- Через що впродовж свого життя людина намагається рухатися, оптимістично сприймати труднощі і долати їх?
- За якими ознаками дана поезія нагадує казку?
- Для чого В. Підпалий написав цей вірш? Над чим він змушує задуматися читача?

2.8. Казка в поезії. Основні особливості:

- фантастичні герої (*я і ніч*);
- незвичайні предмети (*золотий човен, золоті весла*);
- художня вигадка;
- магічність числа «3» (*«три гори», «три річки», «три шляхи», «за трьома замками», «за трьома дверима», «у якомусь із трьох кутків»*)

2.9. Художні засоби твору.

Епітети: «Холодне небо», «золотий човен», «золоті весла», «ніч довга».

Повтори: «Там, де три...», «із хмари на хмару, на хмару із хмари...», «Ходімо...», «У холодному небі золотий човен?»

Метафори: «три гори зійшлися», «ріки злилися», «шляхи з'явилися».

Риторичні: «ходімо!», «... і на місці!»

2.10. «Мікрофон». Обговорення питання «Яким я вбачаю свій життєвий шлях?»

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Як автор характеризує небо у творі? Воно:
 - а) зоряне; б) світле; в) голубе; г) *холодне*.
2. У небі можна побачити:
 - а) райдугу;
 - б) зграю журавлів; в) *золотий човен*; г) безліч хмар.
3. Герой поезій може розповісти про:
 - а) *тасмницю*; б) цікаву новину; в) мандрівку в горах;
 - г) свої пригоди.
4. Де три гори зійшлися, там:
 - а) знаходилися квітучі луки; б) протікала річка;
 - в) *стоїть хатка*; г) ріс великий дуб.
5. Три шляхи у творі:
 - а) зійшлися; б) злилися; в) *з'явилися*; г) простелилися.

6. За трьома замками, у якому з трьох кутків знаходилися золоті:
а) кільця; б) цвяхи; в) голки; г) *весла*.
 7. Яка цифра найчастіше згадується у творі?
а) Два; б) *три*; в) сім; г) п'ять.
 8. «Із хмари на хмару, на хмару із хмари — і на місці» можна бачити:
а) *човен*; б) чарівних птахів; в) ракету; г) сонячний зайчик.
 9. Пора року, коли відбуваються події у творі:
а) пізня зима; б) початок весни; в) середина літа; г) *осінь*.
 10. У вірші говориться про те, як зійшлися три:
а) шляхи; б) ріки; в) *гори*; г) хмари.
 11. Автор, звертаючись до свого ліричного героя, просить його:
а) трохи перепочити; б) розпочати пошуки цінних речей;
в) *рухатися вперед*; г) призупинити подорож.
 12. За допомогою яких художніх засобів автор намагається відтворити захоплюючий зміст твору?
а) Епітетів; в) порівнянь; в) метафор, гіпербол;
б) *епітетів, метафор*; г) гіпербол, епітетів.
- Примітка.* За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, які елементи казки мають місце у змісті поезії. Свої спостереження узагальніть.
2. Зважаючи на власну уяву, образе мислення, інтелект, охарактеризуйте ліричного героя поезії.
3. Таємницею героя володіє:
а) *сонце і місяць*; б) вітер і вихор; в) ніч; г) день.

Картка № 2

1. Чому, на думку В. Підпалого, рух — це життя? Відповідаючи, посилайтеся на факти з твору, особистого життя.
2. Куди і в яких випадках запрошують людину? В чому полягає роль запросин у даному вірші?
3. Якою є тривалість осінньої ночі:
а) місяць; б) два тижні; в) *довгою*; г) надто короткою.

Картка № 3

1. Як, на ваш погляд, автор поезії ставиться до осінньої пори року? Наведіть приклади з твору.
2. Висловіть власну думку стосовно того, яке символічне значення має золотий човен та весла у творі? В чому полягає філософізм цих образів?

3. Щоб віднайти золоті весла, необхідно:
 а) гори зламати; б) *двері відкрити*; в) хвіртки зламати;
 г) річки перепливати.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Підготувати інформацію про життя і творчість І. Малковича, ідейно-художній аналіз його поезії.

Урок № 39

ІВАН МАЛКОВИЧ. «З ЯНГОЛОМ НА ПЛЕЧІ». ГЛИБОКІ РОЗДУМИ СУЧАСНОГО ПОЕТА ПРО ТЕ, ЯКОЮ ПОВИННА БУТИ ЛЮДИНА

Мета: познайомити школярів з Іваном Малковичем — видатним митцем слова; проаналізувати ідейно-художній зміст його програмової поезії; вміти словесно відтворювати світ, відображений в образах поезії; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, образне мислення, увагу, спостережливість, уміння аналізувати прихований зміст твору І. Малковича; виховувати почуття пошани до творчості письменника, усвідомлюючи те, що моральні якості — стрижень гуманізму.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет І. Малковича, міні-виставка поетичних збірок митця; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями:

- Творчість яких письменників вам подобається? Чим саме?
- Яким чином ви сприймаєте письменницьку діяльність того чи іншого митця слова? У зв'язку з чим це відбувається?
- Які поетичні твори є актуальними на сучасному етапі?
- Що робити для того, аби захиститись від нечистої сили зла?
- Як творча діяльність митців слова впливає на внутрішній світ читача, його інтелект, світогляд, кругозір, загальну культуру?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Життя і творчість Івана Малковича (матеріал для вчителя)

ІВАН МАЛКОВИЧ (Нар. у 1961р.)

Поет, видавець. Народився в с.Березові Нижнього Косівського району на Івано-Франківщині у селянській родині. Закінчив скрипковий клас Івано-Франківського музичного училища. Після закінчення філологічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка працював редактором видавництв «Веселка», «Молодь». Тоді ним було підготовлено до друку чимало гарних видань (твори Т. Шевченка, Леся Українки, Б.-І. Антонича), а нових задумів було ще більше. Щоб їх здійснити, 1992 заснував власне видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», на рахунку якого нині півсотні різноманітних, чудово ілюстрованих дитячих книжок українською мовою. І. Малкович має віршовані переклади і переспіви (з польської, англійської, російської літератур). Оригінальна творчість представлена поетичними книжками «Білий камінь», «Ключ», «Вірші», «Із янголом на плечі».

«З кожною осінню залишається чимраз менша жменька слів, які весь час хочеться мати із собою, про суть яких хочеться думати — просто думати і все.

І коли все ж наважувешся щось записати, завжди ризикуєш здатися банальним, адже так багато людей любили ці слова, дихали ними. Прагнеш простоти й природної вишуканості, а натомість все частіше доводиться згадувати Горация: «Звідки, наприклад, цей глечик, якщо ти до амфори брався?..».

Правда, чомусь чимдалі охітніше братися саме до глечиків: гарний, доладний глечик іноді кращий за амфору...

А втім, завжди застаються бодай три розкоші; перечитувати улюблених (яких чомусь також меншає), укладати уявні антології і довго-довго вдивлятися у вікно».

2. Опрацювання змісту поезії І. Малковича «З янголом на плечі»

2.1. Виразне й усвідомлене читання вірша.

2.2. *Тема:* зображення ліричного героя, якого ангел на плечі намагається уберегти від зла, жорстокості, лиха.

2.3. *Ідея:* возвеличення янгола, який є оберегом кожної людини.

2.4. *Основна думка:* янгол-охоронець — це те, що повинен мати автор поезії, будь-яка людина.

2.5. *Жанр:* філософська лірика, старосвітська балада.

2.6. Віршований розмір: хорей.

2.7. Художні засоби поезії.

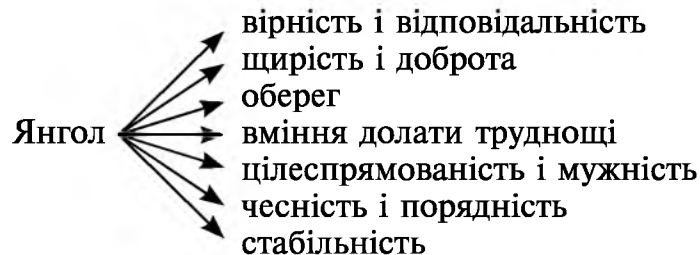
Порівняння: «йде лелійно, як дитя».

Епітети: «вуста гарячі», «вітер вировий», «янгол ледь живий», «сірий маятник життя», «Ірод моровий».

Метафори: «виє Ірод», «вітер віє», «маятник бухка», «не дихає свіча», «вуста дрижать».

Повтори: «йде і йде», «при Господній при свічі», «із янголом на плечі».

2.8. Скласти інформаційне гроно до слова «янгол» (робота у малих групах).

2.9. «Мікрофон». Вмотивуйте, чи є у вас янгол на плечі?

2.10. Обговорення змісту поезії. Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення баладі як жанру художньої літератури. (*Балада — жанр ліро-епічної поезії фантастичної, історико-героїчної або соціально-побутової тематики з драматичним сюжетом*).
 - Чому І. Малкович свій твір назвав старосвітською баладою?
 - Чим пояснити те, що герой твору рухається поночі із «свічею»?
 - Що символізує темінь у баладі?
 - Що вам відомо про янгола? Як він поводить себе, перебуваючи на плечі у невідомого?
 - Охарактеризуйте рух невідомого. Про що він свідчить? (*Йде в ніде, в невороття, Йде лелійно, як дитя*)
 - Чому життя у героя твору сіре? З чим це пов'язано?
 - Чи має невідомий життєву мету? Чим викликано те, що він «по світу тиняється»?
 - Чому невідомий, йдучи, тримає в руках Господню свічу? Як Сам Всевишній ставиться до героя балади?
 - Якими почуттями проймається невідомий під час ходи?
 - З якою метою невідомий наприкінці твору звертається до янгола.
 - Вмотивуйте, чи можна охарактеризувати людину за поведінкою її янгола. Чи є у вас янгол? Яким чином ви його відчуваєте?
 - Які враження у вас виникли після ознайомлення з цим твором?
- 2.11. «Мікрофон». Про що ви спитали б свого янгола?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. За жанром, як визначив сам письменник, даний твір:
а) елегія; б) ода; в) *старосвітська балада*;
г) філософський трактат.
 2. Хтось самотньо йшов:
а) по лісовій стежці; б) *уночі*; в) вздовж берега річки;
г) по широкому шляху
 3. Свічу у творі І. Малкович називає:
а) Всевишньою; б) Святою; в) *Господньою*; г) Чарівною.
 4. Герой поезії рухався:
а) на північ; б) додому; в) до озера; г) *в невороття*.
 5. Хо́да невідомого нагадує рух:
а) старця; б) молоді людини; в) *дитини*; г) юнака.
 6. Колір маятника життя:
а) *сірий*; б) блідо-рожевий; в) білосніжний; г) голубий.
 7. Автор твору дорікає невідомому за те, що він:
а) *тиняється по світу*; б) не поважає людей похилого віку;
в) прагне збагатитися за рахунок інших;
г) не бажає дотримуватися християнських законів.
 8. І. Малкович, характеризуючи вітер, зазначає, що він:
а) поривчастий; б) південно-східний; в) розбещений; г) *вировий*.
 9. Янгол, перебуваючи у героя твору на плечі:
а) *стогне ледь живий*; б) тремтить і дрижить;
в) намагається довести свою зверхність над людиною;
г) обливається сльозами.
 10. Кого стосується фраза «виє... моровий»?
а) Янгола; б) ченця; в) *Ірода*; г) Господа.
 11. Після тривалої ходи свіча невідомого:
а) погасла; б) *не дихає*; в) почала коптіти;
г) розгорілася, наче полум'я.
 12. Невідомий, уже тривалий час рухаючись, звернувся до янгола з проханням:
а) «Захисти мене від лиха»; б) «Дай сили і збережи мене»;
в) «*Не впадь з плеча*»; г) «Підтримай вогник свічі».
- Примітка.* За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, як змінюється поведінка янгола впродовж ходи невідомого? Чим це викликано? Свої спостереження обґрунтуйте.
2. Яке значення, на вашу думку, має образ свічі у творі? Як цей образ допомагає осмислити поведінку героя твору?

3. Маятник життя при ході невідомого все дужче:
а) коливається; б) бухка; в) скреготить; г) дзеленчить.

Картка № 2

1. Доведіть, що янгол — захисник людської душі. Відповідаючи, посилайтеся на зміст поезії і власний досвід.
2. Висловіть своє ставлення до невідомого. Чим викликана хода героя твору.
3. «Із янголом на плечі», за визначенням І. Малковича,— це балада:
а) староруська; б) *старосвітська*; в) сучасна; г) старогрецька.

Картка № 3

1. Як ви вважаєте, чи розуміються між собою невідомий і янгол? Відповідь вмотивуйте, наводячи переконливі аргументи.
2. З чим, на ваш погляд, пов'язане те, що невідомий йде в невороття, не маючи життєвої мети? Свої міркування обґрунтуйте.
3. Вуста невідомого «задрижали гарячі», коли він:
а) відчув небезпеку; б) *звернувся до янгола*; в) побачив Ірода; г) заблукав.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Вивчити поезію «З янголом на плечі», знати ідейно-художній зміст поезій І.Малковича «Свічечка букви Ї», «Музика, що пішла».

Урок № 40

ІВАН МАЛКОВИЧ. «СВІЧЕЧКА БУКВИ Ї», «МУЗИКА, ЩО ПІШЛА»

Мета: продовжити знайомити школярів з творчістю І. Малковича; зосередити увагу на ідейно-художньому аналізі його програмових поетичних творів; розвивати вміння усвідомлено читати вірші, аналізувати їх прихований зміст; словесно відтворювати світ, відображений в образах поезій; удосконалювати навички висловлення власних поетичних роздумів, навіяних прочитаними віршами; виховувати почуття поваги до творчості І. Малковича, моральні якості як ступінь гуманізму; формувати естетичні смаки.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет І. Малковича, музичне оформлення до його поезій, тексти творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Опитування учнів поезії (балادي) І. Малковича «З янголом на плечі» напам'ять. Визначення кращих читців.

III. Актуалізація опорних знань

1. Літературна вікторина «Інтелектуал» (про життєвий і творчий шлях Івана Малковича).

1. Батьківщина Івана Малковича. (*Івано-Франківщина*)
2. Родина, з якої походив письменник. (*Селянська*)
3. Клас, який закінчив митець слова у музичному училищі. (*Клас скрипки*)
4. Навчальний заклад, після закінчення якого І. Малкович отримав вищу освіту. (*Філологічний факультет Київського державного університету*)
5. Назви видавництв письменника. (*«Веселка», «Молодь»*)
6. Письменники, твори яких видавав І. Малкович. (*Т. Шевченко, Леся Українка, Б.-І. Антонич*)
7. Назва власного видавництва; рік його заснування. (*«А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 1992р.*)
8. Мова віршованих перекладів і переспівів Малковича. (*Польська, англійська, російська*)
9. Якими поетичними книжками представлена оригінальна творчість письменника. (*«Білий камінь», «Ключ», «Вірші», «Із янголом на плечі»*)
10. Зазначте про три розкоші І. Малковича. (*Перечитування улюблених книжок, укладання уявних антологій, довго-довго вдивлятися у вікно*)
11. Кого із зарубіжних письменників часто згадує І. Малкович? (*Горація*)
12. На даний час І. Малкович не тільки поет, але й... (*Видавець*).

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Міні-дискусія. Відповіді на запитання:

- Вмотивуйте, чи можна вважати І. Малковича дитячим письменником.
- Про що свідчить те, що художник слова заснував власне видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»?

- У зв'язку з чим, на ваш погляд, творчість І. Малковича набула популярності не тільки на території України, а й за її межами?

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Робота над поетичним твором І. Малковича «Свічечка букви Ї»

- 1.1. Виразне і усвідомлене читання вірша.
- 1.2. *Тема:* звернення до дитини — майбутнього країни, яка повинна плекати і оберігати свічечку букви «І» і серпик букви «Є».
- 1.3. *Ідея:* увіковічення рідної мови і бережливе ставлення до неї.
- 1.4. *Основна думка:* доки є мова, доти існує нація. Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову (Л. Костенко).
- 1.5. *Жанр:* громадянська лірика.
- 1.6. *Римування:* білий вірш.
- 1.7. Зміст поезії.
 - Кожна дитина покликана захищати національну святиню. Зараз свічечку букви «ї», місячний серпик букви «є», а потім мову — культурну спадщину народу.
 - Возвеличення нашої мови.
 - Застереження дитини, щоб вона особисто прагнула зберігати мову, не покладаючись на будь-кого.
- 1.8. «Доміно». Доберіть до слова «мова» синоніми, які б характеризували її зміст, призначення, застосування.
- 1.9. Художні особливості твору.
 - Пестливі слова: свічечка, серпик, пальчики, ниточка, долоньки.
 - *Епітети:* «місячний серпик», «мова солов'їна».
 - *Метафора:* «місячний серпик зрізаний з неба».
 - *Повтори:* дитино.
- 1.10. Обговорення змісту поезії. Бесіда за питаннями.
 - Чому свічечка порівнюється з буквою «ї»?
 - В чому призначення дитини? («...Покликана захистити своїми долоньками крихітну свічечку букви «ї»; оберігати місячний серпик букви «є»)
 - Для чого письменник звертається до дитини?
 - Що нагадує буква «є»? Словесно намалюйте цю букву.
 - Яке значення має мова в житті кожної людини, держави загалом?
 - Яких страждань зазнала наша мова впродовж минулих століть? Чи варто її оберігати?
 - Через що мову українців називають солов'їною?

- За яких умов є ймовірним, що нашу мову не будуть пам'ятати, поважати, шанувати, застосовуючи під час спілкування?
- Від чого застерігає автор поезії дітей? («...*Можуть настати і такі часи коли нашої мови не буде пам'ятати навіть найменший соловейко*»)
- Що необхідно робити для популяризації рідної мови?
- За яких обставин наша мова впродовж історії зазнала певних змін?
- З якою метою І. Малкович написав цю поезію? Чого він навчає дітей? Над чим змушує їх замислитися?

1.11. Творче завдання. Доберіть до будь-якої букви алфавіту характеристики, подібну тій, що у творі з літерами «ї», «є».

1.12. Доміно. Додайте до слова «мова» синонімічні прикметники, які б пояснили або поглибили його зміст.

2. Опрацювання ідейно-художнього змісту поезії І. Малковича «Музика, що пішла»

2.1. Виразне і вдумливе читання вірша.

2.2. *Тема*: відтворення призначення музики в житті людини, зображення її подорожі у «звабній ночі».

2.3. *Ідея*: возвеличення єдності людини і музики.

2.4. *Основна думка*: звучання музики залежить від інструмента та нахнення її виконавця.

2.5. *Віршований розмір*: ямб.

2.6. *Римування*: перехресне.

2.7. Художні особливості поезії.

Метафори: «вона (музика) плелася в коси», «скрипка відвернулася пріч, сивина спадає з пліч», «вітер завиває».

Епітети: «музика боса»; «непевна звабна ніч», «розхристані сліди».

Повтори: «...в таку непевну, звабну ніч».

Риторичні запитання: «Чом, скрипко, відвернулася пріч?»,

«Як музику пустила босу
в таку непевну, звабну ніч?»

2.8. Обговорення змісту вірша. Бесіда за питаннями:

- Що таке музика?
- Яким чином І. Малкович оживляє її? Для чого він це робить?
- Поясніть, що мав на увазі автор поезії, зазначаючи: «Коли вона (*музика*) плелася в коси».
- Назвіть музичні інструменти, які вам подобаються. Чи опанували ви які-небудь з них?
- Як ніч пов'язана з музикою?
- Хто, на думку автора, повинен був утримати музику від нічної прогулянки?

- Яким чином І. Малкович поєднує рідну землю з людиною? («Візьму собі землі окраєць Піду блукати по світах»)
 - З якою метою, на ваш погляд, ліричний герой поезії вирушить у подорож світом?
 - Чим пояснити те, що герой перед тим, як залишити домівку, бере із собою окраєць землі. Які ще подібні прикмети вам відомі?
 - Як син ставиться до своїх батьків? З якою промовою він до них звертається?
 - Для чого герой вирішує піти на пошуки музики?
 - Що намагався І. Малкович довести читачу даним поетичним твором? Висловіть свої враження після ознайомлення з цим віршем?
- 2.9. Міні-дискусія. Обговорення питань:**
- Музика — це вид мистецтва чи розвага? Відповідь вмотивуйте.
 - Яким чином музика впливає на внутрішні почуття людини?
 - Стихло охарактеризуйте тих, хто є авторами музики і її виконавців.
- 2.10. «Мікрофон». «Яка музика вам подобається?»**
Враховуючи відповіді учнів, скласти діаграму, проаналізувати її.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Свічечка букви Ї»

1. Покликання захищати букву «ї», на думку автора поезії, є завданням:
 - а) глобальним; б) *не найсуттєвішим*; в) відповідальним; г) першочергової важливості.
2. Буква «є» нагадує:
 - а) свічечку; б) півколо; в) *місячний серпик*; г) окраєць хліба.
3. Мова у творі названа:
 - а) ліричною; б) милозвучною; в) мелодійною; г) *солов'їною*.
4. Свічечку букви «ї» дитина покликана захищати:
 - а) *своїми долоньками*; б) власними мріями; в) розумними вчинками; г) хусткою і рушником.
5. На думку автора, може статися так, що українську рідну мову не буде пам'ятати навіть:
 - а) вчитель-словесник; б) дитина дошкільного віку; в) *найменший соловейко*; г) той, хто за неї боровся.
6. Місячний серпик букви «є» зрізаний з неба разом із:
 - а) хмаринкою; б) зіркою; в) сонцем; г) *ниткою*.

«Музика, що пішла»

1. Музику в творі названо:
 - а) *босою*; б) гучною; в) відомою; г) популярною.

2. З пліч ліричного героя спадає:
 - а) втома; б) важкий тягар; в) *сивина*; г) піднесення і втома.
3. Перед тим як вирушити у подорож, герой поезії:
 - а) отримує благословення у батьків;
 - б) *візьме із собою окраєць землі*;
 - в) відвідає церковний храм; г) прочитає молитву.
4. Художній засіб, який використав І. Малкович у рядку поезії «Хай тільки вітер завиває»:
 - а) порівняння; б) гіпербола; в) епітет; г) *метафора*.
5. До кого звертається ліричний герой наприкінці твору?
 - а) *До батьків*; б) кобзарів; в) творців музичного мистецтва;
 - г) всіх, хто закоханий.
6. Герой твору намагається музику:
 - а) розповсюдити; б) *розшукати*; в) написати; г) осмислити.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому, на вашу думку, говорять, що нападати на мову народу — це означає нападати на його серце? Відповідь аргументуйте, посилаючись на власний досвід та зміст поезії І. Малковича «Свічечка букви Ї».
2. Як ви вважаєте, з якою метою наші предки, вирушаючи у подорож світом, брали з собою окраєць землі? Свої міркування обґрунтуйте.
3. До кого звертається І. Малкович в поезії «Свічечка букви Ї»?
 - а) *Дитини*; б) молоді; в) людей похилого віку
 - г) мудреців і філософів.

Картка № 2

1. Чому І. Малковичу небайдужа доля майбутніх поколінь, їх мова («Свічечка букви Ї»)? Яким чином поет возвеличує її?
2. Чому, на вашу думку, поет називає музику босою («Музика, що пішла»)? З чим пов'язано те, що герой розшукує її по світу?
3. Кого мав на увазі І. Малкович, зазначаючи, що «вона плелася в коси»?
 - а) Квітку; б) болотну траву; в) *музику*; г) ніч.

Картка № 3

1. Яким чином, на ваш погляд, музика (І. Малкович «Музика, що пішла») пов'язана з піснею? Хто є їх творцями? Чи можна вважати музику мистецтвом, яке необхідно оберігати і шанувати? Наведіть переконливі приклади з твору, власного життя.

2. Прокоментуйте висловлювання І. Репіна: «Відчуваю й усвідомлюю, яка це красива й легка мова. Свої міркування узагальніть.»
3. Місячний серпик букви «є» зрізаний з неба разом із (І. Малкович «Свічечка букви Ї»):
 - а) хмаринкою; б) зіркою; в) сонцем; г) *ниточкою*.

Картка № 42

1. Дослідіть, чому поет вважає, що захист дитиною своїми долоньками крихітної свічечки букви «ї» є не найсуттєвішим (І. Малкович, «Свічечка букви Ї»)? Власні спостереження обґрунтуйте.
2. Як на ваш погляд, яке значення має музика в житті людини? Як до неї ставиться І. Малкович у творі «Музика, що пішла»? Відповідь аргументуйте.
3. Художній засіб, який використав І. Малкович у назві поезії «Музика, що пішла»?
 - а) *Метафору*; б) епітет; в) фразеологізм; г) гіперболу.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Підготуватися до позакласного читання (ідейно-художній аналіз твору І. Вільде «Повнолітні діти»).

Урок № 41

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ.

І. ВІЛЬДЕ. «ПОВНОЛІТНІ ДІТИ»

Мета: ознайомити школярів з життям і творчістю І. Вільде, зробити ідейно-художній аналіз її програмового твору, звертаючи увагу на ідейно-тематичне спрямування, зміст; розвивати вміння виразного читання з відповідними коментарем, грамотно висловлювати власні думки, почуття, враження; робити ґрунтові висновки; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття поваги, пошани до творчості І. Вільде; любов до рідної землі, країни, її мови, культури, традицій.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет І. Вільде, виставка з текстами творів письменниці, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

- Згадайте впродовж історії, яких принижень, переслідувань зазнав наш народ, наша мова, культура. Наведіть переконливі приклади.
- Які поезії про роль мови в житті країни, суспільства вам відомі?
- Чому говорять: «Доки є мова, доти є нація»?
- У зв'язку з чим багато українських письменників вимушені були виїхати за кордон?
- Чим пояснити різницю лексичного складу української мови на сході і заході України?
- Яким чином українці виборювали право на існування рідної мови, культури, традицій?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Ознайомлення з життєвим і творчим шляхом Ірини Вільде (Дарини Дмитрівни Полотнюк)

ІРИНА ВІЛЬДЕ

(05. 05. 1907–30. 10. 1982)

Народилася Дарина Полотнюк (справжнє ім'я) 5 травня 1907 р. на Буковині в сім'ї народного вчителя й українського письменника Дмитра Макогона. Псевдонім узяла в 1927 р., коли в галицькій пресі почала друкувати свої перші новели. Слово «Wilde» в перекладі з німецької означає «дика», а у сприйманні авторки — інакша, особлива. Такою їй хотілося бути, такою вона й була до 1939 р., коли Західну Україну приєднали до УРСР.

Батько був першим учителем літератури, а його книжки — початковою позакласною літературою. Дитинство, юність пройшли у Чернівцях, Лукавиці (Глибоцький район) та Веречанці (Заставнівський район). Вчилася в Чернівецькій українській державній гімназії. Гімназійну освіту завершила в Коломиї. У листопаді 1918 р. Буковину окупувала боярська Румунія. Рятуючись від переслідування й арешту, вона переїжджає 1922 р. до Станіслава (нині Івано-Франківськ). Тут Дарина вчиться у приватній гімназії, потім вступає до Львівського університету (1928–1933). Коли через матеріальні нестатки вона мусила залишити університет, то вже була відома як перспективний молодий прозаїк. Улаштувавшись на роботу в часопис «Жіноча доля» у Коломиї, працює там до 1939 р., а потім переселяється до Львова.

У 1990 р. вперше в радянські часи вийшла збірка новел Ірини Вільде «Незбагненне серце», в яку ввійшли твори, що публікувалися вперше. Уявіть собі, що письменниця, голова Львівської організації СПУ, делегат усіх письменницьких з'їздів та депутат Верховної Ради України багатьох скликань також мала твори, які були небажані радянській державі. Звичайно ж, твори раннього періоду. Та навіть більше — в 1972 році Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника підготувала до друку бібліографічний покажчик творів Ірини Вільде з передмовою самої письменниці. Та передмова називалася «Через місток пам'яті» й у ній було багато сторінок, присвячених саме 30-м рокам. Передмова не була надрукована.

Мала нагороди: орден «Трудового Червоного Прапора», орден «Знак Пошани».

У 1965 р. Ірині Вільде за роман «Сестри Річинські» присуджено Шевченківську премію.

Будучи шанованою письменницею, займаючи високе місце на «радянській соціальній драбині», Ірина Вільде час від часу наносила візити своїй любій Буковині, зокрема Веренчанці. І сьогодні в цьому мальовничому селі на Заставнівщині є чимало людей, котрі спілкувалися з Іриною Вільде. Її пам'ятають деякі шкільні вчителі. В середній школі є кімната-музей Ірини Вільде, в якій зберігаються навіть дві повісті 30-х років — «Метелики на шпильках» та «Б'є восьма», з яких постав згодом твір «Повнолітні діти». Якби ми глибоко шанували своїх пророків чи принаймні самих себе, то, маючи таких письменниць, як Ірина Вільде, можна й треба говорити про самоповагу.

Усі роки свого життя у Львові Ірина Вільде була небайдужою до всього, що відбувалося в її краї, а особливо ж до письменництва. І коли Львів'яни називають Дарину Дмитрівну «монашкою в літературі», то це право належить і буковинцям.

Померла письменниця 30 жовтня 1982 року у Львові.

На жаль, немає серед нас Ірини Вільде, але своєю творчістю вона дає нам уроки краси й добра. В одному із творів І. Вільде писала: «Щоб увійти в безсмертя, людина мусить скласти два екзамени: один перед сучасниками, другий — перед історією». Іспит перед сучасниками вона склала. Тепер слово за історією.

2. Опрацювання твору І. Вільде «Повнолітні діти» (1939)

2.1. Виразне читання окремих частин твору, переказ змісту.

2.2. Історія написання твору.

а) Утиски румунської влади щодо українців.

Як згадує Ярема Полотнюк, син письменниці, його дідусь мав сміливість писати в Міністерство освіти Румунії листи проти

румунізації українців. Його востаннє попередили, що зашлють на роботу в таке місце, де ніхто не зможе його утримувати (тоді сільських учителів утримувала громада), і сім'я перебралась в Галичину.

б) Любов письменниці до рідної Буковини.

Є чимало свідчень ніжної, відданої любові І. Вільде до Буковини. У творчості передусім це чудовий твір «Повнолітні діти». Звичайно ж, це великою мірою розповідь письменниці про власне дитинство у Веренчанці, про навчання в чернівецькій українській гімназії, про перше кохання.

в) Цей твір серйозний історичний документ про 20-і роки на Буковині, в якому чимало цікавих фактів, зокрема той, коли українські гімназисти вночі вирвали з землі щойно посаджені на честь румунського короля дубки. За це багато з них були виключені з гімназії.

2.3. Тема: зображення Буковини часів румунсько-боярської окупації, розповідь про юну героїню Дарину Попович, пошуки нею шляху самоутвердження, становлення особистості, гордої, самостійної, духовно красивої.

2.4. Ідея: засудження утисків румунської влади щодо українців, возвеличення прагнення української молоді бути справжніми господарями своєї землі, шанувати і поважати традиції і культуру рідного краю.

2.5. Основна думка: «Це ми — студенти! Будівники нового ладу! Носії нових, сміливих ідей! Пробоевики в хащах консерватизму!»

2.6. Свій твір І. Вільде присвятила своєму батькові Дмитру Макогонові.

2.7. Жанр: автобіографічна повість, деякі літературознавці вважають, що це роман.

Головна героїня твору Дарина Попович перебрала чимало автобіографічного від самої письменниці.

2.8. Композиція.

Експозиція: знайомство зі студентським товариством Народного дому на Буковині.

Зав'язка: проведення студентських зборів буковинських корпорацій, які прагнули продовжити традиції козацтва.

Кульмінація: прагнення Дарини піднести українське в румунському середовищі, самоствердитися у дорослому житті.

Розв'язка: Іванчук повідомив Дарину про перемогу на виборах «наших», приїзд Орехівського.

2.9. Проблематика.

- Насильницька румунізація українців.
- Боротьба проти поневолення і приниження гідності.
- Палке кохання.

2.10. Словник до твору. Пояснення слів.

Абольвент — той, хто навчається.

Анемічний — блідий, безкровний.

Бакшиш — хабар.

Безполовий — безстатевий.

Блеф — обман.

Бокобороди — бакенбарди.

Бридж — гра в карти.

Важитись — пробувати.

Валькірія — войовнича вершниця, що носить над полем бою, розподіляючи перемогу і смерть.

Варуватися — берегтися, остерігатися.

Вилонювати — виділятися.

Вислід — результат.

Вольти зросли — занепокоєність, напруженість.

Гейби — наче, немов.

Гекзаметр — шестистопний вірш з постійною цезурою (паузою).

Гідра — потвора з тілом змії.

Гон, гін — потяг.

Гротеска — химерія.

Давка морфіни — наче отримати дозу морфія.

Диспонувати — владно розпоряджатися.

Дігесторії — догляди.

Домнішора — ввічливе звертання до жінки в Румунії.

Трагедія, дрожедія — галантерея.

Еманация — те, що витікає, виділяється звідкись.

Емеритальне — спеціальне державне забезпечення.

Варівка — маленька лампочка.

Жаске — жахливе.

Зеро — нуль.

Змаг — спроба.

Знімка, знімок — фотографія.

Знічев'я — несподівано.

Зрезигнувати — відмовитись, зректись.

Зупа — суп.

Імпозантний — поважний, статечний.

Інтруза — втручання.

Кадовб — діжка, видовбана з дерева.

Квітисто — дуже прикрашено, пишно.

Кланц — клацання.

Кліше — малюнок, креслення або план для відтворення при друкуванні.

Легіт — легкий, приємний вітерець.

Летарг, летаргія — хворобливий стан, схожий на сон, з майже нечутним пульсом.

Лел — румунська монета.

Мати трем — лякатися.

Матура — іспит на атестат зрілості.

Мементо — нагадування.

Мук — примус.

Наддаток — наостанок.

Напучнявити — напухнути, набрякнути.

Обарінком сидіти — колом сидіти.

Обсервувати — спостерігати, обстежувати, вивчати.

Околот, околіт — сніп.

Орудна — справа.

Осотувати — облутувати.

Папільйотка — шматочок паперу, тканини, що використовують для завивки волосся.

Політуровані — відполіровані.

Правцювати — іти навпростець.

Рамена — плечі.

Ревізувати, ревізувати — обстежувати.

Регат — цим словом визначали територію панської Румунії без загарбних нею земель.

Реторта — посудина для нагрівання речовини під час хімічних дослідів.

Реченець — строп.

Руханка — зарядка.

Сигуранца — працівник служби державної безпеки в Румунії.

Стріпихаті — розтріпані.

Тандита — лахміття, старі речі.

Тета — тітка.

Файф — чаювати.

Фатоморганні — примарні, нереальні, оманливі.

Ферії — канікули.

Фіакр — бречка з відкидним верхом.

Футрина — підвіконня.

Фукс — випадковість, несподіванка.

Чей же, чей — може-таки.

Шмінка — губна помада.

Штивкувата — байдужа, сувора.

2.11. Ідейно-художній аналіз змісту твору. Фронтальне опитування.

- Де відбуваються події у творі?
- З чим порівнювала Дарка Чернівці? (*«Направду, Чернівці мають в собі щось більше зі Сходу, наче східноєвропейський час. Славні географи з розумними окулярами на носі навіть не припускають, який двобій між Сходом і Заходом іде на цій клатку землі. Яка шалена конкуренція панує тут між косметиками з Парижа і Стамбула!»*)
- У чому виявилася любов героїні повісті до міста? (*«...Люблю це місто за його міжнародний характер»*)
- Що вважалося історією буковинської України? (*Народний Дім. Це одне велике, кам'яне (але яке чутке) місце, до якого збігаються артерії цілого українського життя на Буковині. Народний Дім при вулиці Петровича — це історія буковинської України.»*)
- Кого і що можна було побачити у «малій залі» дому? (*«На кріслах, столах, побамкуючи ногами, на футринах вікон, по кутах сидять, стоять, курять, сльовують, поштовхують себе ліктями, спорять між собою і сміються між собою студенти. Дівчата сидять обарінком осторонь і шепчуть щось між собою. Тільки кілька з них замішаються в гурт товаришів...»*)
- Що зазначає авторка про роль студентів у суспільстві? (*«А весь цей збір людей це ми — студенти! Ви знаєте, хто це студенти? Це ті, що вміють бунтуватися для самої насолоди бунту! Це ті, що сміються з перестарілих правд і поліції! Це ті, що мають відвагу критикувати законами освячений суспільний лад. Це ті, що штовхають поступ уперед! Це ті, що вміють кохати до загиби і покидати без сліз»*)
- Чим саме студентство відрізняється від лицарства? (*«Коли хочете знати, то наш стан кращий від лицарського: ми вступаємо в нього напровесні своєї молодості, а покидаємо, заки ще життя встигло поробити нас занадто розсудливими. Тут ми — молоді, безумні, одчайдушні. Ми — студенти!»*)
- Як розпочалось знайомство Дарини з Наталкою? Про що це свідчить? (*«Напровесні життя людини буває благословенна пора, коли кожне кинуте зерно приймається в душі. Знайомство Дарки з Наталкою припало власне на ту пору»*)
- Як Дарка характеризує рухливість Наталки Оріховської? (*«Наталка Оріховська не має звички квапитись з відповідями. В гімназії була така саміська». «З Наталкою як з променями Рентгена. Тих, що на короткий час піддають їх діянню, лікують. А ті, що постійно перебувають у полі їх впливів, затроюються ними або вмирають від раку»*)

- Якою розповіддю про Веренчанку Коко Мірош заінтригував Дарку? (*«Я раз у своєму житті був у Веренчанці. Празник, іменини чи щось подібне відбувалося тоді в О. Підгірського. Досить того, що ціле товариство, скільки нас там було. Вибралось городами до ставу. Зайшовши знічев'я, ми сполошили дві дівчинки, дев'яти-десятилітні, зовсім голенькі, які плюскались у ставі при березі. Діти співкотили, схопили свої сороченята і повіткали. Одною з тих дівчаток, навіть не важтесь перчити мені, Дарко Попович,— були власне... ви. Я сказав собі тоді в душі, що як з тої рудавенької дівчинки, такою видавались ви мені, не розів'ється колись жінка, що буде гріха варт... Все ж мусите признати деяку пруживість моїй пам'яті, коли на звук вашого імені я пригадав собі зараз Веренчанку»*)
- Які свої послуги Мірош запропонував Дарці? (*«І можете мені вірити, що маю щасливу руку... Вам, Дарко Попович, з особливою насолодою служитиму. Диспонуєте мною, як власною кишенею.»*)
- Чим Гиньо Іванчук відрізнявся від інших студентів? (*«Іванчук з глумливо-поблажливою посмішкою «старшого студента» нахабно розглядає якусь «новичку». Дарці добре знайомий цей тип визискувачів і самозванців, які в кожній студентській громаді априорі загарбують для себе всі права, звалюючи всі обов'язки на своїх молодших, менш поворотних товаришів»*)
- В чому полягали переваги «старших» студентів над «молодшими»? (*«Ми, старші студенти,— звичайно починають вони кожну свою промову так, якби хотіли тим сказати: «Ми старші студенти, безліч способів маємо на те, щоб обдерти своїх молодших товаришів з харчових запасів, щоб виполоти з їх сердець перші пагінци Ероса (хіба що молодші товариші хочуть окупитись в нас, тоді лояльно, залишаємо у спокою їх і предмет їх зеленого кохання), щоб зі зручністю дикого kota вискочити завсіди на такий щабель студентської ерархії, звідки можна наказувати і видирати собі почесні. Дивне й те, що про аванс на «старшого студента» не завсіди рішає вік чи роки студій»*)
- Через що Гиньо Іванчук вимушений був скласти матуру? (*«Старший студент» Гиньо Іванчук щойно минулого року здав матуру. Він тільки тому пішов на цю уступку (!) супроти батьків, як оповідала Ліда Дарці, що мама загрозилася, що «щось зробить собі», як він змудріє і «не зробить» нарешті тої матури»*) Як це відбулося? (*«За матуру вже заздалегідь заплатили вдвоє і втриє більше, ніж коштував бакшиш на неї. Треба було тільки для формальності раз зголоситись за нею у провінціальному містечку Молдавії перед феріями і раз в зимовім речинці і справа завершена, як кажуть на Буковині»*)

- Чому Гиньо протистояв практиці складання матури за хабар? (*«Заковика була в тім, що Гиньо Іванчук не хотів купованої матури в молдавськiм містечку, а хотів скласти її законно і в Чернівцях. Одне і друге було до того ступеня неможливе, що сама вимога чогось такого кидала непевне світло на його особу»*)
- Що було характерним для Гиньо на відміну від інших студентів? (*«...Він один з-поміж нас усіх залишився вірним собі і тим «фатоморганним» ідеалом, що колись спалювали нас... Дивуватися, що ми своїми змислами не годні схопити обороту землі тоді, як ми не помічуємо руху, яким життям пригинає нас з висот до своїх повсякденних вимог. А прецінь ворухиться в Одарчинім серці спогад, як легіт — оцей самий веснянкуватий з рудими бокобородами, з набік перекивленою краваткою, зарозуміло недбалий Іванчук — це втілення наших найкращих поривів, нашої янгольської віри»*)
- Яким був Аркадій Козачок — голова корпорації і поводитир студентства? (*«Кулак на столі, сувора лінія уст і брів, самовпевнена постава голови — все це складалося на гарний, живий образ молодого поводири. Тільки його богохульно гарне лице не гармонізувало ні з його поставою, ні з повагою хвилини»*)
- У чому була суть промови Аркадія, зверненої до студентства? (*«Ми, українське студентство Буковини, вміли гідно всі репресії уряду супроти нас перенести, і ми в найскрутніших для нас хвилинах нічого в уряді просити не ходили. Та коли зназовні полегші приходять, коли уряд під загрозою небезпеки для своїх власних інтересів сам на уступки йде, то ми — зуміємо цю ситуацію на сто процент для своїх цілей використати. Ми це зуміємо. Я взиваю всіх товаришів і товаришок до праці й остерігаю водночас: майтеся всі на увазі, бо гідра не спить, а тільки причаїлася!»*)
- Хто такі буковинські корпоранти? (*«Ми, буковинські корпоранти, на яких лежить почесний обов'язок продовжувати традицію наших славних предків, ми, що на своєму прапорі маємо золотими буквами виписану честь народу й козацтва, тепер трохи «май» інакше візьмемося до громадянської праці. В найближчих днях у нашій корпорації відбудеться урочисте свято призначення юнаків-фуків на козаків. По козацькiм іспиті, згідно з традицією, після присяги відбудеться банкет»*)
- Як Зазуля сприймав революційну пісню? (*«Товариш Зазуля не переставав усміхатись, хоч його одnodумці були насуплені. Він сам поведився, як глядач на веселім видовищі, за яке заплатив білет і з якого він зовсім задоволений. Та тепер ніхто не звертав уваги на його визивну поведінку. Що значив Зазуля разом зі своєю ідеологією в порівнянні із солодким риском забороненого революційного гімну?»*)

- Якою думки була Дарка щодо музики і літератури? («...Що з музикою, як з літературою: багато людей воліє легкі романи від poważних творів, а соромляться признатися до цього»)
- З приводу чого Дарка зненацька згадала про рідних? («Таж я ще додому не написала, що я втікла з Бухаресту!.. Не знаю, що мої на це скажуть...»)
- Яку людську прикмету виплекала в собі Дарка? Про що вона свідчить? («...Вміти дивитись на себе очима особи незаінтересованої»)
- Яким чином збори і промови на них вплинули на Дарку? («І тепер здавала собі справу з того, що для неї особисто чомусь важнішим від того сутнього, що обговорювали на зборах (чи Козачок часом не позує трохи?), стало само її індивідуальне захоплення. Впало це на неї раптовим золотим дощем так, що віддихнути не було часу. Це було щось, чого вона досі майже не переживала: до тої міри забути в пориві захоплення, щоб аж почати прилюдно співати! Вона, що своєї немюзикальності соромилась, як інші бородавки на носі, і ніколи не могла погодитись з цією органічною хобою одного зі своїх змислів»)
- Як героїня охарактеризувала Сергія Тимішів? («Сергій Тимішів не має власного виразу обличчя, він — характеристичний танцюрист, міняє відповідно до настрою маски в житті, як на естраді»)
- Якої думки Сергій Тимішів дотримувався про життя? («Життя без фантазії було б тим, чим кохання без партнера. За часів Шекспіра люди мали більше фантазії, як тепер»)
- Чим Зоя пояснила свою любов до поетів? («Як тільки високо ціную поетів і люблю їх з усіх людей на світі найбільше... Правду каже ваша Кобилянська — це боги на землі»)
- Яким чином Зоя висловила захоплення від поетичної творчості П. Тичини? («Не знати Тичини?.. Я вам неодмінно “Золотий гомін”-позичу. І де б то я могла бодай в думці припустити, що ви Тичини не знаєте! Ні, що не кажіть, а цього я була б ніколи не подумала! Таж я вам пів «Золотого гомону» знаю напам'ять... Ви тільки слухайте, що це за поезія... “Не милуй мене шовково, ясносоколово...”»)
- Чому циган назвав своїх двох синів іменами видатних історичних осіб? («Музиці Доткові подобалося приділити себе до української нації, і він дав їй двох синів студентів: Аскольда і Діра. Дір студіював медицину в Бухаресті. Вже самі імена вказують на те, що батько насамперед перестудіював історію народу, якому зважився подарувати своїх дітей. Видно, що руські князі зробили добре вражіння на короля — музику, коли синам своїм дав імена двох найстарших дружинників Рурика»)
- Через що Аскольд Дотко соромився свого циганського походження? («Навіть геній його батька не може протиставитись приниженню,

що ним натаврована його раса. Аскольд хоче втекти від неї. Вже втік, так йому здавалось. Відгородив себе від «них» освітою, новими формами, товаришами, ідеями, цілим муrom того «інакшого світу», до якого вони не мали вступу. Мають же і цигани свою расову честь! Тільки Аскольд Дотко не хотів її мати. Не хотів. Що ж тут дивне? Дев'ятнадцятирічні вірять ще в гарну крилату фразу, що хотіти — це те саме, що могли.

Аскольд не хотів бути циганом і тому соромився своєї слабості до музики як прикмети, такої притаманної своїй расі»)

- У результаті якої промови Дарки між нею і Аскольдом «зійшов блідо-голубий квіт приязні»? («Колись я була б дуже багато дала за те, щоб бути дитиною музикальних батьків і мати по них цей Божий дар»)
- Що необхідно було для навчання українським дівчатам у румунській школі? («Я теж записана як румунка, у нас у школі багато українок, що записані як румунки... Інакше були б до школи не прийняли, а потім ніколи не можна дістати знижку оплати, ані... взагалі нічого... Є такі, що бояться признатись, що вони українки, дома»)
- Які покарання повинні терпіти учениці? («Але про мене всі знають, що я тільки записана як румунка. Раз навіть директорка переловила мене, як я на павзі говорила по-українськи, і я мусила в карцері сидіти, а раз...»)
- Для чого Дарка намагалася дівчат-українок румунської школи навчати, щоб їх зарахували до «Січі»?
- Що свідчить про заборону всього українського?
- Які враження охоплювали Дарку від занять з дівчатами? («Дарка, що вперше займалась такою громадською працею, не могла передбачити, які наслідки це може мати. Одне вже тепер знала зовсім певно: з тих трьох дівчаток найбільше відсотково українською є донька ренегата Таскану, Ельвіра Таскану. Здавалось їй теж, що між нею і тим малим прийде згодом до призні»)
- Від чого застерігав Мірош Дарку щодо її стосунків з Данилюком? («Шкода тебе, дівчино. Він летить у пропасть і тебе потягне за собою. Варуйся від нього, поки час, і не грай з серцем, сеньорито»)
- Які зміни відбулися з Ельвірою Таскану після занять з нею Дарки? («Після зустрічі з Ельвірою Таскану Дарчині вольти зросли. Той малий сич (як п'ятнадцятилітня дівчина може мати такі косматі брови?) почав дома страйкувати і вже чотири дні не відзивався до батьків, щоб у той спосіб приневолити говорити з нею по-українськи. Ну, можна уявити собі, що за «скандал в порядній родині» вибух у домі комісара Таскану! Якби не те, що саму причину скандалу

треба було тушувати, просто спускати штори на вікна, коли мала починала атаку...»)

- З яким проханням звернулася Ельвіра до Дарки? (*«Я боюся, панно Попович, що вони мене до якогось інтернату в регаті впакувати схочуть. А це нічого не допоможе. Я буду до вас звідти часто писати, а ви будете такі добрі мені анонімово посилати різні українські друки, щоб мене чим скоріше вигнали звідти. Добре, панно Попович?»*)
- У чому полягало особисте ставлення Дарки до Стефка? (*«...Зі Стефком вона ніколи не досягне того, що зветься повнотою життя у злім і добрім. Стефко нібито добрий, нібито нетерпеливий, не гарячий і не холодний. Добре і зле, чорне і біле в ньому має свої означені межі. Це не погана прикмета. Навпаки: дехто зі старших є тої думки, що в наші апокаліптичні часи, коли молодь зовсім тратить голову, така рівновага, то чисте золото»*)
- Над чим розмірковувала Дарка щодо заручин? (*«Стефко... ті старомодні включно до повідомлення у пресі заручини!.. (Хто тепер із сучасних молодих про такі інтимні справи трубить цілому світові?) Відразу обручка на палець...»*)
- Як Дарка охарактеризувала університет? (*«Університет! Ну, так: символом народної школи є перше причастя, середньої — «записник» учителя, а високої — її коридори. Оцими вапняними жилами пливе справжнє, непідроблене життя університету»*)
- Яку думку висловив професор Негри щодо призначення людини? (*«Силою своєї волі може людина змінити закони матерії, може поборювати в собі закони гравітації. Бо стоїть в Даммападі: — Все, чим ми є, є наслідком того, що ми думали... Коли людина говорить або творить зі злою думкою, то сучасне слідує з ним так, як колесо за слідом вола, що тягне віз. Все, чим ми є, походить від того, що ми думали. Воно опирається на наших думках і складається з наших думок»*)
- Якої думки була Дарка про лекції професора Негри? (*«Скажу те, що якби я так із семестр походила на його виклади, то по якимсь часі почала б ходити догори ногами... Люди мали б мене за божевільну, а я поборювала б тільки закони гравітації»*)
- Що було характерним для лекцій професора Моря? (*«...На викладах старого Моря, ще як забуде окуляри дома і не може відчутти своїх записок, цікаве хіба те, що в останніх лавках хлопці зчиняють сварку при картах»*)
- Що свідчить про автобіографічність твору?
- Дослідіть, у чому полягають особливості мови повісті.
- Які враження охопили вас від прочитаного твору?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Твір «Повнолітні діти» І. Вільде присвятила:
а) *своєму батькові*; б) І. Франку; в) всім вчителям;
г) мешканцям Буковини.
2. Події твору відбуваються:
а) в Криму;
б) неподалік від кордону між Угорщиною і Україною;
в) у *буковинській столиці*; г) напередодні революції 1918 р.
3. На думку Дарки Попович, Чернівці мають більше схожості із:
а) Німеччиною; б) *Сходом*; в) Заходом;
г) Центральними районами України.
4. Героїня твору любить місто Чернівці за:
а) *його міжнародний характер*; б) чаруючу красу;
в) можливість у ньому отримати будь-яку вищу освіту;
г) те, що вона там народилася.
5. Місто у Марокко, яке згадує Дарка:
а) Дубаї; б) *Касабланка*; в) Туніс; г) Делі.
6. Народний дім при вулиці Петровича — це:
а) велика міжнародна бібліотека;
б) місце, де зустрічаються науковці;
в) *історія буковинської України*; г) вища школа.
7. Хто робив велику помилку, на думку Дарки, називаючи величну юрбу бездушною:
а) Оля; б) мешканці Чернівців; в) європейці; г) *поети*.
8. Студенти в суспільстві — це:
а) *будівники нового ладу*; б) герої минулої країни;
в) гармонійний зв'язок молоді різних поглядів;
г) та частина дорослого населення, яке не прагне до самовдосконалення.
9. Хвороба Наталки Оріховської, від якої вона «догоряла»:
а) кір; б) рак; в) запалення легенів; г) *туберкульоз*.
10. Як назвала себе Дарка Попович під час спілкування з Мірошем?
а) «Ніжною квіткою»; б) «провісницею щастя»;
в) «важкою артилерією»; г) *«кладязем знань»*.
11. Хто з героїв твору охарактеризував так Коку Міроша: «Інтелігентний блазень буває найцікавіший від філософа»?
а) Оля Кернер; б) *Дарка Попович*; в) Гиньо Іванчук;
г) Наталка Оріховська.

12. Гиньо нагадував Дарці:

- а) *Дон Кіхота*; б) Мюнхгаузена; в) Устима Кармалюка;
- г) розбійника.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Що мала на увазі І. Вільде, зазначаючи: «Повоєнна людина навчилась обходитися без гроша, без вигоди, але тяжко їй обійтись без романтики»? Відповідаючи, наведіть переконливі обґрунтування.
2. Через що письменниця, акцентуючи увагу в творі на Народному Домі, вважає його історією буковинської України? Свої міркування доведіть.
3. Аркадій, як і кожний буковинець будував речення на лад:
 - а) англійський; б) *німецький*; в) угорський; г) австрійський.

Картка № 2

1. Дослідіть, яким чином І. Вільде характеризує сутність і призначення студентства? Власні спостереження систематизуйте.
2. З чим, на ваш погляд, пов'язане те, що Наталка Оріховська для Дарки була символом?
3. Визначте героя твору, зважаючи на опис його зовнішності: «... присадкуватий, з атлетично розвиненими раменами парубка... По його квадратівім густопоприщеним лиці грала... усмішка»:
 - а) *М. Зазуля*; б) А. Козачок; в) Г. Іванчук;
 - г) Т. Литвин.

Картка № 3

1. Чому, на думку Дарки, Іванчук — це втілення найкращих студентських поривів янгольської віри.
2. Доведіть, що життя — як вважає Дука Попович — це страшенно цікавий процес. Свої міркування узагальніть, посилаючись на зміст твору і власний досвід.
3. Кого поціновує Зоя?
 - а) Музикантів; б) художників; в) *поетів*; г) акторів.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Підготуватися до тематичної контрольної роботи № 4.